

SAULUSBÓL PAULUS

Fémkeresővel a régészek oldalán

Szerkesztette:

Bálint Marianna – Szentpéteri József

SAULUSBÓL PAULUS

Fémkeresővel a régészek oldalán

SAULUSBÓL PAULUS

Fémkeresővel a régészek oldalán

Szerkesztette

Bálint Marianna – Szentpéteri József

Budapest – Hajdúböszörmény

2017

A kötet az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont és a Hajdúsági Múzeum együttműködésében, a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával készült

ISBN 978-963-416-058-8

A címlapon: Nemes Róbert felvétele

A hátlapon: Dankó Szabolcs felvétele

© Szerzők és szerkesztők, 2017

© MTA BTK, 2017

© Hajdúsági Múzeum, 2017

Kiadja az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont

Felelős kiadó: Fodor Pál főigazgató

Nyomdai előkészítés:

MTA BTK Történettudományi Intézet

tudományos információs témacsoport

Képszerkesztés: Kocsis Gabriella

Borító és tördelés: Horváth Imre

Vezető: Kovács Éva

Nyomdai munka: OOK-Press Kft.

Felelős vezető: Szathmáry Attila

TARTALOM

ELŐSZÓ

Bálint Marianna – Szentpéteri József: Quo vadis, Domine?	7
--	---

BACSKAI ISTVÁN VÁLOGATOTT MŰVEI

Saulusból Paulus	13
A vaskor hajnalán	31
Hol terem a honfoglaló?	37
Kincs a lápban	43
Fémbe zárt történelem	51
A műszeres leletfelderítés szerepe napjaink régészeti kutatásában	59
Gyakorlati tapasztalatok a bükkábrányi lignitbányában	75
A varázs	103

PÁLYATÁRSAK ÉS MUNKATÁRSAK ÍRÁSAI

Bálint Marianna: Védtelen örökségünk	129
Bocz Péter: Kezdetben vala a laikus, avagy a „Bronzember” születése	141
P. Fischl Klára – Horváth Antónia – Révész László – Tankó Károly – K. Tutkovics Eszter: A BORBAS kincsei	145
Fodor István: Kisbaltával a tudományért	169
Istvánovits Eszter: Mi a teendő? Gondolatok a műszeres leletfelderítésről	173
Jankovich-Bésán Dénes: Fémkereső régészet tudományosan	177
Kalli András – K. Tutkovics Eszter: Műszeres lelet- és lelőhely-felderítés a bükkábrányi lignitbánya területén	181
Miskolczy Melinda: Kutatás Ócsánálson. Előzetes jelentés a 2013-ban folytatott régészeti feltárásról	193
Sóskuti Kornél: Miért nincs a szarmata telepeken fém?	203
Szentpéteri József: Koronás fők – lukas zsebek	223
V. Szabó Gábor: Ki is az a Bacskai István? Rendhagyó személyiségvázlat baráti szemszögből	233
V. Székely György: Kereskedők, kalmárok, kufárok. A távolsági kereskedelem néhány tárgyi emléke a Duna–Tisza közén	239

EPILÓGUS

Bacskai István: Gondolatok könyvekről és egyebekről	251
Képjegyzék	254
A kötet munkatársai	259

ELŐSZÓ

Quo vadis, Domine?

1. kép. Középkori véssett díszű
fejesgyűrű liliomábrázolással
az egykori Cégény faluból

A budapesti székhelyű Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont és a hajdú-böszörményi Hajdúsági Múzeum alaposan megfontolt, közös elhatározása, hogy ezzel a művel is fórumot biztosít a szakemberek és a tudomány iránt érdeklődő jó szándékú nagyközönség közötti párbeszédre. A régészet – mint a kulturális örökségünk feltárása, megőrzése és széles körben való ismertetése szempontjából az egyik leginkább érintett tudományterület – mindig is a közfigyelem középpontjában állt. Ugyanez mondható el a közbeszédben csak „fémkeresőzéseként”, a kötetünkben pedig következetesen „műszeres leletfelderítésként” nevezett tevékenységről, melynek megítélése mindkét oldal képviselőit bizonyosan vitára, együttgondolkodásra és remélhetőleg a társadalom egésze szempontjából hasznos együttműködésre sarkallja.

Ezzel a *Bacsikai István* tiszteletére összeállított kötetnek a megjelentetésével elsősorban arra kívánjuk felhívni a közvélemény figyelmét, hogy a fémkeresőzést senkinek és semmilyen körülmények között nem lehet csupán hobbiként üznie, hiszen akaratlanul, pusztán jó szándékkal is felbecsülhetetlen károkat lehet okozni vele: közös tárgyi és történeti hagyatékunk megóvása szenvedhet pótolhatatlan veszteségeket e csillapíthatatlan szenvedély parttalan művelése által.

Munkánk az archeológia egyik kutatási módszerét, a napjainkban egyre szélesebb körben alkalmazott műszeres leletfelderítést állítja középpontba – kissé talán rendhagyó módon. E módszer szinonimájaként gyakran használják a fémkeresés, kincskeresés szavakat, és nemcsak a régészszakmán kívüliek, hanem maguk a régészek is. Ezek a kifejezések azonban nem feltétlenül a szóban forgó tevékenység tudományos jellegét hangsúlyozzák. Ezt a jelenséget azzal magyarázhatjuk, hogy a régészek egy nem jelentéktelen része is idegenkedik még a fémdetektor alkalmazásától, amelynek az az elsődleges oka, hogy ezt az eszközt – sajnálatos módon sokszor nem ok nélkül – közvetlenül az illegális kincskereséssel, kincskereskedelemmel és a lelkiismeretlen lelőhelyrongálásokkal kapcsolják össze.

Nehezíti a helyzet higgadt megítélését, hogy nem lehet érzelemmentesen nyilatkozni az illegális kincskeresőkről. Napjainkban ugyanis már mintegy ötezerre tehetjük azoknak a számát Magyarországon, akik hobbifémkeresősöknek tartják magukat. Ők azok, akik rendszeresen (hétvégenként vagy akár mindennap, délutánonként) hódolnak szenvedélyüknek, és elsősorban valamilyen szép tárgy megtalálásának vágya hajtja őket. A fémkeresősöknek van azonban egy másik rétege is,

akik megélhetési célból, egyenesen a fekete piacra dolgoznak, s nem ritkán megrendelésre. Ők azok, akik óriási károkat okoznak a régészetnek azzal, hogy az eredeti lelőhelyükről, *in situ* lelőköörülményeik közül kiemelik a leleteket, amivel a lelőhely állapotában visszafordíthatatlan változásokat idéznek elő. Az így szerzett értékes fémtárgyak áruba bocsátásával – egyes becslések szerint – évente mintegy 500 millió forintos kárt okoznak, és ez csak az anyagi oldala e kérdésnek. Ennek ellenére szinte alig tudunk tenni valamit e károkozás megakadályozása érdekében. Hiába foglalja jogszabályba a törvényalkotó, hogy a fémdetektoros kutatás csak feltárási engedély birtokában végezhető, a törvénynek érvényt szerezni nagyon nehéz. Ezt támasztja alá az a tény, hogy tapasztalataink szerint a régészeti lelőhelyek rongálása miatt csak nagyon kevés jogi eljárás indul, és még kevesebb jut el bírósági szakaszba. Emellett az sem mellékes, hogy ezeken a tárgyalásokon a régészeknek kell hatványozottan bizonyítani az igazukat.

Az első kérdés, ami azonnal felmerül e téma vizsgálatakor, hogy egyáltalán tekinthetjük-e hobbinak a régészeti leletek ilyen eszközökkel való keresését? A kötet egyértelműen azt a választ sugallja az olvasónak, hogy nem. Minden kortárs szakember tanulmánya azt szemlélteti, hogy egy-egy régészeti lelőhely feltárása mennyivel szegényebb lett volna, ha ott a fémdetektorral talált leletek nem kerültek volna elő. A kötet elemzéseit közreadva reméljük, hogy minden olvasóban az fogalmazódik meg elsősorban, hogy a régészet olyan diszciplína, amelynek az egyik korszerű kutatási módszere a műszeres leletfelderítés, s melynek lassan kialakul a maga módszertana, amit feltétlenül el kell sajátítani ahhoz, hogy a megcélzott tudományos eredményeket elérhessük.

Ma már azonban elmondhatjuk, hogy Magyarországon a fémkeresősöknek van egy harmadik, bár sajnálatos módon még csak egy igen szűk rétege. Ők azok, akik régész szakemberek irányításával az ásatásokon dolgoznak. Ebbe a szűk rétegbe tartozik az a személy is, akiről ez a kötet szól.

Bacskai István messziről indulva vívta ki magának azt a megbecsült helyet, amit most elfoglal a magyar régészetben – annak ellenére, hogy nincs régész végzettsége. Nem tartja magát sem hobbikeresősnek, sem amatőr régésznek, mindössze a hosszú idők során elsajátított műszaki ismereteinek maximális kihasználásával a muzeológusok munkatársa kíván lenni, és a múlt minél teljesebb megismeréséhez szeretne hozzájárulni. A történelem szeretete, a múlt megismerésének vágya terelte őt a múzeumok és a régészek felé. Az első lelőhelyek önálló felfedezése során már szem előtt tartotta azt az elvárást, hogy a leleteknek a legjobb helyük a múzeumokban van. Számos régészeti vonatkozású helyre hívta fel a muzeológusok figyelmét, így biztosítva azok megóvását. Tevékenységét 2006-ban a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal *A kulturális örökség megmentéséért díj* átadásával jutalmazta; majd 2010-ben az oktatási és kulturális miniszter *A régészeti örökségért – Schönvisner István-emlékérmét* adományozta Bacskai Istvánnak a hajdúnánási lakóhelye

és környéke régészeti lelőhelyeinek bejelentése, valamint műszeres felderítése terén végzett jelentős és példamutató munkájáért.

E tanulmánykötet két fejezetből áll. Az első rész a fémkeresős Bacskai István írásait tartalmazza, melyekben egy-egy lelőhely általa elképzelt, fiktív történetét meséli el. Irodalmi vénájának és szakirodalmi olvasottságának köszönhetően olyan történetek elevenednek meg bennük, amelyek színessé, élővé varázsolják a történelmet, és közelebb hozzák a ma emberéhez az évszázadokkal, évezredekkel ezelőtt történt eseményeket. Ebben a részben helyet kapott egy tudományos igényességgel megírt publikáció is, melyben a szerző a műszeres leletfelderítés általa kidolgozott, a régészeti kutatás igényeihez igazodó módszertanát ismerteti. Ez a cikk Bacskai István „ars poeticája”. Egyértelműen kitűnik belőle, hogy jogkövető magatartást folytatva a fémkereső detektorral milyen hasznos segítséget lehet nyújtani a régészeknek. A tanulmány határozottan állást foglal, melynek során tudományos kutatási módszerként mutatja be a fémkeresést. A műszeres leletfelderítés kutatási módszerének kidolgozásával szigorú elhivatottságról tesz tanúbizonyságot. Ma már természetes, hogy eredményeiről különböző szakmai rendezvényeken, régészeti konferenciákon is beszámol.

A kötet második részében zömmel olyan ásatásvezető régészek szólalnak meg az ország különböző tudományos intézményeiből, akik a hagyományos ásatási módszerek mellett a műszeres leletfelderítést is alkalmazzák feltárásaik során. Bacskai Istvánnal való találkozásukról, a fémkeresőzésről vallott nézeteikről egy-egy kiemelkedő lelet vagy lelőhely kapcsán írnak, némelykor a személyes élményeiket és érzéseiket sem titkolva a nagyközönség előtt. Véleményük nem egy húrra van hangolva, írásaikból érezhető, hogy a szakmán belül is megoszlanak a nézetek, és még további egyeztetésekre van szükség e módszer alkalmazásának helyére, idejére és az együttműködés lehetséges módozataira vonatkozóan.

Könyvünket vitairatnak szántuk, s reményeink szerint minden érintetthez eljut: azokhoz a szerencsésekhez, akik a régészetet hivatásszerűen, saját kutatóhelyeik révén művelhetik, és azokhoz is, akik olthatatlan gyűjtési szenvedélyüknek fémkeresőzéssel adóznak hazánkban.

Hajdúnánás–Rákospalota, 2016. augusztus 8.

Bálint Marianna – Szentpéteri József

BACSKAI ISTVÁN

VÁLOGATOTT MŰVEI

Mottó:

*„Értsék meg emberek, én nem kincskereső vagyok.
Azért kutatjuk az ősokeket, hogy megtudjuk, kik voltak,
hogyan éltek, mit dolgoztak, s hogy ebből tanuljanak a népek,
mikor a múzeumban nézelődnek.”*

Móra Ferenc: *Utazás a föld alatti Magyarországon*

Saulusból Paulus

1. kép. Középkori vésett díszű
fejesgyűrű sárkányábrázolással
az egykori Cégény faluból

Sokáig rágódtam azon, hogy megírom-e ezeket a sorokat. Miért én írom meg? A régészeknek nem fontos a kulturális örökségünk védelme? Vagy az is lehet, hogy túlságosan elfoglaltak ahhoz, hogy foglalkozzanak a dologgal? Azt meg ne is várja el tőlük senki, hogy külön fizetség nélkül hétvégeken, netalán éjszaka kimenjenek ellenőrizni egy-egy gazdag lelőhelyet? Pedig zajlik ám ott az élet. Nem a földtulajdonos veti bele a jövő évi termést, még csak nem is az egyre inkább visszaszoruló vadvilág egyedeiben gyönyörködhetünk.

Megjelent a lelőhelyeken az amatőr régész! Nem szeretem ezt az önmagukra kitalált kifejezést. Ha valaki csinál valamit, akkor abban legyen profi! Amatőr agysebészek sincsenek, hála az égnek! Bár az igazság az, hogy profik ők a maguk módján. Megtanultak kezelni egy fémkereső készüléket, amellyel nagy hatékonysággal tudnak leletet gyűjteni régészeti lelőhelyekről. Hobbikeresősnek is mondják magukat. Hobbiból űzik azt a hivatást, amelyért mások egyetemi padokban szenvednek. Profi módon használják ki a törvényi szabályozás hiányosságait. Úgy formálják a törvény kiskapuit, ahogyan éppen a saját érdekük kívánja.

Fémkeresőt vásárolni és birtokolni ma Magyarországon nem tiltott cselekedet. Hogy mire használja a tulajdonosa, azt már nem ellenőriz senki. Megnyugtatók (?) mindenkit: amikor valaki egy fémkeresőt vásárol, már akkor tudja, hogy azt régészeti lelőhelyeken vagy a régészeti lelőhelyek kritériumainak potenciálisan megfelelő helyeken fogja azt használni. Ha valaki szilvát akar szedni, nem megy akácerdőbe! Természetesen ezt attól a nemes szándéktól áthatva teszik, hogy ezzel segítenek a régészeknek azokat a leleteket összegyűjteni, amelyeket úgymint forgat az eke állandóan és rongálják a kemikáliák. Csakhogy van egy kis bökkenő! Kérte őket erre valaki? Arról a nem elhanyagolandó tényről ne feledkezzünk meg, hogy ez a tevékenység engedélyhez kötött. Minden önhatalmúlag végzett leletmentés, vezérelje azt a „legjobb” szándék, törvénytelen, és ebből kifolyólag büntetendő cselekedet. Olvassanak csak bele a különböző fémkeresős fórumok hozzászólásaiba! Ezernyi önkéntes vállalkozna együttműködni a régészekkel, csak kiélhesse abbéli vágyát, hogy félelem nélkül keresőzhessen a régészek oldalán. Persze ha nincs állandó munka, akkor a kieső időt magánkutatással hasznosítanak. Önjelölt „régészek” küldenek be fotókat a „kollégáiknak” tudakolván, hogy mi is az, amit találtak. Segítséget kérnek nyilvánvaló régészeti tárgyak meghatározásához. Néha az érmék-nél az értéket is igyekeznek meg tudni. Van-e szükség arra, hogy legálisan vagy fél-

legálisan ezeket a „hobbirégészeket” integráljuk, és a dokumentálva beszolgáltatott leletekért az önálló kutatási tevékenységük felett szemet hunyjunk? Nem titok, hogy évek óta napi rendszerességgel végzek fémkeresős leletfelderítést a régészeknek. Nem hobbiszinten, amikor ráérek és kedvező az időjárás is, hanem nagy felületeken, az ország bármely pontján, ahol ez szükséges.

A félreértések elkerülése végett nincs semmiféle számomra külön megalkotott írásbeli vagy hallgatólagos engedély. Erre a munkára régészeti feltárásokon kerülhet csak sor, régész felügyeletével és állandó jelenlétével. Az engedélyt a műszeres leletfelderítésre az ásatást végző intézmény kéri. Az állandó régészeti felügyeletet magam is igénylem. Bár az elmúlt évek során jelentős tapasztalatokra tettem szert, minden, a legkisebb mértékig gyanúsnak tartott leletkörülménynél a munkát beszüntetem és a további teendőket a régészekre ruházom át. Az előkerült leleteket GPS-koordinátákkal rögzítem, és a leletfelderítést kérő intézmény dokumentációs protokolljának megfelelően dokumentálom. Bizonyára sok kincskereső irigyl ezért a munkáért. Valóban azt csinálom, amit szeretek. Az ő tevékenységükkel elmentében azonban csak ott keresőzhetek, a megfelelő engedélyek birtokában, ahol a régészeti érdekltségnek kijelölt terület van. Hiába csábít a közelben egy leletkel kecsegtetőbb terepalakulat, annak a lehatárolt területnek kell minden négyzetméterét átvizsgálnom a legjobb tudásom és a gépeim technikai paramétereinek megfelelően, amellyel megbíztak.

A régészet számára elvégzett munkát követően soha eszembe nem jutna hétvégen vagy egyéb szabad időmben a saját kedvtelésemmre keresőzgetni. Ez egy bizalmi állás, és nem szabad visszaélnem azzal a tudással és tapasztalattal, amellyel a régészek ruháztak fel a lelőhelyek felderítését illetően. Megismertem a régészet munkájának a lényegét. Megértettem, hogy nem a lelet a legfontosabb, hanem a hozzá fűződő kontextus. Számomra egy régészekkel történő terepbejárás felfedezni a szántásban megbúvó kerámiát ugyanolyan öröm, mint fémeket találni, ha éppen az a szükséges. Sokféle és felelősségteljes munka a régészé. Ne próbáljunk önös érdekből, kellő hozzá nem értéssel egy szegmenset kisajátítani. Ezeken a gondolatokon tépelődve és látva a hobbikeresősök agresszív térnyerését, a régészet tehetetlenségét, kívántam megosztani a tapasztalataimat és véleményemet. Igyekeztem tárgyilagos lenni, és általánosságban, valamint a magam példáján át megvilágítani a fémkeresőzés mai helyzetét, a régészek és fémkeresősök viszonyát. Senkit nem kívánok megbántani, és megkérdőjelezni a benne rejlő segítőkészséget. Lehet, hogy a cél szép és magasztos, ismeretes viszont a közmondás a jó szándékról és a pokolba vezető útról. Ha már egy-két jó szándékúnak mondott fémkeresős elgondolkodik a hosszúra sikerült írásom lényegén, akkor nem kopott a klaviatúra hiába. Másrészt, ez az írás szóljon arról is, hogy hogyan léptem rá a saját damaszkuszi utamra. Talán egyeseknek tanulságos lesz, mások pedig sohasem fogják megérteni a lényegét.

Az emberrel együtt születik a gyűjtési vágy. Takács Miklós régész a *Korall* 2006. júniusi számában (különösen a 163. oldalon) ír arról a folyamatról, ami az önző gyűjtési vágytól elvezeti az embert a felelősségteljes örökségvédelemig. Gondolatai annyira találóak a témánkat illetően, hogy a megértés és az elgondolkodás folyamatához a legcélszerűbb az, ha idézem: „*Vitán felüli ténynek tekinthető, hogy a régiségek iránti érdeklődés három, egymást részben kizáró okra vezethető vissza. Az elsődleges – valljuk be őszintén – a szerzés vágya volt, és az ebből fakadó kincskeresés. Ezt egészítette ki idővel az elemzés és értelmezés iránti igény, azaz a régiségekből kihámozható adatok és következtetések iránti érdeklődés, és végül – de egyáltalán nem utolsósorban – megjelent a felelősségérzet, ami a kulturális örökség pusztulását igyekezett megakadályozni. A régészet tudományként való megszületése, majd pedig szerepének folyamatos újrafogalmazása e három szempont állandó átértékelése jegyében zajlott. Ennek során sikerült elérni az első szempont, azaz a szerzési vágy háttérbeszorítását, vagy – a nagy közgyűjtemények létesítése révén – a gyűjtési szenvedély intézményi, sokszor nemzeti keretek közé vonását. A régészeti leletek iránti érdeklődés, illetve a kulturális örökséggel szembeni felelősségérzet pedig hajtóereje lett a régészet és a műemlékvédelem tudományos szintre emelésének.*”

Mindenkit, aki érdeklődik egy kicsit a történelem iránt, bűvkörébe fog az a vágy, hogy birtokoljon valami igazi régít, amit régvolt korok emberei készítettek. Fétisként kezeli az első 1860-as évekbeli I. királyt, amelyet a szomszéd bácsi talált krumplikapálás közben, és látva a gyerek szemében a vágyakozást, neki adja. Ő pedig ezután a maga módszereivel, homokkal és a papa műhelyéből kicsent drótkéfével megpróbálja azt újjá varázsolni. Később, ha a vágy nem szűnik, a tévéből és könyvekből szerzett torz, szenzációkon alapuló információáradat hatására kapcsolatba kerül a régészettel. A médiában dolgozó szakemberek, hogy el tudják a műsorukat és újságjukat adni, meglehetősen egysíkú képet festenek a régészetről. Csak az előkerült „szenzációs” és valóban annak bizonyuló tárgyakat mutatják be. Úgy tűnik, hogy a régészet másról sem szól, csak hogy ilyen szépséges tárgyakat lehet találni mindenhol. Sajnos a papíron és celluloidon nem érződik át a sok köbméternyi megmozgatott föld súlya, a nyári izzadtság, a téli fázós napok embert próbáló tevékenysége. Ebből a meglehetősen kritizálható beállításból szűrődik le általánosan az, hogy a régész mindig csak kincseket talál. Nosza, ha nekik sikerül egy 40 perces műsorba vagy két hasábra sűrítve a dolog, akkor megpróbálhatom én is.

Régi rossz beidegződés, hogy csak az arany-, az ezüsttárgyak az igazi kincsek. Ha ilyeneket nem találunk azonnal, már beérjük a bronzokkal is. A számtalan kerámiatöredék meg kell a csudának. Legfeljebb arra jók, hogy később nyomra vezessenek, meg aztán a régészeknek is hagyni kell valamit. Ebből a fémgyűjtési vágyból születik meg az elhatározás, hogy szerezzen az ember egy fémkereső készüléket. Nem adatik meg azonnal a legsuperebb detektor, de kezdetnek megteszi az olcsóbb kategória is. Aztán hol keresgéljünk? Kezdődik a mama konyhakertjével, aztán az idősebbek beszámolóival, amely biztos tippet tartalmaz, hogy a „front-

kor” a nagyságos úrék meg a szegény deportált Kleinék hova áshatták el a kincseiket. Hiszszük is, meg nem is, de egy próbát megér a dolog. Miután néhány kiló rozsdás vassal gazdagabbak lettünk, rájövünk, hogy valami nem stimmel. Én kincseket akarok találni!

Hogyan sikerül ez a régészeknek? Honnan tudják, hogy hol kell keresni? Itt esik az érdeklődésünk a tudományosság csapdájába. Elolvasunk pár könyvet, amelyben a régészek meglehetősen pontos és számunkra hasznos információt közölnek arról, hogy hol lakik a régészeti lelet. Mivel nem vagyunk buták, hamar összerakjuk magunknak az állandóan feltűnő adatokat: vízállás magas partja, nem túl magas, ilyen meg ilyen irányba húzódó hosszanti hát, kerámiákkal gazdagon borított terület. Hoppá! Szakértővé előléptetett szemünk előtt így válik János bácsi krumpliföldje és Mari néni veteményeskertje régészeti lelőhelyé. Szegény Mari néni, ha tudná, hogy a mázas cserepekből kifolyólag hányszor emlegetjük!

Úgy érezzük tehát, hogy fel vagyunk vértézve a tudás minden kellékterével, és nekivágunk. Ha elég kitaró az ember, akkor előbb-utóbb bekopog a történelem. Gyűlnek az egy-két krajcárosok, az alumíniumlemezek, majd egyszer megtörténik a csoda. Találunk egy „régí pénzt”, többnyire III. Béla tálka- vagy kufikus pénze lesz az áldozat. Zsigereinkből adódó magabiztossággal fényesre suvickoljuk, majd megállapítjuk a harmadik darab után, hogy mi régésznek születtünk. Nem is értjük, hogy mások mi okból kifolyólag tanulnak ehhez az egyetemen öt, meg ki tudja hány évet. Egyre nagyobb lelkesedéssel vetjük rá magunkat a szántóföldekre. Átkozzuk a „parasztot”, ha nem szántotta fel időben, ha rajta hagyta a termény szárát, ha nem boronálta el a szántást, meg az Atyaúrissent is, ha esőt küld, éppen akkor, amikor ráérnénk egy kicsit keresőzni. Nem is vesszük észre, de szenvedélyünkkel válik a dolog. Alig várjuk a munkaidő végét, a hétvégéket, és ügyes trükkök ezreit vetjük be, hogy lelépjünk az otthoni kertásás elől, hogy máshol, más földjén sokszor többet ássunk. Természetesen szeretnénk még hatékonyabbak lenni, így kezdünk utánaolvasgatni a dolgoknak. Az internetnek hála, eljutunk a hasonló érdeklődéssel rendelkező személyekhez is. Közös eszmecserék, tervek, és észre sem vesszük, hogy a földek átalakulnak lelőhelyekké, ismertekké és felderítendőkké. Műholdas felvételeket böngészünk éjszakánként, és a katonai felméréseket bújjuk. Biztos van olyan, ami elkerülte a konkurencia vagy a régészek figyelmét! Valahol titkon érezzük, hogy nem egészen jogtiszta az, amit művelünk. Picit megrettenünk a „kollégák” beszámolóiból hallottakon, hogy itt meg itt tetten értek fémkeresőöket. Miután jól kiokosítottuk egymást arról, hogy mi a teendő, ha ilyen helyzetbe kerülünk, és gondosan megfogadtuk a *Kincsvadászat alapfokon* című könyvben világosan leírtakat a lebukás esetére, veszélyérzetünk alábbhagy, és újra a szántásban talál bennünket a kelő, vagy ha a lelőhely nagyon gazdag és szem előtt van, a nyugvó nap. A fiókokban pedig gyűlnek a régészeti tárgyak. Megismerkedünk olyan emberekkel is, akik a vételár néhány százaléka ellenében el tudnák adni azokat a jobb érmekeket és tár-

gyakat, amiket találunk. Mivel bennünket sem ejtettek a fejünkre, nem megyünk lépre, mert biztosan többet is ér az! Megkezdődik az a korszak, amikor a régészeti leletek akaraton kívül „forintosítva”, „eurósítva” lesznek. A numizmaták az állandó vevőkör kategóriájába tartoznak. Igen ritka darabokat tudnak a kezdő fémkeresősktől megvásárolni kevés pénzért. Nincs az megírva, hogy jó leleteket csak a profibb kincskereső találhat. Ha valaki fémkeresőt vesz a kezébe, azzal előfordulhat az a szerencsés eset, hogy egyetlen jól sikerült alkalommal gazdagabb lesz néhány százezer, netalán millió forinttal!

Itt van a nagy választóvonal! A régészeti leletek legyenek pénzszerzési források; vagy lappang bennünk valamiféle kurucos dac, hogy amit kitértam, az maradjon csak az enyém. Válaszút ez! A többség a „megtartom, és hátha találok még valamilyen érdekeseit” utat választja. A szűkebb réteg nem kötődik érzelmileg a tárgyakhoz, főleg ha valamit jó pénzért el tud adni, vagy elcseréli valami számára hasznosabb dologra. Az „amatőr régészek” egy kisebb csoportja próbál valamiféle olyan megoldást találni, amellyel a nagy dilemmát is meg tudja oldani: tudjam művelni a szenvedélyemmé vált időtöltésemet, de el kell kerülnöm azt is, hogy rendőrségi őrszobán végezzem. Variációk tömkelege siklik át az agyán.

A föld tulajdonosával nincs többnyire gond. Többségüknek fogalma sincs, mi van a földjében, főleg ha bérlí az. Addig elnézően türelmes, amíg nincs valamiféle növényi kultúra a földben. Jönnek, mennek emberek, ásoznak, kárt nem tesznek. Ha kérdezik őket, akkor csak valamiféle „háborús dolgot” gyűjtögetnek. Még tanácsal is ellátnak, hogy apám, nagyapám, a régi öregek szerint „erről jöttek az oroszok, a németek meg valahol ott a kiserdő sarkánál voltak beásva”. Akik erre izgulnak, azok sorsa más irányt vesz. Ők lesznek a „militarisok”. Ők tudnak lelkesedni egy WM 38 feliratú töltényhüvelyért, és ők értékelik a talált szurony markolatánál a Z betűt. Ami a „régészeti fémkeresős” számára egy éremkincs ábrándja, az nála egy SS-övcsatban, vagy fegyverekben és azok töredékeiben próbál valóra válni. Az ilyenek túrják aztán fel az erdők mélyén megbújó harcállások helyét a természetvédők nagy megrökönyödésére.

De térjünk vissza a szántóföldek ásoatóihoz. A gazda, ha sejtené, hogy a pár rozsdás szöget mutogató ember zsebében lapulhat egy-egy olyan tárgy is, amely ha pénzre váltják, az egész éves munkájának az értékével felér, biztosan nem lenne olyan elnéző! Miután a gazdákat ilyen trükkökkel leszereltük, tenni kell valamit a hatósággal is. Milyen torz megfontolásból teremtett a Jóisten természetvédelmi őrt? Ők gyakori látogatói a földeknek, főleg ha valami madár- vagy növénymegfigyelésre eszi őket éppen arra a jó dolguk. Száradna el a keze, aki az ilyeneknek hatósági jogkört ad! A mezőőrrel nincs nagy gond. Többségük a nép egyszerű gyermeke, akinek ha azt mondjuk, hogy ennek meg ennek a múzeumnak a megbízásából tevékenykedünk, meg hogy csak a helytörténetet akarjuk gazdagítani, többnyire nagy tisztelettel néz fel ránk, a „tudós emberre”, és az egykor is sekélyes történelmi tudását próbálja ő is megcsillantani. Biztos tippeket kaphatunk

Attila sírjának a helyéről. No, ez az egy dolog, amelyet minden magyar ember ismer. Miután kibámulta magát az ázogató emberen, aki a füttyögő masinájával lépked, és hiába csipog, az a műszer csak rozsdás vasat ás ki, felkászálódik a kismotorjára és tovaöfög. Ha felébred benne a szolgálati kötelesség, még odamorogja a foga között, hogy ha bevetették a földet, akkor ne ázogasson rajta, mert a föld gazdája, a Jani bácsi hirtelen haragú ember. Azt már nem látja, hogy ázogató emberünk sietve visszamegy az előbb ígéretesen csilingelő jelzéshez, és kiássa azt.

Elégedett a kincskereső is. Titkon áldja, ha ismeri Klebelsberg Kunót, aki a nagy magyar kultúrfőlény megteremtéséért munkálkodva neki kicsit több észet juttatott. A következő ellenség a rendőrség. Bár kiokosítottuk egymást a különböző kincskereső fórumokon, hogy mi a teendő, jobb félni, mint megijedni. A leckét megtanultuk: csak olyan tárgy legyen a zsebben vagy oldaltáskában, amelyik nem régészeti korú; otthon ne tartsunk földes tárgyat. Szemrevételezzük a rendőrt, és válasszuk ki a repertoárból a rendfokozatához mérten legkézenfekvőbb magyarázatot. Ha van valami halvány sejtése az örökségvédelemről, akkor vessük be az „ez nem régészeti lelőhely” szlogent, és ártatlan képpel forgassuk a szemünket, majd tárjuk elé a néhány előkészített rozsdás, alakatlan vasdarabot. Ha látjuk, hogy nem érdekli a dolog különösebben, mert nem fát loptunk, akkor lehetünk pofátlanabbak is. Megcsillanthatjuk történelmi tudásunkat és tarthatunk kiselőadást is a közegnek. Ha különösen nem rí le róla első ránézésre az IQ túlbujánzása, bevethetjük a meteorkeresés variációt is. Ámbár lehet, hogy ez ma már kockázatos. A mai rendőröknek lehet, hogy magasabb az iskolai végzettsége, mint nekünk. Többségének azonban annyi jön le az egészből, hogy ez sem normális. Ha motoszkál is benne a gyanú, hogy valami nincs rendben, akkor is inkább a könnyebb végén fogja meg a dolgot. Minek a sok papírmunka? Embert nem ölt, véres balta nincs nála, menjen az útjára. Miután néhány ilyen eseten túlestünk, és már kapásból többet közlekedünk a törvényesség falán vágott kiskapukon, mint a becületesség nagykapuján, erőt vehetünk magunkon és felkészülhetünk a legnehezebb ostromra. Győzzük meg a régészeket is! Ez az embert próbáló kihívás! Ezeknek már van némi fogalmuk a történelemről. Persze mi sem vagyunk már kispályások. Még az is meglehet, hogy némelyik kezdő régésztől többféle fémtárgyat láttunk már. Ők korszakokra szakosodnak, és tisztelet a kivételnek, csak annak a kornak a leletanyagát ismerik fel nagy bizonyossággal. Ha létrejön a nagy találkozás, még a régész is meglepődik a megszerzett tudásunk láttán, és keblére öleli a civil világ érdeklődő gyermekét, aki élénk figyelmet tanúsít az ő, köznép számára elvontnak tűnő munkája iránt. Valahol a rokon lelkek nagy egymásra találása zajlik le. Lehetőleg fiatal régésszel próbálkozzunk! Az „öregebbek” már élettapasztalatukból kifolyólag is hamarabb átlátnak rajtunk.

A rutinosabb „amatőr régészek” jól el tudják adni magukat. Csak olyan témáról beszélgetnek, amelyben járatosabbak a nagy átlagnál. A túlságosan szakmai részeket kerülik. Ha nagy marhaságot találnának mondani, azt a régész örömmel

javítja ki. Végre, valamihez jobban ért valakinél. Felébred benne a tudós, és tanít. Még jól is esik neki, hogy nem élt és tanult hiába, valamit továbbadhat ő is. Nem is sejti, hogy szép lassan besétál a csapdába, amely a földre sugárzott kilohertzek formájában már feni rá a fogát. Érdeklődéssel nézegeti a zsebekből előkerülő cserépdarabokat. Szívesen meghatározza őket, és még szakirodalmat is kölcsönöz okításképpen. Aztán szép lassan előkerül egy-egy fémtárgy is. Persze ezeket csak úgy „szemmel találtuk”. Ha elmondjuk a varázsszót, hogy hol bukkantunk rá, akkor a régész elalél, és szeme előtt lila ködként felsejlik egy új és ismeretlen lelőhely képe. Nem érzi hiábavalónak a munkáját, amely papírtömegével az íróasztalához szegezi. Lám, a sors az útjába sodort egy szimpatikus érdeklődőt, aki ráadásul még adatokat is szolgáltat eddig ismeretlen helyekről. Elmélázik és szentül meg van róla győződve, hogy helyesen cselekszik. Gyarapítja a lelőhelyek számát, ráadásul úgy, hogy kocsit sem kell a főnöktől igényelni hozzá, és még a tudomány bűvkörébe vont egy lelkes adatszolgáltatót is, aki pedig hordja a múzeumba a kerámiát nyakló nélkül. Szegény gyűjteménykezelők kenhetik rá a sellakot. Aztán egyre több fém is érkezik, először töredékek, majd egy-egy ép tárgy is. A megtaláló pedig szívesen lemond róluk. Gyarapodik a múzeumi gyűjtemény szépen. És még terepre sem kell érte menni! Jó dolog egy ilyen amatőr!

Önzetlenül, saját költségén tesz a közgyűjteményért. Persze nem árt néha egy-egy valamelyik sarokban porosodó könyvvel honorálni a fáradozását. Aztán kibújjik a szög a zsákból. Emberünkről kiderül, hogy van neki egy fémkereső készüléke. Állítása szerint most vette nem olyan régen. Nem egy komoly darab, mert csak 10 centiről veszi észre a fémet. Meg aztán nem is sokat használja, inkább csak pénzki dobás volt. Aztán ő nem is arra használja, hogy magának gyűjtsön, hanem odaad mindent a múzeumnak. Láthatja, akinek szeme van! Na meg, ha kell, akkor ő szívesen besegít a múzeumnak is. A régészben kétfelé kételkedik a lélek: ez az ember tényleg behordja a leletet, meg az állítása szerint a masinája csak a szántott rétegben kutakodik, még annak is csak a felső 10 centijében. Ott már nincs *in situ* lelet. Meggyőzi magát, hogy ellenőrzése alatt tarthatja a lelkes amatőrt, meg aztán így a lelet is bekerül a múzeumba. Tudja, hogy törvénytelen dolog ez; de ki tudja meg? Mindenki jól jár. Az egyik kiéli a szenvedélyét, a másik pedig hozzájut a leletekhez. Mégiscsak jobb, mint ha eladná őket a találó. A csapda bezárult. Ha nem tiltjuk el a fémkeresőt használó beszolgáltatót a további tevékenységétől, akkor úgy érzi, hogy ezzel az ő munkáját hallgatólagosan legalizálták, és továbbra is mehet szabadon a földekre. A beszolgáltatót leletekért cserébe pedig majd a régész tartja érte a hátát, ha netalán lebukásra kerülne a sor. Így kreáltunk egy önjelölt régészt, magunk pedig belebújtunk a „kultúrorgazda” szerepébe. Az amatőrünk, aki valójában mesteri fondorlattal szerzett magának egy régész pártfogót, már nyugodtan mehet a földekre. Ha gond támadna, akkor majd lesz kire hivatkozni. Most már jöhet bárki, fensőséges nyugalommal küldhetjük a múzeumba érdeklődni. A hivatalokkal és a misztikumba burkolt intézményekkel pedig, ahová még belépőt is fizetni

kell, nem jó ujjat húzni! Papírt meg a szántóföld közepén nemigen szoktak sűrűn kérni. Nem is teszi senki. Pedig hány illegális dologra derülhetne fény!

Na de kanyarodjunk vissza a saját történetemhez, amely akár így is alakulhatott volna, ha nem ott lakom, ahol, éppenséggel két nagy megyei múzeum gyűjtőterületének a metszéspontjában, és mielőtt hasonló cipőbe bújtam volna, mint a pártfogót kereső emberünk, összehozott a sors a keleti országrész legmarkánsabb régésznapjával. Mivel én nem vagyok egy a szabályokat mindenáron áthágni vágyó ember, hamar beláttam, ha tényleg tenni akarok valamit a régészetért, akkor nem az a módja, hogy fémkeresővel nekiesek minden gyanús helynek és ontom róla a leleteket, ha kéri, ha nem. Pedig az elszántságomat tekintve a régészeti leletek „megmentése” iránt majdnem így fordult a dolog! Személyes szerencsém, hogy olyan ember vezetett be a régészet rejtelmeibe, aki múzeumban dolgozott, és már a legelején elmondta a megszívlelendő „játékszabályokat”. Közölte velem, hogy ebbe a közegbe csak olyanok kerülhetnek, akik tisztelik a régészet írott és íratlan törvényeit. Külön öröm számomra, hogy ezzel az emberrel együtt ismerték el munkásságunkat a közelmúltban.

Magamat azzal nyugtatom, hogy a Schönvisner- emlékérmét nem azért a tevékenységemért kaptam, amit a fémkeresőmmel véghezvittem, hanem azért, amit nem cselekedtem vele! Persze nem ment minden ilyen simán. Mint érdeklődő ember, az internet keresőjébe beírtam a „régészet” szót. Ki is dobott néhány ezer helyet, ahol böngészhettem. Így akadtam rá a „Régiségek, régészet, kincsvadászat” nevű fórumra. Ekkor kerültem közelebbi kapcsolatba – egyelőre még csak elméleti síkon – a fémkeresőzéssel. Jöttek, mentek az elektronikus levelek, és hamar egymásra találtak a hasonszórú gondolkodással bíró egyének. Ha hiszik, ha nem, mi a törvényalkotók, néhány magvas gondolat kikristályosodásával azonnal és megnyugtatóan megoldottuk az örökségvédelem és a régészeti lelőhelyek kutatásának problémáját. Ha valaki azzal vádolna bennünket, hogy ezt igen erősen részrehajlóan tettük a fémkeresős társadalom irányába, annak nagyon igaza van. Volt a fórumon egy *Üldöző* nicknéven szereplő egyén, aki meglehetősen egyoldalú, utálatos és számunkra szentségtörésnek tetsző beírásokkal próbálta megreformálni világmegváltó nézeteinket. Gyalázatos módon, minden írásában arról próbált meggyőzni minket, hogy amit művelünk, mármint a fémkeresőzés, az törvénytelen, és a régészet számára inkább káros, mint üdvözítő. Nos, ezt az *Üldözőt* mindenki a maga vérmérséklete szerint küldte el „melegebb éghajlatra”. Bevallom, még én is. Ha ezeket a sorokat netalán olvassa, akkor fogadja utólagos bocsánatkérésemet. Mindenben igaza volt! Ezen a fórumon a *Candax* nicknéven írogattam, ha netalán valaki veszi magának a fáradságot és utána kíván nézni az akkori munkásságomnak, így keressen.

Ennek a fórumnak lett az a hozománya, hogy gyakorlatilag is kapcsolatba kerültem a fémkereső készülékkel. Szentül meg voltam róla győződve, hogy akkor használok a legtöbbet a régészet szent ügyének, ha minden, egy-két ezer éven át a

földben rejtőzködő leletet, a modern technika fémkereső képében manifesztálódott elektronikus korbácsával a múzeumba terelgetek. Magam is lelkes híve lettem a „Mentsük meg a szántás által bolygatott humuszban levő régészeti leletek” gyűjtésére szakosodott lovagi társaságnak. Katonai ruhákban parádézva tettük a szent kötelességünket. Leletet mentettünk, legalábbis mi azt hittük. Mivel én minden régészetiinek tartott tárgyat a múzeumba vittem be, úgy éreztem, hogy az én lelki ismeretem patyolattiszta. A kollégák leletei közül is sikerült egy-két dolgot az illetékességi helyére juttatnom. Akkoriban el is hittem, hogy ez a legjárhatóbb út a szenvedélyem kielégítésében, és hogy helyes az, amit teszek. A régész kapcsolataim megdöbbenve tapasztalták, hogy az eddig elméleti síkon érdeklődő patronáltjuk a fémkeresőzés elszánt hívévé válik. Magam is hittem a fémkeresősök és régészek nagy egymásra találásában, és ennek mindenhol, minden fórumon helyt is adtam. Mentem fémkeresős versenyre, és egy-két alkalommal a „tagtársakkal” még reményteli lelőhelyeket is megnéztünk. Mivel az általam talált dolgok továbbra is a múzeumba kerültek, még mindig nem éreztem semmi kivetnivalót ebben a hasznos időöltésben. Bár már elgondolkodtam azon, hogy a Dunántúlon lakó „kolléga” miért nem marad a saját megyéjében. Miért vágyik a fémkeresősök által még kevésbé kutatott Keletre? A tárgyak, amiket láttam, hogy találtak, szuvenírként szépen az otthoni gyűjteményükbe vándoroltak. Vak voltam és naiv. Tagja lettem egy csapatnak is, amely valóban a régészeknek (is) dolgozott. A gépi földmunkák megkezdése előtt vizsgáltuk át a területet. Hatékonyak voltunk, és szebb jövő állhatott volna a kezdeményezés előtt, ha az emberi kapzsiság és a személyi viszályok nem torpedózták volna meg az ügyet. Ekkor fogadtam meg, hogy más kincskeresővel soha többé nem vagyok hajlandó együttműködni. Csak magamban bízom meg! Mindenki csak alanyi jogon legyen szíves szégyellni magát. Ebben a „fórumos” és „leletfelderítő” közegben volt szerencsém(?) olyan, sokat tapasztalt egyénektől tanulni a fémkeresés rejtelseit, akikkel évekkel később a média híreiben találkoztam újra. Kitalálják, milyen hírekben? Jól sejtik. Hálát adok az égnek, hogy a sors egy erősen vitatható pedigréjű hétvégi keresőzés során egy bronzdepó képében közbeszólt.

Az egyik múzeumi dolgozónak eszébe jutott, hogy egy szétszántott kincslelet helyét kellene megnézni az én akkor már meglehetősen korszerűnek mondható fémkeresőmmel. Jó mestereim voltak, és 10 perc után meg is volt a depó magja. Ez a vasárnapi délelőtti tett aztán az addigi munkásságomban 180 fokok fordulatot. Roppant büszke voltam magamra, nem minden nap talál az ember bronzkincset, ráadásul jelentőset. Lelki szemeim előtt már a régészeti Nobel-díj lebegett, ha egyáltalán van olyan. Látni véltem magam az újságok címlapján derűsen mosolyogva, háttérben a tömérdek bronztárggyal. Fogadom a gratulációkat, és a régészek a nagy leletmentő lábai előtt hevernek. Olyan hatalmasat csalódtam, hogy még a mai napig beleborzongok azokba az eseményekbe, amelyek utána következtek. Hangsúlyozom, nem ástuk ki a tárgyakat, nem fordult ki még az edény sem véletlenül a

földből. A leletet régész tárta fel és dokumentálta. De! Hívtak bennünket a múzeum régészeti osztályának az irodájába. Derűs voltam, és számítottam a nagy elismerésre..., régészek irigységtől sárga arcú sorfala között lépkedek átvenni a jól megérdemelt könyvjutalmat. Ehelyett mind a kettőnket úgy lekapott a már emlegetett markáns hölgy a tíz körmünkről, hogy nemcsak a budai helytartótanács anno, hanem a két megszeppent meglett férfi is „reszketni méltóztatott”.

A fő csapást a múzeumi kolléga kapta. Ki hatalmazott fel bennünket arra, hogy önálló kutatást végezzünk? Volt-e engedélyünk rá? Amikor elhangzott a „most fel kellene hogy jelentsétek benneteket”, én már sem eleven, sem holt nem voltam. Aztán következett a felsorolás: tudjuk-e, hogy mekkora erkölcsi és anyagi kárt okoztunk a múzeumnak? Magyarázkodni kellett a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal helyi irodája számára, hogy milyen múzeum az, ahol olyan emberek tevékenykednek, ha úri kedvük úgy kívánja, akkor engedély nélküli kutatást folytatnak? Megkeresni a gazdát és elmondani neki, hogy bocsánat, de mi dúltuk fel a leletmentés során a földjét. Őszintén szólva, nem szívesen néztem volna bele a gazduram szemébe. Helyrerakták bennünk azt a kérdést is, hogy mi most nem becsületes megtalálók és beszolgáltatók vagyunk, hanem illegális kincskeresők. Mi ezt a leletegyüttest nem megtaláltuk, hanem kerestük, ráadásul fémkereső készülékkel a kezünkben. Ha nem mi, hanem a föld gazdája találja meg és szolgáltatja be, még jutalmat is kap.

De a szegény gazdának a földjében ez a bronzkincs jól elvolt addig, amíg évekkel azelőtt nem tett bejelentést, hogy érdekes zöld tárgyak kerültek elő szántáskor a földjéből. Ekkor kapott is jutalmat, és a múzeum teljesen hivatalosan megkutatatta a területet és még jó néhány bronztárgyat összeszedett. De a lelet maga jóval a szántás alatt rejtőzködött! Akkor a múzeum által a munkába bevont profi (illegális) fémkeresős nem találta meg. (Később illegális kincskeresésen tetten érték.) Ez legyen tanulság arra, hogy bizony a mai gépek már jóval a szántás alatt is képesek érzékelni, és cáfolat arra, hogy nem okozunk azzal kárt, ha csak a szántásból szedjük ki a tárgyakat. Ez a leletegyüttes is évekig szétszakítva volt. Akkoriban abból a hibás feltevésből indultak ki, hogy ha már a detektor nem jelez újabb bronztárgyakat, akkor ott már több lelet nincs! Ezért (is) káros, ha a szántott rétegből kiszedjük a tárgyakat, mert lehet, hogy ezzel a mélyebben megbúvó összetartozó leleteket szakítjuk szét egymástól.

A múzeumi kollégának talán még az év végi prémiuma is bánta a felelőtlen keresőzést. A múzeumot pedig a nem várt leletmentés hozta kellemetlen anyagi helyzetbe. A gazda kérdésére, amikor csendesén felvetette, hogy *„Nem volt elég maguknak, hogy beszóltam akkor, amikor a balta előkerült, és engedélyt adtam arra, hogy keresgéljenek, még így kérés nélkül is rájárnak a földemre? Hát maguknak már mindent szabad?”*, senki nem tudott értelmes választ adni. Nekem pedig a régész-hölgy korholó köszönete formált gombócot a torkomba, hogy *„A depót köszönöm, de a megtalálás körülményét nem”*. Ekkor született meg bennem a fogadalom,

hogy érvényes feltárási engedély nélkül, amely külön kitér a műszeres leletfelderítésre is, nem veszek fémkeresőt a kezembe. Miután az események hatására a fémkeresőzésre fordított jelentős időm felszabadult, elkezdtem gondolkodni azon, hogy mégis miképpen tudnék a régészet közelében maradni úgy, hogy annak ne ártsak. Városomban néhány közművelődésben dolgozó személlyel alakítottunk egy múzeumbaráti kört. Iskolásoknak és a téma iránt érdeklődőknek szervezünk havi rendszerességgel (a mai napig is) előadásokat a legkülönbözőbb, történelmet, néprajzot és helytörténetet felölelő témákban. Látogatásokat szervezünk a környék múzeumaiba, ahol nemcsak a kiállítást tekinthetjük meg, hanem beleshetünk a múzeumi élet kulisszatitkaiba is. Pályázatokat írunk, kalapozunk a helybeli vállalkozóknál támogatásért, hogy segítsék a város határában évek óta folyó ásatást. Gyűjtöm az információkat az előkerülő tárgyakról, amelyek lehetnek akár régészeti, akár néprajziak vagy helytörténeti jelentőségűek is. Természetesen ezek el is jutnak az illetékesekhez. Rendszeresen figyeljük a kiemelt jelentőségű régészeti értékeinket. Mindezt abból a szomorú apropóból, hogy a rendszerváltozás környékén egy határhalmunknak a felét egyszerűen és büntetlenül behordatta egy „törvényen felül álló” oligarcha a lovardája alá. Ezt a halmot sikerült helyreállítatnunk, a régészeti és talajtani vizsgálatok után az önkormányzat és a polgári Nóra '97 Kft. segítségével. Próbálunk hatni a gazdákra, hogy a tulajdonukba került halmokat vonják ki a művelésből. Hála az égnek, ebben is sikerült eredményt elérnünk.

Iskolásoknak szakember bevonásával megmutattuk, hogy hogyan néz ki egy régészeti lelőhely. Mire kell a szülőknek figyelni a földmunkák végzése során? Tizenegy új lelőhely került ezáltal nyilvántartásba. Önkéntes munkával állandó segítői vagyunk a már említett ásatásnak. Olyan mértékű PR-munkát végeztünk, hogy még Pozsonyból is érkezett egy diák honfoglalót ásni. Olyan ember küldött Budapestről pénzadományt, akinek addig fogalma sem volt arról, hogy hol van a városunk. Jöttek segíteni pedagógusok, politikusok, szépszájú érdeklődő is tiszteletét tette. Hoztak lángost, dinnyét, ásványvizet, rétest, meghívtak bográcsolni a saját kertjükbe. Az iskolások, tiszteletből az ősök iránt, jurtát építettek az ásatás melletti mezőn. Örültem annak, hogy pörgős munkával ennyi embert meg tudtam mozgatni a segítőtársaimmal együtt egy olyan tevékenységhez, amely szerintem nagyobb jelentőségű, mint ha a saját önző szenvedélyem kieléséből kifolyólag a környék összes lelőhelyét megkutatam volna a szögre akasztott fémkeresővel. Nos, ez a munka már elnyerte a régészek tetszését is. Meghívtak terepbejárásokra, rendszeresen kaptam meghívókat a rendezvényeikre, hozzájutottam a kiadványaikhoz is. Még arra is rá bírtak venni, hogy szerepeljek Jósza András, a neves nyírségi polihisztor életét bemutató kosztümös kisfilmben. Ha pedig erőt kívánt venni rajtam a „vágy, szinte fizikai kényszer”, hogy elinduljak fémkeresőzni, nekiláttam és készítettem helyette néhány régészeti feltárási eszközt fából. Gyártottam északjeleket, mércéket, és egyéb praktikus dolgokkal járultam hozzá a feltárások sikeres lebonyolításához. Tekintsék ezt csak szimpla felsorolásnak, ne pedig dicsekvésnek!

Személyes szerencsém, hogy erre a sok, a régészet segítésére irányuló munkára felfigyelt az ELTE tanára, név szerint *V. Szabó Gábor*, és meghívott a bronzkori leleteket kutató csoportjába. Már évek óta itt tevékenykedek, és régészhallgatók évfolyamait ismertettem meg a fémkereső használatával. Kinevelem a saját konkurenciámat. Hiszem és vallom, hogy az ő kezükben egy ilyen műszer jobb helyen van. Szerintem ez a járható út. A hallgatókból régészek lesznek, akik ismerni fogják a régészeti munka minden folyamatát, és lesz a kezükben egy eszköz, amelynek ismerik a kezelését, lehetőségeit, korlátait. Ez a felállás szerintem hasznosabb, mint akárhány kincskeresőt integrálni. Hogy miért? A fémkeresős, valljuk be magunknak is őszintén, önző ember. Kiválasztja a régészetnek a leglátványosabb és leggyorsabb sikerrel kecsegtető vertikumát. Számtalan feleslegesen kiásott, jelentéktelennek kikiáltott lelet között már csak a nagy számok törvénye alapján is biztosan lesz olyan, amellyel az ember felkerül valahová a címlapra. Szegény *Kovács Piroska* néni, aki fél életét a mosókád fölé görnyedve a cserepek és csontok mosásával töltötte, valóban fizikailag szolgálva a régészetet, csapja a szivacsot a kádba és vegyen fémkeresőt ő is? Ugyanolyan részese ő is a régészeti munkának a maga helyén, mint a régész. Mit szóljon a régész, aki tanul azért öt évet, hogy még tíz év ráfordítással szerezzon magának rutint, számtalan cikkel pedig nevet a szakmában, és azokat sztárolják, akik minden előképzettség nélkül kimennek a lelőhelyekre (ráadásul törvénytelenül) és találgatnak olyan dolgokat, amelyekről a 413. üres gödröt kiásva ő csak ábrándozik. Ha pedig meg szeretne nézni egy lelőhelyet, akkor engedélyek egész sorát kell beszereznie hozzá. Akkor sem boldog, ha kijut egy lelőhelyre, és azokon már ott sorakoznak az „amatőr régészek” kiásott gödröcskéi. Mire az Ásatási Bizottságon is átjut az engedélykérés, a „hobbikeresősök” már „leszüretelték” a lelőhelyet. Olyan ez, mintha az aranygaluskából kiennénk a mazsolát. Pedig a sütemény ízének a harmóniáját a mazsola és az omlós tészta együttese adja. Olyan emberekkel kell versenyt futnia, akik nem értik meg a régészeti munka lényegét, a kontextusok keresését, hanem csak saját szenvedélyük kiélésének a tárgyává teszik azt. Akiknek többet mond Sümegh József neve, mint Banner János, Kiss Lajos és netalán László Gyula munkássága? Mit kezdjen az olyan érvekkel, hogy „*Mi csak a humusz felső szántott rétegéből szedjük ki a tárgyakat, amelyeket a régészek úgyméltatnak a gépekkel?*”

Tudassa minden kincskeresővel, hogy a régészet régóta alkalmazza már a humusolás megkezdése előtti műszeres leletfelderítést, sőt a réteges talajtávolítás során is használatban van a fémkereső? Talán bölcsebb dolog, ha kineveli a régészet a saját szakembereit erre a célra, mint bevonjon olyan önkénteseket, akik különböző típusú és hatékonyságú gépekkel ki tudja, milyen használhatóságú munkát végeznének. Az egyik gép megtalálja az Árpád-kori dénárokat is, a másik gépe pedig csak a tenyérszerű tárgyakat gyűjtögeti. Ebből hogyan lehet hasznos kutatási anyagot készíteni? Mit kezdjen akkor, ha alkut ajánl a kincskereső? Én hozom a leleteket, te pedig hallgatolagos beleegyezéssel adod ahhoz, hogy továbbra is keresgéljek régé-

szeti lelőhelyeken. Leletek bekerülése szempontjából nem tűnik rossznak ez az üzlet. De mi lesz akkor, ha tekintettel a régészetben zajló szinte polgárháborús viszonyokra, egy másik intézmény „jóakaró” kollégája, egyszerű szakmai féltékenységből vagy csak emberi gyarlóságból etikai bizottság elé idézteti? Ahol felteszik neki azt a kényes kérdést, hogy volt-e tudomása róla, hogy a lelet fémkereső használatára került elő? Tájékoztatta-e a lelet beszállítóját arról, hogy tevékenysége törvényt sértő? Hogy ha már a második lelet kerül elő ugyanarról a lelőhelyről, akkor az már kimeríti a régészeti lelőhely rongálását? Felszólította-e a jogkövető magatartás gyakorlására? Ha ezek felett szemet huny, akkor saját hivatását súllyesztí vissza a kincskeresés szintjére. Legalizáljuk a fémkeresést, adjuk ki a régész feltáró munkáját maszekba? Tűnődünk el azon is, hogy hogyan lehet egy törvénytelenül végzett tevékenységnek etikai kódexet kreálni?

Néhány gondolat az etikai kódexről. Régész, jogász, közgazdász és néhány hobbikeresős próbált olyan, a régészet és a kincskeresők számára is elfogadható „normatívát” megalkotni, amellyel utat kívántak mutatni, hogy mi a teendő, ha régészeti leletet találunk fémkeresővel. Az etikai kódex ajánlásai nagyon használhatóak, figyelemre méltóak és követendőek lennének, ha nem feledkeznének meg arról, hogy a hobbikeresőzés törvénytelen cselekmény. Dicséretesnek és kíváncsnak tartanám egy olyan országban, ahol a törvényi szabályozások legálisabb teszik az amatőr régészetet. Ez még nálunk nem valósult meg! Hozzáteszem, a magam részéről örülök ennek! Ennyi erővel a nemi erőszaknak is lehetne etikai kódexe. Sok hasonlóság van a kettő között. Mind a kettő törvénybe ütköző, büntetendő cselekmény. Mind a kettőnek van elkövetője és áldozata. Mind a kettőt a saját kéjvágyának vagy betegségének (szenvedélybetegség) kielégítésére végzi az elkövető. A fenti példába, tekintve a téma jellegét, kéretik beilleszteni a megfelelő helyre a „kincskereső” és a „régészeti lelet” fogalmakat. A régésznek döntenie kell. Vállalhat-e bárkiért is szakmai, etikai és anyagi felelősséget? Szakmai felelősség. Behoz a kincskereső egy kiásott bronzkincset. Mennyivel több információhoz jutott volna a tudomány, ha régész találja meg? Kétségtelen, hogy megvannak a tárgyak [azt már csak rossz-májúságból(?) teszem hozzá, hogy mind megvan-e?]. Következtethetünk a depó leletösszetételére (ha tényleg mind bekerült)? Edényt vagy töredékét a „hobbirégész” nem gyűjt (tisztelet a kivételnek). Edényben volt-e? Szakrális vagy profán elrejtés? Ki fog-e ez derülni valaha is? Lett újabb X mennyiségű bronztárgyunk a leltárkönyvben. Etikai felelősség. Ha tudom, hogy törvénytelen tevékenységből származik a tárgy, köteles vagyok-e megindítani a jogi eljárást? Vagy annyira bűvkörébe kerültem a bekerült tárgynak, hogy inkább bűnrészessé válok magam is az intézménnyel együtt? Anyagi felelősség. Ha az általam patronált (megtűrt) „amatőr régész” kárt okoz egy másik magánszemély tulajdonában (szántó, legelő), akkor ki viselje a kiderülés esetén az anyagi kárt? Az intézmény, a régész, vagy a legjobb, ha ezt rábízunk az elkövetőre (ez lenne aztán a lovagias eljárás)? Tisztelt régész! Ne legyen kétsége arról, ha a kincskereső (amatőr régész, hobbikeresős) –

már magam sem tudom, hogyan hívjam őket (elkövető?) – fennakad valamilyen hivatalos közeg ellenőrzésén, és szorulni látszik a hurok, beveti a „régészeknek dolgozom” varázserejű mondatot. Ha netalán erről kérnek valami írásos dokumentumot is, akkor mi lesz? Ön és intézménye teljes súlyával az elkövető mellé áll? Ha nem, akkor hol van az együttműködés a régészet és a kincskeresők között? Érezheti-e magát elárulva a „hobbikeresős”, ha a mundér becsületét védve önök nem állnak mögé, dacára a sok beszolgáltatott leletnek? Higgyék el, volt és lesz is még ilyen eset!

*

Kincskeresők! Legyünk annyira becsületesek, hogy legalább magunkat ne csapjuk be! Ha valaki fémkeresőt vásárol, az találni is akar. Ki csak a találás izgalmáért, ki pedig anyagi haszonszerzésből. Tegye a szívére a kezét, és jelentse ki nyugodt lelkiismerettel, hogy soha nem nézett még utána valamilyen árverési oldalon vagy katalógusban, hogy mennyit érhet az ön által talált régészeti tárgy, érme. Ha így tettünk, akkor már az önzetlen és tudományos segítség nimbusza megkopni látszik. Jó néhány sorral előbb már említettem, hogy volt az életemnek ilyen korszaka is (dacára minden leletleadásnak), és egyáltalán nem vagyok rá büszke. Persze önök sokkal becsületesebbek, mint én, ugye? Annyira akarnak tenni a régészetért, hogy a következő módon járnak el, ha erőt vesz önökön az az „ellenállhatatlan vágy, szinte fizikai kényszer”, hogy beöltöznek terepszínű ruhába – mulatságos, de még magam is így teszek valami rossz beidegződésből vagy csak ez a praktikus ruha –, és megkezdik az előkészületeket.

Mint a szabályok betartására fogékony egyének megnézik a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal honlapján, hogy az általuk kiszemelt felderítendő terület szerepel-e a nyilvántartásban? Természetesen előtte a földhivatalban megtudakolják a helyrajzi számát, hogy megnyugtatóan tudják azonosítani a területet, nehogy tilosba tévedjenek. Megkeresik a terület tulajdonosát, művelőjét, és engedélyt kérnek tőle arra, hogy a magántulajdon szentségét ne sértsék meg, ha már jogkövető magatartást kívánnak tanúsítani. Persze ez merő fikció. Én sem így csináltam valaha, és önök sem így csinálják. Miután ezek az adatok megvannak, és hála az égnek, a kiszemelt föld nem szerepel nyilvántartott lelőhelyként, előveszik a fémkeresőt, mert anélkül nem minősül a lelőhelykeresés kincskeresésnek, és elindulnak. A budapesti Fradi-pálya csak azért nem szerepel a lehetséges célpontok között, mert ott nemigen lehet régészeti leletet találni, na meg, ha elkapják, akkor kezüket, lábukat eltörik a vérmesebb pályafenntartó munkások az ásások láttán. A szántóföld sokkal védtelenebb. Nincs kint a tulajdonosa állandóan, éjszaka meg főleg szabad a terep! Megérkeznek a helyszínre. Mivel hobbijukból (fémkeresés) kifolyólag csak a fémhangokra figyelnek, nem veszik észre vagy figyelembe a földön itt-ott heverő cserépdarabokat. Ha látják is őket, kötelesek-e felismerni, hogy azok régészeti korúak? Elvégre önök csak amatőr régészek. Itt kellene eltűnődniük azon, hogy hogyan

akarnak segíteni egy olyan szakmai munkának, amelynek az alapvető minimumát sem ismerik kielégítően. Ha a cserepeket figyelmen kívül hagyják, mert csak a fémtárgy a régészeti lelet, akkor hajrá! Ha találnak is némi fémet, amelyről nem tudják eldönteni, hogy régészeti-e vagy sem (újabb hiba), akkor sem esnek kétségbe. Megnézik a magukkal hordott etikai kódexet, hogy mit tanácsol erre az esetre. Ha nem tetszik, amit ír, hogy ilyenkor szüntessük be a kutatást, lapozzunk egyet. Miután az adott területről a leletek, kerámiák szóródása alapján (is) sikerült a lehető legtöbb információt gyűjteniük, és sikerült találniuk valami különleges tárgyat, akkor próbálják meg eldönteni róla – ha már amatőr régésznek tartják magukat –, hogy „történelmi” tárgy-e? Ha nem biztosak benne, bár az anyaga, alakja és témája is erre utal, vigyék haza és kezdjék el mosogatni. Persze előtte azt az oldalt az etikai kódexből, ahol „bármilyen egyedi, különleges tárgy” házi restaurálásáról írnak, tépjék ki! Ha úgy gondolják, hogy valami különlegeset találtak és szeretnének vele eldicsekedni, akkor szólhatnak a régészeknek is! Találtunk nekik egy leletgyanús valamit. A kérdésekre, hogy lelőhely-e, és hogyan kerültünk oda, ártatlan szemlesütéssel rebegjük el a következő varázserejű mondatot: Nem tudtam, hogy lelőhely! Vigyázat! Ha már szóltak nekik, és ettől kezdve ez lelőhellyé vált, akkor már nem mehetnek rá kutatni, még akkor sem, ha önök találták! Sebj, fogják a fémkeresőjüket, és a következő alkalommal találnak majd egy másikat! Elvégre nem tiltották el ettől a tevékenységtől, még barátilag sem. Önök pedig csak akkor kötelesek felismerni egy lelőhelyet, ha a régész rámondja, hogy az már pedig az. Vagy netalán kitáblázzák? Addig pedig szabad préda! Ha a bejelentésükre pedig a régész és az egész múzeumi stáb nem mozdul azonnal, akkor hajlamosak kígyót-békát kiabálni a hanyag és lusta régészekre. Egy feltárásnak, de még egy leletmentésnek is szabályai és költségei vannak. Nem várhatják el, hogy kellő anyagi és szakmai rákészség hiányában azonnal az önök által illegálisan megkutatott lelőhelyen mentsék, ami menthető... akár önök után is. Ha pedig nem kerülnek azonnal az újságok címlapjára az illegális leletükkel, higgyék el, annak is van oka. Tűnődjenek el rajta! Örökké felbukkanó téma a kincskereső fórumokon, hogy leadták a leleteket, de erről semmilyen elismervényt nem kaptak, sőt egyesek a régészeket azzal vádolják meg, hogy kicserélik a leadott darabokat a magángyűjteményük értékelenebb példányával, netalán egyszerűen eladják a leleteket. Komoly vádak. Minden vád csak akkor állja meg a helyét, ha azt kellőképpen alátámasztják és bizonyítják. Tegyék ezt, és akkor a becstelennek vélt régészek is eltűnnek a palettáról!

*

Ha olyan szerencsés helyzetbe kerültünk, hogy sikerült néhány alkalommal engedélyes régészeti kutatáson is részt vennünk, akár a fémkeresőnkkel is, ne felejtjük el a következő, nagyon megszívlelendő tanácsot! A régészekkel való együttműködés önálló régészeti kutatásra nem jogosít fel! Éppen az ilyen embereknek kellene a jogkövető magatartásunkkal példát mutatnunk a többiek számára. Az ilyen csele-

kedetet kétszeres hibának, sőt árulásnak tartom a régészet tudományával szemben. Mit tartsak azokról a régészekről, akik elnézik ezt és nem foglalkoznak vele? A leletek mindenekelőtt?

A régészet nem csak a fémkeresésről szól. Igyekezzünk megismerni a többi munkafolyamatát is. Hasznos lehet elmenni egy neolit kori lelőhelyre ásatási munkásnak. Így majd megtanuljuk becsülni a kézi munkások, a fotósok, a rajzolók, a gépkezelők munkáját. Megismerhetjük egy valódi régész összetett ásatási és dokumentációs munkáját is.

Néhány szó a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal munkatársaihoz is. Állandó téma az örökségvédelemben, hogy a tulajdonosok nincsenek tekintettel arra, hogy régészeti lelőhely van a területükön. Szétszántanak jelentős lelőhelyeket minden szankció nélkül. A prevencióra kellene helyezni a hangsúlyt. Tájékoztatót kellene küldeni az érintett tulajdonosnak, hogy bármennyire is nem szeretjük, de egy régészeti lelőhelyet rongál évről évre. Próbáljunk az adott területre olyan kultúra természetét javasolni, amely a lelőhely állapotának a további romlását nem fokozza! Ne várjuk meg, hogy majd a tulajdonos él azzal a lehetőségével, hogy maga keresi meg a hivatalt a kérdéssel, hogy mi a teendője. Időnként nem ártana a terepen is folytatni az íróasztali munkát. Semmilyen jogszabály és törvény nem ér semmit, ha annak nem szereznek érvényt. Hogy nem tudnak semmit tenni az elharapózott illegális fémkeresőzés ellen? Pedig lennének eszközeik! Számba kellene venni, kik azok, akik munkájukból kifolyólag rendszeresen a földeken mozognak. Nagyon jól használhatóak lehetnének a vadászok és a hatalmi jogkörrel rendelkező rendőrök, természetvédelmi őrök, mezőőrök és polgárőrök. Látják, csupa őr. Kérjék meg őket felvilágosító előadásokon, hogy őrködjének egy kicsit a kultúráért is. Egy sikeres akció után egy könyvjutalom talán egyetlen hivatalt sem hoz anyagilag lehetetlen helyzetbe. Ha elolvassák, még a haszna is dupla lesz. A földtulajdonosoknak pedig mondják el, hogy habár a föld és az arról lekerülő terménynek a haszna az övék, a régészeti leletek viszont a magyar állam tulajdonába tartoznak. Kérjenek csak nyugodtan írásos engedélyt a földjükön keresgélő emberkéktől. Maguk is csodálkozni fognak, hogy ha néhányszor fellépnek a keresőzők ellen, akkor az eddigi rejtélyes ásások és az éjszaka letiport sarjadó vetések is megfogytakoznak. Nem biztos, hogy az a megoldás, ha elfordítjuk a fejünket és feltartjuk a kezünket. Az orvos sem dől hátra a széken és közli a beteggel, hogy semmi esélye, mert rákos daganata van, hanem megpróbál tenni a beteg életéért. Bármilyen kevés az esély, de próbál küzdeni. Az orvos az életmentésre esküdött fel, önök pedig az örökség védelmére tettek fogadalmat! Ha mindenki a maga helyén és szintjén tenné a dolgát, és a kincskeresők is önkéntes jogkövető magatartást folytatnának, talán még tudnánk hagyni az utókorra is valamilyen régészeti örökséget. Ennek az örökségnek most mi vagyunk a letéteményesei. Vallom és hiszem, hogy a régészeti lelet a legjobb helyen a földben van. Azokat onnan kiemelni csak akkor van jogunk, ha valamilyen beruházás során kétségtelenül megsemmisülne. Ne túlozzuk el a mező-

gazdaság és a kemikáliák nyilvánvalóan valamilyen mértékben romboló hatását. Ezek a tárgyak néhány száz és ezer év minden viszontagságát kibírták már. Valószínűleg tartósabbak ily „hajlott korban” is, mint napjaink ipari tömegtermékei.

Sokszor megkérdezik tőlem a régészek és az érdeklődők, hogy mi volt az eddigi legnagyobb leletem. A következőt szoktam válaszolni: *„A legnagyobb leletem az, hogy megtaláltam magamban a régészetről felelősségteljesen gondolkodó, jogkövető magatartást folytató egyént, aki legyőzte bennem a mindenáron találni akaró laikus-fanatikus kincskeresőt.”* Aranyra, ezüstre számítottak, de én valóban ezt érzem a legnagyobb eredményemnek. Ha nem a joghézagokat keressük a törvényesség falán, és nem úgy értjük és értelmezzük a régészet fogalmát, ahogyan az egy hobbinak kiképzett igen kártékony tevékenység szempontjából a legelőnyösebb, akkor sok fémkereső készüléknek kellene visszakerülnie a tartójába. Tegyük érte!

Hajdúnánás, 2012. november 14.

A vaskor hajnalán

Draviczky Imre (1928–2006) tanító úr emlékének

Ha valaha számon tartotta is az emberi kollektív emlékezet azon személynek, személyeknek a nevét, akik először próbálkoztak a kőszerszámokat rézeszközökkel felváltani, sajnos ez mára már feledésbe merült.¹ Hogy tudatos kísérletezés vagy csak a szerencsés véletlen folytán került a későbbiek során ön az olvadó rézhez, ma már nem tudjuk. Az eredmény viszont korszakalkotó lett. Létrejött egy új, minden tekintetben használhatóbb fém, a bronz.

Itt kell szót ejtenünk a korszakok és kultúrák elnevezéséről. Korszakokat mindig a legmeghatározóbb eszközalapanyagról szoktak elnevezni: kőkorszak, rézkor... stb. Adott korszakon belül az egyidejű vagy az egymást követő időszakban egy földrajzi területen élő népeket valahogyan meg kell különböztetni. Sokszor csekély különbségek vannak, laikusoknak nem is igazán észrevehetőek ezek. Szakemberek számára viszont egy új nép megjelenését jelzik a leletekből kiolvasható változások. Utalhat erre, hogy nagyobb gyakorisággal szerepelnek az előkerülő tárgyak között új formavilágot tükröző edények, eszközök. Következtethetünk a változásra a telepek elpusztult rétegeiből és a megváltozott temetkezési szokásokból is. Hogy megkülönböztessék ezeket a népeket egymástól – ha nem ismerték a konkrét nevüket –, elnevezték őket kultúráknak. Az elnevezés vagy a földrajzi területről, vagy a lelőhely nevéről szokott történni, például Körös-, Maros-, Nyírség-kultúra. Ha ezeken belül további megkülönböztetés szükséges, akkor az elnevezés történhet például egy jellegzetes edényformáról vagy díszítési módról. Jó példa erre az AVK elnevezés, amely az alföldi vonaldíszes kultúrára utal. Itt a névadás az edényekre karcolt vonalas díszítés alapján történt. A teljesség igénye nélkül néhánynak a nevét megemlítem: szakálhádi, füzesabonyi, Gáva-kultúra stb. Ha véletlen folytán más országok területén egyidejűleg kerül elő a kultúrát meghatározó, azonos körhöz tartozó régészeti lelet, akkor a jelentősebb vagy a korábban publikált lelőhely lesz a névadó. Így szerepel nálunk péceliként, Nyugat-Európában pedig bádeni kultúraként ugyanaz a kultúrkör. Érdekesebb az

1. kép. Nagy Sándor-érem
barbár (kelta?) utánzata,
Derecske, 2016

¹ A tanulmány eredeti megjelenés helye: Nánási Kalendárium, Hajdúnánás, 2007, 33–38.

az eset, amikor a történelmi Magyarország területén neveztek el egy kultúrát, majd Trianon után az utódállamok következetesen a saját nyelvükön tüntetik fel a hozzájuk került névadó települést. Példaként említeném a kiétei kultúrát, amely Kyjaticére keresztelődött a szlovákok által.

Történetünk idején a bronzkor vége felé járunk. A fegyverek, használati tárgyak és az ékszerek jelentős része bronzból készül. Talán békés cserekereskedelem útján vagy egy fegyveres konfliktus során a bronzeszközöket használók megismerkedtek egy még jobb tulajdonságokkal bíró fémme, a vassal. A vas kicsorbította a bronzfegyverek életét, a belőle készült tárgyak jobban bírták az igénybevételt. Kézenfekvővé vált a változtatás. A bronzkori anyagi kultúrában élők igyekeztek elsajátítani a vas megmunkálásában jártas népektől az elkészítés technológiáját. Megindultak a népmozgások, amelyek célterületeként praktikus okokból talán a feltételezett vasérclelőhelyek is szerepet játszhattak. Kezdetét vette egy korai „ipari forradalom”. Európában először – mai tudásunk szerint – a korszak meghatározó területén, a jelenlegi Görögországban munkálták meg a vasat. A görögök kereskedelmi célokból a Fekete-tenger északi peremén gyarmatvárosokat létesítettek. Ezen a telepeken élő kereskedők útján szerezték be a tőlük északabbra élő nomadizáló népektől azokat az árucikkeket, amelyeket az általuk birtokolt déli területek nem tudtak biztosítani. Ezekért az árukért kerülhettek görög kézműves termékek, közöttük vasból készült szerszámok és fegyverek az északi törzsek birtokába.

A vas megmunkálásának kiszivárgott, elsajátított gyártástechnológiája a nagy népmozgások következtében megérkezett a Kárpát-medencébe is. Európa nyugati területén szintén kialakulóban volt a vas használata. A Duna mint természetes választóvonal két kultúrkörre osztotta a vaskori Európát. A Kárpát-medence területén a Dunától nyugatra eső részeken a Hallstatt-kultúra népeiről beszélhetünk. A Kárpát-medence keleti felében, a Duna–Tisza közén, a Tiszántúlon és Erdélyben még a késő bronzkori Gáva-kultúra népessége élte mindennapjait. Az idők folyamán keletről idegen törzsek szivárogtak be a területükre. Elkeveredtek az itt élő bronzkori néppel, de már hozták magukkal a korszak végét jelentő nagy újítást, a vasmegmunkálás tudományát. Ezeknek a népeknek az egyik csoportja feltehetően a kimmer lehetett, amelyet a szkíta törzsek között említenek a leírások. A szakemberek óvatos megközelítéssel mezőcsáti kultúrának nevezik a késő bronzkori népek és az újonnan jöttek együttélését, majd folyamatos keveredését. Ismeretes még az az időszakra a preszkíta (szkíták előtti) korszak elnevezés is. Ne gondoljunk itt azonnal végbemenő változásokra. A vas csak fokozatosan váltotta fel a bronzot, valamint a szokásoknak és életmódoknak a megváltozásához is évszázadok kellettek.

A Kr. e. 7. század közepén aggódó tekintettel nézhettek a földváraikból, falvaikból a Gáva-kultúra népei a keleti síkságok felé. A kimmereknek harciasabb rokonaik érkeztek: színre lépett egy fejlettebb szinten élő nép, az iráni nyelvcsoporthoz tartozó szkíták. Elpusztult települések leégett házai tanúskodnak arról, hogy nem zajlott le már akkoriban sem minden változás összetűzések nélkül.

Szkíták – már maga ez az összefoglaló népelnevezés is megdobogtatja jó néhány honfitársunk szívét. A szkítákról szóló első leírások a görögöktől származnak, akik a fekete-tengeri gyarmatvárosaikban kereskedelem révén kerültek kapcsolatba velük. Ezek a leírások a mai napig hatnak a magyar őstörténet megítélésére. Középkori krónikaíróink (Anonymus, Kézai Simon, Kálti Márk) feltehetőleg királyi megrendelésre és egyes nemesi családok származásának igazolására buzgón nekiláttak dicső ősoket keresni. Ehhez jó példaként szolgáltak a görög és bizánci forrásokban a nemes és méltóságteljes tartású, félelmet keltő, szokásaikban idegen szkíták.

A görög és bizánci krónikák viszont a színes ruhákban pompázó, arannyal és ezüsttel bőségesen díszített öltözetű lovas népekre összefoglalóan alkalmazták a szkíta nevet. A vásárokon feltehetőleg azokkal az előkelőségekkel találkozhattak, akiknek volt eladnivalójuk (lovak, foglyok stb.). A földműves köznéppel nem volt kapcsolatuk, így csak a jómódú vezető- és kereskedőrétegről vannak leírások. Ezek elbűvölő gazdagsága megfelelt bármelyik későbbi népnek rokonság, netalán ősiség gyanánt. A hasonló életmódot folytató, ruházkodásban és fegyverzetben többé-kevésbé megegyező és „ugyanazt” a hadaró, érthetetlen, „barbár” nyelvet beszélő népeket a görögök hajlamosak voltak egy kalap alá venni, legyenek azok valódi szkíták, hunok, avarok, netalán magyarok. Ezen a kérdésen még jó ideig fognak vitatkozni az önjelölt tudósok és a valódi szakemberek. Mert ugyan ki gondolná, hogy éppen a már elmúlt események, történesek, sorsok összessége – a történelem a legképlékenyebb dolgok egyike a világon?

Hérodotosz (Kr. e. 487–425) görög történetíró művéből ismerjük néhány szkíta törzs nevét. Az írott forrásokból és az előkerült leletanyagból feltételezhetjük, hogy a mai Erdély térségét az agathürszoszok, a Tisza vidékét a szigünnáknak nevezett szkíta törzsek népesítették be. Honnan szerezhetünk ismereteket az itt élő szkíták mindennapjairól? A legbőségesebb és valóban kézzel fogható bizonyítékokat a régészeti ásatásokon előkerülő leletek adják. A legkifejezőbb megmaradó leletanyag a temetkezések és a települések feltárásaiból kerül elő. A felbukkanó lakóhelynyomok, házak, gödrök a belőlük előkerülő tárgyi anyagokkal együtt jelentős adathordozók. Ezekből lehet a legteljesebb képet alkotni egy nép mindennapi életéről, használati tárgyairól, hiedelmeiről, kézműves és fémműves mesterségének fejlettségi fokáról.

A vidékünkön jelentős számban megtelepült szkíták még temetési szokásaikban is különlegesen voltak. Ez talán arra vezethető vissza, hogy különböző törzsekből tevődtek össze. Előbukkanó temetőikben változatos temetési szokásokat alkalmaztak. Temetkezőhelyükön előfordul a korhasztásos eljárással eltemetett halott éppúgy, mint az elhamvasztott test maradványainak urnába helyezése vagy a sír aljára szórva, némi edénymelléklettel ellátva. A korhasztásos eljárásnál (ez a test természetes lebomlását jelenti) a csontváz a talaj tulajdonságaitól függően viszonylag épen megmarad. A sírokban megtalálható edények élelmet tartalmazhattak a halott számára útravalóul. Mellékletnek nevezi a régészet tudománya azokat a tár-

gyakat, amelyek a sírokban a csontváz (vagy annak nyomai) mellett találhatók. Ilyenek az edények, ékszerek, fegyverek, használati tárgyak stb.

A férfisírokban nyugvók legtöbbjét harcosnak kijáró tisztelettel a fegyvereivel együtt temették el. Ezek a korra jellemző harci eszközök, vasfokosok, lándzsahegyek és a jellegzetesen háromszárnyú bronz nyílhegyek voltak. A gazdagabb női sírokban arany ruhadíszeket, üveg- és borostyángyöngyöket, valamint a fonál készítéséhez használt orsó nehezekét, úgynevezett orsógombot találunk. Némi magyarázatra szorul az orsógomb fogalma. Egy vékony átmérőjű pálcikának az egyik végére ráhúztak egy (általában) agyagból égetett gömb vagy kettős kúp alakú súlyt. Ez a nehezek a pálca forgatásakor lendületet adott, és a kézzel pörgetett rudacska egyensúlyozására is szolgált. Takarékosági vagy csak egyszerűen praktikus okokból készítettek orsónehezeket eltört kerámiaedények kerek aljából is, középen átfúrva azokat. Ezt az egyszerű eszközt vették igénybe a nők a fonál előállításához. A szegényebb nőket – ékszereik híján – a mindennapi életben használt tárgyaikkal engedték el a hosszú útra. Úgy vélték, hogy új életükben is hasznát fogják venni a munkaeszközeiknek.

A Tisza vidéki szkíták jelentős szerepet játszottak egy technikai újítás elterjesztésében, nevezetesen az agyagedények korongon való elkészítésében. Az így előállított edények még híven tükrözik az ősforrást, a görög edények formavilágát. Kézműves termékeik igazolják a vaskori ember kitűnő megfigyelőképességét és nyitottságát az őt körülvevő világra. Jól példázza ezt az a két gyönyörűen megmunkált aranyszarvas, amely Zöldhalompusztán és Tápiószentmártonban került elő: vélhetőleg pajzsdíszként szolgáltak, tükrözve tulajdonosuk gazdagságát és társadalmi helyzetét.

A hatalmas kiterjedésű, lótenyésztésre kiválóan alkalmas területeken minden igénynek megfelelő tulajdonsággal bíró lovakat neveltek. Ezek kedvelt áruí lehettek a környező népekkel folytatott kereskedésnek éppúgy, mint az Északi-középhegység kohóiban előállított vasfegyverek. Jól példázza a vasmegmunkálás kiváló elsajátítását az a tény, hogy a szkíta fegyverkovácsok által előállított lándzsahegyeket a görögök szigünnáknak hívták. Így ismerték el az előállítók tudását.

A mai Hajdúnánás akkori környezete – lévén a Tisza árteréből kiemelkedő hátság rész – letelepedésre csábította a szkítákat is. Az előkerült sírleletekből feltételezzük, hogy több településük is lehetett városunk határában. A Kenderes-kertben 1934-ben urnasírokra bukkantak. Megtalálói kíváncsiságból, avagy kincs reményében összetörték őket. Némi hamun kívül a zsákmányuk egy töredékes hajkari-ka és egy karperec volt. 1964-ben került elő a Katona-dombon egy bronzkés, amely ma a debreceni Déri Múzeum becses darabja és állandó kiállításának megbecsült szereplője. A hajdúnánási állami gazdaság területén 1965-ben egy magányos urnasírt találtak, amely négy darab ép és több törött karperecet rejtett. Mellékletként még 15 darab háromélű nyílcsúcs szerepelt a leletek között. Hosszú szünet következett a nyilvánossá vált szkíta leletek megismerésének sorában, majd 2002-ben a

Verestenger-járásban a magyar honfoglalás kori sírok mellett szkíta temetkezések is előkerültek homokbányászás során. A későbbi régészeti feltárásokon már ezek a szkíta sírok jelentették a kibontott objektumok zömét. A fentebb említett temetési módok mindegyike előfordult a hajdúnánási szkíta temetőben. Váltakozva kerültek elő a korhasztásos módzatok a hamvasztásos temetésekkel. A sírokban mellékletként gyöngyök, örlőkődarabok és edények szerepeltek. Bár szegényesnek tűnhet a leletanyaguk, de a messzi tengerekből származó kauricsigák révén képet kaphatunk az itt élők kiterjedt kereskedelméről. Ennek a csigafajtának a vidékünkhez legközelebb eső élőhelye az Afrika keleti partjait övező Indiai-óceán.

Valószínűleg a szkíták temették el azt a természetellenes testhelyzetben levő nőt is, akiről ártó szándékot tételeztek fel. Összekötözték és hasra fektetve temették el, hitük szerint így akadályozták meg, hogy visszajárjon az élőket zaklatni. Ez a hiedelem majdnem minden népnél megtalálható. Különböző óvó-megelőző eljárások a mai napig ismeretesek, gondoljunk csak a halottas házaknál letakart tükrökre. Így kívánták megakadályozni, hogy a távozni készülő lélek a tükörben meglássa önmagát, és megijedve saját elborzasztó látványától, ne tudjon átmenni a túlvilágra. A korai népeknél a sírba tett összetört tükröknek a mai napig továbbélő változatával lehet itt dolgunk. Az évezredes hiedelmek így gyakorolhatnak hatást a közelmúltunkra és napjainkra.

2003-ban egy különleges sír került elő vidékünkön. Rendkívül ritka temetési móddal, egy hatalmas agyagedénybe egy felnőtt személy tetemét próbálták belehelyezni. Kisgyerekek esetében gyakrabban alkalmazták ezt a temetési módot, de felnőtt ember esetében már csak a méretek miatt is unikális ez az eljárás. Egyetlen ismert temetési párhuzama a Vajdaságban található. Sajnos soha nem fogjuk megtudni, mit rejtett az a nagyméretű négyszögletes sír, amelyet a későbbi népek kiraboltak, bár valószínűleg értékes ékszerek csábíthatták a fosztogatókat. Feltehetőleg valamilyen sírjel (esetleg nagyobb földhalom) mutatott utat a gazdagabb személyek sírjaihoz. Azt, hogy eleink sem kímélték a korábbi temetkezéseket, abból sejtethetjük, hogy ebben a temetőben találtak olyan honfoglaló magyar harcost, akinek a karját szkíta karperec díszítette. Talán a rég elhalt harcos erejét kívánta magáénak a magyar hadfi a bronz ékszer által? 2005-ben további temetkezések kerültek elő, közöttük egy nagyméretű sír, amely ugyan szintén ki volt rabolva, de elkerülte a rablók figyelmét egy szép bronztükrő, amely a többi szkíta lelet között is jelentősnek mondható. A temető feltárása révén további értékes adatokat nyerhetünk, ugyanis az elvégzett geofizikai vizsgálatok alapján újabb sírok, objektumok előkerülése várható. A geofizikai vizsgálat lényege az, hogy azokat az eltéréseket, jelenségeket mutatja ki, amelyek bármilyen földmunka során keletkeztek. Így kimutathatók a sírok, házak és árkok nyomai évezredes távlatokból is. A geofizikai módszerrel előre jelzett objektumok remélhetőleg napvilágra kerülnek az elkövetkező években folytatódó ásatásokon. Hírt adnak arról a népről, amely évezredekkel ezelőtt ott-honra talált a hajdúnánási határban. S hogy mi lett a szkítákkal? Hová sodorta őket

a történelem szele? A Kr. e. 5–4. században új nép jelent meg a Kárpátok gyűrűjében, magába olvasztva a Duna két partján élőket. Szorgalmas, tehetséges népcsoport volt. Az utókortól kiérdemelték az „Európa iparosai” címet. Ez a nép is ott-honra talált vidékünkön – ők voltak a kelták. De ez már a Kárpát-medencei történelem egy másik lapja.

Szeretném megköszönni *Istvánovits Eszter* (Jósa András Múzeum, Nyíregyháza), *Pap Ildikó Katalin* (Savaria Múzeum, Szombathely) és *V. Szabó Gábor* (Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest) támogatását, akik szakmai tanácsaikkal, útmutatásaikkal segítették a cikk megírását, valamint *Fodor István* szíves szóbeli közléseit a hajdúnánási szkíta és magyar honfoglalás kori temetőkről.

Hol terem a honfoglaló?

Amikor leírtam a címet,¹ óvatosan a fejem fölött függő könyvespolc felé sandítottam. Vajon nem fog-e rám szakadni? Nem neheztel-e meg Gárdonyi Géza, amiért öröbecsű művéből, az *Egri csillagokból* – némi átalakítás után – kölcsönöztem az első fejezetének a címét? Talán a nagy mesemondó nem fog a síri világból plágiumperrel fenyegetni. Cserébe a hallgatólagos beleegyezésért, felteszek én is egy kérdést neki. Egy-egy pohár bor mellett, a szivarkák kékes füstjében lesz ideje a többi porhüvelyét vesztett aranytollú íróval, Jókaival, Mikszáthtal, Krúdyval, Mórával összedugni a fejüket és eltűnni rajta. Mi köze van a *merops apiaster*nek a honfoglalókhoz? Ezt a flancos nevű madarat mi csak gyurgyalgként tiszteljük. Talán az Urál hegység közelében találkoztak először? Bizonyára már ott is rácsodálkoztak őseink a színpompás tollazatú madárkára. Bár a méhészkedéssel foglalkozók inkább a pokolba kívánták – már ha ismerték ezt a fogalmat akkoriban – ezt a kis méhecskepusztító betyárt. Hála az Öregistennek, van egy közös tulajdonságuk. Mind a ketten szerették a homokot. A gyurgyalag a homokdombok leszakadt partfalaiban 1,5-2 méter mélységbe befúrva a fészket ad életet a jövő nemzedék kis bogárevőinek, míg az őseink inkább a haláluk után kívántak a dombok mélyére rejtőzni. Onnan hallgatva a megújuló természet megannyi hangját, és rosszállóan összevonni rég elporladt szemöldöküket a homokbányászok kackiás káromkodását hallván, amikor emberi csontokat fordít ki az ásó alkalmazhatóság. Legfeljebb annyi örömük lehet, hogy a magyar nyelv és virtus még így ezer év után is él a tájon.

*

Történetünk idején már túl vagyunk a sokadik nagy tiszai árvízen. Úgy látszik, a vén folyóban is él a magyar virtus, nem szereti, ha korlátok közé szorítják. Lassan, megfontoltan, máskor „zúgva-bőgve” kanyarog az álmos alföldi tájainkon. Nem szereti, ha gátolják abban, hogy kedvére valóra formálja az egyhangúnak tűnő tájat. Ha ki-kitör, azt bizonyára azért teszi, hogy levágott testrészeibe újra juttasson egy

1. kép. A tiszadob-sósszéki hajfonatkorong

1 A tanulmány eredeti megjelenési helye: http://josamuzeum.hu/regeszet/?page_id=1343.

kis életet. Egy ilyen próbálkozása során a táj új gazdáinak hirtelen zsákba való homok után kellett néznie. Homok a zsákba, zsák a gátra. Szépen takarosán egy nagy gépszörny elfogyasztotta egy kies homokdomb nagyobbik felét. Megette volna az egész, ha a Tisza nem unta volna meg az ezeréves játékot, és nem bújik vissza itt-ott szűkre szabott medrébe. Ami jó az egyiknek, az káros a másiknak. A gyurgyalagok boldog csiviteléssel vették birtokba a jó 4-5 méter magas homokfalat. Nem úgy a honfoglaló őseink, akik bosszúsan csóválták meg a fejüket, mielőtt el nem vitte őket a törzsükkel együtt a fenemód nagyétkű acélfogú szörnyeteg. A néhány megmaradt lábszárcsont szégyenlősen visszabújt volna a homokfalba, ha tehette volna.

A madárcsók vigan éltek az újonnan teremtet otthonukban a mindennapjaikat. Csivitelő sürgésük magára vonta egy érdeklődő természetvédő ornitológus figyelmét. Mivel a megcsúfított domb erősen hasonlított azokra a homokhátakra, ahol néhai őseink kívántak nyugodni, egy régész is csatlakozott a kíváncsiskodóhoz. Ennek a régésznőnek nagy álma volt, hogy egy homokbánya falából egyszer csak kibukkannak a fehérülő csontok, és segélykérően nyújtják kezeiket, oltalom után esdekelve. Meggyalázott sírhelyüket felcserélték volna egy-egy múzeumi papírdobozra. Cserébe felkínálják apró ékszereiket.

Egy ilyen rombusz alakú ingnyakveretre lett figyelmes a régésznő. Ettől a perctől fogva őfelőle a gyurgyalagtársadalom akár a legszebb műrepülését is bemutathatta, a szeme előtt csak a zöldes színű kicsiny ékszer lebegett. Gyorsan körbenézett, és észrevette, hogy a homokfalon három pár elnyesett lábszárcsont árválkodik. A kis veret környezetében szétszórt csontok tanúskodtak arról, hogy itt valami nagy gyalázat történt. Ezt bizony orvosolni kell. Hamarosan a nyíregyházi Jósza András Múzeum szakemberei érkeztek a helyszínre. A szétdúlt sírokból szétszóródott fémleletek miatt úgy gondolták, hogy szükség lesz egy olyan készülékre, amely a homok alatt is képes kimutatni a különböző, fémből készült tárgyakat. Itt kapcsolódtam be az ornitológus és a régészek után műszeres leletfelderítőként a történetbe. A munkám abból áll, hogy régészeti feltárások előtt és a munkálatok közben a fémkereső készülékemmel átvizsgálom a leleteket eltakaró földet. Jelzem a szakembereknek, hogy hol várható fémlelet. Nagy felületű feltárások során – homokbánya, autópálya, ipari területek –, ha szükséges, ki is ásom a leleteket. Természetesen a későbbi dokumentáció elkészítéséhez nagyon fontos, hogy hol találtuk őket, ezért egy műholdas helymeghatározó készülékkel (GPS) bemérem a helyüket. Később ezeket a pontokat térképre rajzoljuk, így pontosabb képet kapunk a leletek és a régészeti objektumok egymáshoz való viszonyáról. Nagyon hasznos információkhoz juttatom így a régészeket. Egy fémkereső készülék kezelését nagyon gyorsan el lehet sajátítani. Azonban felelősségteljes és szakszerű munkát végezni vele csak hosszú évek gyakorlatával lehet. Valaha én is azok közé tartoztam, akik úgy vélték, hogy minden fémleletnek a helye a múzeumban van. Nem tudtam, hogy azzal, ha kiások egy leletet a földből, fontos információktól fosztom meg a régészeket. Ők ezt leletkörnyezeti összefüggésnek, idegen szóval kontextusnak

hívják. Nehéz elhinni, hogy ez a megfigyelés sokszor fontosabb, mint maga a tárgy. Ezért káros, ha pusztán a múlt szeretetéből adódóan fémkereső detektort vásárolunk és a régészeti lelőhelyekről kiásunk kisebb-nagyobb fémtárgyakat. Még akkor is káros ez, ha az általunk fontosnak vagy szépnek ítélt darabokat bevisszük a múzeumba. Lehet, hogy olyan dolgot dobunk el vagy hagyunk ott, ami a múlt megértéséhez lényeges lehet.

A törvény szigorúan tiltja a régészeti lelőhelyek rongálását. A leletek elvitelét pedig egyenesen minősített lopásnak tekinti. Sok kincskereső azzal védekezik, hogy nem tudta, hogy régészeti lelőhelyen kutat. Pedig már a felszínen heverő kerámiatöredékek is erről árulkodnak. Az a tény, hogy ezeknek a cserepeknek a jelentőségét és korát nem tudjuk meghatározni, már arra kellene hogy figyelmeztessen minket, ne ártsuk bele magunkat olyan tudományágba, amihez nem értünk. A régészet is tudomány, és mint minden hivatást, ezt is tanulni kell. Nem véletlen, hogy ezt a tudást csak egyetemi oktatás keretein belül oktatják.

A kincskeresők másik érve amellet, hogy a tevékenységük ártalmatlan, sőt egyenesen a régészek számára hasznos, az az, hogy csak a szántás és más emberi tevékenységek által már bolygatott felszínről gyűjtenek leleteket – és ezt is csak a gépek hatótávolságán belüli 30 centiméteres mélységből teszik. Ezzel kárt nem okoznak. Történetünk helyszínén az élet alaposan rácăfolt minden kincskereső teóriára. Bebizonyította, hogy izgalmas és szép lelet bárhol, bármikor és bármilyen mélységből előkerülhet.

*

Füledt nyári napnak is beillő idő volt 2007 májusának idusán. Megérkezvén a terepre inkább hűsölni kívántunk volna, mint lapátot ragadni és nekilátni a munkának. Az a lehetőség, hogy honfoglalás kori leleteket kell keresgélnem, átsegített ezen a problémán. Mindjárt a fémkereső első jelzésénél nagyot dobbant a szívem. Vajon mit találtam? Nagyon fegyelmezetten keresgéltem az újabb tárgyak jeleit. Nem ástam ki őket, mert bízunk benne, hogy talán még valamiféle rendszert tudunk a leletek elhelyezkedésében megfigyelni. Emlékeznek? A kontextus. Sajnos hamar be kellett látnunk, hogy az egész sírt feldúlták, és a bánya méreteiből úgy véltük, hogy a temető nagy részét már elvitték árvízvédelmi töltésnek. Derék honfoglaló őseink új szerepkörben állnak helyt. Most nem meghódítani kell a földet, hanem megvédeni az ártól. Vajon hány Emese, Sarolt, Árpád, Zolta adta csontját a víz elleni küzdelemhez? Ilyen és hasonló gondolatok keringtek a fejemben, miközben szomorúan állapítottam meg, hogy az én munkám itt véget ért. Összeszedtem a szétdúlt sír leleteit. Sóvárogva néztem a régészeket, amint a homokfalban az egyméteres magasságban megmaradt három pár elfelezett lábszárcsont kibontásán fáradoztak. Időnként megnézegettem a detektorral a kibontott fél sírokat. Sajnos semmilyen fémet nem tudtam kimutatni. Legnagyobb elképedésemre Bocz Péter egy állatjáratból előásott egy fél bronz karperecet. Természetesen ezt alaposan az

orrom alá dörgölték. Nem tudták, hogy később egy honfoglalás kori temetőben tévedek még nagyobbat is. Ott egy aranykarikát nem jelzett a gépem. Persze azt is Péter barátom találta meg. Nem vidám pillanatok ezek, de lássuk be, hogy az ember és a technika tudása is véges. Erre szoktam mondani, hogy „ritkán tévedek, de akkor aztán jó nagyot”.

Miután jókat derültek a kudarcomon, Istvánovits Eszter, a leletmentés vezetője javasolta, hogy ha van kedvem – úgyszincs más dolgom – nézegessem át a domb megmaradt részeit. Meleg is volt, no meg a temetőt is elvitték már a gépek, tehát nem sok sikerre számítottam az addigi tapasztalataim alapján. Hozzáláttam a sz rintem hiábavaló munkához. Lássák a régészek, hogy bennem is van kurázsi, és akkor is dolgozom, ha kilátástalannak ítélem a munka eredményességét.

A tucatnyi „kétdecis” alkoholos üveg alumíniumkupakjának a kiásása után már inkább hisztérikusan sikoltozni szerettem volna, mint a tűző napon keresgél ni. Szidtam azokat, akik nem csekély mennyiségű itallal védekeztek annak idején a hideg ellen. Miután teljes eredménytelenséggel keresgélve tettem néhány kört a csonka domb körül, elhatároztam, hogy megkutatom még azt az utat, amelyen a munkagépek közlekedtek. Ez az út néhány méterre volt a szétdúlt sírtól és a bányagödör szélétől. Húsz centiméternyi feketefölddel vonták be az utat, hogy a gépek a laza homokban ne süllyedjenek el.

Kupak, vadásztöltényhüvely, alufólia „leletek” ismétlődtek egymás után. Morogtam, mint a bolhás kutya. Újra jelzett a gép. Felkészültem az újabb szemét kiásására. Picit mélyebben volt, mint a sok kiásott kacat. Elkezdtem kaparni az auszt rál kincskereső kapámmal egy kis gödröt. Mivel a tárgy mélyebben volt, így a gödör egyre nagyobb átmérőjű és mélyebb lett. Végre a kúp alakú beásás mélyén megcsillant egy zöldes színű valami. Gyanútlanul kiemeltem, és akárhogy is nézegettem, nem kívánt alakot ölteni. Gondoltam, megmutatom Eszternek, hátha tud valami okosat mondani rá. Felmásztam a domb tetejére, markomban szorongatva a kis lemezkét. Mutatom Eszternek, akinek a szeme elkerekedik, és nagyot nyelve csak annyit kérdezett, hogy ezt hol találtam. Rámutatok az útra, rajta a csinos kiásott lyukkal.

Az elképedés sora aztán rajtam volt, amikor Eszter közölte velem, hogy aligha nem egy honfoglalás kori hajfonatkorong (*1. kép*) palmettás díszének a töredékét vittem bemutatni. Tökéletes példa arra, hogy bárhol, bármikor, bármilyen mélységből jöhet jó lelet. Azonnal megnyesték a földet a kis beásásom körül. Szépen körvonalazódott egy még érintetlen sírnak a feltja. Leszámítva persze az én „közreműködésem” nyomát. Hosszú évek távlatából persze már úgy mesélhetném a történetet, hogy azonnal felismertem a kis lemeztöredék mivoltát. Szó sincs róla. Szerencsém volt, hogy volt régész a közelben, aki azonosította, mire is bukkantam. Annyi legalább a mentségemre írható, hogy nem dúltam szét a sírt. Egy kincskereső valószínűleg elkezdte a többi tárgyat is kiásni. Kéttucatnyi ezüstmelléklete volt a sírnak. Ha beviszi is a leleteket a múzeumba, sajnos a sírt már megsemmisítette.

Így legalább a viseleti helyükön maradtak meg a tárgyak a sírban. Megerősítve vagy netalán újabb adalékokkal pótolva az eddigi honfoglalás kori kutatások eredményeit. Nagy megnyugvás volt a számomra, hogy a hajfonatkorong párja is töredezett állapotban volt, így nem gyötörhet a lelkiismeret, hogy én rongáltam meg a fellelt példányt. Felemelő érzés volt egy ilyen gazdag női sírt megtalálni (2. kép).

A domb megmaradt részein az általam felfedezett sír környékén a múzeum szakemberei később ásatást végeztek, melynek során még egy hasonlóan gazdag női sírra bukkantak. Kiderült az is, hogy a szarmaták is temetőnek használták a homokdombot. Az ő sírjaik is előkerültek. A homokbányászattól a gyurgyalagokon át így vezetett az út egy honfoglalás kori temetőig.

2. kép. A tiszadob-sósszéki magyar honfoglalás kori sír feltárás közben, 2009

Kincs a lápban

*„... az aranyat és ezüstöt földbe ásták,
elrejtették mindenféle javaikat...”*

Rogierius

A középkori Magyar Királyság történetét át- meg átszövik a belviszályok és külső támadások kegyetlenségei.¹ Közülük azonban a legmélyebb nyomot talán az 1241–1242-es tatárjáráshagyta népünk emlékezetében. Az ország tragédiája mellett az egyes emberek viszontagságainak a tárgyi emlékei mesélnek a borzalmakról, a vészterhes időkről, amikor menekülni kellett az erdők, barlangok, lápok mélyére. Menekíteni pusztán az életet, és akinek módja volt rá, az értékeit is. Minden kincslelet egy tragédiát hordoz magában, hiszen az, aki azt elrejtette, valószínűleg az életét vesztette vagy elhurlolták a támadók, mert soha többé nem tért vissza a kincseiért. Ezekből a megtalált értékekből próbálnak a régészek következtetéseket levonni a hajdani emberek életéről, szokásairól, vagyoni helyzetéről.

Egy ilyen elrejtett, majd a véletlen folytán Tyukod-Bagolyváron előkerült kincs előéletét kívántam ebben a kis novellában papírra vetni. Természetesen csak az előkerült tárgyak és a történelem szomorú napjaiból vett életképek állhatnak közel a valósághoz. Próbáltam az írásomban megjeleníteni egy menekülő ember lelkiállapotát és a kincs elrejtésének a körülményeit. Megérintett a helyszín és annak az embernek a tragédiája, aki akaratlanul is, de ránk bízta a vagyonát.

¹ A cikk eredeti közlési helye: Magyar Múzeumok, A Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület online magazinja: http://svn.magyardarmuzeumok.hu/targy/50_kincs_a_lapban; 2010. május 10.

1. kép.
Láncos-csüngős fülbevaló,
Tyukod-Bagolyvár

Hej, be sötét fellegeket hajt a tavaszi szél Magyarország felé. Jaj annak, akit az a szél meglegyint. Komor füst annak a fuallata és jajszó a zúgása. Vad, keleti hor-dák szította tüzek mardossák a Kárpátok környékét. Kijev tornyáról görbe szablya ütötte le Bizánc keresztjét és bátor lengyel harcosok vére festette vörösre Legnica mezejét. Magyarországon, mint tűz a száraz tarlón söpör végig a veszedelem. Le-gyilkolt falvak lakóinak teste szegélyezik az útját. Korommal írja az égre a szenvedés tanúságát az ezernyi égő ház füstje. Menekül, aki még teheti. Földbe rejtí az értékeit, nádasokba, ingoványokba menekíti jószágát, családját és önnönmaga éle-tét. Bizodalmasabb az most, mint bármely fegyver ereje, és erősebb, mint az elmor-molt imádság. Muhi mezején Béla király vasba öltözött seregével néz farkasszemet a Sajó túlsópartján örvénylő mongol sokasággal. Vajon képes lesz-e a magyar had arra, hogy megroppantsa a fenevad gerincét? Ha csatát veszít a király, elvész az or-szág. Az Úr 1241. esztendejének áprilisát írjuk.

Nagyságos Boroviczky Pál uram aggodalommal nézte a vonulók szomorú so-rát. Jöttek gyalogosan, batyukkal a hátukon, poroszkáltak soványka jószágokat hajtva maguk előtt, és volt olyan, aki a gyerekeit madzagra kötve vezette, nehogy elmaradjanak egymástól. Lassan vánszorogtak a poros úton, időnként félrehúzó-dva, hogy elengedjenek egy-egy szekeret, amely zsúfolásig meg volt rakva ruhás-ládákkal. A ládák tetején jobb ruhácskájukban úrficskák és hölgyecskék gubbasz-tottak lassú, álmos pillantást vetve a szekereken ülőket megsüvegelő emberekre. De sokan már köszönni sem köszöntek. Máskor ezért botot kaptak volna, de a közös sors mintha eltörölte volna az úr és szolga viszonyt. Menteni az életet, ez most az első. Menekült, ki hogy tudott. A szekerek mellett öreg szolgák próbáltak egyene-sen maradni a nyeregben. Őket kényszerűségből öltöztette be fegyveresnek a nagy-ságos asszony, aki néhány napja a ház körüli fiatal legényeket és a hites urát elen-gedte a király urunk táborába, ahol az országba betörő tatárok ellen áll hadat. A védelem nélkül maradt udvarházakat aztán a menekülőkből verbuválódott alkal-mi rablók fosztották ki. Vitték, ami maradt. De a rablók is gyakorta rajtavesztet-tek, amikor a fosztogatás közben nem vették észre, hogy portyázó tatárokat vetett arra a sors. Csak kevesen tudták elmondani a találkozást azokkal a furcsa, bőrbe öltözött, kócos lovakon száguldozó, sárga bőrű, ferde szemű pogányokkal, akik hírét a kelet felől felcsapó füstfelhők hozták a szelek szárnyán.

Pál uram már látott tatárt. Három napja dolga volt a károlyi piacon. Ott volt két tatár a bikák kikötéséhez szolgáló oszlophoz csomózva. Előző nap Aba nagyúr portyázói megugrasztottak egy kisebb kóbor tatár csapatot. A gyengébb létszámú pogányok, látván a túlerőt, gyorsan szétrebbentek. Apró lovaikon menekülőre fog-ták a dolgot egy-egy nyilat megeresztve hátrafelé az üldözők irányába. Az egyik tollas végűt egy horgas orrú legény hozta haza a combjában, aki sűrű szentségelések közepette tűrte, hogy a borbély kimetssze a nyilat. Sziszegett, de az alkalmi hallga-tóságtól kapott bátorító bor hatására erősen kiszínezve a csetepatét újból és újból előadta a két tatár elfogását. Mire végeztek a nyílvevessző kivételével, a portyázók

már egyenesen a tatár kán testőrségét szalasztották meg. A két tatár közül az egyiket pányvával fogták meg, mert a lova annyira terhelve volt a rablott holmival, hogy lassabban tudott menekülni. Mire látta a veszélyt és bogozni kezdte a batyukat a nyeregről, már késő volt. A másiknak a lovát nyílvevessző találta el. Kábultan tápáskodott fel, de mire szertenézett, már fogva volt ő is. Étlen-szomjan voltak már második napja az oszlophoz kötve. A báméskodó nép elborzadva nézte hegekkel teli, széles pofacsontú arcukat, amelyből gyilkos pillantásokat lövelltek a mandulavágású szemek. Időnként egy-egy gyerek megdobálta őket a kofáktól kapott tojással. Nagyokat derültek, amikor a tisztas távolságból eldobott tojás célba talált és lassú sárgás csíkban folyt végig a szőrmés ruhán. A tatárok egykedvűen tűrték. Időnként egy-két rövid torokhangú, vakkantásszerű hangot engedtek meg egymás felé. A sorsukkal tisztában voltak. Nem adtak ők sem kegyelmet senkinek, és a pusztai élet törvényei szerint ők sem számítottak irgalomra. Túl sok vért láttak már elillanni. Tudták, hogy a sorsuk beteljesedett. Csak azt sajnálták, hogy a hadból hazatérők a levágott fejüket nem tudják majd odatenni a jurta ajtajában ülő öregapjuk elé, hogy az eltemethesse tisztességgel. Hitük szerint így a lelkük nem tud megjelenni a Hadisten színe előtt. Talán a zsákmányból vetnek majd az elárvult családnak is a hazatérő szerencsések.

A vész hírére Anna asszony a két gyerekkel már hetekkel ezelőtt Budára költözött a nővéréhez, aki az „idegen asszonynál” szolgált. Laszkarisz Mária, a király felesége jó sorban tartotta a sógorasszonyt, így egy kis rokon vendégeskedés nem terhelte meg a háztartását. Hogyan is terhelte volna, hiszen a királyné a szolgálataiért szebbnél szebb ajándékokkal látta el. Pál, amikor tavaly látogatóban volt náluk, sóvárogva nézte, amikor a kis faládikából előkerültek az ajándék ékszerek. Aranycsüngős fülbevalók ünnepi viseletre és ugyanolyanok ezüsből a hétköznapiakra. Gyönyörű ékkövekkel díszített, ruhára való csatok. A sógorasszony szerint ezek a királyné ünnepi palástjának a csatjai voltak. Furcsa, ovális alakú ékszerek. Rájuk unt talán vagy csak szebbre vágott? Ki tudja? Készített helyettük másikat a királynével érkezett ötvös, akinek a szavát senki sem értette, de ha valaki csak ránézett a kezei közül kikerült ékszerekre, akkor úgysem volt ott helye semmilyen szónak. Beszélt az arany, mesét mondtak a csillogó kövek. Kristályköves aranygyűrű, hajba való aranykarikák a sógorné hozományából. Csillogtak, villogtak és aranyos hálógot vontak Pál szeme elé.

Boroviczky uram fejében akkor fogant meg a gondolat, hogy a hosszú pereskedés után hozzákerült abaúji birtokot ezekért a javakért cseréli el. Kell az a fenének! Jó termőföldje nincs, néhány koszlott falu, meg kő és fa az egész. De ami jár, az jár! Hosszú évekig vitte az ezüstöt meg a marhákat a perköltség. Még szerencse, hogy a sógor egy vadászat alkalmával beleszeretett a vadakkal teli területbe. Egy kis asszonyi sűgás-bűgás megtette a hatást. No meg a finom falatok a környék legmútatósabb parasztlánykaival fűszerezve. Több sem kellett a hájas sógornak. A birtok a három kis faluval gazdát cserélt.

Ezek az ékszerek heverték most az asztalon egy nagy erszénnyi ezüstpénzzel. Sajnos ezeket már nem sikerült ezüstitömbökre váltani az újvári böszörménynél. Pedig felárat is fizetett volna, de mindenki aranyba és ezüstbe fekteti a javait, hogy ha futni kell, könnyen menekíthető legyen a vagyon. A pénz most nem olyan bizodalmas.

Sokáig nézegette őket, majd lehúzta ujjáról ősei pecsétgyűrűjét, melyet apja örökölt nagyapjától, majd ő az apjától, s melyen a hosszú használatban megkopott a Sigillum Pauli felirat. A gyűrűt is a többi ékszer közé dobta. Ha el kellene ásní a kincset és azt valaki megtalálja, akkor perdöntő erejű lesz, ha az ő pecsétgyűrűje van benne. Híre megy annak! A gyűrűnek ereje van. Annak a lenyomata nagyúr volt a környéken, sorsokról döntött kénye-kedve szerint. Ha valaki felismeri, akkor visszaszolgáltatja majd jutalom reményében. Ha pedig elsinkófálná és kiderül, akkor megismeri a derest, de ha rossz pillanatában találják, akkor megnézeti a deákjával, hogy milyen súlyú esetekben használhatja a bakó a pallost, ha már a joga megilleti. Most pedig őrzi a gyűrű a dénárok ezreit. Jó külhoni pénzeket, aranyakat, ezüstitömböket és a szemefényeit, a királyi ékszereket. Bánta már, hogy a hitvesével nem küldte el ezeket is Budára. De nem jó most ezekben a bizonytalan időkben gyenge asszonykézre bízni a javakat. Így most neki kell menekítenie a család vagyonát. Eltöklelte, hogy csak végső esetben rejti el őket. Nálánál nagyobb biztonságban nincs sehol. Egy pillantást vetett az ajtó mellé támasztott nehéz botra. Jó lesz az ember és farkas ellen is. Megbízható útitárs a mai időkben, ha már kardot kötni nem lehet. Meghúzta az asztalon álló boroskancsót. Ki tudja, mikor jut megint ilyen nedűhöz?

Egy másik tarisznyába élelmet csomagolt. Jó sokat, hiszen hosszú útra készült. Budára akart eljutni az ő Annájához és gyermekeihez, akiknek hozományát menekítette volna most magas palánkok biztonságába. Úgy számolta, hogy estére már Sárvára ér. Megalszik a barátoknál. Befogadják, mert az apáttal sokszor beszélgettek a világ dolgairól egy-egy zsíros kappanos tál felett. Utoljára némi vörösbor mellett az apát kifejtette, hogy a farkast a kutyákkal kellene széttépetni. Hova gondol a király, amikor a tatár farkas a kertek alatt ólálkodik, akkor a kun kutyákat kizavarja a portáról? Az apát szerint egyik sem különb a másiknál... egy fajzat... ezek sem járnak templomba, és a szokásaik... jobb bele sem gondolni a sok tisztátalan cselekedetükbe. Gyakran elkötöttek jószágokat és az asszonyukat is rabolták ősi szokásaik szerint. Nem voltak jó szomszédság senkinek se. De őket is a tatárok szorították a Kárpátok karéjába. Arra viszont jók lettek volna, hogy ne a drága magyar vér omoljon, ha van Istennek tetszőbb megoldás is. Két legyet egy csapásra.

Úgy gondolta, hogy a lápon átvezető úton megy a menekültek nyomában. Ezek jól ismerik a búvóhelyeket, ha netalán rejtőzni kell. Eleget bujkáltak ide a poroszlói elől, amikor az adót akarta beszédeni. Akkor mind idefutottak, és elő sem jöttek a vész végéig. Jól éltek, hal volt bőven, ha pedig nagyon megszorultak, mert az úr őriztette a kivezető utakat, akkor kenyér helyett a sás gumóját is meget-

ték. Az uraság pedig megenyhült idővel, mert vetni és aratni is kellett valakinek. Adó dolgában megegyeztek, mert szükségük volt egymásra. Az úr megvédte őket a más uraságok zaklatásaitól, ők pedig ellátták a birtok körüli dolgokat.

Pál valamiféle kopott gúnya után nézett. Sokáig turkálta a házában a ládákat, de nem talált közöttük alkalmas álöltözetet. Olyan kell, amiben nem látják, hogy úrféle. A jobb ruházatúak még a saját menekülő társaiktól sincsenek biztonságban. Alkalmas időpontban kifosztják őket. Örüljenek, ha legalább az életük megmarad. Sok élettelen test enyészik már a láp mélyén. Miután a házban nem talált megfelelő ruhát, körbejárta a parasztok elhagyott kunyhóit. Fintorogva nézelődött a füstös kalyibákban. Mindenütt a sietség nyomai. Széttört bögrék és lábasok heverték a kunyhók földjén. Néha egy girhes kutyát kellett oldalba rúgnia, amely élelem reményében túl közel merészkedett hozzá. Kezdenek elvadulni, gondolta Pál. Hej de sok idő kell majd hozzá, mire helyrezyökkennek újra a dolgok. Bosszúsan belerúgott egy felfordult kasba. Végül talált egy csupa lyuk öltözet ruhát, amelyet már a gazdája sem tartott érdemesnek a menekítésre, vagy talán csak ottfelgették. Kelletlenül átöltözött. Kényelmetlenül érezte benne magát, mert tetves volt a ruha. Mihelyst megéreztek, hogy meleg test került a ruhába, lassan, de idegesítően mászni kezdtek a testhajlatok felé. Napokig együtt kell élni velük. Elszenvetni a csípésüket. De majd ha Isten megsegíti, akkor Budán a nagy palánkok és királyi hadak biztonságában egy jó forró fürdőt vesz, és megcsipkedi a körülötte szorgoskodó cselédlány hátsóját. Az asszonya tettetett szigorral szól majd rá. De ezen csak nevetni fog, és harsányan beszámol arról, hogyan játszotta ki a tatár fürkészőket és a sok rosszarcú parasztot a cselével a ruhát illetően. Büszkén paskolja majd meg a menekített kincseket rejtő iszákot: – Ugye, hogy elhoztam őket száz veszélyen át? Ebből veszünk majd hivalt a fiúnak, hozományt adunk a lánynak, ha odaserdül, hogy megakad rajta valamelyik uraság szeme.

Titokban mindig egy módos urat... vagy annak fiát álmodta vőnek. Bár az öreggel jobban járt volna a lány is. A vén kecskét majd csak magához szólítja az Úr. A vagyon meg marad, mert ugyan ki látott már batyus halottat. De egyelőre ez még csak álom volt. Szidta a tetveket, átkozta a bocskorát, amelyben igyekezett lépést tartani a pórokkal, akik mögé besorolt. Csupa megtört arcú idegennel együtt hajtogatta félre a nádat, amely állandóan visszakövetelte a jussát az ösvény mellett. Ha nem vigyáz, akkor a nád levele bizony mély sebet ejt. Élesebb az bármelyik késnél. Sokszor merült vízbe a lábbelije is. Különösebben nem ártott a rongyos bocskornak... ahol befolyt a víz, ott ki is szivárgott minden akadály nélkül. Cupogott minden lépésénél. Csalóka dolog a láp! Ha elmélázik az ember és nem ügyel minden lépésére, könnyen nyakig a láp vizében találja magát. Ha nincs segítség, akkor elnyeli az örökké telhetetlen mélység. Ronda egy halál. Ezért inkább figyelgette, hová tapod az ócska bocskorban. Bezzeg ha a saját csizmájában lenne. Kerülné a vizeket. Még lóról is cseléd hátára szállt akkor, ha sáros volt a föld. Keserűen elmosolyodott. De most csak az a fontos, hogy eljusson biztonságban a

sárvári monostorig. Ott majd megszáritkozik. A tatár nem próbálkozik majd a monostorral... lóról nem száll, hogy beletörjön a bicskája a kőfalakba. Bicskája a nyüvesnek? Inkább nyilazik az. Vassal ritkábban hadonászik. Akkor olyan görbeforma szablyával teszi, amilyennel az ő ősei is zargatták a napnyugati népeket. Az apát majd biztosan ezekért a bűnökért való büntetésnek mondja a jelenlegi csapást, amit reánk mért a sors az 1241. esztendőben.

Azért annyi esze van – morfondírozott a poroszkálás közben –, hogy nem az apátság falai között várja be a tatárokat, mint sokan a környékeliek közül, ha azok mégis próbálkoznának. Egy komolyabb megvívást nem fog tudni kiállni a néhány cséphadarót ragadott paraszt és a kosztért-kvártélyért befogadott kóbor katona. Tartott tőle, hogy ezek a vész közelségére azonnal nyúlcipőt húznának. Buda az mégiscsak Buda. Nagy földsáncok, gerendából ácsolt falak és a királyi sereg, csupa acélba öltözött vitéz. Egyetlen lovasrohammal szétzúzzák ezt az ázsiai hordát. Elboldogulnak a kunok nélkül is, bár igaza lehet az apátnak, miért folyják a drága magyar vér. Hírből hallotta, hogy a templomosok nyugatról küldnek néhány tucat lovagot a kereszténység védelmére. A hírük félelmetes. A templomban is prédikált már róluk a pap. Szinte látták a hívek, ahogyan a szaracénok földre hullanak a csapásaik alatt. Bárcsak ilyen lovagok lennének még ezerszámba! Jöttek a hívásra németek is. Dölyfös, kötekedő katonák. Sörtől bűzlenek, bár a jó bort sem vetik meg, és az asszony nép sincs tőlük biztonságban. Nem szerette őket senki, de most minden kardra szüksége van Béla királynak.

Lemaradt a többiektől és óvatosan körbesandított. Látott egy csapást, amely letért az útról. Hogy vad járta-e ki vagy ember taposta-e, most mindegy volt. El kell rejteni a kincseket..., azokkal ő bizony be nem megy semmilyen falak közé. Ha elalszik, meglopják, és bocsássá meg az Isten a gondolatát... az apátban sem bízik meg maradéktalanul. Az ő fülébe is eljutottak a megdézsmált adókról szóló hírek. Jobb óvatosnak lenni! Hajnalban indul majd tovább, kioson és magához veszi a rejtett kincset. Éjjel nem környékezi meg azt se tatár, se pór. Tartanak egymástól is, no meg éjjel a sok toportyán üvöltésétől hangos a láb. Éjjel ők az urak.

Elhaltak a menekülők zajai. Várt még egy kicsiny időt, majd keresni kezdett egy szárazabb területet. Olyan kell, ahol más nem is sejtí, hogy mit rejt majd a föld... gondtalan életet, borivást, vadászatot, kemény húsú cseléd lányokat. Topogott néhányat. Kemény talajt érzett a lába alatt. Előhúzta a kését a tarisznyából és halkán nekilátott egy gödröt ásni. Nagy volt az iszák, nagy hely kellett neki... de hát a jó élet reményét kellett menekíteni, mindenképp megéri a munkát. Óvatosan beletette a gödörbe eddigi életének szerzeményeit és kezdte betakargatni. Mikor végzett, megnézegette jobbról-balról, hogy észreveszi-e valaki, hogy ott emberkéz munkált. Rakosgatott rája tőzeget és nádat addig, amíg meglegedett a látvánnyal. A közelben álló nádak közül néhányat megtört, mintha csak állat járt volna arra. Ez a jel csak neki szolgál, idegen nem értheti. Még egy utolsó pillantás... ha ő sem lát feltűnőt, akkor más sem fog észrevenni semmit, remélte. Visszamenet az útra

számolta a lépéseit, hogy visszataláljon. Egyébként is reggel, a napkelte után már jön is érte, és indul tovább Budának, nyugtatta magát. Addig legfeljebb a lápi lidércek háborgathatják az ő kincset... ettől kicsit megrémült és vetett néhány keresztet. Miután a dolgát így elvégezte, jobb kedvre derült, és még a világ is megszépült. Az alváshoz készülő madarak az utolsó trilláikat küldték a lenyugvó napnak, amely még nem tűnt el teljesen a hajlongó nádas fölött. Vöröses színe volt a napnak, mint Annája szájának. Mikor arra gondolt, hogy hamarosan már a karjaiban tarthatja a hitvesét, még a külvilág is megszűnt a számára. Észre sem vette, hogy a madarak éneke elhalt. Csak egy halk, surrogó hang simult bele a nádas suhogásába.

Megtorpant és csodálkozva nézte, amint a tetves ingen megjelenik egy vöröses folt. Csend volt, nagy csend. Kicsit zavartan nézte, amint egy vékony pálca, a végén tollakkal kinőtt a koszos vászonból. Csak egy váratlan tompa ütést érzett az előbb. Tulajdonképpen nem is fájt. Döbbsent csodálkozása lassan jeges rémületté változott. Ráeszmélt a valóságra és a fájdalom úrrá lett a testén. Hát ennyire egyszerű lenne a vég? Aztán felvillantak a képek: Anna, a gyerekek, aranyak, ezüstök, majd elhalványult minden.

A lápi úton, a nádas takarásában apró lovaikon idegen, sárga bőrű emberek ültek. Az egyikük levette ijának idegéről az újabb vesszőt. Nem volt rá szükség: az első nyíl is halálos volt. Rövid, ismeretlen szavak röppentek fel, de Pál már ezeket nem hallotta... elnyelte őket a sötétség mély kútja. Az egyik tatár lecsusszant a lováról és kivont szabályját előretartva óvatosan megközelítette az élettelen testet. Látni, hogy nem mozdul a földön fekvő, rásújtott a fejére. Most már bizonyossá vált, hogy halott. Levette róla a tarisznyát és beletúrt. Csupa élelem az egész. Csalódott volt. Ez a magyar nem vitte magával a kincseit, mint az a tegnapi furcsa ruhás, aki egy apró kis fából készült keresztet tartott maga elé. A bolond attól várta az életének a megmentését. Ha tudta volna, hányan bíztak már a csodában, hiába.

Kihúzta a nyilat a halottból, majd a vessző hegyét meglengette egy kis víztócsában. A megtisztított nyílvesszőt visszatette a tegezébe. A többiek már sürgették. Fogta a tarisznyát és feldobta a lova hátára, majd visszament, és nagy nyögések közepette a testet begörgette az ingoványba. A vérfoltra némi száraz nádlevelet kotort a lábával. A lovasok elindultak az ösvényen a menekülők nyomába. Óvatosan haladtak, ez a terep nem az ő harcmodoruknak való. Nagy, tágas síkságon érzik jól magukat. Itt könnyen cselvetés áldozataivá válhatnak. A lovaik is idegesek voltak a suhogó nád között. A horkantó, nyihogó lovakat messziről meghallhatják a menekülők, és behúzódnak a nádasba, ahol senki nem talál rájuk. Akkor pedig oda a zsákmány. Visszafordultak inkább és lassan poroszkáltak a lovaknak alkalmasabb terület felé. Elhaladtak az előbbi gyilkosságuk helyszíne mellett. Némelyikük közönyös pillantást vetett arra a tehetetlen emberi testre, amelyet magának követelt a láb. A tetemet sár és hínárkarok húzták magukkal a mélybe kíméletlen módszerességgel. Nem először csináltak ilyet.

Pál uram teste lassan merült el. Mintha még dolga lenne ebben a világban, vagy vonakodva engedné el az élet, amelynek néhány perce még a része volt. A nád tövénél egy öreg kövér béka lassan, unottan tempózott néhányat a sötét vízben, majd kimászott egy zsombékra, komótosan elterpeszkedett és kövér szúnyogokról álmodott.

Fémbe zárt történelem

Az ország területén végzett régészeti feltárások döntő többsége valamilyen beruházáshoz kapcsolódik napjainkban. Az utóbbi egy-két évben felgyorsult a régészeti örökség védelmére vonatkozó jogszabályok módosítása, amelynek következtében olyan ásatási gyakorlat jelent meg, amely rövidre szabott határidőkkel kénytelen a régészet tudományos munkáját a lehető leggyorsabban, mégis a szakmaiságnak maximálisan megfelelően megvalósítani. A beruházások befektetői és a nagypolitika által megfogalmazott paragrafusok teremtette körülmények között ez ma már egyre nehezebb.

Napjainkban üdítő színfoltként, ellenpéldaként jelenik meg a solt-tételhegyi tervásatás, amely szinte családias légkörben, neves szakemberek és gyakorlati idejüket a feltáráson töltő diákok részvételével zajlik.

A lelőhelyen folyó interdiszciplináris feltárási munkába, amely a térképészeti, történeti kutatásokat éppúgy magában foglalja, mint a geofizikai méréseket vagy a légi régészeti fotózást, 2008 óta új elemként kapcsolódott be a műszeres leletfelderítés, amely egyre hasznosabban egészíti ki a régészeti ásatásokon elért eredményeket. A Solt-Tételhegyen megteremtett feltárási körülmények ideálisak voltak a szisztematikus műszeres leletfelderítés elvégzésére. 2008–2009-ben a műszeres leletfelderítés a Tételhegyen található középkori templom körüli temető és település területére korlátozódott. A műszeres leletfelderítésre akkor kétféle műszert használtunk. Az előkutatásra az XP Gmaxx 4,5 kHz-es műszerét, a kisebb tárgyak keresésére a Minelab Explorer SE multifrekvenciás gépét használtam. Főleg az utóbbi gépnek és a vele alkalmazott közel 10 cm átmérőjű érmekereső fejnek köszönhetően jelentős számú körülnyírt, tehát az eredeti átmérőjének jelentős részét elvesztítő, Luxemburgi Zsigmond (1386–1437) által veretett érme került elő. A Tételhegyen fellelt érmék közel 90 százalékát ezek a kisméretű pénzek teszik ki. A nagyobb mélységben dolgozó XP gép főleg az érmékhez viszonyítva jelentősebb méretű vereteket és egyéb vas és bronz használati tárgyakat találta meg.

Elhanyagolható volt a recens szennyezés, ennek köszönhetően több mint száz érme és több tucat veret és egyéb használati tárgy került elő a leletfelderítés során. Kell-e ecsetelnem a jelentős számú érme jelentőségét? Egy olyan korszakban, mint

1. kép. Velencei kereskedelmi érme (zseton) elő- és hátoldala, Solt-Tételhegy

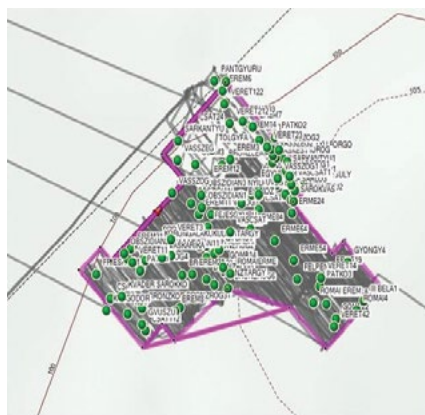
amilyen az Árpád-kor és a középkor, ahol a kerámiaanyag évszázadok folyamán csak csekély változásokon megy át, tehát szembesülünk egy szinte állandósult tipológiai anyaggal, az egyetlen jelentős korhatározó az uralkodókhoz kapcsolódó pénzverés. A jelentős számú, azonos pénzérme meghatározhatja a település intenzív korszakát, míg ezek előfordulási pontjai a település szerkezetéhez és azok változásaihoz nyújthatnak információt. Más típusú, főleg idegen országbeli érmék (1. kép) a falu pénzforgalmi és kereskedelmi kapcsolataira világíthatnak rá. A Solt-Tételhegyen előkerült három ólomból készült nyugat-európai posztóbarca képet adhat a kor külföldi kereskedelmi kapcsolatairól is.

2013 nyarán került sor a tételhegyi műszeres leletfelderítés újabb szakaszára. Amíg kezdetben a minél több fémlelet felgyűjtésére irányuló intuitív módszert alkalmaztuk, addig a Várdombon végzett műszeres leletfelderítés konkrét célja a Tételhegy északi oldalán található, úgynevezett ispáni vár lokalizálása volt, amelyhez a szisztematikus kutatási módszert választottuk. Feladatunk a feltételezett vár teljes területén található összes régészeti fémtárgy felgyűjtése volt. Ennek megfelelően jelöltük ki a „szelvényeket”, melyek felületén a műszeres leletfelderítés folyt. Az elsődleges szempont a vár sáncokkal övezett belső területének, valamint a Tételhegyre felvezető, évezredek át használt út teljes lefedése volt.

Az első képen vékony piros vonallal jelölt, megközelítőleg háromszög alakú objektum a feltételezett ispáni vár területe. A Google Earth felvételén jól látszik a széles sávok formájában megmutatkozó sáncok eróziós pusztulása. Az ispáni vártól keleti irányban húzódnak az őskori Vatya-kultúrához tartozó földvár sáncainak erodált maradványai. A sánccal övezett terület közepén található az előző években kutatott középkori templom helyének a foltja. Az ispáni vár jellegzetesen háromszög alakú. A hajdani várépítők így kívántak egy falat megspórolni a későbbi korok négyszögletesre hasonlító váraihoz képest. Ez a háromszög forma jól megfigyelhető a zeleméri, csanádpalotai, szabolcsi földvár esetében is. Az említett várak vagy

2. kép. A feltételezett ispáni vár területét lefedő szisztematikus kutatás szelvényei, Solt-Tételhegy, Várdomb

4. kép. Tracklog-kép a leletek megjelölésével

mind bronzkoriak, vagy mint a szabolcsi vár, rendelkeznek bronzkori előzménnyel. Az itt előkerült néhány bronzmegmunkálásra utaló olvadék és bronzkori kerámiatöredékek is erre utalhatnak. A felvetett régészeti probléma megoldásához a vár további kutatása szolgálhat majd adatokkal (2. kép).

A műszeres leletfelderítéshez a korábbi kutatásaimnál használt gépekhez képest újabb, modernebb készülékek használatára nyílt lehetőség. A szisztematikus módszerrel végzett leletfelderítéshez itt a francia XP cég DEUS nevű gépét használtam, amelyet 20 és 40 centiméteres keresőfejjel, valamint egy univerzális programmal alkalmaztam. Ennek a programnak a beállításai a kisebb-nagyobb méretű fémtárgyakat akár 40 centiméteres mélységben is képesek voltak érzékelni. A leletek szóródásának rögzítésére a Garmin cég OREGON 450 típusú kézi GPS-készülékét használtuk.

A leletek dokumentálásánál és csomagolásánál Bálint Marianna régész volt a segítségemre. Munkája által jelentősen meggyorsult a kutatás, mivel a korábban dokumentálásra fordított időt is keresésre tudtam fordítani. A kecskeméti székhelyű Tételhegy Alapítvány két támogatója, Sárközi Károly és Szentimrei Tibor további műszerek használatával segítette a munkát (3. kép). Napról napra javuló tel-

3. kép. Legális fémkeresős csapat a solti Tételhegyen:
Bálint Marianna, Bacskai István, Szentimrei Tibor, Sárközi Károly

jesítménnyel, a szisztematikus kutatás módszereinek elsajátításával és alkalmazásával hasznos segítségnek bizonyultak. Vizsgálódási területük a Templomdomb és a Várdomb közötti feljáróra terjedt ki, ahol néhány érmét és nagyszámú vastárgyat sikerült találniuk. Közülük is kiemelkedő jelentőségű egy jó állapotban fennmaradt kisméretű vasbalta.

A kutatás során az általam bejárt területet Bálint Marianna lépésről lépésre követte, így a területen való mozgásunkról egy tracklog nyomvonalkép is készült

(4. kép). A tracklog képen jól megfigyelhető a szisztematikus műszeres leletfelderítés módszerének a lényege. A kutatásra kijelölt területet olyan sűrű, egymással párhuzamos vonalak mentén, oda-vissza járjuk be, hogy a detektor mozgása a vizsgálandó területet teljes egészében lefedje. Egyedül csak így lehetséges a felső 40 cm vastag talajrétegben található, majdnem összes régészeti lelet felgyűjtése. A tracklog képen rögzítésre kerültek a talált leletek névmegjelöléssel is, amelyek a későbbi összegző térkép készítésekor igen hasznos segítségnek bizonyultak. A tracklog használatával állandó képet kaphattunk a bejárt területek elhelyezkedéséről és a leletek sűrűsödési pontjairól. A műszeres leletfelderítés által jelzett sűrűsödési pontok jó támpontot nyújthatnak a vár későbbi feltárása során a kutatószelvények kijelöléséhez (5. kép).

5. kép. A régészeti leletek szóródási térképe a tételhegyi Várdombon

A leletek szóródása alapján megállapítható, hogy a középkori érmék a vár egész területén és annak közvetlen közelében egyaránt megtalálhatóak. A bronzöntecsek főként a vár központi részén koncentrálódnak, amely alapján ott feltételezhető egy őskori öntőműhely. A belső területen néhány obszidiántöredéket is találtunk őskori kerámiákkal együtt. Az érmék többnyire Árpád-kori és középkori veretek. Jelentős részük jó minőségű ezüst. Megtalálhatók közöttük friesachi érmék, szlavón dénárok, III. Béla, V. István és Zsigmond pénzérméi. Néhány római érme is előkerült. Közülük az egyik egy felismerhetetlenségig kopott, kiszakadt felfüggesztési lyukkal rendelkező példány volt. A kopottság mértékéből ítélve nagy becsben tarthatták, és hosszú időn keresztül viselhették tulajdonosai. A vastárgyak túlnyomó részét a feljáró mellett, a két segítő által kutatott területen találtuk. A felszínre került leletek között középkori ékszerek is voltak. A fellelt karikaékszerek között pánt- és fejes gyűrűk egyaránt találhatóak. A fejes gyűrűk mintázata meg-

6. kép. A limoges-i kegytárgytöredék restaurálás előtt

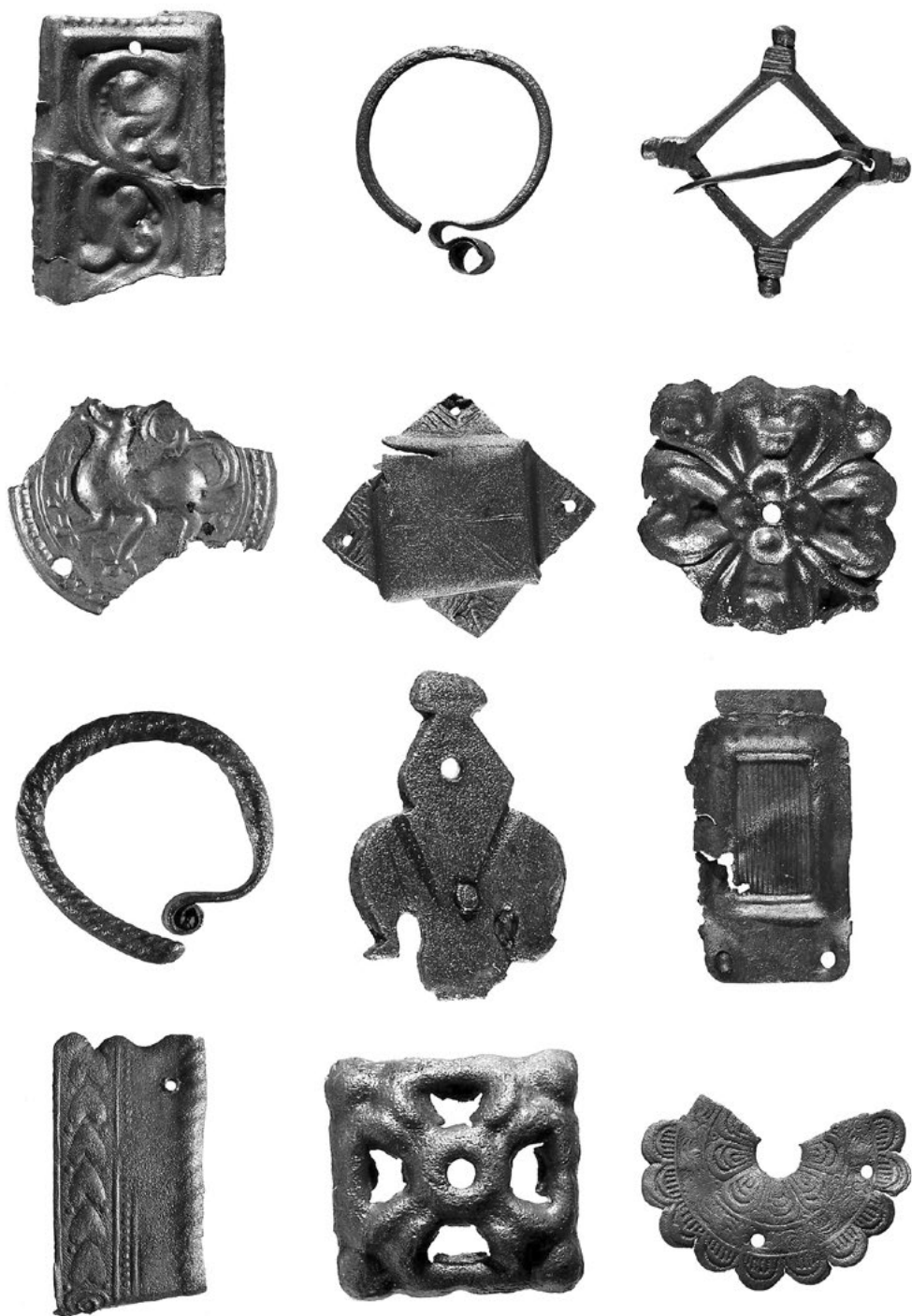
egyezik a korszakra jellemző ornamentikával. A pántgyűrűk bordás kivitele szintén a korszakra jellemző.

A műszeres leletfelderítés felszínre hozott egy zománcdíszes bronz töredéket, amelyet egy limoges-i kereszt(?) töredékének azonosíthatunk (6. kép). Előkerülése azért is nagy jelentőségű, mert igazolni látszik azt a feltevést, hogy a Tételhegyen nem egy egyszerű falusi templom állhatott. Ilyen drága, francia földről származó mívés kegytárgy árának a megfizetésére ugyanis csak nagyon gazdag közösség vagy jelentős hatalommal bíró kegyúr vállalkozhatott.

A Tételhegy második világháborús stratégiai szerepének „köszönhetően” több fel nem robbant tűzérési lövedéket is találtunk, valamint egy kis kaliberű lövedék letört, hatástalan hegyét. Az előkerülésükről értesítettük az illetékes hatóságokat. A műszeres leletfelderítés jelentős számú recens tárggyal szolgált: becslésem szerint az összes kiásott tárgy közül körülbelül csak minden ötödik volt régészeti lelet.

A fémkeresőzés során talált leletek anyagának jelentős részét teszi ki a bronz és az ezüst. Ez nem meglepő, mert ez a két anyag mind az érmék, mind a mívesebb tárgyak alapanyagául szolgált. A középkori és újkori használati tárgyak, eszközök anyaga döntő többségében azonban vas volt, amit patkó, fejsze, láncok, nyílhegyek, kulcsok és az előkerült töredékek alapján meghatározhatatlan rendeltetésű tárgyak készítéséhez használtak fel.

Az eddigi műszeres kutatások során előkerült jelentős számú fémlelet hasznos adatokkal szolgált a Tételhegy területén megtalálható régészeti lelőhelyek értelme-

7. kép. Középkori fémleletek a solti Templomdombról

zéséhez (7. kép). A középkori kronológia felállításában nélkülözhetetlen pénzermék száma közel másfél százra emelkedett. Amennyiben a további régészeti feltárások során a műszeres leletfelderítés párosulhatna a réteges humuszeltávolítással, akkor biztosak lehetnénk abban, hogy az adott területen lévő fémleletek 80-90 százalékát sikerült megtalálnunk. Mivel a bevezetőben említett kedvező ásatási körülmények mind ebbe az irányba mutatnak, vélhetőleg ezek az elvárások meg is fognak valósulni.

Végezetül ismét felhívjuk a figyelmet: semmiképpen ne essünk abba a hibába, hogy a műszeres leletfelderítést bármely szinten összekeverjük a közönséges kincskereséssel – bár eszközeik azonosak, módszertani alkalmazásuk jelentősen eltér egymástól. Tapasztalatainkat úgy összegezhethetjük, hogy nem szabad túlbecsülnünk a műszeres leletfelderítés jelentőségét, de alábecsülnünk sem a benne rejlő lehetőségeket. Megbízható, a régészeti kutatás számára elfogadható eredményeket csakis akkor tudunk elérni, ha e szisztematikus kutatási módszert olyan leletfelderítő terapi technikus alkalmazza, aki megfelelő műszerrel rendelkezik, jártas annak használatában, és tudatában van az alapvető régészeti ásatási technikáknak. Természetes, hogy a régész munkája nem helyettesíthető a fémkeresős tevékenységgel – a műszeres leletfelderítés azonban hasznosan alkalmazható a feltárások során, és egyre nagyobb szerepet vív ki magának az interdiszciplináris kutatásokban.

A műszeres leletfelderítés szerepe napjaink régészeti kutatásában

1. kép. Korszerű
fémkereső készülék

Bevezető

Bizton állíthatjuk, hogy az ember veleszületett tulajdonsága a gyűjtési vágy. Az ősember is lehajolt egy érdekesebb kőért vagy valamilyen célszerű tevékenységre alkalmasnak látszó faágért.¹ Ekkor még inkább a használhatóságra való alkalmasság motiválta a gyűjtögetést. Később már nemcsak praktikus tárgyakat szedett össze, hanem próbálta a szépséget és a díszítőkészséget is felfedezni a kagylókban, gyümölcsök magvaiban és más, a természetben megtalálható alapanyagokban. Az egész emberiségre kiható változást hozott, amikor megtanultuk az alapanyagokat magasabb szinten feldolgozni, az agyagból edényeket, az ércekből fémtárgyakat készíteni. Ezek már a kőeszközök mellett maradandó tárgyi emlékként jelentkeznek a régészeti hagyatékokban. E tárgyakat vagy töredékeiket megtalálták a későbbi korok emberei is, és ha azt különlegesnek tartották, akkor eredeti funkciójuktól függetlenül begyűjtötték és őrizgették. Ha a mindennapi életben hasznos anyagokra bukkantak – mint például a kovakő –, akkor ezeket már tudatosan gyűjtögették. Számukra tetszetősnek ítélt tárgyak gyakran töltöttek be érdekes formájuk, kidolgozottságuk miatt bajelhárító vagy csupán díszítő szerepet. Gondoljunk itt a szarmata sírokban található szkíta nyílhegyekre vagy az avar sírokban fellelhető szarmata pasztagyöngyökre. A nemesfémekből készült tárgyak, funkcionális szerepüktől függetlenül magukért az alapanyagukért, csillogó küllemükért minden korban nagy becsben álltak. A réz- és bronztárgyak – a vas megjelenése után is – könnyen megmunkálható alapanyagként nagy népszerűségnek örvendtek. Számítalan megtalált bronzeszköz alakulhatott át az évezredek során a megtalálók korának használati tárgyává. Talán harangként zengték az örök anyag dicséretét egy falusi templomban vagy halálosztó fegyverként emlékeztették az alkotójukat a mulandóságra.

¹ A cikk eredeti közlési helye: A nyíregyházi Jósa András Múzeum Évkönyve LII (2010) 141–152.

Hosszú időnek kellett eltelni ahhoz, hogy a kincskeresésen alapuló szerzési vágytól eljussunk a felismeréshez, hogy minden tárgy és annak környezete szorosan összefügg egymással. Ha ezeket az összefüggéseket tudatosan megfigyeljük, megpróbáljuk az azonosságokat és különbségeket összevetni, akkor eljutunk a régészet alapjaihoz. A régészeti kutatás módszere szüntelen fejlődési folyamatokon ment át. A 18–19. század felelőtlen, „hivatalosnak” tekinthető műkincsrablását lassan felváltotta a kulturális és nemzeti örökség iránt érzett felelősségtudat. Az ásatási technológia finomodását, a dokumentáció fejlődését követték és szakszerűen kiegészítették a kor olyan találmányai, mint a fényképezőgép és ennek egyenes ági következménye, a légi fotózás. A térképészet fejlődése is hozzájárult a pontosabb dokumentációk készítéséhez. Az elektronikában és az űrkutatásban végbemenő változásokat a régészet némi fáziskéséssel ugyan, de megpróbálta a saját munkájának a megkönnyítésére alkalmazni. Ezek közé sorolhatóak a teljesség igénye nélkül a GPS, a geofizikai mérőműszerek, a lelőhely- és leletfelderítési technikák, az anyag- és kormeghatározási módszerek (2. kép). Közülük talán a legelterjedtebb – a

2. kép. A műszeres leletfelderítés dokumentációs eszközei

régészek által mégis fenntartásokkal kezelt eszköz – a fémkereső készülék (1. kép). Az alábbiakban ennek történetét, a régészetben történő hatékony felhasználását mutatom be, s nem utolsósorban az illegális fémkeresésről kapcsolatos néhány gondolatra térek ki.

A kezdetek

Mint maga a régészet, a fémkereső is jelentős fejlődésen ment át az idők folyamán. A telefon feltalálója, *Graham Bell* készített először működő fémkereső készüléket 1881-ben, amellyel egy pisztolygolyót kellett volna lokalizálnia, a merényletben megsérült amerikai elnök, *James Garfield* (1831–1881) hátában. Hogy a készülék működése mennyire volt sikeres, beváltotta-e a hozzáfűzött reményeket, azt nem tudjuk, de az elnök sajnálatos módon belehalt a sérülésébe.

A nagy aranyláz időszakában többen megpróbálkoztak olyan elektromos eszközt készíteni, amely az aranyrögöt a fáradtságos mosó technológia helyett, kevesebb idő és munka ráfordítása helyett, hatékonyan mutatta volna ki. Ezek a törekvések nem hozták meg a remélt sikert, hiszen az arany jelentős hányadáért továbbra is a hagyományos módszerrel kellett megdolgozni.

Mint minden jelentős felfedezésnek, a fémkeresőnek is a hadiipar fejlődése hozta meg az áttörést. A háborúban minden harcoló fél bevetett egy olcsó, hatékony, ám igen alattomos fegyvert, a föld alá telepített aknát. Ezek felderítése mind az élőerő, mind a haditechnikai szállítóeszközök megóvása céljából stratégiai fontosságúvá vált. Ekkor jelentek meg a 15–20 kilogramm súlyú fémkereső detektorok, amelyek már jelentősebb tömegű vastárgyak érzékelésére alkalmasak voltak. Egyes források szerint a második világháborúból hazatérő amerikai aknakereső katonák néhány ilyen eszközt a saját kedvtelésükre használták: polgárháborús csataterек helyén gyűjtöttek relikviákat. Fegyvereket, felszerelési tárgyakat, azok nagyobb töredékeit ezek a gépek megtalálták. Felmerült azonban az igény apróbb tárgyak, ékszerek, pénzérmék megtelezésére is. Ezt kihasználva az élelmes fejlesztők olyan detektorokat konstruáltak, amelyek igyekeztek ezeknek a kritériumoknak is megfelelni. Az 1960-as években már sikerült olyan fémkeresőt a piacra dobni a Fisher cégnek, amely nemcsak vasat, hanem egy ezüstérmét is már 2,5 centiméteres mélységből kijelzett. Könnyen elvégezhetünk egy megmosolyogtatónak tűnő, egyszerű kísérletet. Tegyük az asztalra egy pénzérmét, majd takarjuk le egy papírlappal. Az érmét már nem látjuk tovább. Így képes a régészetben is bármilyen vékony földréteg eltakarni a szemünk elől az áhított leletet.

Az elektronika fejlődése lehetővé tette, hogy az 1970-es évek közepén olyan készülék kerüljön a piacra, amely már nemcsak a fémtárgyakat jelzi ki egyre nagyobb mélységből, hanem már képes azokat a vezetőképességüknél fogva elkülöníteni, azaz diszkriminálni. Más területen is alkalmaznak fémkereső detektorokat a katonai használaton és a hobbikeresőzésen kívül. Ilyen terület az ipari felhasználás. Ezek közül meg kell említeni a különböző földkábelek keresésére szolgáló eszközöket, valamint a biztonságtechnikai berendezéseket. Ezek hasonló elven működnek, de a diszkriminációs képességüket vagy csak kismértékben, vagy a munka jellegéből adódóan, egyáltalán nem alkalmazzák. Víz alatti fémkeresőzéshez speciális készüléket használnak. Működési elve azonos a felszíni készülékével, de ezeknél a

detektoroknál az elektronikai rész a víztől gondosan el van szigetelve, valamint a találatjelzést vizuálisan jelenítik meg. A „szárazföldi” fémkeresők víz alatti kutatásra csak a keresőszár hosszáig, körülbelül egyméteres vízmélységig használhatóak. A leletek kiemeléséhez itt egy különleges cső alakú szűrővel ellátott műanyag csőből készült „ásót” kell alkalmazni. A tömeggyártás egyre olcsóbban tudta a fémkiválasztós, apró tárgyak keresésére is használható detektorokat előállítani, így azok a kincsvadászatra fogékony emberek széles táborához is eljutottak. Megkezdődött a mai napig tartó versenyfutás a régészek és a kincskeresők között.

A fémkereső a régészetben

A régészet – miután levetkőzte a klasszikus kincskeresés gyerekbetegségét, nevezetesen, hogy csak az értékes, művészileg kidolgozott vagy éppen monumentális tárgyak gyűjtését tartotta elsődleges szempontnak – ráébredt, hogy elődeink életéről a legtöbbet csak akkor fogja megtudni, ha a mindennapi élet tárgyi eszközhagyatékát is begyűjti. Ezzel egyidejűleg az egyes tárgyak előkerülési környezetét is megfigyelte, és az utókor számára leírta. A tárgyak önmagukban nem minden esetben árulnak el minden információt a készítésükről vagy használatukról. Ezek megértéséhez segítségül kellett hívni a társtudományokat is. Ebből adódóan roppant szerteágazó a régészet tudománya. A talajtani sajátosságok kutatásától kezdve a topográfián, tipológián, az antropológián és a zoológián át felöleli az emberi tudomány szinte minden eszköztárát. A társtudományok eredményei és kutatásai nélkülözhetetlenek az objektív kontextusok vizsgálatához és megértéséhez. Sajnos a régészet alapvető munkamódszere, az ásatás a feltárandó lelőhelyeket, főleg ha azok maradandó ipari vagy egyéb beruházások területére esnek, megsemmisíti. A máltai konvenció azon alapelvét, hogy azokat a lelőhelyeket lehetőleg őrizzük meg az utókor számára, amelyekből esetleg egy fejlettebb kutatási módszerrel, netalán roncsolásmentesen a legtöbb információt ki tudják nyerni, nem mindig sikerül szem előtt tartani. Marad tehát a nagy felelősséggel járó, minél sokrétűbb és körültekintőbb dokumentáció elkészítése.

A nagyberuházások megkezdését szerencsés esetben, ha a területen vagy közvetlen környezetében régészeti lelőhely van, hatástanulmány elkészítése előzi meg. Adattári forrásokból és terepbejárásokból születik egy dokumentáció, amely a várható régészeti kultúrák fajtáját és a lelőhely kiterjedését ideális esetben meghatározza. A terepbejárás háromféle módszerrel történhet:

1. Elsőként lássuk a legelterjedtebbet, az *extenzív* terepbejárást. Alkalmazása során a bejárt területről csak a keltező értékkel bíró vagy látványosabb tárgyak, zömében kerámiatöredékek gyűjtése folyik. Ez a módszer a legalkalmasabb arra, hogy egy területről megállapítsuk, akár 3-4 kerámiatöredék alapján, hogy lelőhely-e vagy sem.

2. A második lehetőség az *intenzív* terepbejárás. Az extenzív módszernél több megfigyelést és adatgyűjtést tesz lehetővé. Több embert igénylő aprólékos munkafolyamat, melynek során egy adott helyen minden korszak leletanyagát megpróbáljuk felgyűjteni és dokumentálni.

3. A *szisztematikus* módszer, a lehető legnagyobb alapossággal elvégzett kutatás. Ebben az esetben alkalmazunk minden társkutatási eszközt, légi fotózást, geofizikai felmérést. Azonban a magas költségigénye miatt nem terjedt el a hazai lelőhelykutatásban. A lelőhelykutatásnak nagyon hasznos kiegészítőjévé válhat a műszeres leletfelderítés. Nem tévesztendő össze a műszeres lelőhely-felderítéssel, amely légi fotózáson, műholdas felvételek elemzésén, geofizikai méréseken, talajtani vizsgálatokon alapul. Egyszerű megfogalmazással élve: a műszeres leletfelderítés nem más, mint elektronikai eszközökkel, fémkeresőkkel és mélykereső műszerekkel kiegészített terepbejárás. Célja: kézi detektorokkal a humusz felső, 0–30 cm-es rétegében található fémtárgyak általános vagy célirányos (anyaguk által megkülönböztetett) gyűjtése. A mélykereső műszereket akkor alkalmazzuk, ha nagyobb, akár méteres mélységekből kívánunk tárgyakat, elsősorban depóleleteket felderíteni. Ekkor fennáll annak a veszélye, hogy a nagy mélységben levő céltárgynál az ásás közben tönkretesszük a leletkörnyezetet, így értékes információkat veszíthetünk. Azonban ezt az eszközt leginkább az illegális kincskeresők használják, akiknél az anyagi haszonszerzés a cél, nem pedig a régészeti kontextusok, összefüggések megfigyelése.

A műszeres leletfelderítés módszertana

A műszeres leletfelderítés módszertana gyakorlatilag megegyezik a terepbejárás módszereivel. Az ötféle módszer (táblás, sávós, osztott sávós, négyzethálós, reprezentatív mintavétel) mindegyikénél alkalmazható a detektoros kutatás. Nagy előnye, hogy munkavégzés közben a vizuálisan érzékelt kerámiatöredékeket, kőszköket is felgyűjthetjük. A legelterjedtebb és a kincskeresők által is használt módszer a topográfiai viszonyokat figyelembe vevő kutatás. Ebben az esetben a terep azon sajátosságait vesszük figyelembe, ahol az emberi megtelepedésre alkalmasak a viszonyok (jelenlegi vagy valaha volt vízállások magas partjai, kiemelkedések, védekezésre alkalmas területek stb.). Pontosan nem behatárolt terület esetén, vagy ha csak mintavétel céljából kereszünk, az úgynevezett intuitív (megérzésen alapuló) kutató módszer az elsődleges. A kiválasztott területen néhány egymással párhuzamos, körülbelül 1,5 méter széles területet átvizsgálunk, lehetőleg azonos hosszban (3. kép). A jelzett szélességet egy oda- és egy visszatérő sávval kutatjuk meg. Lassan, 40–50 centiméteres lépésekkel haladunk, ügyelve arra, hogy az átkutatott felületek minden irányban fedjék egymást. A fedés eléréséhez és az egyenes haladáshoz sorjelölést kell alkalmaznunk. Ha a szántásra merőlegesen haladunk, akkor a láb-

3. kép. A humusz felső rétegének szisztematikus kutatása, Debrecen-Monostor-erdő, 2009

nyomaink jól követhetők, így könnyebben kontrollálhatjuk az átkutatott terület széleit. Másik módszer, ha egy ásót a szabad kezünkkel húzunk a földön, s ekkor a szerszám élével karcolt vonal lesz a vezetőnk. Fűves területen, ahol az előző sorkijelölő módszerek nem alkalmazhatóak, műanyag zacskókba földet rakunk, azokat egyenes vonalban és egymástól egyenlő távolságban elhelyezzük, majd ha elértük a jelölt pontot, egy „lendítési távolsággal” megegyezően a következő kutatandó sávba helyezzük át a zacskót. Ezzel kijelöljük az új kutatási zónát, és egy megbízható sorvezetőt kapunk. Ha a kijelölt sávban a kutatásunk nem vezetne eredményre, akkor az előbbieken ismertetett módszerrel másik területet vizsgálunk át a lelőhely ígéretesebbnek tűnő részén. Napi viszonylatban, nyolcórás munkaidőt figyelembe véve egy 50×50 méteres terület kutatható át a munka jellegének megfelelő alapossággal.

Munkánk legfontosabb kellékéről sem szabad megfeledkeznünk: magáról a fémkeresőről. El kell tudnunk dönteni, hogy milyen detektor a legalkalmasabb az adott területen végzendő leletfelderítéshez. A fémkereső alapgépek többnyire két, „standard” frekvenciát alkalmaznak. A leggyakoribb a 4,5 kHz-es frekvencia. Ez 20 centiméter átmérőjű keresőfejjel (a legtöbb gyártó ezzel a méretű fejjel szállítja a gépeit) gyakorlatilag bármit képes megtalálni, ha azok a gép műszaki paramétereiben megadott mélységben belül esnek. Extrém kis tárgyak (például erősen körülnyírt Zsigmond-parvus) és arany ékszerek kereséséhez viszont a 18 kHz-es frekvenciára hangolt gépek a legideálisabbak. Nem elhanyagolandó szempont a keresőfejek mérete. Általában a múzeumok szerény költségvetésükből megvásárolnak egy alap-

felszereltséggel bíró gépet. Némi sikert érnek el a használatával, de egy illegális kincskereső állandóan fejleszti a „gépparkját”, így mindig a legjobb műszereket vásárolja meg, és az eredményessége a múzeumi fémkeresővel dolgozó technikust jóval felülmúlja. A keresőfejek leggyakoribb méretei: 28, 20 (alap) és 11 centiméteres. Ezek legelterjedtebb típusai a koncentrikus (úgynevezett pókháló) és a DD fejek (ezek két, hosszanti száruknál szembefordított D betűre hasonlítanak). Az utóbbiak jobb keresési tulajdonságokkal rendelkeznek, főleg a diszkriminációban (fémkiválasztásban) múlják felül a koncentrikus fejeket. Minél nagyobb átmérőjű keresőfejet alkalmazunk, annál nagyobb a behatolási mélység, viszont csökken az érzékenység is, így az apróbb tárgyakat szem elől veszíthetjük. A 11 centiméteres fejjel csökken a behatolási mélység, de a kisméretű tárgyak, érmék jó hatékonysággal találhatók meg vele.

A gyártók szüntelenül fejlesztik a gépeket. Vannak univerzális (multifrekvenciás) gépek, amelyek egyidejűleg 28 különböző frekvencián dolgoznak. Ez a tulajdonság megfelelő fejkiválasztással már igen hatékonyá teszi a leletfelderítő munkáját. Egy ilyen detektor eredményes kezelésének az elsajátítása azonban hosszú évekbe telik. Bátran állíthatom, hogy mire ezeket a sorokat olvassák, a gyártó cégek az eddigieknél is újabb technikai megoldással jelentkeznek a piacon. Néhány centiméteres plusz kutatási mélység és az extra szolgáltatások, mint az emberi hangon kommunikáló fémkereső, a vezeték nélküli fejhallgató, a keresőfej és az elektronika közötti drótnélküli kapcsolat jelentősen növelik a készülékek árát. A hatékony munkához szükséges gépek bekerülési költsége milliós nagyságrendű. Lehet azonban bármilyen korszerű gépünk, találni csak ott lehet, ahol régészeti lelet van! Nagy segítséget jelentenek a kutatásunk eredményes elvégzéséhez a területen található kerámiatárgyak koncentrációi. Ha a lelőhely korszak szerint beletartozik a fémmegmunkálási időszakok bármelyikébe, akkor nagy esélyünk van a kerámiákkal sűrűbben fedett területeken fémtárgyakat is találni. Ha egy ilyen területre bukkanunk, akkor az előzőekben ismertetett intuitív módszert felválthatja a szisztematikus kutatás. Ekkor lehetőség van a felszínen megfigyelt objektummaradványokat és az általunk megtalált egyes tárgyak helyét műholdas helymeghatározó készülékkel (GPS) 2-3 méteres pontossággal rögzíteni. A fémkereséssel egyidejűleg az érdekesebbnek tűnő kerámiákat is felgyűjthetjük, és azok pontjait is rögzíthetjük. Ezeket a találási pontokat 1:10 000-es méretarányú digitalizált térképre szerkesztve már a feltárások megkezdése előtt kimutatható, hogy hol várható a lelőhelyen az objektumok sűrűsödése. Ezeknek az információknak a birtokában már célirányos feltárást végezhetünk. Az előbb ismertetett munkamódszert követve, hatástanulmányok elkészítésekor nagyon hasznosan alkalmazható kiegészítő tevékenység a leletfelderítés (4. kép).

Egyes kutatások szerint a szántással bolygatott humuszban az összes leletanyag 2 százaléka mozog, mások ezt a számot 16-17 százalékra teszik. Ezek jelentős része

lehet akár fémtárgy is. Ne mondjunk le önként ezekről a tárgyakról sem! A műszeres leletfelderítéssel a 70-80 százalékát sikerül azoknak a fémtárgyaknak megmen-
tenünk, amelyek a gépi humuszosítás áldozatává váltak volna. Az intenzív lelet-
koncentrációjú lelőhelyeken a detektoros humuszkutatást, leletgyűjtést és
dokumentálást követnie kellene a bolygatott humusz réteges eltávolításának. Saj-
nos a nagyberuházásoknál költség- és időtakarékosági okból ez nem valósítható
meg minden esetben. A szerződések szövegezésénél elsősorban a régészet érdekeit
kellene szem előtt tartani! Az intenzív területek réteges humuszosításának a költsé-
geit is számításba kellene venni. Költség tanulmányt kellene végeztetni, hogy a ré-
teges feltárási módszer mennyivel drágítja meg az egyébként ugyanakkora föld-
tömeg gépi eltávolítását.

A kézi fémkereső technikai paramétereit alapul véve (0–30 centiméteres kuta-
tási mélység) mintegy 25–30 centiméteres rétegekben kellene eltávolítani a humuszt
(5. kép). Minden egyes réteg eltávolítását követően rövid idő alatt elvégezhető a

5. kép. A vastag humuszréteg helytelen eltávolítása, Nyíregyháza-Oros, 2009

detektoros vizsgálat. A lelet megtalálási helyét GPS segítségével rögzítve az
EOV-térképen, újabb, hasonló vastagságú réteg eltávolítása következhet. A tárgy-
vesztés csökkenését nem számítva a finomabb humuszosítási módszerből következ-
ően az objektumok feltárása már jóval az altalaj fölött észlelhető. Az első észlelési szint
és az altalaj között lévő nem ritkán 60–90 centiméter vastag réteg nem csekély in-

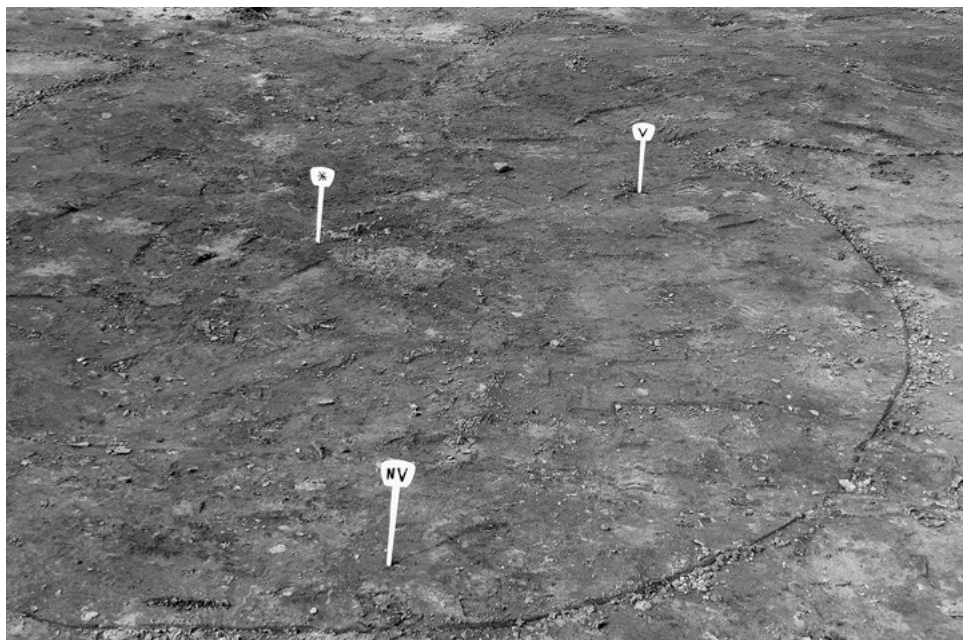

6. kép. A humusz helyes, réteges eltávolítása, Baks, 2006

formációt és régészeti leletet hordozhat. Ha az előkerülő egyes leletek találási mélységét is rögzítjük, akár 3D jellegű animációt is készíthetünk. Ezzel a módszerrel és a feltárás közbeni régészeti megfigyelésekkel az objektumok feltöltődéséről, rétegződéséről nyerhetünk fontos információkat (6. kép).

A régészeti anyag feldolgozása során többnyire az előző régészgenerációk megfigyeléseire, tapasztalataira és a saját korunk jelenlegi dokumentációs, technológiai és technikai módszertanára, színvonalára támaszkodhatunk. Kötelességünk minden adatot a lehető legnagyobb alapossággal rögzíteni, még az olyan adatokat is, amelyeket ma még nem tartunk fontosnak és jelenleg nem része a dokumentációs követelményeknek, de előfordulhat, hogy későbbi kutatók éppen ezekből az információkból fognak majdan következtetéseket levonni. Többretegű lelőhely esetén, vagy ha a talaj sajátosságai a pontos objektummegfigyelést nem teszik lehetővé, szintén célszerű a detektoros kutatáshoz fordulni. Homokkal fedett területen nem egy esetben sikerült már egy-egy fémtárgy előkerülési mélységével a megfelelő humuszoslási szintet meghatározni.

Hasznos segítség a sírokban, objektumokban a fémtárgyak helyének a kimutatása (7. kép), mivel felhívja a bontást végző személy figyelmét arra, hogy az adott területen fokozott óvatossággal kell a munkát végeznie. Kirabolt sírok esetében a megforgatott föld bármelyik mélységében előfordulhatnak fémtárgyak. Ezek előrejelzése az „ásónyomonkénti” rétegeltávolítás során nagyon fontos lehet. Szót kell még ejtenünk az eltávolított, deponált humusz és az objektumok kitermelt földjé-

7. kép. Fém tárgyak kijelölése objektumban, Nyíregyháza-Oros, 2009

nek az átvizsgálásáról. Bármennyire is alapos munkát végzünk, a föld keménysége miatti rögzös bontás, sietség vagy dekoncentráció miatt kikerülhetnek apróbb tárgyak az objektumokból. Ha nem alkalmazunk az ásatáson rostát, akkor célszerű az eltávolított földet az objektum mellett tartani. Az objektumok oldalfalaiban, az aljtalajukba fúrt rágcshálójáratokban gyakran rejtőznek régészeti tárgyak. Egyszerű fémkeresős átvizsgálással sok esetben megtalálható az esetlegesen kikerült fém tárgy. A gépek által eltávolított deponált humusz átvizsgálásánál a nagy földtömeg miatt csak a felső réteg átkutatására szorítkozhatunk. Tapasztalat szerint ebből is nagyszámú és értékes lelet nyerhető vissza. Ez esetben természetesen már a kontextus hiányával kell számolnunk.

Itt kell szót ejtenünk az ásatási munkások rossz szokásáról, hogy az élelmiszerek, cigaretták csomagolóanyagait az objektumokból kikerülő földbe rejtik. Így a régészetileg még egyáltalán nem érdektelen föld gyakorlatilag kutathatatlaná válik. Egy sörösdoboz körülbelül 0,8 négyzetméteres felületen nyomja el a maga fém-tömegének jelével az apróbb tárgyak válaszjelét. Ekkora területen sok-sok érme elférne. Az ásató régész feladata, hogy megakadályozza a szemetelést. Figyelemfelhívással (szankciók alkalmazásával), hulladékgyűjtők kihelyezésével elejét vehetjük e roppant bosszantó és környezetszennyező folyamatnak.

Előnyösen használható a detektor magas aljnövényzettel nem fedett erdőben, ahol szántás hiányában a kerámiákat nem látjuk meg, így csak az esetlegesen előkerülő fém tárgyak alapján tudunk a lelőhely koráról – és a szóródás alapján a kiter-

jedéséről – képet nyerni. Ugyanez mondható el az alacsony fűvel borított rétekről, kaszálókról is.

Számos előnye mellett a műszeres leletfelderítés hátrányairól sem szabad megfeledkeznünk. Jó eredménnyel és a legnagyobb hatásfokkal olyan területeken alkalmazható, ahol a felület viszonylag sík. A legideálisabb a kutatás szempontjából, ha a talaj felső 2-3 centiméteres rétegét az eső már összetömörítette. Ezeket a műszereket a föld felszínével párhuzamosan, néhány centiméteres magasságban kell vezetni. A mintavétel szempontjából az oldalirányú lengető mozgás nélkülözhetetlen. Ha a terület magas fűvel, betakarítás utáni növényi maradvánnyal fedett, akkor eredményes fémkeresős munka nem végezhető. A nagyon göröngyös mélyszántás sem alkalmas a munka hathatós elvégzésére. Ezekben az esetekben bronzdepók kevés valószínűséggel, apróbb tárgyak, például érmék egyáltalán nem deríthetők fel. Pár centiméter vastagságú hó és a fagyott talaj a műszer működését jelentősen nem befolyásolja. Ilyen feltételek között azonban hiába lokalizáljuk a lelet helyét, mivel a tárgyat sérülésmentesen valószínűleg nem fogjuk tudni kiásni.

Néhány gondolat az illegális fémkeresésről

A fémkeresők elterjedése nem csak a régészet számára jelent nagy segítséget. A fémkereső birtoklását a magyarországi törvények nem tiltják. Ezt kihasználva a történelem és régészet iránt érdeklődők sokan vásárolnak maguknak detektort. Közülük jó néhányan nem rossz szándékkal állnak neki keresgélni, többségük csak szeretne „valami nagyon régi” tárgyat birtokolni. Előbb-utóbb azonban rájönnek, hogy ezeknek a tárgyaknak nem csak eszmei értéke van. Egy olcsóbb kategóriájú géppel is lehet olyan tárgyat, elsősorban érméket találni, amely után állandó kereslet van. Ha a találaton felbuzdulva valaki nagyobb hatékonyságú gépet kíván vásárolni, amivel már több tárgyat és mélyebbről is meg lehet találni, akkor erre elő kell teremteni az anyagi forrást. Kézenfekvő, hogy értékesíteni próbál néhány általa talált régészeti tárgyat. Az eladni kívánt tárgyaknak nem kell megindokolni a származását. Így cserélhetnek gazdát különböző internetes kereskedőhelyeken régészeti tárgyak, sokszor jó pénzért. A „sufni restaurálással” tönkretett tárgyak ezreiről külön tanulmányt lehetne írni. Az országban tevékenykedő illegális fémkeresősök számát saját becslésük szerint, körülbelül 5000 főre teszik. A fémkereső készülékek eladási statisztikái alapján számuk havonta 8-10 fővel gyarapodik. Jóval összetartóbbak, mint a régésztársadalom. Kutatópároktól kezdve kisebb csoportokon át egyesületekbe tömörülnek. Fórumaikon létjogosultságot követelnek maguknak a régészet palettáján. Gyakran vádaskodnak, lelőhelyek szakszerűtlen kezelésével, régészeti leletek eladásával vádolják a hivatásos régészeket. Akadnak közöttük, akik csak és kizárólag a régészeti lelőhelyek fosztogatásából élnek. Tettenérésük az erre hivatott hatóságok leterheltsége miatt szinte lehetetlen. Esetleges lebukásuk esetén

legtöbbször megússzák néhány ezer forintos szabálysértési bírsággal. Megoldás lehetne, ha a jogszabályokat úgy módosítanák, hogy nem a szakembereknek kellene hitelt érdemlően bizonyítani, hogy a tárgy régészeti lelőhely fosztogatásából származik, hanem a régészeti tárgy birtokosának igazolnia ennek ellenkezőjét.

Ezeknek a kincskeresőknek jelentős hányada hajlandó valamiféle együttműködésre a múzeumokkal. Beszolgáltatnak néhány leletet, cserébe viszont elvárják, hogy a befogadó múzeum hunyjon szemet a tevékenységük felett. Ezek a – fogalmazunk úgy: „önjelölt régészek” – nagy hozzáértéssel forgatják a régészeti szakirodalmat, ahol napjainkban a lehető legnagyobb pontossággal, térképekkel, EOVKoordinátákkal megadják a lelőhelyek földrajzi elhelyezkedését és korát. A régészeti lelőhelyek sorsát csaknem megpecsételte egy 2009-es jogszabály-módosítás. Kormányzati szinten született meg az az elhatározás, hogy az ország területén található, nyilvántartott régészeti lelőhelyek adatbázisát a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal honlapján helyrajzi számokkal minden érdeklődő számára hozzáférhetővé tegye. Ez az elgondolás a beruházók adminisztrációját és engedélyhez jutását könnyítette volna meg. Ha az a terület, ahol építkezni akarnak, nem szerepel a lelőhelyek listáján, akkor nem kell régészeti hatástanulmány elkészítését kérniük, és nem kell számolniuk különböző régészeti eljárással (régészeti felügyelettel, próbafeltárással, megelőző feltárással), amely lassíthatja és nem utolsósorban jelentősen megdrágíthatja a beruházást. Ha a terület nem szerepel a lelőhelylistán, viszont felmerül a lehetősége, hogy régészeti lelőhely van rajta, de a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal szakembere nem ellenőrzi a területet az engedély kiadása előtt, nem kell különleges képességű jósnak lennünk ahhoz, hogy megállapítsuk: legyen az bármilyen jelentőségű lelőhely is, elveszett a régészet számára. Ilyen módon – pusztán kényelmi okokból vagy némelyeknek kedvező gazdasági megfontolásokból – önmagunk is hivatalosan pusztíthatjuk régészeti örökségünket. Az elgondolás megvalósítása a régészszakma egyöntetű elutasításába ütközött. A jogszabály megváltoztatása a médiában is nagy visszhangot keltett. A „fémkeresős társadalom” – mint azt az internetes fórumaikon olvashattuk – nagy reményekkel várta a nyilvánított lelőhelyek listájának közzétételét.

Miért káros és szakszerűtlen az illegális fémkeresősök tevékenysége?

Önmaguk lelkiismeretét azzal szokták nyugtatni, hogy azokon a lelőhelyeken, amelyet régészeti forrásokból vagy saját kutatásaik (műholdas felvételek, helyi lakosok elbeszélései, „kollégáik” információja) alapján derítettek fel, csak a humusz szántással bolygatott réteget kutatják. Az onnan előkerülő leletek pedig már nem az eredeti helyzetükben találhatók, így a régészet számára már csekély információval bírnak. A mai modern gépek azonban már alkalmasak arra, hogy a bolygatott réteg alól is észleljenek közepes vagy nagyobb tömegű tárgyakat. Ilyenek például a

bronzdepók, azok egyes tárgyai vagy az éremkincsek. Ezek nagy valószínűséggel objektumokhoz köthetők. Ha e tárgyakat pusztán kíváncsiságból kiássuk – még akkor is, ha az egészet vagy csak töredékét beszolgáltatjuk a múzeumba –, jóvátehetetlen károkat okozunk.

Szeretném egy példával megvilágítani, hogy a leletkörnyezetükből kiszakított tárgyak mennyi kérdést vetnek fel, hány és hány elméletet lehet felállítani a tények pontos ismerete nélkül. Tegyük fel, kapunk hat darab gombot. Négy egyformát, egy hasonló méretűt, de különböző fajtájút és egy nagyobb méretű díszesebb gombot. Első kérdés: honnan származnak? Egy gombtartó dobozkából vette ki őket valaki taláalomra vagy egy ruhadarabon szerepeltek? Összetartoztak-e? Milyen ruhadarabra varrták őket? Díszként alkalmazták vagy funkcionálisan? A hasonló méretű, de eltérő fajtájú hiányt pótolta-e, a nagyobb, díszesebb valóban díszgomb volt-e? Milyen anyagú volt a ruhadarab, amelyről származhattak? Alkalmi vagy mindennapos viseletre szánták? Milyen volt a színe, szabása? Sorolhatnánk a végtelenségig... Bizonyára felmerültek kérdések e sorok olvasása közben, amelyekre csak akkor kaphatnánk választ, ha a ruhadarabot a gombokkal együtt a kezünkben tartathatnánk. Ilyen kérdéseket vetnek fel a múzeumokba beszolgáltatott, leletkörnyezetükből kiszakított tárgyak is. Az a lelet, amelyet a kincskereső kiás, már csak szimpla tárgyvá válik; míg ha azt szakember kutatja és tárja fel, fontos adatforrásként szolgálhat, ha nem a ma, akkor a jövő kutatója számára. Talán közhely, de olykor fontosabb az összefüggések megfigyelése, mint maga az egyes tárgy.

Fontos, hogy a jó szándékú, de a régészet munkájának a bonyolultságát és módszertanát nem ismerő embereket a muzeológus helyes vágányra terelje. Ismeresse meg őket a jelenlegi hatályos jogszabályokkal, amelyek nem ismerete nem mentesít senkit azok betartása alól! Szem előtt kell tartanunk azt is, hogy a jogkövető magatartás ugyanúgy vonatkozik a régészre is, mint bárki másra. Ezeknek a törvényeknek és jogszabályoknak a betartása és betartatása a társadalom és a régészet együttműködésének nem kizáró oka. Ezek a történelem iránt érdeklődő emberek lehetnek hasznos segítői a régész munkájának. Adatszolgáltatóként, múzeumbaráti körök tagjaiként nagyobb hasznunkra vannak, mint ha fémkeresővel a kezükben próbálnak segíteni és akaratlanul is kárt okoznak. Juttassuk el hozzájuk azokat a kiadványokat, amelyek a műkincsvédelem jogszabályaival megismertetik az állampolgárokat. Értelmezzük közösen a 21/2007. (III. 26.) OKM rendelet a régészeti lelőhelyek feltárásának, illetve a régészeti lelőhely, lelet megtalálójának anyagi elismerésének részletes szabályairól szóló 18/2001. (X. 18.) NKÖM rendelet módosításában megfogalmazottakat! Hasznos útmutatásokkal szolgálhat a 2001. évi LXIV. törvény, amely a kulturális örökség védelméről szól. Tegyük meg mindent, hogy az ezekben foglaltakat mind magunk betartsuk, mind pedig betartassuk!

Ezekről a jogszabályokról különböző felvilágosító kiadványokban egyértelmű állásfoglalásokat találhatunk a fémkereső detektor használatáról, amelyet ha a tör-

vényes keretek között és kizárólag a régészet módszertanának megfelelően használunk, akkor egy nagyon hasznos segítőeszközzé tehetünk szert.

Talán kicsit hosszúra nyúlt az illegális fémkeresés bemutatása, de erre személyes okom volt. Valaha én is azok közé tartoztam, akik pusztán jó szándékból, a törvények hiányos ismeretei miatt minden szabad idejüket a szántóföldeken töltik keresőzéssel. Volt néhány olyan leletem, amelyek számomra a régészek részéről nem várt reakciót hoztak. Nem értettem, miért nem örülnek annak, hogy milyen jó tárgyakat találgatok. Dicséretre számítottam, de helyette egyértelmű utalásokat kaptam rá, hogy nem egészen korrekt dolgot művelek. Sok-sok beszélgetés után, amikor megismertem a régészet munkamódszereit, eljutottam arra a szintre, hogy akkor segítsek a legjobban, ha legalább nem ártok. Beláttam azt is, ha egy régészeti lelőhelyen tetten érnek, hiába mentegetőzöm az idevonatkozó törvények ismeretének a hiányával. Ha pedig a régészek ismeretségére hivatkozom – bízva benne, hogy általuk büntetlenséget nyerek –, akkor nagyon kellemetlen helyzetbe hozhatom a szakembereket, akiknek kötelességük lett volna engem eltiltani ettől a tevékenységtől. Ha megkérdezik tőlem, mire vagyok a legbüszkébb az eddigi műszeres leletfelderítő pályafutásom során, mindenki úgy gondolja, hogy kincsekkel, aranyakkal fogok dicsekedni. A legnagyobb eredményem az, hogy legyőztem magamban a kincskeresőt, és csak olyan munkákban veszek részt, amelyek érvényes feltárási engedéllyel rendelkeznek, és a kutatást régészeti felügyelet mellett végezhetem. A laikusként, fanatikusként űzött hobbikeresőzés már a múlté!

Zárszó

A műszeres leletfelderítés a régész munkáját nem vállalhatja át, de az általa nyújtott információk fontos kiegészítő elemei lehetnek a legszélesebb körű adatokat nyújtó dokumentáció elkészítésének. Nem szabad azonban túlértékelni a műszeres leletfelderítés jelentőségét! A készülékek használhatóságának a nem ismeretéből adódóan sokan túlzott elvárással tekintenek a detektoros kutatásra. Ha a kívánt eredményt nem sikerül elérni, akkor a módszert sok régész elveti. Holott, ha tisztában vagyunk a lehetőségekkel, akkor jelentős segítséget kaphatunk a régészeti munkához. A régészek által irányított, szakszerűen elvégzett és dokumentált műszeres leletfelderítés mindennapos részévé kell hogy váljon napjaink régészeti kutatásának.

BACSKAI ISTVÁN

Gyakorlati tapasztalatok a bükkábrányi lignitbányában

Minél többet tudok a régészetről, annál inkább nyomaszt a hiánya annak, amit még nem tudok.

Ajánlás

Kérem, lapozzon tovább és ne olvassa el ezt az írást!¹ Ne olvassa el, ha zavarja, hogy más nyelvezetet használ, mint a régészek által írt cikkek, és elítéli, hogy a gyakorlati tapasztalatait egy „civil” osztja meg Önnel. Ne olvasson tovább akkor sem, ha Ön is csupán kincskeresésnek tartja a műszeres leletfelderítést, és nem tudja elfogadni, hogy ehhez a tevékenységhez is szükség van a régészeti módszereknek és protokolloknak az átlagosnál magasabb szintű ismeretére. Keressen másik cikket a kötetben akkor is, ha úgy véli, hogy ezt a leletfelderítési munkát bárki az utcáról vagy a hobbikeresősök tömegéből is el tudja végezni. Ha mégis úgy dönt, hogy elolvassa az írásom, akkor úgy vélem, hogy Ön még őszintén hisz a régészet tudományos és nevelő erejében. Úgy gondolja, hogy a múltat a jelenben kell megőrizni a jövő számára.

1. kép. Bizánci ezüst aspron,
Bükkábrány, 2015

A kezdet

Hajdúnánás története és régmúltja iránt érdeklődő lelkes lokálpatriótaként kerültem kapcsolatba a régészettel. Bocz Péter barátom ismertette meg velem a múlt szeretetét és értő megismerését, aki Fodor István, a Magyar Nemzeti Múzeum címzetes főigazgatója hajdúdorogi ásatásai során tanulta ki a régészeti feltárások alapvető fortélyait. Bocz Péterrel közösen gyakran jártuk a dorogi, nánási határt és számos új régészeti lelőhelyre hívtuk fel a régészek figyelmét. Rengeteg terepbejáráson vettem részt a nyíregyházi Jósa András Múzeum szervezésében és irányításá-

¹ Az eredeti tanulmány: BACSKAI ISTVÁN: Tézisek, kérdések, gyakorlati tapasztalatok. Műszeres leletfelderítés a Bükkábrány-lignitbánya kitermeléséhez kapcsolódó régészeti feltáráson. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve 53 (2014) 223–242.

ban. Közben számos cikket, tanulmányt, ismeretterjesztő kiadványt kaptam a régészekről, melyekből megismerhettem a régészet alapelveit és munkamódszereit. Később Hajdúnánás határának vallatása során egy megbontott homokdombban a város határának első honfoglalás kori temetőjére bukkantam, illetve ennek a temetőnek első sírjait fedeztem fel. A régészettel történő ismerkedésem első éveiben megtapasztaltam, hogy fémdetektor nélkül is hasznos segítője lehet az ember a régészettudománynak.

Meglehetősen szokatlan körülmények között ismertem meg a fémkereső készüléket. Az M3-as autópálya Görbeháza–Nyíregyháza közötti szakaszának előzetes régészeti feltárásai zajlottak Hajdúnánás és Hajdúdorog határában. A nyomvonal feltárásával egy időben folyt az általam talált honfoglaló temető feltárása is Fodor István vezetésével. Az akkoriban már meglehetősen széles ismertségi körömből adódó előnyöket kívánta felhasználni egy geofizikai kutatásokkal foglalkozó cég. Kombinált kutatási módszer tesztelésére és kidolgozására került sor a honfoglaló temetőben. A kutatási módszer lényege, hogy a régészeti lelőhelyeken végzett geofizikai kutatások kiegészítésére fémdetektoros kutatásokat is végeztek. A módszer alapvető célja a nagyméretű vastárgyak felderítése, illetve a recens vastárgyaknak meghatározható kivételesen nagy anomáliák ellenőrzése volt. Ekkor próbáltam ki először fémkereső készüléket, ami még egy nagyon egyszerű, házi készítésű műszer volt. A gépet a kutatást végző cég bocsátotta a rendelkezésemre. Az autópálya nyomvonal ásatásain ezzel az egyszerű géppel próbáltam segítségére lenni a régészeknek.

Az áttörést *V. Szabó Gáborral*, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Régészettudományi Intézetének munkatársával való találkozás hozta meg számomra. 2005-ben látogattam meg az ásatását az M35-ös autópálya nyomvonalának feltárása alkalmával, és itt próbáltam meg először célzott tudatossággal a régészet szolgálatába állítani a fémkereső készüléket. Itt körvonalazódott bennem, hogy egy detektor szisztematikus alkalmazásával jelentősen növelhető lenne az előkerülő fémleletek száma. Az egyik császárkori szarmata lelőhelyen sikerült néhány szép tárgyat találnom, aminek hatására ekkor hangzott el a további életemet meghatározó mondat: „Csináljunk a szórakozásból tudományt!” Így alakult meg az általa vezette bronzkori kutatócsoport, amelynek egyenes ági következménye lett, hogy sok-sok hegyet kellett megmásznom, és hosszú kilométereket kellett gyalogolnom különböző lelőhelyeken, sokszor a találás legcsekélyebb esélye nélkül. Az ELTE megvásárolta az akkori piacon fellelhető legmodernebb fémkeresőt, és megbíztak a kezelésével. Egyidejűleg a csoporthoz csatlakozó egyetemi hallgatóknak a készülékek használatára történő betanítása is a feladatommá vált.

A kutatócsoportban számos ifjú régészpalántát ismertem meg, akik közül többen ma már ásatásvezetők, mint például a bükkábrányi bányában folyó feltárások egyik vezetője, *Kalli András*. Ő már egyetemistaként gyakran volt szenvedője a sok megrongált és a munka után koszosan hagyott fémkereső láttán a régészhallgatókat

ért korholásaimnak. Ma azonban rajta is nagy felelősség van, két éve vezeti a feleségével, *K. Tutkovics Eszterrel* az ország egyik legnagyobb felületű ásatását. Így viszszatekintve látom, hogy nem voltak ezek az évek elvesztegetett idők. András képet kapott a műszeres leletfelderítés hatékonyságáról, és ezt a jelenlegi munkájában is kamatoztatni tudja, s mivel jól ismeri a módszertanát, kiválóan be tudja illeszteni a feltárási gyakorlatba. Nagy a kihívás: a szakmai elvárásokon túl meg kell felelni egy nagy volumenű termelőüzem által támasztott feltételeknek. Meg kell találni azt az arany középutat, ahol a régészet érdekei sem sérülnek, és az üzem is a terveknek megfelelően tudja végezni a munkáját azon a felszínen, amely alatt, a mélységben ott rejtőzik a lignit. A bányatársaság a hatályos örökségvédelmi törvények értelmében együttműködik a miskolci Herman Ottó Múzeummal a lignitmező fölött elterülő régészeti lelőhely feltárási munkálataiban.

Véletlen egybeesés, hogy a régészeti lelőhely és a bányaterület éppen fedi egymást, bár ez az eset a Kárpát-medencében gyakran előfordul. Pedig dehogyis tudták a múltbeli emberek, hogy micsoda kincs rejtőzik a talpuk alatt, amikor házait, árkaikat, gödreiket belevájták a csincsei földbe. A lignit kitermelésével egyidejűleg a már feltárt hajdani élettér is megsemmisül. A jelenkor emberének, kiváltképp a régészeknek az a dolga, hogy a végső pusztulás előtt minden információt dokumentáljon és minden előkerülő tárgyi emléket megmentsen.

A régészeti lelőhely

Mi is az a régészeti lelőhely? A válasz kézenfekvő: ahol valamiféle régészeti leletet lehet találni. A legáltalánosabban használt megfogalmazást a kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény értelmező rendelkezései között olvashatjuk. A régészeti lelőhely földrajzilag jól körülhatárolható terület, ahol a régészeti örökség elemei történeti összefüggéseikben találhatóak meg.² Már így egy évtizednél is több tapasztalattal a régészet mezsgyéjén magam is megmosolygom azokat, akik fejcsóválva, szemüket meresztve próbálnak rájönni egy ásatáson, hogy mi a csuda érdekes itt. Csodálkoznak rajta, hogy felnőtt emberek végtelenül tudnak örülni néhány törött cserépdarabnak, vagy éppenséggel néhány szürkés-vöröses színű, a talajban kirajzolódó elszíneződésnek. Nem őket hibáztatom, hanem inkább az oktatást. A tanórákon ugyanis, amikor régészetről és civilizációról esett szó, mindig a piramisokat, a fáraókat, a Római Birodalmat és császárait helyezték előtérbe. Így aztán nem is kell azon csodálkozni, hogy a régészet szó hallatán Indiana Jones kalandjai vagy az elveszett csodatevő ereklyék jelennek meg az emberek képzeletében. Ennek a szemléletmódnak a bemutatására vehetünk a magyar történelemből is példát. A középiskolai történelem tananyag egy-két óra erejéig foglalkozik a ma-

² A kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény 7. § 20. pont.

gyar törzsek vándorlásával, azok Kárpát-medencébe történő megérkezésével. Nos, a tankönyv képein marcona őásokat látunk, akiknek nyilaitól rettegett Európa nyugati és déli fele. Díszes ruhák, tegzek, szablyák, kaftánok, prémes fejfedők. Valóban ezek voltunk? Az önmagukat hagyományörzőknek nevező alakulatokat látva úgy tűnhet, hogy igen, minden magyar ilyen volt. Torz a kép és idealista.

Ki művelte meg a földet? Ki adott kenyeret a népnek? Ki készítette a ruhákat? Ki kovácsolta a fegyvereket? A jószágot ki terelgette? Talán ezek a kaftános díszes előkelők? Nem. Az élet mindennapi kétékezi munkáját végzők már szót sem érdemelnek? A több száz síros köznépi temetőekben pedig ezek a dolgozók emberek fekszenek. Szegényes leleteiknek köszönhetően nem kapnak percek és sorokat a médiában. A rozsdamarta vaskész nem ér fel egy tarsolylemmezzel. Ugyanígy nem kapnak elég lehetőséget az ismertségre azok sem, akik a magyarok előtt urai voltak e tájnak. Ma már csak találgathatunk arra vonatkozóan, hogy milyen urak voltak ők, vagy csak a túlélésért küzdöttek a mindennapokkal, mint a mai kor embere. Bizonyára az ő idejüknek a jelentős részét is a fennmaradásért való tevékenység töltötte ki. Ők hagyták hátra a házaikat, gödreiket, árkaikat. A régészet nyelvén szólva objektumokat, amelyekben megtalálhatjuk a mindennapi élet nyomait és emlékeit. A hátramaradt eszközök és töredékeik személyhez kötöttek. A megtalált tárgyakat hús-vér emberek készítették és használták, kezük nyomát viseli minden darab. Mi marad utánunk? Tömegtermelt iparcikkek jellegtelen sokasága és irtóztató méretű szeméthegek halmaza. Ma, a globalizáció korszakában kell-e ismernünk a Kárpát-medencében előttünk élt népek életét?

Jelenthet nekünk bármit is a neolitikus emberé, a réz- és a bronzkor népeinek az élete? Nyújthat-e bármilyen újdonságot a szkíták, a szarmaták, a gepidák és langobárdok vagy a sokak által előmagyaroknak vélt avarok élete? A válaszom: igen. Ők sem voltak kevésbé fejlettek, mint a mai kor embere. Az utánunk jövő generációk bennünket is „atomókornak” fognak csúfolni néhány száz év múlva. Nem értik, hogyan élhettünk valamiféle holografikus, 3D-s, személyre szabható, megélhető szerepjáték hiányában, és hogyan utazhattunk teleportálás nélkül? Ők is kutatni fognak a múltjuk, azaz a mi jelenünk után, hogy megértsék a saját korukat. Ha lesz még humán műveltség, belátják, hogy múlt nélkül nem lehetne jelen, és jelen nélkül nem lesz jövő.

A történészek és a régészek feladata, hogy a lehető legteljesebben rajzolják meg az egykori történelmi események menetét, a lehető legrészletesebben mutassák be az egykori népek életét, azok mindennapjait. Ehhez az aprólékos munkához azonban sok-sok apró mozaikkockát kell egymás mellé illeszteni. Az évezredekkel ezelőtt itt élt emberek, népek élete nem egyszerűsíthető le a médiában látható sztereotípiákra és a manapság gombamód szaporodó, áltudományos könyvek okfejtéseire. Délibábos tévútra visznek a fotelek mélyéről szőtt ábrándos történelmi „tények”.

A régészeti lelőhelyek azért fontosak, hogy utat mutassanak, és a nagy civilizációk és birodalmak bukásával figyelmeztessenek bennünket arra, hogy lehetünk ma bármilyen kevélyek és gazdagok, de mi is úgy fogjuk végezni, mint a régészecsete alól kifehérlő csontok. Epizodisták vagyunk a világ történelmében. Ha ennek a sorozatnak, amit történelemnek hívunk, meg akarjuk ismerni a részleteit, akkor fel kell tárnunk az előttünk élt népek életterét, amelynek régészeti eszközökkel kutatható eleme a régészeti lelőhely. De hol is találhatóak ezek a lelőhelyek? Ezt a kérdést másképpen is feltehetjük: honnan tudják a régészek, hol kell ásniuk?

Amíg a történelmi kutatás alapvető forrásai az írott források (krónikák, naplók, évkönyvek, oklevelek, feljegyzések, levelezések), addig a régészet legfontosabb forrása maga a régészeti lelőhely az ott fellelhető tárgyi emlékanyaggal. Néhány szerencsés esetben, egy-egy kiemelkedően fontos régészeti lelőhelyről említést tettek az írott források is. Már előttünk is voltak olyan emberek, akiket érdekelt az elődök sorsa, és azt írásba is foglalták. Hálás lehet nekik az utókor. Egy-egy követ, akit a bizánci császárhoz vagy éppen a hunok első emberéhez küldtek, beszámolt a császár palotájáról, Attila öltözetéről, az odavezető útról, az úton megfigyelt látnivalókról, jellegzetességekről. Néha-néha elkalandoztak a történelem ösvényén, és kiszolgáltak politikai érdekeket, de hírt adtak saját korukról, amelyet érdemes megismerni. Majd „szállt az ének szájrúl szájra” és generációkon át hagyományozódott egy-egy rejtélyes helynek a mítosza, a legtöbbször valós tartalommal. Ha Tróját említem, akkor bizonyítottam is a tézist.

Ha kilépünk a könyvtárak hűvös, csendes mélységéből a szántóföldek valóságába, akkor hogyan fedezhetjük fel a lelőhelyeket? Egyszerű a képlet, nézzünk a lábunk elé! Mert a halandó embernek egy cserépdarab, ami kicsorbítja a kapáját, egy nagyobb kő, ami letépi az ekét, az bosszúság. Nem úgy egy régésznek. Számára ilyenkor nyílik meg az út a múltba vezető ösvényen. Ami a beruházóknak kellemtelen pénzrabló és hátráltató tényező, az a múlt szerelmeseinek és értő tudósainak maga a Kánaán. Kell-e megismernünk a múltat? Nem, ha csak a profit érdekel bennünket, és nem vagyunk kíváncsiak rá, hogy a milliárdos gépünkhöz hogyan vezetett az út a neolit kori ember ásóbotjától.

A régészeti kutatás legfontosabb forrása maga a régészeti lelőhely. Ne legyünk botfűlűek, hallgassuk meg, miről mesélnek a kövek, és mit kínálnak számunkra a „hallgatag vermek”. Ha a régész a terepen van, akkor olyanná válik, mint Cooper nyomolvasója. Mesélnek neki a cserepek, vallanak a rég kihunyt tűzhelyek vöröslő foltjai. A szántásban bandukolva nagyon könnyedén ráakadhatunk egykori településeken folyt élet nyomaira. A mára már elpusztult településeken hátrahagyott régészeti leleteket az eke minden egyes szántás alkalmával felszínre hozza. A régészek a terepbejárások alkalmával a felszínen látható leleteket gyűjtik össze és azok helyzetét a modern kor vívmányával, a GPS-készülékkel rögzítik. Az így bemért pontokat térképre vetítik, és valamelyest képet kapnak egy-egy lelőhely kiterjedéséről. A régészeti lelőhelyek a térképeken szabálytalan alakú poligonokká alakulnak át.

A régészeti terepbejárás vagy topográfia azonban csak egy módszer a régészeti kutatómunkában, számos társtudomány segítségével alkotható a valósághoz valamelyest közelítő kép. A régészeti topográfiáról, terepbejárásról, annak módszereiről, felhasználhatóságáról, az eredmények feldolgozásáról számos tudományos publikáció értekezik.³ A régészeti terepbejárással kapcsolatosan leggyakrabban felmerülő kérdés, hogy a felszínen gyűjthető leletanyag alapján mennyire lehet pontosan meghatározni vagy megbecsülni egy-egy település térbeli kiterjedését, azaz az eke által felszínre hozott kerámiatöredékek hogyan párhuzamosíthatók a talajba ácsott objektumokkal.

A régészeti topográfia a legolcsóbb és a leghatékonyabb kutatási módszer annak a meghatározására, hogy egy adott területen létezett-e korábban település, megtelepedett-e ott az ember. A régészeti terepbejárás eredményeinek felhasználása és értelmezése azonban korlátokba ütközik. A sűrűn lakott és leletekkel borított részeket mindenképpen jelzi, de vannak a lelőhelyeknek kevésbé frekvenciált részei is, ilyen például az állattartáshoz használt terület. Nem lehet a kerámia-előkerülés alapján a temetők helyét sem meghatározni. Lehet a jelenkori tudomány fegyvertárában megannyi csodafegyver (műholdas felvételek, légi fotózás, geofizikai mérések), egy sem csalhatatlan, biztos eredményt nyújtó eljárás. Jelenleg az ásatás az, amely fel tud tárni minden, az előbb említett módszerek által anomáliának jelzett objektumot. Ha elég idő van rá, ez a lehető legtöbb információt eredményező kutatási módszer.

Magyarországon a Békés megye régészeti topográfiai munkálataihoz kapcsolódó mikrorégiós kutatásoknál sor került a terepbejárások eredményeinek ásatással, illetve más, nem roncsolásos technikával történő igazolására. A mikrorégiós kutatások esetén néhány kiválasztott lelőhely területén a terepbejárást intenzív felszíni leletgyűjtés, a felszíni leletek négyzethálónkénti felgyűjtése, talajfúrás, geofizikai felmérés és próbafeltárás követte.⁴ A különböző kutatási módszerek eredményeinek egymásra vetítésétől számos tudományos kérdés megválaszolását remélték. Az egyik legfontosabb kérdés az volt, hogy a felszíni leletek milyen körülmények között, hogyan tudják megjósolni a felszín alatt húzódó régészeti objektumokat, illetve azok jellegét.⁵ A kutatásoknak köszönhetően lehetőség nyílt a felszíni leletanyag koncentrációja alapján például felszíni építmények kimutatására is.⁶ A felszíni leletgyűjtés és a próbafeltárások alapján megállapítható, hogy a felszíni leletek szóródása jó közelítéssel utal a felszín alatti régészeti objektumok elhelyezkedésére. A mikrorégiós kutatások esetén tudományos igényből merült fel a lelőhely-felderítés lehető legpontosabb módszerének a kiválasztása. A fenti mikrorégiós kutatásoknak azonban nem volt célja annak az igazolása, hogy a felszíni

3 JANKOVICH 1985, JANKOVICH 1993, RENFREW–BAHN 2005, 70–89.

4 JANKOVICH–KVASSAY–PATTANTYÚS 1992, 100.

5 JANKOVICH–KVASSAY–PATTANTYÚS 1992, 100.; JANKOVICH 2011, 23.

6 JANKOVICH 2011, 45.

leletanyag alapján a felszín alatt húzódó régészeti lelőhely mekkora területe, mekkora kiterjedése becsülhető meg. Napjainkban a beruházásokhoz kapcsolódó feltárások pontos kiterjedésének meghatározásához ez a kérdés azonban elengedhetetlen.

Manapság a régészeti feltárások igen jelentős része beruházásokhoz kapcsolódik,⁷ a beruházó számára pedig az a legfontosabb, hogy a beruházás kivitelezéséhez kapcsolódó régészeti feltárás mennyi ideig fog tartani és mennyi költséget szükséges ahhoz biztosítani. A kérdés megválaszolásához azonban azt kell pontosan tudni, hogy mekkora terület feltárása indokolt, amihez viszont a régészeti lelőhelyek pontos kiterjedésének ismerete szükséges. Az 1990-es évek elején végzett nagy felületű autópályás feltárásoknál még teljesen elfogadott volt, hogy a ténylegesen feltárt terület jelentősen meghaladta a felszíni terepbejárások alapján feltárássra kijelölt területeket.⁸ Ma azonban a beruházások tervezhetősége miatt ezt a kockázatot a beruházók nem kívánják vállalni. Ez a változtatási szándék nagyon jól nyomon követhető a kulturális örökség védelméről szóló törvény módosításain. A törvény 2001-ben hatályos szövegében az örökségvédelmi hatástanulmány szerepel,⁹ amelynek tartalmi követelményei között ugyan szerepel, hogy készítése során minden örökségi elemet számba kell venni,¹⁰ de a jogszabály értelmezéséből fakadó eltéréseket csak a jogszabály módosítása oldotta fel, amikor is az örökségvédelmi hatástanulmány pontos tartalmi elemeit tételesen rögzítették. A jogszabály módosítása után vált egyértelművé, hogy a hatástanulmányok készítéséhez kötelező régészeti terepbejárást végezni, lehetőleg a tervezés legkorábbi fázisában.¹¹ A gyakorlatban azonban a hatástanulmányok nem mindig tudták betölteni a szerepüket, a hatástanulmányok legtöbbje ugyanis leginkább arra volt alkalmas, hogy a beruházási terület régészeti érintettségét megállapítsa.

A beruházók számára azonban ez kevés információ volt. A beruházások tervezhetősége érdekében az örökségvédelmi jogszabályok 2011 novemberétől új fogalmat vezetnek be. Az örökségvédelmi törvény által nagyberuházásnak minősülő esetekben előzetes régészeti dokumentációt kell készíteni.¹² Az előzetes régészeti dokumentáció definíciójából kiderül, hogy egy adott beruházás régészeti érintettségének megállapításán kívül határozott elvárás a dokumentummal szemben, hogy a beruházás kivitelezéséhez kapcsolódó régészeti feladatellátás pontos idő- és költ-

7 ERNYEY 2003, 419.; RACZKY 2007, 5.

8 SZALONTAI 2003a, 16.

9 A kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény 66. §-a a törvény 2010. VIII. 28-ig hatályos változatában.

10 4/2003. (II. 20.) NKÖM rendelet az örökségvédelmi hatástanulmányról 4. § a) pont.

11 4/2003. (II. 20.) NKÖM rendelet az örökségvédelmi hatástanulmányról 3/A §. Az idézett rendelkezést a 21/2007. (III. 26.) OKM rendelet 3. § (3) bekezdésének d) pontja iktatta be.

12 A kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény 20/A §. Az idézett rendelkezést a 2011. évi CXIX. törvény 3. §-a iktatta be, hatályos: 2011. XI. 15-től.

ségvonzatait is megadja.¹³ A fenti elvárásoknak való megfelelés új kihívások elé állítja a régészeket, továbbá a régészeti lelőhelyek kiterjedésének, jellegének meghatározására irányuló kutatási módszereket. Az előzetes régészeti dokumentáció készítésekor a régészek gyakorlatilag a mikrorégiós kutatások során kidolgozott módszerek alkalmazásához nyúlnak vissza.¹⁴

A legalaposabban, a legkörültekintőbben elvégzett lelőhely-felderítés ellenére egy régészeti lelőhelyről a legpontosabb képet a régészeti feltárás adja. Jelenleg az ásatás az, amely igazolni képes a különböző nem roncsolásos technikákkal megállapított anomáliák jellegét.

A régészeti ásatás azonban egy nagyon speciális kutatási forma. Az ásatás során nemcsak lehetőség nyílik egy régészeti lelőhelyre vonatkozó valamennyi információnak az összegyűjtésére, hanem az ásatás során megsemmisül maga a kutatás legfontosabb forrása. Amit a régészek feltárnak, az már többé sohasem lesz az, amit évezredek át megőrzött a föld. Ezzel a megsemmisüléssel szemben azonban a lelőhely az objektumok és a leletanyag-dokumentáció (rajzok, fotók, írások, elemzések, cikkek) formájában fennmarad, így lehetőséget ad a következő generációk számára a további kutatásra, és a nagyközönség számára is a helyszín megismerésére.

Napjainkban a régészeti feltárások jelentős része valamilyen beruházáshoz kapcsolódik, a beruházók érdeke pedig az, hogy a beruházásuk a lehető legrövidebb idő alatt megvalósuljon, azaz a kivitelezéshez kapcsolódó régészeti feltárás a lehető legrövidebb idő alatt befejeződjön. A megváltozott körülmények új módszerek alkalmazására kényszerítik a régészeket.

A nagy felületű, akár több hektárt is elérő beruházások elterjedése, továbbá a hozzájuk kapcsolódó feltárásokon alkalmazott gépi humuszosítás általánossá válása meglehetősen megosztotta a régésztszadalmat.¹⁵ Manapság a régészeti objektumokat takaró felső talajréteg eltávolítását szinte kizárólag nagy teljesítményű földmunkagépek végzik, ugyanis a beruházóknak nem a régészeti információk és felfedezések a fontosak, hanem ők akkor elégedettek, ha a régészek rekordsebességgel levonulnak a területről.

A felgyorsult ütemű feltárásokon, a körülményekhez igazodva napjainkra már felnőtt egy olyan régészgeneráció, amelynek teljesen megszokott a munkagépek jelenléte az ásatáson: ők állandóan az idővel és a köbméterekkel fognak versenyt futni, és ez a nemzedék lesz az, amely csak az elődök írásaiból fogja ismerni a szintkövetéses bontási technikát.

Folyton visszatérő kérdés, hogy minden régészeti szakmai igényt ki tudnak-e elégíteni az ilyen nagy felületen, modern gépekkel, gyorsan elvégzett feltárások?

13 A kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény 7. § 29. pont. Az idézett rendelkezést a 2011. évi CXLIX. törvény I. §-a iktatta be, hatályos: 2011. XI. 15-től.

14 STIBRÁNYI–MESTERHÁZY–PADÁNYI–GULYÁS 2012.

15 VÉKONY 2003, 21, RACZKY 2007, TAKÁCS 2010.

Van-e idő a megfigyelésekre, és a rendelkezésre álló szűkös idő miatt el tudják-e készíteni a lehető legpontosabb dokumentációt, amelyekből a későbbiekben következtetéseket lehet levonni?

Ha végiglapozzuk az M3-as, M5-ös és az M7-es autópálya kivitelezéséhez kapcsolódó régészeti feltárások eredményeit összefoglaló köteteket, akkor arra a megállapításra juthatunk, hogy igen, hiszen nagy mennyiségű, a legkorszerűbb technikával összegyűjtött információhoz jutottunk, számos egyedi, reprezentatív kidolgozású tárggyal gazdagodtak múzeumaink.¹⁶

A fenti kötetek megszületése mögött azonban komoly szakmai vita húzódik, amelyből csak jelzésértékűen, a teljesség igénye nélkül emelek ki néhány csomópontot. A vita középpontjában annak a vizsgálata áll, hogy a régészeti objektumokat fedő felső talajréteg mennyi régészeti információt tartalmaz, és ezek az információk feláldozhatóak-e a nagyfelületen tett településszerkezeti megfigyelések érdekében.¹⁷ A régészek jelentős része egyetért azzal, hogy a felső szántott humuszréteg tartalmaz bizonyos régészeti információkat, amelynek elvesztése korlátozza a feltárt régészeti objektumok értelmezhetőségét.¹⁸ A Békés megyei mikrorégiós kutatások pedig rávilágítottak a humuszban megőrződött jelenségek megfigyelésének fontosságára.¹⁹

A soha nem látott nagy felületű településfeltárások eredményeinek összegzése során azonban megfogalmazásra kerültek azok a vélemények, amelyek szerint nem jelentős az az információvesztés, amely a lelőhelyek gépi humuszosolása során következik be.²⁰ A szakmai vita lezárásaként azonban abban meg lehet állapodni, „hogy jó lenne néhány 'hosszú lejáratú', előre lefektetett kutatási terv alapján folytatott ásatás, ahol a felső humuszréteg feltárásának és dokumentálásának új módszereit is ki lehetne kísérletezni”.²¹

A fenti módszer kidolgozására talán a legalkalmasabb egy olyan lelőhelyet választani, ahol változatos régészeti jelenségek megfigyelésére lehet számítani, tovább-

16 RACZY-KOVÁCS-ANDERS 1997, SZALONTAI 2003, BELÉNYESY-HONTI-KISS 2007.

17 Vékony Gábor így fogalmazta meg szakmai kritikáját: „A nagyberuházásoknál ugyanis a régészeti információk többségét tartalmazó réteget-rétegeket letakarítják, s így hiába nyerhető itt nagyfelületen, például települések esetében több adat a településszerkezetre, ha maga a település hiányzik.” (VÉKONY 2003, 21.).

18 „Tényszerűen igaz ugyanis az, hogy a gépi földelhordás miatt megsemmisül mindaz, amit a felső, rendszerint bolygatott humuszréteg a múltból megőrzött. E körülmény következtében nem beszélhetünk teljes településfeltáráról még akkor sem, ha az alaptérkép tanúsága szerint a megelőző feltárás során valóban sikerült kibontani a település egészét.” (TAKÁCS 2010, 19.).

19 JANKOVICH 2011, 45.

20 „A szántott rétegből származó cseréptöredékek szelvényen belüli gyakorisága alapján sikerült elkülöníteni olyan helyeket, ahol nagy valószínűséggel földfelszíni épületek állhattak. E megfigyelés nem tudta megingatni azt a tényt, hogy pontos információkat rendszerint csak a bolygatatlan altalajba ázott objektumok vizsgálata alapján lehetett rögzíteni. Az elmondottakból az a következtetés vonható le, hogy a felső humuszrétegben feltárható leletek még ideális esetben sem jelenthetik az adott településfeltárási adatállományának a legértékesebb részét. A gépi humuszelhordás által okozott információ mértéke így – a jelenleg rendelkezésre álló adatok alapján – nem tekinthető katasztrofálisnak.” (TAKÁCS 2010, 20.).

21 TAKÁCS 2010, 20.

bá a lelőhely teljes területe feltárássra kerül, így az ásatás teljes mértékben igazolni tudja a feltárás, illetve a humuszosítás előtt tett megfigyeléseket.

Ennek a felismerésnek jegyében kezdtek a miskolci Herman Ottó Múzeum régészei a bükkábrányi bánya további fejlesztési területének a vizsgálatához. A következő ütem területére vonatkozóan a régészeti terepbejárás eredményeket tartalmazó örökségvédelmi hatástanulmány elkészült, amely a fejlesztési terület régészeti érintettségét megállapította.²² A következő lépés annak a meghatározása, hogyan lehet a felső, szántott rétegben található régészeti információt a lehető legnagyobb hatékonysággal kinyerni.

Az intenzív felszíni leletgyűjtést, a négyzethálós leletgyűjtést számos régészeti lelőhely esetén használták fel sikeresen településszerkezeti megfigyelések végzésére.²³ A bükkábrányi bánya esetén, a több mint 100 hektáros fejlesztési területen sajnos nem kivitelezhető a 10 × 10 méteres négyzethálónként a teljes felszínen található leletanyag összegyűjtése, így az intenzív felszíni leletgyűjtést szűkíteni szükséges. Az intenzív felszíni leletgyűjtést a lelőhely teljes hosszúságában és legnagyobb szélességében kiválasztott metszetek mentén tervezik elvégezni. Azonban az így elvesztett információt a műszeres leletfelderítéssel lehet pótolni.

A módszer újszerűsége az, hogy a kerámiatöredékek felgyűjtése után műszeres leletfelderítéssel az adott négyzetben található összes fémtárgy felgyűjtésre kerül. A recens fémleletek kiválogatása után a kerámiából és a fémanyag jellegéből (pénzérték, használati eszközök, épülethez tartozható vaselemek) megpróbálnak képet alkotni a feltárás során várható régészeti jelenségekről. Ha legalább néhány négyzetben sikerülne a gépi eltávolítás helyett kézi erővel történő feltárást is megvalósítani, akkor talán sikerülne *Vékony Gábor* és *Takács Miklós* felvetéseit igazolni. Mivel kis felületről van szó, ezt akár a közvetlen bányaműveléshez kötött régészeti feltárás előtt is meg lehetne szervezni, akár a Miskolci Egyetem hallgatóinak a bevonásával. Itt is levonható következtetésül, hogy minden előzetes felmérés és megfigyelés eredményét csak és kizárólag ásatás tudja igazolni.

A műszeres leletfelderítés

A megfelelően végzett műszeres leletfelderítés egyike a legkisebb roncsolást okozó régészeti módszereknek. Magának a fémkereső detektornak a használata, használhatósága jelentősen megosztja a régésztársadalmat. Az ellentmondásos megítéléshez nagymértékben hozzájárulhat az, hogy gyakran összetévesztik a kincskereséssel. Az illegális kincskeresés ugyanis jelentős károkat okoz a régészettudománynak.

²² PUSZTAI–SIMON 2011.

²³ LASZLOVSKY–PUSZTAI–TOMKA 1997, 144–145, MIKLÓS–VÍZI 2002, PUSZTAI 2003, PUSZTAI 2010, 124–131, P. FISCHL–PUSZTAI 2009, P. FISCHL–KIENLIN 2013.

Az illegális kutatások során a régészeti lelőhelyekről kiemelt, nem ritkán reprezentatív kivitelű tárgyak kikerülnek a régészek látóköréből, gyakran külföldi aukción tűnnek fel. A fémkereső készülékeket, detektorokat nagy számban használják lokálpatrióták, helytörténészek. A hobbikeresősök sok kárt okoznak azzal, hogy régészeti kontroll és dokumentálás nélkül, a leletek eredeti kontextusát megsemmisítve emelnek ki tárgyakat a régészeti lelőhelyekről. Ezeknek a tárgyaknak egy része azonban ömlesztve, nyolzacskóban bekerül a múzeumokba, de a leletek előkerülési helyének azonosítására nem minden esetben kerül sor.

A műszeres leletfelderítés a régészeti feltárásba betagozódó, annak munkarendjét átvevő és azt kiegészítő kutatási módszer. A hangsúly a kutatási módszer kifejezésen van. Erre helyezi a hangsúlyt a kulturális örökségvédelmi törvény megfogalmazása is.²⁴ Amíg a hobbikeresősök pusztán élvezetből helyhez és időhöz nem kötötten űzik rendkívül káros hobbijukat, addig a műszeres leletfelderítés megfelelő engedélyek birtokában, régész jelenlétében és utasítására végzett tevékenység, alkalmazkodik a régészet feltárási folyamatához.

A kézi fémkeresők technikai paramétereinek ismerete feltétlenül szükséges, hogy a régészeti kutatás módszereihez, elvárásaihoz igazodva megfelelő eszközt használjunk a műszeres leletfelderítéshez.²⁵

Az utóbbi néhány évtizedben a fémdetektorok technikai paramétereiket tekintve jelentős változáson estek át. A technikai fejlődés együtt járt a készülékek árának jelentős drágulásával is. A készülékek fejlesztése elsősorban abba az irányba mutat, hogy minél kisebb méretű tárgyat minél nagyobb mélységből tudjanak érzékelni.

A régészeti lelőhelyeken végzett műszeres leletfelderítés során a legfontosabb feladatunk, hogy egy adott felületen, egy adott régészeti lelőhelyen, a kijelölt kutatási területen valamennyi régészeti korú fémtárgyat felgyűjtsük, és azokat dokumentáljuk. Ennek a célnak az eléréséhez kombinálni szükséges a kis tárgyak megtalálására alkalmas, illetve a nagyobb mélységbe „látni képes” keresőfejeket.²⁶

A mai modern fémkereső készülékek egyik alapvető tulajdonsága, hogy a különböző fémeket képesek megkülönböztetni, azaz diszkriminálni.²⁷ Ennek a funkciónak az alkalmazása különbözteti meg igazán a kincskeresést a műszeres leletfelderítéstől. A legalapvetőbb diszkriminációs módszer a vas – nem vas elkülönítése. A régészeti lelőhelyeken azonban a vastárgyak felgyűjtésének is igen nagy szerepe és jelentősége van.

A fémkereső készülékek technikai paramétereinek maximális ismerete, továbbá a régészeti kutatás tudományos igénye együttesen eredményezte a műszeres le-

24 A kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény 7. § 12.

25 BACSKAI 2010, 145.; BACSKAI 2013, 487–489.

26 BACSKAI 2010, 145; BACSKAI 2013, 489.

27 BACSKAI 2013, 487–489.

letfelderítés módszertanának kidolgozását és gyakorlati alkalmazását.²⁸ Ha megfelelően választjuk meg a gépet és annak használati módját, akkor nagy segítségére lehet a régészeknek. A műszeres leletfelderítés módszertana nagyon jól párhuzamosítható a régészeti terepbejárás módszereivel. A régészek leggyakrabban az extenzív terepbejárási módszert alkalmazzák, amely a topográfiai viszonyokat veszi alapul. Ebben az esetben a területnek azokat a részeit vesszük figyelembe, ahol az emberi megtelepedésre alkalmasak a földrajzi viszonyok: jelenlegi vagy valaha volt vízállások magas partja, árvízmentes kiemelkedések, védekezésre alkalmas területek. Az elsődleges cél ebben az esetben a lelőhely pontosabb kormeghatározását lehetővé tevő fémleletek felgyűjtése.

Ezzel szemben egy-egy ásatási felületen a szisztematikus műszeres leletfelderítési módszer alkalmazása a célravezető. Egy beruházáshoz kapcsolódó megelőző feltárás esetén alapvető tudományos igény, hogy a lelőhely történetéhez tartozó, a humuszban található valamennyi fémtárgyat felgyűjtsük. A szisztematikus kutatás lényege, hogy a kutatásra kijelölt területet egy méter széles sávokban a kis tárgyak megtalálására alkalmas keresőfejjel vizsgáljuk, majd ezt követően az ellentétes irányban is átkutatjuk a területet, de most egy nagyobb mélységbe látó keresőfejjel. Így a más-más mélységekben levő tárgyakat nagy valószínűséggel összegyűjthetjük. Lassan, 30-40 centiméteres lépésekkel haladunk, ügyelve arra, hogy az átkutatott felületek minden irányban átfedjék egymást. Ha a kijelölt sávban a kutatásunk nem vezetne eredményre, akkor az előbbiekből ismertetett módszerrel másik területet vizsgálunk át a lelőhely ígéretesebbnek tűnő részén. Természetesen a feltárás előtt a teljes területet át kell vizsgálnunk tekintet nélkül arra, hogy találunk-e leletet vagy sem. A negatív eredmény is információhordozó lehet. Ez az egyik fontos momentum, amely megkülönbözteti a kincskeresést a régészeti feltáró munkától. Napi viszonylatban, 8 órás munkaidőt figyelembe véve, egy 50 × 50 méteres terület kutatható át a régészeti kutatás jellegének megfelelő alapossággal.²⁹ Tudomásul kell vennünk, hogy a szakszerűen elvégzendő műszeres leletfelderítéshez megfelelő nagyságú időtartamot kell biztosítani.

A műszeres leletfelderítéshez megfelelő dokumentáció készítése is kapcsolódik. Az átkutatott terület nagyságát, lelőhelyen belüli elhelyezkedését a kézi GPS-készülék által rögzített tracklog mutatja. A kiemelt tárgyak helyzetét útvonalpontokként rögzíthetjük, amelyek térképre vitele kiváló áttekintést nyújt a fémleletek szóródásáról.

A humuszosítás megkezdése előtt, a fémkereséssel egyidejűleg az érdekesebbnek tűnő kerámiát is összegyűjthetjük, és azok pontjait is rögzíthetjük. Ezeket a fém- és kerámialálási pontokat 1:10000-es méretarányú digitalizált térképre szerkesztve már a feltárások megkezdése előtt kimutatható, hogy hol várható a lelőhelyen az

²⁸ BACSKAI 2013, 490–491.

²⁹ NÉGYESI 2002, 43.

objektumok sűrűsödése. Ennek az információnak a birtokában már célirányos feltárást végezhetünk. A leletek számából és jellegéből adódóan kijelölhetjük a lelőhely azon területét, ahol – ha erre egyébként nem lenne lehetőségünk – mindenképpen réteges humuszosítást kívánunk alkalmazni. A műszeres leletfelderítéssel azoknak a fémtárgyaknak, amelyek a gépi humuszosítás áldozatává váltak volna, akár a 70-80%-át sikerül megmentenünk! Az intenzív leletkoncentrációjú lelőhelyeken a detektoros humuszkutatást, leletgyűjtést és dokumentálást a bolygatott humusz réteges eltávolításának kellene követnie. Sajnos, a nagyberuházásoknál költség- és időtakarékosági okokból ez nem valósítható meg minden esetben.

A humuszosítás

A régészeti feltáró munka egyik legfontosabb eleme a humuszosítás. A feltárás folyamán eltávolítjuk a régészeti objektumokat elfedő, a legtöbb esetben már a talajműveléssel bolygatott humuszréteget. A munka végzése kézi vagy gépi erővel történhet. Ma már teljesen elfogadott, hogy a nagy felületű, több ezer négyzetméteres feltárások esetén a felső, humuszban gazdag talajréteget erőgépekkel távolítjuk el az altalajban kirajzolódó régészeti objektumok fölülről. A nagy felületű beruházásoknál, mint esetünkben a bükkábrányi lignitbányában a feltárandó területek mérete és a feltárásra fordítható idő rövidsége miatt kizárólag a gépi humusztávolítás jöhet csak szóba. A kézi munka a gépi humuszosítás nyomainak a finomítására vagy a korábban már előkerült, de egyéb okok (legfőképp az eső) miatt elfedett objektumok felületének a megtisztítására és az objektumok feltárására szolgál.

Még nem sikerült nyugvópontra jutni azonban abban a kérdésben, hogy a gépi humuszosításhoz milyen típusú munkagép a legalkalmasabb. A régészeti feltárásokon az iszapolókanalas forgókotró és a szkréperláda is elő szokott fordulni. A forgókotró legnagyobb előnye az, hogy tolatva halad, így maga mögött nem járja össze a letisztított felületet, amely így viszonylagosan síknak és a régészeti megfigyelések szempontjából tisztának mondható. A forgókotró alkalmazásával azonban a humuszréteget vastag, akár 50-60 cm-es rétegekben távolítják el. A vastag rétegekben történő humuszosítás azonban a régészeti információk elvesztéséhez járul hozzá (2. kép).

A leendő bányaterületen a lelőhely kiterjedésének pontosítására a következő módszert alkalmazzák. Szkréperládákkal egyenlő hosszúságban, párhuzamosan, egymástól egyenlő távolságra „ládaszélességű”, körülbelül 2,5 méter szélességű mélyítésbe kezdenek (3. kép). Az eszköz adottságainak megfelelően megközelítőleg 20 centiméteres vastagságban távolítják el a humuszréteget. Ezt a folyamatot addig ismétlik, amíg a régészeti objektumok nem jelentkeznek. Gyakran adódnak olyan helyzetek, amikor egyes objektumok magasabb szinten mutatkoznak a többinél. Ilyenkor, ha lehetőség van rá, akkor kikerülik, ami a szkréperládáknál nem egyszer-

2. kép. Humuszréteg eltávolítása iszapolókanalas forgókotróval, Baks, 2008

3. kép. Humuszosítás szkréperládával, Bükkábrány, 2015

rű, vagy megemelik a láda vágóélét, és az objektum felett nem folytatják tovább a talajeltávolítást. Sok régész idegenkedik ettől a munkamódszertől. Tegyük hozzá, hogy joggal. A kevés humuszoslási gyakorlattal rendelkező gépkezelő brutális dolgokat tud művelni a felülettel. Viszont nézzük e módszer előnyeit! Mivel a szkréperláda az önmaga által leszedett földet el is tudja szállítani, így nincs szükség teherautóra, amely a depóhoz hordaná a földet. A beruházó szempontjából mindenképpen gazdaságosabb megoldás. Hátrányai közé sorolhatjuk, hogy a gép nagy súlya túlságosan összetömöríti az eltávolítandó vékonyabb humuszréteget. Ezzel akár kárt is tehet az objektumok felső szintjében. A gyorsabb munkavégzésre való törekvés – amikor nagyobb vastagságot akarnak egyszerre eltávolítani – azt eredményezheti, hogy a ládára szerelt vágóél mélyen beleakad a földbe, és a vontató kerekei kipörögnek, amellyel további felületi egyenetlenségeket okoznak. Ha ez már az objektumok szintjéhez közel történik, már nem tudják azt korrigálni, így egyenetlen felületet kapunk, amelyet jelentős kézi munkával kell helyrehozni, amely további idő- és anyagi ráfordítás. Az adott felületen való többszöri áthaladás nagymértékben tömöríti a földet, amely azt eredményezi, hogy a következő réteg már nagy táblákban szakad fel (4. kép). Ez sajnos nemcsak esztétikai hiba, hanem adott esetben az objektumból is kiszakíthat nagyobb darabokat. Ha a munkában jártas, türelmes gépkezelőnk van, és elegendő az idő a földeltávolításra, akkor használhatjuk ki a szkréperezés előnyeit.

4. kép. Humuszoslási szkréperládával – az összetömörödött talajréteg felszaggatása, Bükkábrány, 2015

A szkréper egyik legnagyobb előnye a talaj viszonylag vékony rétegekben történő eltávolításában rejlik. Ezzel a módszerrel akár az egykori járószintek megfigyelésére is nyílnak lehetőségek, valamint a gazdaságosságon túl, műszeres leletfelderítésre is sor kerülhet.

A kézi fémkereső technikai paramétereit alapul véve³⁰ mintegy 25-30 centiméteres rétegekben kellene eltávolítani a humuszt. Ne tévesszük össze azonban a talajvédelmi törvényben előírt, magas szervesanyag-tartalommal bíró, úgynevezett gyökérvona eltávolítását a réteges humuszoslással. Ebben az esetben általában mintegy 30 centiméteres réteget távolítunk el. Ez máris nagy segítség a kutatás során, hiszen ebben a rétegben az előforduló régészeti leletek mellett még jelentős számban találhatók nemkívánatos recens, szemét jellegű hulladékok is. Miután ettől – a már leleteket is tartalmazó – rétegtől megszabadultunk, hozzákezdhetünk a régészek által szubhumusznak nevezett – azaz a szántott réteg alatt elhelyezkedő, de a szervesanyag-tartalma miatt még sötét színű – földtömeg réteges eltávolításához, a már fent említett 25-30 centiméteres vastagságokban. Ez a munkánk kritikus pontja! Ha a régész nem szorgalmazza a réteges eltávolítást, akkor a gépi földmunkát végző vállalkozó költség- és időtakarékosági szempontokból forgókotróval egy beállással akár egyméteres vagy ettől még vastagabb humuszt is eltávolíthat, amellyel jóvátehetetlen kárt okozhat a lelőhelyen, számos megfigyelési lehetőségtől fosztva meg a régészt. Szerencsére a bükkábrányi bányában kombinálták a szkréperes és a forgókotrós humuszoslást, így esélyt kaptunk arra, hogy a lehető legtöbb régészeti tárgyat fel tudjuk gyűjteni. Ha a leletek megtalálási helyét geodéziai GPS segítségével rögzítettük a szelvényrajzon, újabb, hasonló vastagságú földréteg eltávolítása következhet. A tárgyvesztés csökkenését nem számítva a finomabb humuszoslási módszernek köszönhetően további nyereség, hogy az objektumok feltárása már jóval az altalaj fölött észlelhetővé válik. Az első észlelési szint és az altalaj között húzódó, gyakran 60–90 centiméter vastag réteg nem csekély információt és régészeti leletet hordozhat. Ha az egyes előkerülő leletek találási mélységét is rögzítjük, akár 3D jellegű animációt is készíthetünk a leletek és az objektumok egymáshoz való viszonyáról. Ezzel a módszerrel és a feltárás közbeni régészeti megfigyelésekkel az objektumok feltöltődéséről, rétegződéséről nyerhetünk fontos információkat, és akár a korabeli járószint meghatározására is lehetőség nyílnak. A feltérési munkák megkezdése előtt a terület topográfiai tulajdonságait alapul véve, helyes lenne az eltávolítandó humuszréteg vastagságát talajfúrással megmérni. A fúróminták talajában előforduló régészeti tárgy-töredékek, rétegződések szintén hasznos információkkal szolgálhatnak. A régészeti anyag feldolgozása során többnyire az előző régészgenerációk megfigyeléseire, tapasztalataira és a saját korunk dokumentációs, technológiai és technikai módszertanára, színvonalára támaszkodhatunk. Kötelességünk valamennyi információt a lehető legnagyobb alapossággal rögzíteni, még az olyan

30 0–30 centiméteres kutatási mélység.

adatokat is, amelyeket ma még nem tartunk fontosnak és jelenleg nem része a dokumentációs követelményeknek, de előfordulhat, hogy későbbi kutatók éppen ezek alapján fognak majd releváns következtetéseket levonni. Választ kínálunk egy olyan kérdésre, amelyet még fel sem tettek.

Szót kell még ejtenünk az eltávolított, deponált humusznak és az objektumok kitermelt földjének az átvizsgálásáról. Bármennyire is alapos munkát végzünk, a föld keménysége miatti rögzös bontás, sietség vagy dekoncentráció miatt kikerülhetnek apróbb tárgyak az objektumokból. Ha nem alkalmazunk az ásatáson rostát, akkor célszerű az eltávolított földet a fémkeresős átvizsgálásig az objektum mellett tartani. Ha helyhiány miatt mégsem tudjuk az objektum közelében tárolni a kitermelt földet, akkor adjuk a máshol deponált földkupacnak az objektuma számát egy táblácskán, így azonosítani tudjuk, hogy melyik objektumból került ki az előkerülő tárgy. Ez a módszer a bükkábrányi bánya lelőhelyein sikeresen működik.

A gödrök, sírok, házak oldalába fúrt rágcslójáratokban gyakran rejtőznek régészeti tárgyak. Egyszerű fémkeresős átvizsgálással ebben az esetben is megtalálható az objektum ténylegesen feltáráshoz került területén már kívül eső, de ahhoz tartozó fémtárgy. A forgókotrók által eltávolított és a teherautók által elszállított földet billentéssel kupacokba halmozzák, így csak a földtömeg palástja kutatható. A szkréperék által deponált földet a láda teríti maga után, így többé-kevésbé a vízszinteshez hasonló, de mindenképpen jobban kutatható felületet ad. Azonban gyakran előfordul, hogy a helytelen és szakszerűtlen humuszeltávolítás miatt a deponált földben, kis távolságban azonos leletegyütteshez tartozó tárgyak kerülnek elő. Ilyenkor a találási környezetet nem kevés kézi földmunkával újra meg kell mozgatni, és át kell vizsgálni.³¹ Ezt a nem kalkulált munkát elkerülhettük volna a réteges humuszolási technika szakszerű alkalmazásával. Ha van elég helyünk a föld tárolására, megoldás lehet a vékonyabb rétegben elterített, nagyobb határfokkal kutatható deponálási mód. Tapasztalat szerint ebből a számunkra egyáltalán nem érdektelen deponált földből nagyszámú és értékes lelet nyerhető vissza. Némi örömet jelent az örömben, hogy a nagy tömegben deponált földből előkerült tárgyaknál már a kontextus hiányával kell számolnunk.

Mindennapi kenyerünket...

Bizonyára mindenki tudja folytatni az idézetet. Az ima megfogalmazói még nem tudhatták, hogy a kenyerünk mellé, jobban mondva a kenyerünk alapanyagába, a gabonába és a szántóföldeken termelt minden termésbe mennyi kéretlen anyag

³¹ Ilyen eset fordult elő Szankon (Bács-Kiskun megye, Kiskunmajsai járás), ahol egy tatárjárás kori házat semmisítették meg a kivitelezők a túlzott sietség miatt; ezáltal jóvátehetetlen kárt okoztak régészeti örökségünkben.

kerül. Nézzük először a passzív „résztvevőket”. Ezek többnyire a föld megmunkálása során elveszített tárgyak. Lópatkók, lószerszámok töredékei. Az újabb tárgyak közé kell sorolnunk a gépekről letört alkatrészeket. Gyakoriak a javítás közben elhagyott szerszámok, kalapácsok, villáskulcsok és kombinált fogók.

Amíg nem találunk rájuk, addig passzívnak tekinthetjük a háborús cselekmények során földbe került lőszereket és lövedékeket is. Ezek többnyire csak darabjai a felrobbant hadianyagnak, de kézi lőfegyverek ép töltényei is gyakran kerülnek elő. Sajnos nem ritka a tömegtermelés hibaszázaléka miatt „befulladt” tűzérési lövedék. Ezek, ha puha talajt értek – vagy hibás működés miatt –, nem mindig robbantak fel. Különösen a szovjet gyártmányú hadianyagokra jellemző ez a tény. Ebben az esetben jobb, ha békén hagyjuk őket és értesítjük a rendőrséget, akik a tűzszerészeknek jelentik az eseményt. A veszélyesnek ítélt hadianyagot jól láthatóan körbe kell keríteni, és őrizni szükséges a szakemberek megérkezéséig. Ez a veszélyességi fok megítélésétől függően akár 15–30 nap is lehet. Eltűnődtem már rajta, hogy telefonos bejelentés alapján hogyan tudják eldönteni, hogy mihez kell azonnal kiszállni, és melyek azok az esetek, amikor várhatnak.

A különböző kemikáliák porban vagy folyadékban történő kijuttatása nem befolyásolja a műszeres leletfelderítést. Ezeknek a szereknek a dobozai legtöbbször az erdősávokban végzik. Szót kell viszont ejteni a háztartásokból és az állattartó telepekről szerves trágyával kikerülő, szemétté minősített tárgyakról. A háztartásokból gyakorlatilag minden előfordul, amit a hétköznapi életben használtak. Biciklialkatrésztől kezdve a faliórák fogaskerekéig széles a skála. A nagyállatok tartását végző telepekről vésszen magas számban kerülnek ki az állatok gyógykezelésének maradványai: egyszer használatos injekciós fecskendők és a hozzájuk tartozó vakcinák fiolái. Mindegyikük tartalmaz némi maradék anyagot. Sok kicsi sokra megy. Évtizedek alatt literszámba kapjuk ezeket az anyagokat kéretlenül. Jelentős a rovarirtó szerek flakonjainak száma is. Felelősségteljes gondolkodás kellene a gazdák részéről! Ha már a gazdáknál tartunk és a földet megmunkálóknaál, akkor nem mehetünk el szó nélkül az irdatlan mennyiségű sörösdoboz-maradvány mellett sem. Vajon kik ihatják ezeket munka közben, gépeket vezetve? Mindazonáltal, hogy ezek a tárgyak zavarják a leletfelderítési munkát, talán jobb is, hogy nem tudjuk mindig, mi is van abban a bizonyos mindennapi kenyérben.

Falu, nem falu?

Az előzőekben már szó esett arról, hogy a feltárásokat szerencsés esetben megelőzi a munkálatok előtti műszeres leletfelderítés. Ha van rá elég idő, akkor szisztematikus felderítést végezhetünk, amellyel pontosíthatjuk – akár pozitív, akár negatív mértékben – a lelőhely kiterjedését. Az előkerülő fémleletek, pénzérmék, csatok, ékszerek és egyéb mindennapi tárgyak hasznosan kiegészíthetik a kerámiatipoló-

giát. A kerámiaedények szinte évszázadokig megőrizték a funkcionálisan bevált és gyártástechnikailag azonos tulajdonságaikat, így azok megközelítőleg pontos kronológiája szinte reménytelen akkor, ha néhány évtizedre vagy évre szeretnénk egy lelőhely korát leszűkíteni. Sokkal jobb támpontot jelentenek a nagy számban előkerülő azonos korú érmék. Természetesen ez csak bizonyos korszakokra vonatkozik, ahol nemcsak a nemesfém miatti teaurálásra használták a pénzérmeiket, hanem valós forgalmi értékük volt. Legtöbb esetben a szisztematikus kutatás során előkerülő érmék száma, fajtája és adott uralkodóhoz való kötése felvázolhatja a település periódusait. Kezdvé a legkorábbi alapítási kortól a felfutási időszakon át az önkéntes felhagyásig vagy a traumális végig.

A bánya műveléstechnológiájához tartozik a talajvíz nagy mélységből történő folyamatos szivattyúzása. A felhozott vizet el kell vezetni, amely felszíni vízelvezető csatornában történik. Egy ilyen csatorna építéskor került sor a területen található lelőhelyen az árok nyomvonalának és a munkálatok során érintett környezetének a műszeres leletfelderítésére. A munka megkezdése előtt tanulmányoztam a Herman Ottó Múzeum régészei által készített terepbejárási dokumentációkat.

A felszínen gyűjtött kerámiaanyag szerint őskori (neolit), császárkori (szarmata) és Árpád-kori megtelepedés lehetett a lelőhelyen. A kerámialeletek helyét GPS-koordinátákkal rögzítették, és az így kialakult leletszóródás alapján határozták meg a lelőhely kiterjedését. A terület geomorfológiai tulajdonságai igazolták az emberi letelepedés szokásait. A lelőhely két vízfolyás, a Kis-Csincse és a Nagy-Csincse ölelésében fekszik, az utóbbi, bizonyára valaha is bővebb vízhozamú vízfolyáshoz közelebb. A lelőhelyet déli irányból mesterséges tereptárgy, a Budapest–Miskolc kétvágányú villamosított vasútvonal határolja. Északról a Csörsz-árok nyomvonala húzódik.

A terepbejárás a bányaművelés által érintett területre szorítkozott, így nem tekintette át a vasúton túli területet, amelyet a terepbejárás időpontjában sűrű növényzet fedett. A leletfelderítés előzőekben ismertetett módszerének megfelelően megkezdtem a fúrni kívánt kutak kijelölt helyének az átvizsgálását. A felszínen magam is találtam kerámiatöredékeket, amelyek korszaka gyakorlatilag megegyezett az előzetesen készített régészeti dokumentációban jelzettekkel. A gépi humuszolás után, az eltávolított föld átvizsgálásakor a délkeleti kútnál előkerült egy általam 12–13. századnak vélt mellkereszt töredéke. A tőle északnyugatra lévő kút lehumuszolt földjéből egy szintén e korabelinek vélt vassarló töredéke került elő. Mivel az örökségvédelmi hatástanulmányban néhány Árpád-kori cserépbogrács töredékét is említették, a most talált két fémlelettel a korszak jelenlétét igazolni véltem. A további intuitív kutatás során, amely a geomorfológiailag emberi megtelepedésre alkalmas enyhe hátság részre korlátozódott, csakhamar előkerültek III. Béla kufikus rézpénzei, amelyeken emberi roncsolás nyomai voltak megfigyelhetők. Széleiken lyukat fúrtak, amelyekből azt lehetett feltételezni, hogy valamiféle medálként használták őket. Ekkor még úgy véltem, hogy a későbbi korokban meg-

találhatták az érmeket, és mivel már értéktelenek voltak, így másodlagosan felhasználásra kerültek a méretüknél fogva nagy és éremképüket tekintve dekoratív pénzek. Mivel egyelőre csak ez a két érme volt, így a másodlagos használat idejét a kora újkorra tettem. Hamarosan újabb ép és töredékes III. Béla kori rézpénzek kerültek elő, amelyek már kizárták a pénzérmék véletlenszerű előkerülését, így az ásatásvezetők engedélyével – ha a másik feltárási területen elvégeztem a napi rutinmunkát, és nem nyitottak újabb nagy, átnézendő felületet – megkezdhettem a terület szisztematikus átvizsgálását.

A poligonnal lehatárolt területet vizsgáltam át legelőször. A szisztematikus leletfelderítés során a 12. századra jellemző pénzérmék (friesachi és II. Géza veretei) és viseleti tárgyak, legfőképpen gyűrűk és csatok kerültek elő. Hiányoztak a területről a későbbi korokra, főleg a késő középkorra és az újkorra jellemző apró bronzlemezek. A leleteket GPS-koordinátákkal térképre vittem, és jól látható módon egy délkelet–északnyugati irányú intenzív leletszóródás rajzolódott ki. A hosszan elnyúló, viszonylag széles szóródás miatt körvonalaződött bennem, hogy a nagyszámú 12–13. századi fémlelet (5. kép) akár egy Árpád-kori falutelepülésre is utalhat, amely a fénykorát a 12. században élte. Néhány napi kutatás után a III. Béla által veretett rézpénzek száma elérte a 60 darabot, amelyeknek körülbelül a kétharmada a scyphatus és egyharmada a kufikus típushoz tartozott. Néhányon szándékos rongálás nyomait véltem felfedezni, de jelentős volt a talajművelés következtében megsérült érmék száma is. A gyűrűk és csatok ornamentikája alapján mindenképpen úgy gondolom, hogy itt egy, a mongol invázió idején lakatlanná vált vagy megsemmisített faluval lesz dolgunk. Igazolni látszik ezt a tényt az a lelet is, amelyet ez idáig csak a tatárjáráskor elrejtett kincsleletekből³² ismerünk. Ez egy láncoscsüngős fülbevaló úgynevezett csepp alakú része. Az előkerült példány még a sérüléseit tekintve is tökéletes analógiája a tyukodi kincsben talált fülbevalónak. Itt jegyzem meg, hogy Tyukodon ennek a típusú függőnek előkerült egy aranyból készült példánya is.³³ A mi lelőhelyünkön aranytárgy még nem, viszont néhány aranyozott lelet már előkerült.

Akár templom jelenlétére is utalhat az a néhány lelet, amely vallási szimbólumokat ábrázol, mint a már említett mellkereszt, egy másik érdekes kereszttypus és egy bizánci keresztre emlékeztető motívumú gyűrű. Természetesen ez még nem elég bizonyíték egy templomhoz és a körülötte lévő temetőhöz, de úgy véltem, hogy a lelőhelyet délkeleti irányból mesterségesen lehatároló vasútvonalon túl is folytatódhatott a falu. Sajnos a körülmények még most sem szerencsések a lábon álló igen gázos napraforgó miatt, de a tisztább helyeken szintén Árpád-kori cserepek kerültek elő. Tüzetesebb vizsgálat után a vasutat övező fasor és a szántóföld találkozásánál jelentős számú vésésnyomot viselő, akár kváderkőnek is beillő köve-

³² JAKAB 2007, 250.; JAKAB 2011, 106.

³³ JAKAB 2007, 250.

ket vettem észre. Közöttük volt néhány pelyvával soványított, az Árpád-kor minden jegyét magán viselő tégladarab is. Talán a mezőgazdasági munkát akadályozó köveket hordták ki a föld szélére? Ha így van, akkor sajnos egy végveszélyben lévő templom maradványaival van dolgunk. Ez esetben nyilván a körülötte lévő temetőnek is ott kell lennie. A terület fedettségének megszűnte után mindenképpen szükség lenne terepbejárásra és műszeres leletfelderítésre a vasúttól délre eső szántóban is. Csak így kaphatnánk pontosabb képet az Árpád-kori lelőhely, falutelepülés kiterjedéséről. A térség középkori írott forrásainak, okleveles adatainak az áttekintése is időszerű lenne. A középkori határjárások között talán említenek egy „elveszett” falut, aminek a fekvése ráillik a lelőhelyre.

A pátrohai tatárjárás kori kincsben szinte tökéletes mása található annak a kiváló állapotú, állatalakos ezüstgyűrűnek, amely szintén ezen a lelőhelyen került elő.³⁴ A házakra és egyéb építményekre a nagyszámú kovácsolt vasszeg előkerülése utalhat. A lelőhelyen a fegyveres kíséret jelenlétét két korai „kúpos tüskés” sarkantyú töredéke és egy ép, kisméretű „négytüskés” vasbuzogány jelzi. Érdekes az itt előkerült bizánci *scyphatus aspron* ezüstérme³⁵ fele (I. kép). Különlegesnek számítanak az általam csak „kengyelalakúnak” nevezett kisméretű csatok is. A kígyóspusztai lovagjelenetet ábrázoló híres csatnak egy szerényebb kivitelű, bronzból készült töredéke került elő.³⁶ A csattestek egyezést mutatnak, sőt a hozzá kapcsolt szerelvény darabkája is hasonló felfogatást feltételez.

A nagyszámú 12. századi rézpénz előkerülése alapján arra gondolhatunk, hogy az elértéktelenedett pénzerméket elvesztették, megkeresésükkel nem vesződtek, és az Árpád-kori járószintbe taposták azokat. III. Béla rézpénze érdekes színfolt a középkori pénzverésben, amelynek pontos szerepét, funkcióját teljességgel még nem ismerjük.³⁷

Mivel az előbb ismertetett lelőhelyet a Csincse-patak egykori medre választja el a nyugati irányban lévő bányagödör felé eső lelőhelytől, a mindkét lelőhelyet érintő úgynevezett vízelvezető csorga nyomvonalának és környékének átvizsgálására is lehetőségem nyílt. Az egykori medret és az alacsonyabban fekvő részeket nem jelzi lelőhelynek az előzetes terepbejárás, de a csorga nyomvonala miatt itt is kutattam. Meglepődve tapasztaltam, hogy ezen a területen is jelentős számú kerámia-töredék található, főleg a lelőhelyszélek néhány tíz méteres körzetében. A jelenség a magasabban fekvő terepszintek természetes, illetve a mezőgazdasági művelésből származó mesterséges eróziójával magyarázható. A természetföldrajzban és a talajtanban ismert az alacsonyabb térszíneken megfigyelhető humuszfelhalmozódás, egy akkumulációs zóna kialakulása.³⁸

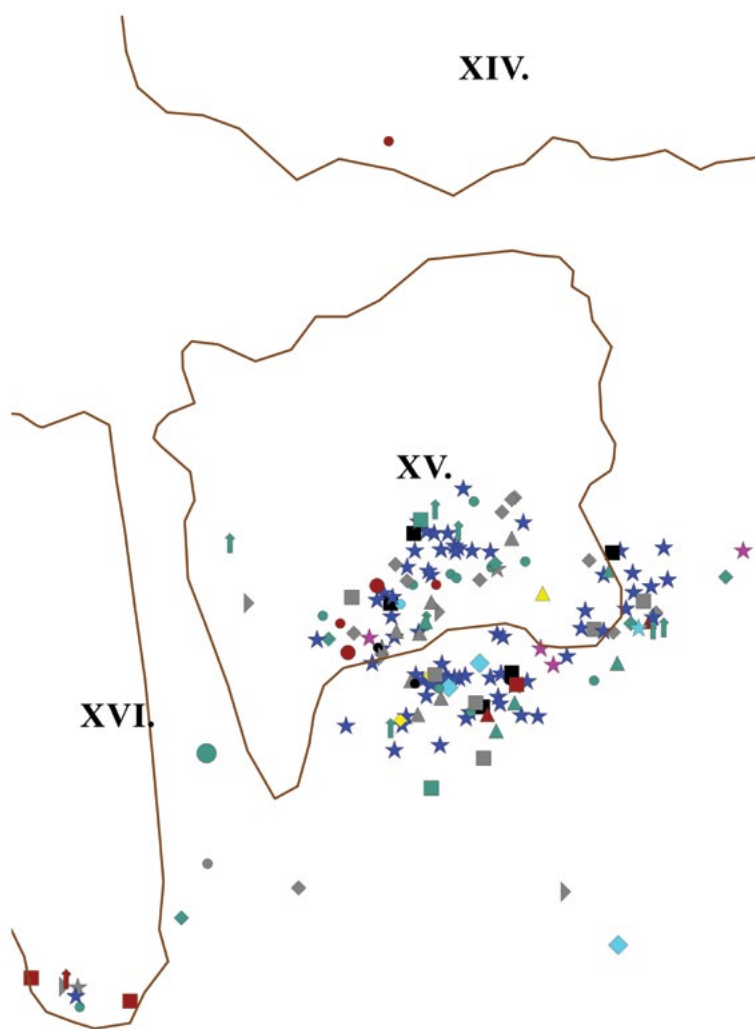
34 JAKAB–BALÁZS 2007, 27.

35 A bizánci érme meghatározásáért *Ujszászi Róbert*nek és *Somogyi Péter*nek tartozom köszönettel.

36 HATHÁZI 2005, 56–57.

37 Ujszászi 2010.

38 LIMBREY 1975, STEFANOVITS–FILEP–FÜLEKY 1999.

5. kép. A fémleletek szóródása Bükkábrány XV. lelőhelyen

A magasabb terepszinten lévő tényleges lelőhelyről az erózió és a talajművelés a felszíni leleteket az alacsonyabb terepszint felé hordja. Ezek a migrációs leletek létrehoznak egy „fantom” lelőhelyet, amely nagyon sok nézeteltérésre adhat okot a régészek és a beruházók között. A régész leleteket talál a felszínen, majd a feltáráskor derül ki, hogy bár már nagy mélységben járnak a humuszolással, az objektumok csak nem akarnak jelentkezni. A nyírségi szakembereknek nem ismeretlen ez

Jelmagyarázat

femkeresos_koordinatak

- ◆ aranyozott bronz ékszer
- ▲ aranyozott bronzcsat
- ezüsttárgy
- ★ ezüstérme
- ◆ ezüst ékszer
- bronztárgy
- bronzkarika
- ◆ bronz ékszer
- ★ bronzérme
- bronzeszköz/fegyver
- ▲ bronzcsat
- bronzfibula
- ↑ bronzművesség
- vastárgy
- vaskarika
- vaseszköz/fegyver
- ▲ vascsat
- vasfibula
- ↑ vasművesség
- ólomtárgy
- ólomeszköz
- ★ római érme
- ★ Árpád-kori érme
- fémtárgy
- karika
- ◆ ékszer
- ★ érme
- eszköz/fegyver
- ▲ csat
- fibula

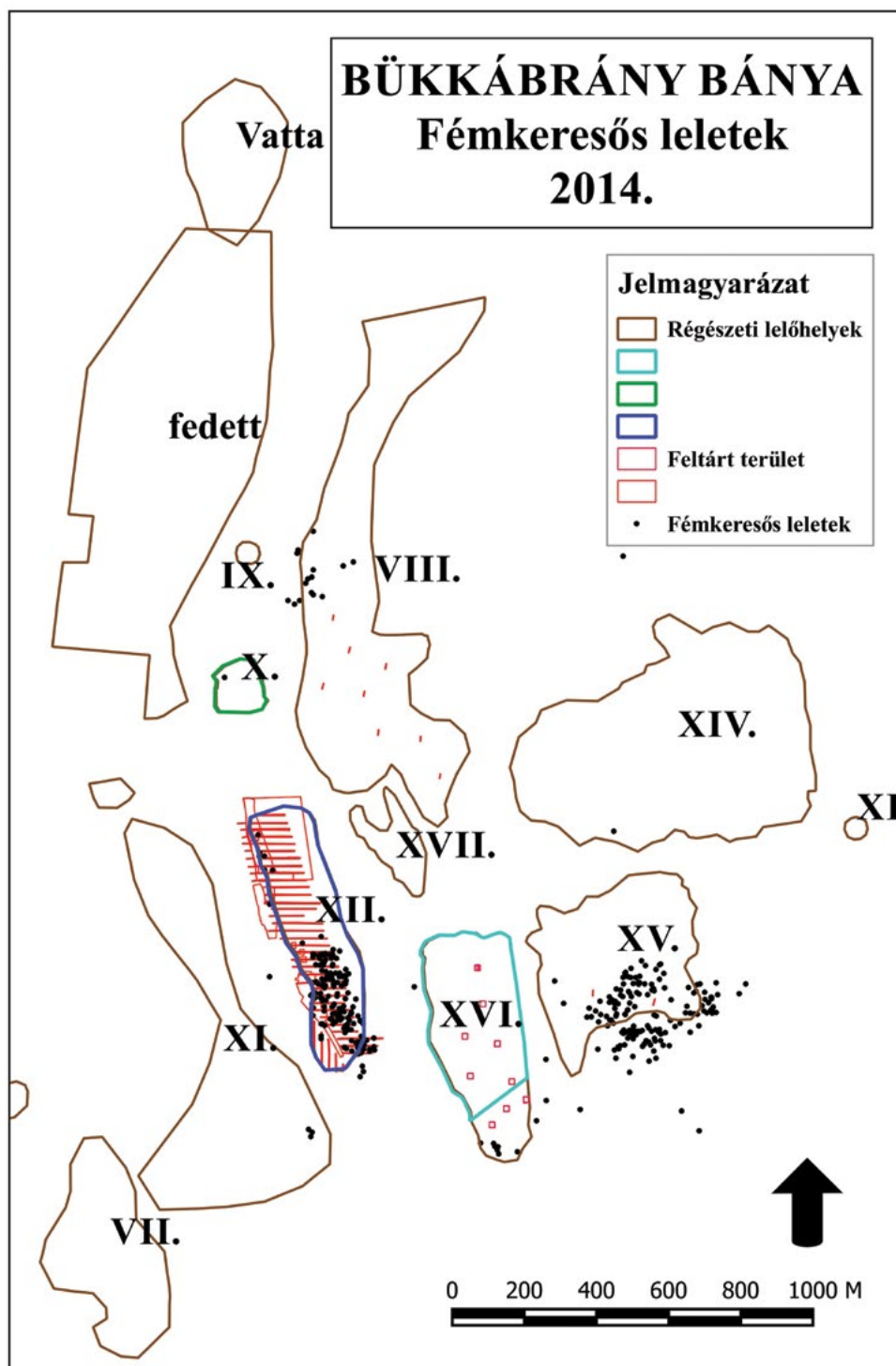
a jelenség. Ilyen zavarba ejtő körülménnyel találkozhatunk akár a lelőhelyen belül is, ahol egy mélyebb rész humusszal való feltöltődése migráns leleteket tartalmaz, így a gyakorlatlan szemnek egy hatalmas objektumot vetít (6. kép). Fel kell-e tárni ezeket a humuszlencsákat? Mindenképpen szükséges tanúfalakkal osztott szelvényekkel megkutatni. Lehetséges, hogy a feltöltődés korábbi szakaszában az altalajhoz közel vagy magában az altalajban rejtőzhetnek a régészeti objektumok. A két

6. kép. Régészeti leletekben gazdag humuszlencse jelentkezése, a leleteket a leszúrt karók jelzik, Bükkábrány, 2015

lelőhely közötti feltöltődési zónában is jelentős számú lelet került elő. Mivel jelen esetben a bányaművelés ennek a zónának csak igen kis részét érinti, így az itt található régészeti jelenségek egyelőre nincsenek veszélyben. Véleményem szerint ennek az akkumulációs zónának a figyelembevételével együtt is a lelőhely kiterjedése korrekt módon lett meghatározva. Az egykori folyómeder nyugati partján mutatózó kelta leletek ebben a zónában találkoztak a keleti parton lévő Árpád-kori leletekkel, generálva egy közös lelőhelyet, amelyek mind korszakilag, mind geomorfológiai helyzetüknél fogva egykor jól elkülönültek egymástól. A lelőhelyen belüli korszakonkénti elkülönülésre a műszeres leletfelderítés igen jól alkalmazható módszer. Visszagondolva Takács Miklós okfejtésére, a felszínközeli leleteknek igenis nagy szerepe van abban, hogy egy lelőhelyről minél pontosabb képet kapjunk. Ezek a leletek legalább annyira hozzátartoznak a lelőhely megismeréséhez szükséges adatokhoz, mint az altalajban lévő érintetlen objektumok. A terepbejárás és a műszeres leletfelderítés sem mindenható régészeti módszer, de az egyik jól kiegészíti a másikat.

A cikkben szereplő lelőhelyeken a terepbejárás során az Árpád-kori és császárkori kerámiatöredékeken kívül csak neolit kerámiát találtak. Közelebbről bronzkorinak meghatározható kerámiák nem kerültek elő. A műszeres leletfelderítés során viszont találtam néhány bronzrögöt és egy trianguláris bronztör jelentős töredékét, és még két bronztű is utalt arra, hogy ezen a lelőhelyen a bronzkorral is számolnunk kell, ami hamarosan beigazolódott, amikor egy újabb vízelvezető nyomvonalat kívántak nyitni. A nyomvonal felderítése során mintegy 25 centiméteres mély-

7. kép. A fémleletek szóródása a bükkábrány-lignitbányai fejlesztési területen

ségben egy, a talajműveléstől csodával határos módon viszonylag megkímélt, zárt, késő bronzkori leletegyüttest találtam. Még az elrejtett bronzok tárolására szolgáló agyagedény nagy része is meglett. Ha ez a leletegyüttes nem került volna elő, bizonyára sohasem tudjuk meg, hogy a humuszosítás során mit veszíthetünk el. A különböző kutatási módszerek egyidejű használatának köszönhetően mind a lelőhelyet gazdagítja, mind a hazai késő bronzkori kutatás javára válik a maga 21 tárgyával. A lelet előkerülése után néhány nappal a területen 35–40 centiméteres mélységgig ható talajlazítást végeztek. Szerencsénk volt, hogy megelőztük a depó feltárásával a mezőgazdasági munkálatokat. A lelőhely előzetes kutatása során tett megfigyelések pedig hozzájárulhatnak ahhoz, hogy a feltárás annak a feltételezésnek a birtokában kezdődjön el, hogy a jelzett neolit és a császárkori mellett egy Árpád-kori falutelepülés jelentős részét ismerhetjük meg.

A bükkábrányi bánya lelőhelyein a műszeres leletfelderítésnek köszönhetően ez idáig több mint 400 darab jól meghatározható fémtárgy került elő (7. kép). Ezek mind a humuszosítás áldozataivá váltak volna.

Köszönetet mondok...

elsősorban *K. Tutkovics Eszter* és *Kalli András* ásatásvezetőknek, valamint a Herman Ottó Múzeum vezetőségének, hogy hozzájárultak és szorgalmazták a lelőhelyen a műszeres leletfelderítés alkalmazását. *Miskolczi Melinda* régésznek (HOM), hogy lehetővé tette a lelőhelyre vonatkozó dokumentáció részletes megismerését. *Horváth Antónia* régésznek (HOM), aki mellett a mezőnagymihályi leletfelderítésen jelentős szaktudásra tehettem szert az Árpád-kori és középkori vasleletek megismerésében. És végül köszönettel tartozom *Bálint Marianna* régésznek (Hajdúsági Múzeum), aki elvállalta kusza gondolataimnak a „régészet nyelvére” való fordítását. Az ő érdeme, hogy sikerült néhány törvénycikkelyt is belecsempészni a cikkembe. Sok munkájába került az is, hogy elvegye az írásom életét, amivel esélyt adott rá, hogy megmeneküljek a szakemberekkel történő komolyabb konfrontálódástól. A lektorálásért és hasznos, a cikk mondanivalójának megértését elősegítő tanácsaiért *P. Fischl Klárának* tartozom köszönettel.

IRODALOM

BACSKAI 2010

BACSKAI ISTVÁN: A műszeres leletfelderítés helye napjaink régészeti kutatásában. Role of instrumental find detection in modern archaeological investigation. In: *A nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve* LII (2010) 141–152.

BACSKAI 2013

BACSKAI ISTVÁN: A műszeres leletfelderítés szerepe a régészeti kutatásokban. The role of metal detecting in archaeological investigations. In: *A nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve* LV (2013) 485–497.

BÁNLAKE 2001

BÁNLAKE JÓZSEF: *A magyar nemzet hadtörténelme*. Digitális kiadás. Arcanum Adatbázis Kft. 2001. <http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0014/1141.html>.

ERNYEY 2003

ERNYEY KATALIN: Feltárások: Kincskereséstől az autópálya régészetig. In: *Magyar régészet az ezredfordulón*. Főszerkesztő: VÍSY ZSOLT. Budapest, 2003, 417–419.

GYÖRFFY 1963

GYÖRFFY GYÖRGY: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I*. Budapest, 1963.

JAKAB 2007

JAKAB ATTILA: Tatárjárás kori kincslelet Tyukod-Bagolyvárról. Hortfund aus der Zeit des Mongolenüberfalls in Tyukod-Bagolyvár. In: *A nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve XLIX* (2007) 247–289.

JAKAB 2011

JAKAB ATTILA: A gúti kincslelet. In: Erősségénél fogva várépítésre való. Szerk.: JUAN CABELLO – C. TÓTH NORBERT. *Tanulmányok a 70 éves Németh Péter tiszteletére*. Nyíregyháza, 2011, 105–113.

JAKAB–BALÁZS 2007

JAKAB ATTILA – BALÁZS ATTILA: *Elrejtett kincsek titkai. Felső-Tisza-vidéki tatárjárás kori régészeti leletek*. Régészeti Gyűjtemények Nyíregyházán 3. Nyíregyháza, 2007.

JANKOVICH 1985

JANKOVICH, DÉNES: Archeological topography, theoretical and practical lessons. *Mitt. Arch. Inst.* 14 (1985) 283–292.

JANKOVICH 1993

JANKOVICH B. DÉNES: *A felszíni leletgyűjtés módszerei és szerepe a régészeti kutatásban*. Régészeti Továbbképző Füzetek 4. Budapest, 1993.

JANKOVICH 2011

JANKOVICH B., DÉNES: Non-destructive investigations and excavation. In: VADAY H., ANDREA – JANKOVICH, B. DÉNES – KOVÁCS, LÁSZLÓ: Archaeological investigations in county Békés 1986–1992. *Varia Archaeologica Hungarica XXV* (2011) 21–72.

JANKOVICH–KVASSAY–PATTANTYÚS 1992

JANKOVICH B., DÉNES–KVASSAY, JUDIT–PATTANTYÚS, ÁRPÁD: Interdisciplinary survey and trial excavation of a multicomponent site, Endrőd 170. In: Cultural and Landscape Changes in South-East Hungary I. Reports on the Gyomaendrőd Project. Edited by BÖKÖNYI, SÁNDOR. Budapest, 1992, 99–120.

NÉGYESI 2002

NÉGYESI LAJOS: Fém-detektor alkalmazása a régészeti kutatásban. In: A régésztechnikus kézikönyve I. Szerk.: ILON GÁBOR. Panniculus Ser. B. No. 6. Szombathely, 2002, 41–45.

RACZKY 2007

RACZKY PÁL: Az autópálya-régészet helyzete Magyarországon. Módszerek és tapasztalatok az 1990 és 2007 közötti munkálatok alapján. *Archaeologiai Értesítő* 132 (2007) 5–36.

RENFREW–BAHN 1999

RENFREW, COLIN–BAHN, PAUL: Régészet. Elmélet, módszer, gyakorlat. Budapest, 1999.

STIBRÁNYI–MESTERHÁZY–PADÁNYI–GULYÁS 2012

STIBRÁNYI MÁTÉ–MESTERHÁZY GÁBOR–PADÁNYI–GULYÁS GERGELY: Régészeti feltárás előtt – vagy helyett. Régészeti lelőhely-azonosítás, térinformatika, prediktív modellezés. Before – or instead of – archaeological excavation. Archaeological site identification, geographic

information systems, predictive modelling. Az MNM NÖK Tudományos-népszerűsítő füzetek 5. HNM NCHPC Popular Science Booklets 5. Budapest, 2012.

SZALONTAI 2003

SZALONTAI CSABA: Múzeumi kutatások az M5 autópálya nyomvonalán. Museological research along the alignment of the M5 motorway. In: Úton útfélen. Múzeumi kutatások az M5 autópálya nyomvonalán. Szerk.: SZALONTAI CSABA. On the road! Museum research along the intended route of the M5 motorway. Szeged, 2003, 11–27.

TÓTH 1983

TÓTH SÁNDOR LÁSZLÓ: A mezőkeresztesi csata története (1596. október 26.). Hadtörténelmi Közlemények XXX (1983) 4. 553–573.

UJSZÁSZI 2010

UJSZÁSZI RÓBERT: *A XII. századi magyar rézpénzek*. Magyar Éremgyűjtők Egyesülete. Budapest, 2010.

A varázs

A szél ma nem sietett.¹ Miért is tette volna? Évmilliók óta vándorként járta a vidéket, ismerte minden zegét-zugát. A völgyekben a köd fátylát fellibbentette, hogy gyönyörködhessen a látványban. Máskor a bércek tetejéről siklott alá megrezgetve a fák levelét. Olykor bős haragra gerjedt, rakoncátlanul süvített, port kavarva játszi könnyedséggel magasba repítette az emberek által készített kunyhók tetejét, szerteszórta a tűzhelyek féltett paraszát. Addig cibálta, terelte a sötét felhőket, míg sűrű esőt nem ontott a halandók fejére. Jókedvűen nézte, amint rémülten rohángálnak ide-oda, a cikázó villámoktól megriadva, imára kulcsolják kezüket a házuk sarkában megbúvó aprócska oltáraik előtt. Ma azonban nem volt oka a bosszúságra. Egy nagy kört tett a tisztás felett. Látta, amint alatt egy hatalmas anyamedve két játékos bocsával ráérősen cammog. Egy öreg fa tövében megálltak. Ide tartottak. Az anya bedugta a mancsát a fa odvába. Haragos zümmögés töltötte be a levegőt. A kirajzó méhek dühösen támadták a medve orrát. Vagy nem tudtak neki ártani, vagy már megszokta, hogy az édes nyalakodással együtt jár némi kellemetlenség. Fürge mozdulattal kidobott a kölykei számára egy nagydarab lépet. A bocsok ragacsos mancsukról jóízűen nyaldosták az aranyló nektárt. Néha elhessegették a méltatlankodó méheket. Az ég vándora ismerte jól ezt az állatot. Már évek óta falevelekkel béleli ki a háromhegynyire lévő barlangot, hóval takarja el a sziklahasadék bejáratát, amelyben a medvemama hosszú és mély téli álomba merül. Kedvtelve nézegette, amint a két kölyök éppolyan sután riszálja a farát, mint az anyjuk. Annyira tetszett neki a jelenet, hogy még a közeli falu kunyhóiból felszálló füstöt is harag nélkül fújta arrébb. A medvék, befejezve a lakmározást, éppen a falu felé indultak el. A fuvallat közbelépett, a település felől felkapott egy lehetlenyi füstöt. Az anyaállat két lábra állva, orrát a magasba emelve orrlyukaiba engedte a szagot. Valami veszély, fenyegetettség vibrált benne. Rámordult bocsaira, lomhán

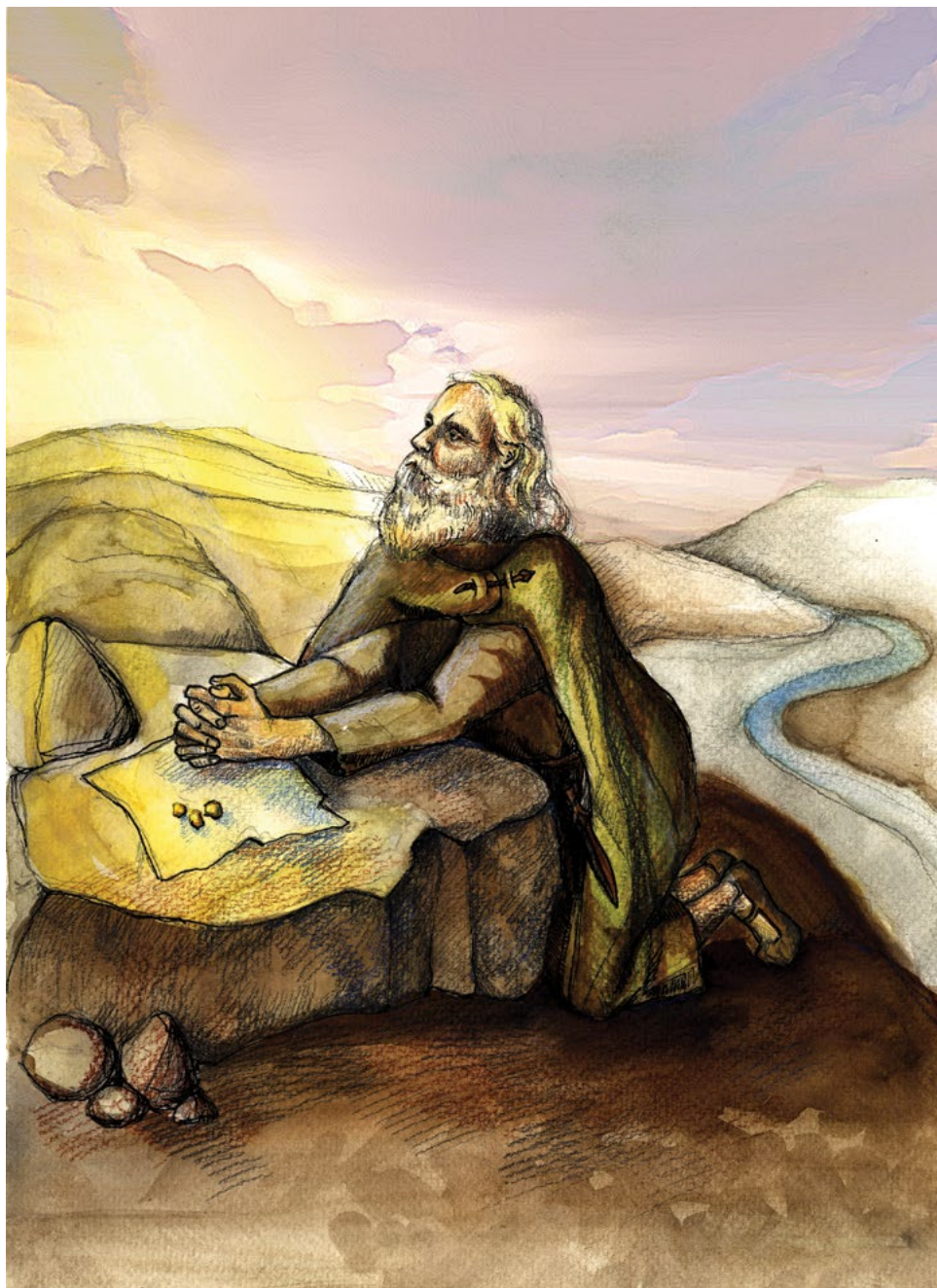
1. kép. Szórvány tokosbalta,
Baks-Temetőpart

¹ A cikk eredeti megjelenési helye: BACSKAI ISTVÁN: A varázs. In: Istenek árnyékában. Betekintés a bronzkori élet mindennapjaiba. Hajdúsági Közlemények 20. Szerk.: SZEKERES GYULA. Hajdúböszörmény, 2015, 17–43. Az illusztrációkat *Magyar Andrea* készítette.

írányt váltottak, bevetették magukat a sűrű bozótosba. A szél, miután új csapásra vezette a bundás jószágokat, halkán beosont a falu házai közé. Megtalálta a hajlékot, a hosszú hajú lényét, aki apró zacskókban ejti fogságba a rétek illatát. A gerendák hasadékein át besurrant, alig észrevehetően kavargott a házban. Felidézve a nyár hevét a falakra akasztott tasakokból lopott egy kis illatot.

A kunyhó félhomályában rongycsomóknak látszó emberek szuszogtak, forgozódtak. Talán a láthatatlan jövevény hűvös érintése ébresztette fel az idősödő férfit. Vaetas könyökére támaszkodva, nehézkesen feltápáskodott, elzsibbadt végtagjait megmozgatta. Bokájába éles fájdalom nyilallt, legszívesebben visszazorgott volna fekhelyére. Tenni akarása, akaratereje erőt vett gyengeségén. Felülkerekedett teste gyötrő kínjain. Csoszogó léptekkel óvatosan húzta be maga után az ajtót, nem akarta, hogy családja felébredjen. A szél, amilyen csendben jött, oly módon távozott is az öreggel a bejáraton át. A ház előtti gödörben az ajtónyitás zajára az alvó kutyák feljedtek. Hegyezni kezdték fülüket, érdeklődve megemelték fejüket, majd látták, vagy talán csak érezték, hogy az az ember jön, aki néha lök nekik valami koncot. Álmosan visszahajtották fejüket a lábukra, újra összegömbölyödve tudomást sem vettek a világról. Vaetas kedvtelenül kacska lábára helyezte súlyát, megkapaszkodva az ajtófélfában belerúgott a két szőrgombolyagba. A kutyák rémült visítással ugrottak ki a gödörből. Futottak egy kis iramodásnyit. Felbátorodva a távolság biztonságában dühös acsarkodásba fogtak. Több sem kellett a falu többi házörzőjének. Hamarosan mérges ugatás, morgás és csaholás hallatszott. Kémlelve a lárma okát a kunyhók ajtajában kócos fejek jelentek meg. Amikor látták, hogy a bronzőntő botját lóbálva tesz néhány bicegő lépést a kutyái felé, visszabújtak az odújukba. Megszokták már az örökké zsörtölődő vénembert, akit még a gyerekek is kellő tisztelettel vegyes borzongással kerültek el. Félték görcsös végű botjától, amellyel naponta végigbotorkált a falun a műhelye felé. Vaetas a megfutamodó állatok után hajította a botot, fennhangon szidta a mihasznákat. Neki kell még etetnie is őket. Fenyegetően kurjongatott – fújtatóként végzik, mint megannyi társuk. Keserves nyögések között hajolt le az elhajított fadarabért és elindult a falu szélén fekvő sziklák irányába. Dühös volt magára, mert nem igazán találta okát, hogy bosszúsággal kezdje a napot. A napot, amely a jelek szerint alkalmasnak tűnt az öntésre. Tegnap este szokás szerint hosszasan kémlelte a szomszédos hegy oldalán a fák között fehérló sziklacsoportot. Tudta már tapasztalatból, ha a legmagasabbnak is tisztán látja a tetejét és a középső sötétebbé válik, mint a többi, másnap kedvező lesz a széljárás, és a fújtatóval gerjesztett tűz füstjét serényen kiragadja a műhely tetején vágott nyíláson keresztül.

Kínlódva vonszolta magát a falu felett magasodó sziklák felé. Hosszú, ősz haja lengedezett a vállán. Az öntő napok reggelén itt szokott üldögelni. Hangozan szuszogva felért a sziklacsúcsra. A fák ágairól madarak rebbentek szét, színpompás levelek hullottak a lába elé. A távolban kanyargó folyó kéklő csíkja rajzolódott ki a dombhátak szegélyezte látóhatáron. Ruhája egyik bugyrából előhúzott egy rongyot,

2. kép. A kopottas anyagon fénylő bronzdarabkák mutatták meg magukat a kelő napnak

leterítette a sziklára és finoman kicsomagolta. A kopottas anyagon fénylő bronzdarabkák mutatták meg magukat a kelő napnak. Vaetas ráncos arcát a nap felé fordította, hunyorgott a fénytől. Szúrós szeme fölött összevonta szemöldökét, halántékán az erek kidagadtak. Érdes tenyerével végigsimította szélfűtta szakállát. Halk mormolásba kezdett. A monoton dallam Derdunak szólt, a fém istenének. Könyörgött az istenségnek, nehogy rosszkedve miatt meghiúsítsa mai elfoglaltságát. Derdu ugyanis nagyon gonosz tudott lenni. Megrepszthette az öntőtégelyt. A tégelykiemelő fából kicsúsztathatta az edényt, földre öntve az olvadt bronzot. Olyankor csak kevésbé látványosan akadályozza a munkát. Megengedi a kereskedőknek, hogy az öntés alapanyagául silány minőségű fémtömböket hozzanak. Vaetasnak kezdetben volt egy-két melléfogása, de az idők során nagy tapasztalatra tett szert a hamis áruk kiszűrésében. Megpendítette a rudacskákat egy kövön. A követ tán még az öregapja is használta. Messze földről származott, a sok fogdosástól már fényes volt a felülete, hozzákocintva a bronzot a jó alapanyagnak szépen csendült a hangja.

Derdunak, ennek az alattomos istennek áldozott most a szikla peremén. Gyengéden a hasadékba dugta a bronzdarabkákat, egy vékony faággal beljebb tolt a repedés mélye felé. A rögöket Derdunak szánta. Kérte az istenséget, segítse a munkáját, ne legyen rossz kedélyű, lelje örömét Ő is a gyönyörű öntvényekben. Többször gondolta már az öreg öntő, hogy ő bizony nem mászik fel többé a sziklára, készít egy szobrocskát és elhelyezi a kunyhóban a többi istenség mellé. Megmintázta ő már ráncos kezeivel az erdő állatait, az ég madarait. Ahogy végigsuhant benne a gondolat, megrémült. Hogyan is néz ki voltaképpen a bronz istene? Ha nem találja el a kellő formát, Derdu haragja örökké üldözni fogja. Elhessegette magától a gondolatot, nem jó az istenekkel ujjat húzni. Amíg képes, felmászik a sziklára és ott áldoz. Ha már nem birkózik meg a magassággal, felhossa fia az áldozatot, hiszen ő örökli majd a műhelyt. Apáról fiúra száll ez a mesterség, megannyi titkával, mesterfogásaival, másoktól féltve őrzött szertartásaival együtt. Nehezen húzta sánta lábát, vigyázva araszolt le a szikláról az ébredező település felé.

Vaetas nem született sántának. Emlékszik rá, amikor a síkságon a Nagyúr kíséretében járták a falvakat, begyűjtötték az urat illető adókat. Ő is a csapatban gyalogolt, igaz, korából adódóan még csak a hajtók társaságában. Fegyver csak a férfivá válás próbáján átesett küzdőknek jutott. Neki csak egy bot dukált. Terelgettek a jószágokat, hangosan tréfálkoztak egymás kárára. A rabságból legtöbbször a kecskegidák nem kértek, be kellett fogniuk az izgő-mozgó szőkevényeket. Kedvét lelte az efféle behajtásokban. Eljutott messzi falvakba is, ahová a mindennapi munkák miatt nem volt lehetősége. Rácsodálkozott egy-egy mives díszre a házak oromzatán. Nagy hatással voltak rá a házakra festett, az övékétől eltérő minták is. Még az emberek is némiképp másképp öltözködtek. Megragadt benne minden újdonság. Pelyhedző állat magasra tartva látta, amint a süldő lánykák nevetgélve összesúgnak a csoport fiatalabb tagjait szemlélgetve. Vaetas nagyon irigylte a már fegyvert hordozó társakat. A lányok inkább a fegyveresek felé küldték pillantásaikat,

azzal a nőkre jellemző tartózkodó, ámde mégis pajkos, vérforraló tekintettel, hogy attól a férfiaknak önkéntelenül is kidomborodik a mellkasuk. Ettől még mulatságosabbak lesznek, és ezen a lányok még inkább kacagnak. Sok falusi legénybe költözik ilyenkor kétség a másik nemet illetően. Vajon valamiféle férfibosszantás végett teremteték őket az istenek?

Lihegő küldönc érte utol őket. Alázatosan meghajolt a Nagyúr felé, majd alig hallhatóan párbeszédbe elegyedtek. Az úr tekintete elborult, homlokán összefutottak a ráncok. Nem sok jót ígért, ahogyan beszéd közben mindketten őfelé fordultak. Gourdua uraság magához intette Vaetast. A fiú botját a földre fektetve a porban térdelt, szemét a földre szegezte. Kábán hallgatta Gourdua szavait. A hírhezó szerint apját az utolsó öntésénél baleset érte. Az öregség vagy a sok mézsör tette? Az olvadt bronzsal teli tégelyt a kohó melletti vízzel teli dézsába ejtette. Talán a tűzből való kiemeléshez használt fogófa nem bírta a forró terhet? Bárhogyan is történt, a hideg vízbe pottyant tégely felrobbant. Az izzó bronz a bőrkötényen át darabokra szabdalta az öreg hasát. Szörnyű kínok között hunyt el. A Nagyúr hamarjában nem is tudta eldönteni, mit sajnáljon inkább? Az öreg mestert, aki már az Ő apját is szolgálta, vagy a sok szanaszét szóródott bronzolvadékot a füstös műhelyben. Az anyagot újra lehet önteni, de a szakértő tudást pótolni kell. Ez az egész közösség érdeke. Jó mester volt az öreg. Különösen szép lándzsákat készített, de a kardok öntésével sem vallott szégyent. Finom vésetei páratlanul szépek voltak, megadták a tárgyak ékét. Az asszonyok is szívesen hordták az öreg kezei közül kikerülő ékszereket, jó szívvel használták fémedényeit. Egyszer Gourdua magához kérte, nővé érett lánya számára a messziről hozott sárgás fémből, a „nap fényéből” kellett ékszer alkotnia. A finom bőrtarisznyából kigyóként tekeredett ki az asztalra az ismeretlen, vakító fém. Két fegyveres figyelte minden mozdulatát, nehogy a drága anyagnak akár egy kis töredéke is eltűnjön. Megremegett a térde, amikor kezébe vette a csillogó fémet. Hosszú ideig nézte, forgatta, még meg is szagolta. Foga közé vette, ráharapott. Puhább, mint a bronz állapította meg. Finoman hajlított egyet rajta, élvezte, ahogyan a fém követte akaratát. Ritka vendég volt a „nap fénye”, de ha összekerültek, káprázatos dolgokban öltött testet. Eleinte csak hajlította, később megbarátkoztak egymással, már meg is csavarta, kalapálta, mintákat is vésett a lemezekre. Ha nagy bőség köszöntött az uraságra, aranyból alakította az edényeket, a megszeliődült anyagból öntötte a karpereceket.

A Nagyúr figyelte a földön térdeplő fiút, aki alázatosan lehajtotta fejét, gyászát felülmúlta urától való félelme. Gourdua megkérdezte tőle, hajlandó-e apja munkáját továbbfolytatni és alávetni magát az ezzel járó megpróbáltatásoknak? Az ifjú remegő hangon felelt a kérdésekre. Ismeri a bronzöntés fortélyát, kész önállóan is dolgozni. A siheder már gyerekkorától kezdve segédkezett atyjának a bronzöntésben. Bírta a fortélyokat, ismerte a fém tulajdonságait. A csillagok megfelelő állása esetén tudta, melyik istennek kell áldozni a sikeres öntésért. Keze már gyakorlottan formálta a lágy viaszt, vésője nyomán a homokkő magába fogadta akár a sarló, akár a balta vagy a kés

alakját. Vaetas tisztában volt vele, mi fog következni, ha visszatérnek a faluba. Borzongva gondolt a rá váró megpróbáltatásokra, gondolatai örvényében hullámoztak a szertartás jelenetei: a sámán az égiekhez fohászkodik, hogy segítsék munkáját, tevékenysége népe hasznára váljon. Két markos legény a nagy sziklához kíséri, lefektetik arccal a kőre, ráülnek a hátára és a lábára, majd a varázsló egy hirtelen metszéssel bevágja bal lábának inát a sarok fölött. Éppen csak annyira mély, roncsoló a hasítás, hogy mozogni tudjon, de önerőből a falut egy napi járóföldnél messzebb soha többé ne hagyhassa el. Ez az ára a Nagyúr szolgálatának. Így aztán másik uraság nem csábíthatja el. Cserébe viszont biztos megélhetéshez jut. Társat is csak talál, majd ha eljön az ideje. Bronzöntő feleségének lenni mindig könnyebb életet jelentett. Később Vaetas a feleségét is a Nagyúrnak köszönhette. Az asszony férje életét vesztette egy kisebb csetepatéban, amikor vita támadt Gourdua és a szomszéd völgy ura között.

Az összetűzések szinte mindennaposak voltak. Néhány elhajtott állat, kicsit erősebben megvámolt kereskedő, mind-mind okot jelentett az összecsapásra. A vélt vagy valós okon felbőszülve az urak összegyűjtötték fegyvereiket és megjelentek az ellenséges terület határán. Komoly küzdelemre egyik fél sem gondolt. Nem is teheték, mert embereik nagy része csak hamarjában felfegyverzett földműves volt. Igazi erőt az urak védelmét szolgáló kísérek testesítettek meg. Pajzsokkal, lábvértekekkel, mellpáncéllal, törökkel, kardokkal és sisakkal voltak felszerelve. A vezetők szinte kérkedtek testőrségükkel. A csillogó fegyverzenen a vagyon és a hatalom fénye tükröződött. A harcosok a kíséret tagjaiként nem vettek részt a földművelésben, sem a kézműves tevékenységekben. Ellátásuk parancsolójuk feladata volt. Uruk utasítására ütközetre kész „öltözetben” pompáztak. Nem is szívesen áldozták fel a megbecsült, hűséges katonát némi csip-csup összetűzésben. Mintha csak hivalkodásból tartották volna őket. Kisebb csetepatékban a szegény, botokkal felfegyverzett embereket engedték egymásnak. Nem alakult ki szabályos harc. Adok-kapok volt ez a javából. Betört fejek, kék-zöld foltok, felületes vágások tanúskodtak róla, hogy igenis készek gazdájuk érdekeit megvédeni. A csata megvívása előtt alkudozásba fogtak a szemben álló urak. Megpróbálták a lehető legkisebb áldozattal rendezni a sérelmeket. Többnyire sikerrel is jártak. Akkor aztán nagy mulatozással ünnepelték a béke megőrzését. A megállapodásnak emléket állítottak. A vigasságon felszolgált étel-ital edényeit egy gödörbe elásták. Szövetségüket a föld mélye oltalmazta. A nagyobb urak díszes edényei köré helyezték a kisebb uraságok edényeit.

Ha viszont a tárgyalás eredménytelenül végződött, egy-egy harcosra vagy harcosok kis csoportjára bízta a csata végkimenetelét. Isteneik segítségét kérve rontottak egymásnak az ércbe öltözött férfiak. Pengék cikáztak, a félelmet tovaűzte a küzdelem heve. Küzdelmeikről, győzelmükről, halálukról távoli kis falvak mélyén regéltek a messzi földeket megjárt vándorok. Tűz mellett meséltek a csillogó szemű suhancoknak. Megidéztek a kőből épült városokat, az ügyes fegyverforgatókat, az ember feletti hősokeket. A diadal és a vereség egyaránt az istenek döntése, akaratukat mindkét fél tiszteletben tartotta.

3. kép. Küzdő párok feszültek egymásnak a csatatéren

Bajnokok viadala híján elkerülhetetlenné vált az ütközet. A zsákmány és dicsőség reményében összecsaptak a fegyveresek. Küzdő párok feszültek egymásnak a csatatéren. A győztes nyomban nekilátott a legyőzött ellenfél kifosztásának. Miután magához vette az elesett értékeit, máris újabb vetélytársat szemelt ki magának. A képzett harcos magához méltó ellenfelet keresett: rangban, gazdagságban hozzá illőt, a botcsinálta fegyvereseket könnyedén legyőzni nem dicsőség. Az ellenséget megölni nem szükséges, elegendő harcképtelenné tenni. A fogolyért nagy váltságdíjat követelhet. A halottól meg csak az épp nála lévő értékeket lehet elvenni. A harcok csitulásával meg úgyis sor kerül a foglyok cseréjére. A túszokat így aztán jól kell tartani, de azért aki csak teheti, a földeken dolgozzon. Persze akiért nagyobb váltságdíjat lehet remélni, az vadászhat, lakomázhat, szinte vendégségben érezheti magát. Így is behozza az árát. Ha meg a fura „vendégségből” házasság szövődik, jó alap a szövetségre, együttműködésre.

Egy kisebb összecsapásban sebesült meg Vaetas feleségének első férje. Ellenfele hatalmas ütést mért a fejére. A súlyos sebesülés láttán elszállt a küzdők harci kedve. Gazdáik még győzködték őket egy ideig, de belátták, hogy hiába. A fensőséges látszatot fenntartva tárgyalásokba kezdtek. A küzdők lihegve rogytak le a földre, titkon sajnálták az áldozatot. Egy-két kisebb sérülés még belefért a gazda iránti hűségbe, de az életüket nem szívesen áldozták fel. Többnyire családos emberek voltak. Belegondoltak, hogy hasonló esetben mit érezne a feleségük, ha meglátná őket rokkantan vagy bronzpajzsra fektetve holtan. És a halál még a jobbik. Akkor a hátramaradottak gazdájuk kegyelméből szegényes, de biztos ellátásban részesültek. A rokkant munkaképtelen viszont elviselhetetlen terhet rótt a családra. Nem dolgozhatott többé a földeken, nem formálhatott edényeket agyagból. Tehetetlenként csak a családja jóindulatára számíthatott. Egy rokkantnak már csak nyűg az élet. Sokuk önkezeléssel vetett véget életének. Ha nem tette, a munkába való belerokkanás határán álló elcsigázott asszonya osont be hold nélküli éjen a javasasszony házába. Pár nap múlva a rokkant házastársat magukhoz szólították ősei. Ez volt az élet kegyelmet nem ismerő törvénye, az efféle cselekedeteket nem ítélte el senki sem.

A sebesült férj életét a sámán megpróbálta visszaragadni a kedvetlen istenektől. A beteg a kunyhó mélyén hol öntudatlanul feküdt, hol kínok között vonaglott üvöltve. A varázsló egy kisbárány vérért egy tálkába vette. A vérrel a csaknem meztelen férfi testére kusza ábrákat rajzolt sűrű mormolás közepette. Miután az istenek pártfogását vélelme szerint a magáénak tudta, hozzáfoghatott a gyógyításhoz. Egy éles fekete köpengével leborotválta a seb körül a haját.

Maga is elszörnyedt a látványtól, csecsemőtenyérynyi területen beszakadt a koponyatető. Az agy erekkel átszőtt burkán csontdarabkák fehérlettek. A vajákos ember kis bronzcsipeszt vett elő és megpróbálta az egyik csontszilánkot eltávolítani. A sérült hevesen vonaglani kezdett. A fájdalom mély barázdát szántott félig öntudatlan elméjében. A gyógyító megcsóválta a fejét, a sarokban lesújtottan kucorgó asszonytól egy kisebb bögrét kért. Odasétált a tűzhöz és parazsat piszkált bele. El-

4. kép. A sebesült férj életét a sámán megpróbálta visszaragadni a kedvetlen istenektől

típegett földön heverő tarisznyájához, egy kis zsákocskából valamiféle gyógynövény összetört porát szórta a bőgre tartalmához. Megfújkalta néhányszor. Lassan bódító illat kezdte betölteni a viskót. A sámán kizavarta az asszonyt és a kunyhó szegletében lapulókét gyereket. Odalépett a még mindig gyötrődő férfihoz, arca elé terelte a bódító hatású füstöt, másik kezével egy vászondarabot terített a szenvedő fejére. A füstölés megtette a hatását, a beteg pihentető ájulásba zuhant. Most már nekiláthatott a füves ember a csonttöredékek eltávolításához. Gyorsan, de körültekintően dolgozott. Miután elkészült, a pislákoló méceszt odatartotta a seb felé. Már nem látott több szilánkot, csak a kékes-vöröses erek lüktettek. A tarisznyájából előkerült porral behintett egy szövetdarabot. Meglengette a vásznat, hogy a felesleges mennyiség leszóródjon róla. Ismét a tarisznyájában matatott. Tégelyéből kikapart valamiféle gyantaszzerű anyagot és ujaival óvatosan körbekente az anyag szélét. Beszórt felével lefelé ráterítette a sebre, gyengéd mozdulatokkal ráfesztette a fejbőrrre. Kis idő elteltével megnézte, hogy helyén tartja-e a vásznat a ragasztó. Elégedett volt, így legalább a legyek nem férnek hozzá a sebhez.

Néhány szót vetett a ház előtt álldogáló, kezeit tördelő asszonynak. Elmondta, hogy mindent megtett a férjéért. Ettől fogva a gyógyulás a fák és füvek istenének jóindulatára van bízva. Hóna alá fogta a vérét vesztett báránnyt és eltipegett otthona felé. Az élettelen állat feje minden lépésénél mintha bólogatott volna. Látjátok, ilyen az elmúlás. Vércseppek hullottak a porba, pici pontokkal jelölték, amerre járt. Aki szembetalálkozott vele, nagy ívben kikerülte. Csak a kunyhók mélyéről kísérték útját félelemmel és borzongással teli tekintetek.

Másnapra meghalt a beteg. Az asszony reszketve kereste fel a nagyurat. Gourdua sajnálta a férfit. Jó munkás volt a földeken. Megígérte a nőnek, hogy gondoskodni fog róla és két gyermekéről, halott férjét eltemetteti. Ő állja a tor költségeit. Harmadnap hívatta az özvegyet és közölte vele szándékát. A tulajdonában lévő házból ki kell költözniük. Gondoskodni fog róla és a két gyerekéről. A hegyen túl található falujában élő bronzöntőjének szánta asszonyul. Dolgos ember, sok munkája akad, ha jól viselik magukat, lesz ennivalójuk.

Így történt, hogy az asszony néhány nap múlva két remegő gyerekkel az oldalán, vállán egy nagy batyuval megjelent Vaetas lakhelye előtt. A bronzöntő zavartan viselkedett. Kapott egy asszonyt ajándékba két gyerekkel. Talán jobb is így. A hozományon kívül a szebb lányokért meg is kellett küzdeni. Fegyvert csak készített, de sohasem forgatott. Kijelölték a harcossá nevelésre, de az apja halála miatt elmaradt a nehéz tortúra és az utána következő hetekig tartó igénybevétel. Esélye sem volt részt venni, bizonyítani egy lánykérési viadalon. A fegyver használatához és a harcossá váláshoz nélkülözhetetlen a próba, amelyet a fiúk – ki szorongva, ki vágyakozva – vártak. Aratás után a nagyobb fiúk meztelenül felsorakoztak a falu vénei és a harcosok vezetői előtt. Ki dacosan állta a szemek keresztütését, ki pedig szégyenlősen takargatta volna a szemérmét, ha nem félt volna a többiek megvetésétől. Szokás szerint a hónalj- és a szeméremszőr megjelenésével éretté, alkalmassá váltak arra a

5. kép. Így történt, hogy az asszony néhány nap múlva két remegő gyerekkel az oldalán, vállán egy nagy batyuval megjelent Vaetas lakhelye előtt

fiatalok, hogy a harcosok útjára lépjenek. A próbatétel során egy szál karddal, lándzsával, páncél és sisak nélkül, egy üres tarisznyával indították őket a létért folyó küzdelem könyörtelen mezejére. A korgó gyomor nagyúr volt, éhes farkasként mart az önuralom és a tűrés eleven húsába. Saját leleményükre, ösztöneikre támaszkodva kerülhették el az éhenhalást. Megtanulták becserkészni, elejteni az állatokat, tüzet gyújtani, vizet találni, a szabadban hálni. Távoli, védtelen falvakba törtek be némi javakra szert tenni, élelmet rabolni, ruhát szerezni. Ez igazi kihívást jelentett. Bár a kiképzés első időszakában már tudtak a karddal döfni és a lándzsával vívni, de az csak afféle játék volt. Legfeljebb némi vágást, véraláfutást szereztek a rutinosabb harcosoktól. Ha azonban a rajtaütés alkalmával szembetalálkoztak az idegen falu fegyvereseivel, immár az életük is veszélyben forgott. Előfordult, hogy két idegen próbázó csapat találkozott egymással. A legtöbb esetben indulatos fenyegetőzések közepette elkerülték a harcot. Az éhezéstől és a fáradságtól gyakran elpattantak az idegek húrjai: sebesüléssel vagy halállal is végződhetett a találkozás. Az egyik faluban hősként ünnepelték a hazatérő csapatot, míg a másikban a gyász lett úrrá.

Kisgyerekkorában Vaetas faluját is hasonló támadás érte. A kóbor csapat tagjai a kedvező alkalomra várva napok óta figyelhették a települést. A férfiak és nők többsége a földekre vonult ki dolgozni. Az otthon maradt kisgyerekekre az öregek vigyáztak. Vaetas atyja nem járt a földekre. Ő mester volt. Termékeiért cserébe elvégezték helyette a paraszti munkát. Fia születése után néhány holdtöltével feleségét elvitte a hidegrázással járó kór. Állapota menthetetlen volt, pedig még a szikrázóan sárga „nap fényéből” is jutott a sámánnak. A fiút azóta az apja nevelte, hogyha nevelésnek nevezhetjük az étellel és munkával ellátást. Kemény gyerekkora volt. Vaetas emlékszik rá, hogy éppen egy bőrdarabkával játszott a kunyhó padlóján, gombócot gyúrt belőle és figyelte, ahogyan a bőr igyekszik visszanyerni az alakját. Elmélyült játékában rémült kiáltások zavarták meg. Szétszórva az idillt, feldúlva lakóhelye csendjét. A házak között fegyveres idegenek rohángáltak. A falu bronzöntője fiát féltve gyorsan cselekedett. A gyermeket a kunyhó sarkába lökte. Rádobott egy nagyobb szőttesdarabot és ráfordult, hogy maradjon csendben. Vaetasnak eleinte tetszett a lármás hangzavar, nem tapasztalt még hozzá foghatót. Érezte a levegőben vibráló feszültséget, még a lélegzetét is visszafojtotta. Vigyázva kikukucskált a ruha alól. Apja a félig nyitott ajtó mögé húzódott, arcán megkeményedtek a vonások.

Hamarosan közeledő léptek hangjára lettek figyelmesek. A bejáratban megjelent egy rongyos, szakadt, piszkos képű ifjonc. Vaetas egészen kicsire húzta a takaró rését. Rémmellettelt töltötte el a látvány. A támadó jobb karjában tartott véres kardját előrenyújtva lépett volna be az ajtón. Amint a kardot tartó kéz benyúlt a hajlékba, tulajdonosa rácsapta az ajtót és teljes súlyával nekidőlt. Irtózatossá, sikolyba fúló kiáltás töltötte be a teret. Vaetasnak még megijedni sem volt ideje. Apja megmarkolta a kezét, berántotta gazdáját a belső helyiségbe. A földre kerülő fiú feje egy vonalba került Vaetaséval. Riadt pillantásuk összetalálkozott. Az inas, erős mester

könnyedén leteperzte a sovány támadót. Torkon ragadta a földön fekvőt, addig szorította, amíg mozgott, szeme kifejezéstelenné nem vált. Az öreg nem ölte meg a betolakodót, ellensége csak eszméletét veszttette. A nagy zsivaj fokozatosan elhalakult. A közelebbi földekről a zajra hazasiető férfiak a kezük ügyébe eső szerszámokkal sarokba szorították a haramiákat. Azok üzött vadként, ijedten vetették hátukat az egyik kunyhó falához. Tudták, életük hajszálon függ. Olvasva az elszánt ábrázatokból, maguk előtt tartott fegyverüket egymás után hajították el.

A bronzöntő is megérkezett. Vállán cipelte a magatehetetlenül csüngő ismeretlent. Megvetően a földre dobta, azután ráköpött egyet. Így nyilvánította ki megvetését a harcossá válás útjára lépett ifjú képességeiről, akit még egy öregember is lefegyverzett. A falu terményraktárai felől izgatott kiáltozás hallatszott. Férfiak egy csoportja hozta magával az elhunyt Tortes apót. A rablók be akartak jutni a raktárakba. A közös élelem őre, Tortes ellenállt. Megpróbálta elriasztani az idegeneket. Kezéből még halála után is nehéz volt kicsavarni a kétágú favillát. Az öreg élettelen, elernyedtestét óvatosan lefektették a földre a suhancok elé. Néma, baljós csend ülte meg a levegőt. Vaetas a falusiak gyűrűjén át, a lábak között közelebb furakodott. Döbbsenten nézte a mozdulatlan, idős férfi holttestét. Alvadt vér tapadt ősz szakállal övezett szájára. Történeteiben nem elevenednek meg már többé a régi korok, rémek, mindenféle ártó lelkek.

A némaságot a fiatal Nagyúr közeledése törte meg. Tucatnyi fegyverese élén futva érkezett meg a szomszédos hegyen magasló várából. Vaetas ámulva nézte, ahogyan megcsillant a nap izmos karjára húzott bronztekercein. Emberei megfogták a támadókat, és a Nagyúr elé térdeltették őket. Az úr a büntetésen gondolkozott, hol a halott Tortest, hol pedig a foglyokat fürkészte. Vaetas apjának a rabját néhány rúgással magához térítették. Az uraságot valójában az érdekelte, hogy ki ölte meg az öreget. Mindegyik fogoly leszegett fejjel hallgatott. Vaetast magához intette az apja és súgott neki néhány szót. A fiú futásnak eredt a kunyhójuk irányába. Pár pillanat múlva hol maga mögött húzva, hol pedig emelgetve vitte a tömeg felé a nehéz bronzkardot, amelyet az ismeretlentől vett el az apja. Gondosan ügyelt rá a gyerek, hogy a pengéhez száradt vérhez még csak véletlenül se érjen hozzá. A Nagyúr felszólította a betolakodókat, hogy mutassanak rá fegyvereikre. Csak a bronzöntő foglyáéhoz tapadt vér. Az ítélet hamar megszületett. Az úr hozatott egy nagy fatönköt. Két embere megragadta az első foglyot és a tőkéhez cipelte. Ráfektették kézfejét a fára, erősen lefoglák. Az egyik hatalmas termetű harcos vezetőjük kíséretéből odalépett, és baltájával gyors mozdulattal lecsapta a fogoly hüvelykujjait. Iszonyú ordítás kísérte a büntetést. A többiek látva, hogy mi vár rájuk, megpróbáltak szabadulni a kezek szorításából. Összeszorított fogaik között sziszegve tört elő a félelem hangja. A végzet őket is utolérte, osztoztak társaik sorsában. Utoljára maradt a gyilkos. Addigra már nem volt sem élő, sem holt a félelemtől. Biztosra vette a halált. Fejét a vértől sikamlós farönkre nyomták. Arca az idős Tortes testére nézett. Ez volt az utolsó kép, ami retinájába égett. Két lendületes döféssel egy hegyes árral kiszúrták a szemét.

Büntetése szörnyűbb volt, mint a többieké. Amazok megcsonkított kezükkel fegyvert többé már sohasem markolhattak, a munkából nehezen ugyan, de kivehették a részüket. A vak azonban értéktelen. Csak társai vagy családja könnyörületében bízhat. Örök sötétségbe burkolózva elmélkedhetett kegyetlen tettéről.

A megszegyenített támadókat pucérra vetkőztették. A falubeliek sorfala között somfordáltak el a faluból. A feldúlt falubeliek ütötték-verték őket, ahol érték. Lassan vánszorogtak. Vértett a sebük. Vak társukat sem hagyhatták cserben. Az még nagyobb szegény lett volna. A sámán letörte a lándzsákról a hegyüket, majd a véres karddal együtt egy rongyba tekerte őket. Magasba emelve a bugyrot megindult a Szent liget felé. Két férfi mélyedést ásott, kövekkel kibélelték, majd sietve távoztak. Nem akaródzott részt venniük gyógyítójuk szertartásán, aki megnyitja a gonosz világ kapuját és számúzi oda az ártó fegyvereket. Az ősz varázsló kicsomagolta a lepelből a tárgyakat. A kardot legalulra helyezte, a lándzsahegyeket egy pontba igazgatta össze. Különös szavak visszhangzottak, varázsigék töltötték meg a teret. Lelke a szellemvilággal érintkezett. A gödröt gondosan betemette. Rögök takarták be az áldozatot. Megtört az ártó szándék hatalma. Az elhunyt Tortest levetkőztették. Testét két asszony tisztára mosta, szakállát megigazították. Hajléka előtt leterített zöldellő ágakra fektették. A rendíthetetlen őrzőnek közeli hozzátartozója már egy sem élt. Ismerősök, szomszédok gondoskodtak méltó búcsúztatásáról. A holttest mellé kis edénykébe sült húst helyeztek. Öblösebb edénybe mézsört öntöttek. Apró ágakkal elhajtották a legyeket. Reggel, délben és este kivettek egy-egy darab húst az edényből, megkengették vele a halott száját. Sörbe mártott ruhadarabbal megnedvesítették vértelen ajkát. Egy napig feküdt így a tetem. Így köszönt el falujától, kunyhójától, társaitól. Másnap hordágyra fektették. Kivitték a halál kapujának sziklájához. A koromtól megfeketedett szikla aljában teknőszerű mélyedésbe helyezték. Gyengéden betakargatták fával. Még holtában is vigyáztak rá, nehogy megüssék. Az asszonyok panaszos kántálásba kezdtek. Hullámozó, énekszerű jajongás tört fel a gyászolók torkából. A sámán meggyújtotta a máglyát. Ég felé emelte kezét. Könnyögött az isteneknek: fogadják be Tortest a másik világba. Vörös lángok tánca ringatta az emlékezés kódéba az összegyűlteket. A férfiak hatalmas edényből sört merítettek. A bögréket a halott emlékére ürítették. A tüzet addig táplálták, amíg a test végleg hamuvá lett. A nagyobb darabban megmaradt csontokat egy kerek kővel egy idős férfi apró darabokká törte. A maradványokat agyagedénybe kaparták egy kanálszerű faeszközzel. Az urnát a sámánnak nyújtották. A sámán a szikla pereméhez sétált. A múltó élet szürke pernyéit beleszórta a szakadék fölött kavargó szélbe. Az üres edényt a mélységbe hajította. Tortes lelke a légáramlattal megkezdte utazását az Istenek világába.

Vaetas emlékezetében az öreg Tortes végtisztessége már régen összerosódott apja, többi ismerőse, barátai, rokonai sorának temetésével. Ahogyan a saját életének a történései is lassan a múltba vesztek. Az emberek vigadnak, sírnak, örök

körforgásában örvénylenek az időnek. Kinek könnyebb sors jut, mások pedig az élet sötétebb oldalán araszolnak az elmúlás felé. Amíg itt élnek e tájon, a fajfenn-tartás ösztöne munkálkodik bennük. Örökítik a tudást és felvértetik utódaikat a túlélés mindennapi praktikáival. Párt választanak, akivel leélhetik hátralévő életüket. Kettesben talán könnyebben boldogulnak.

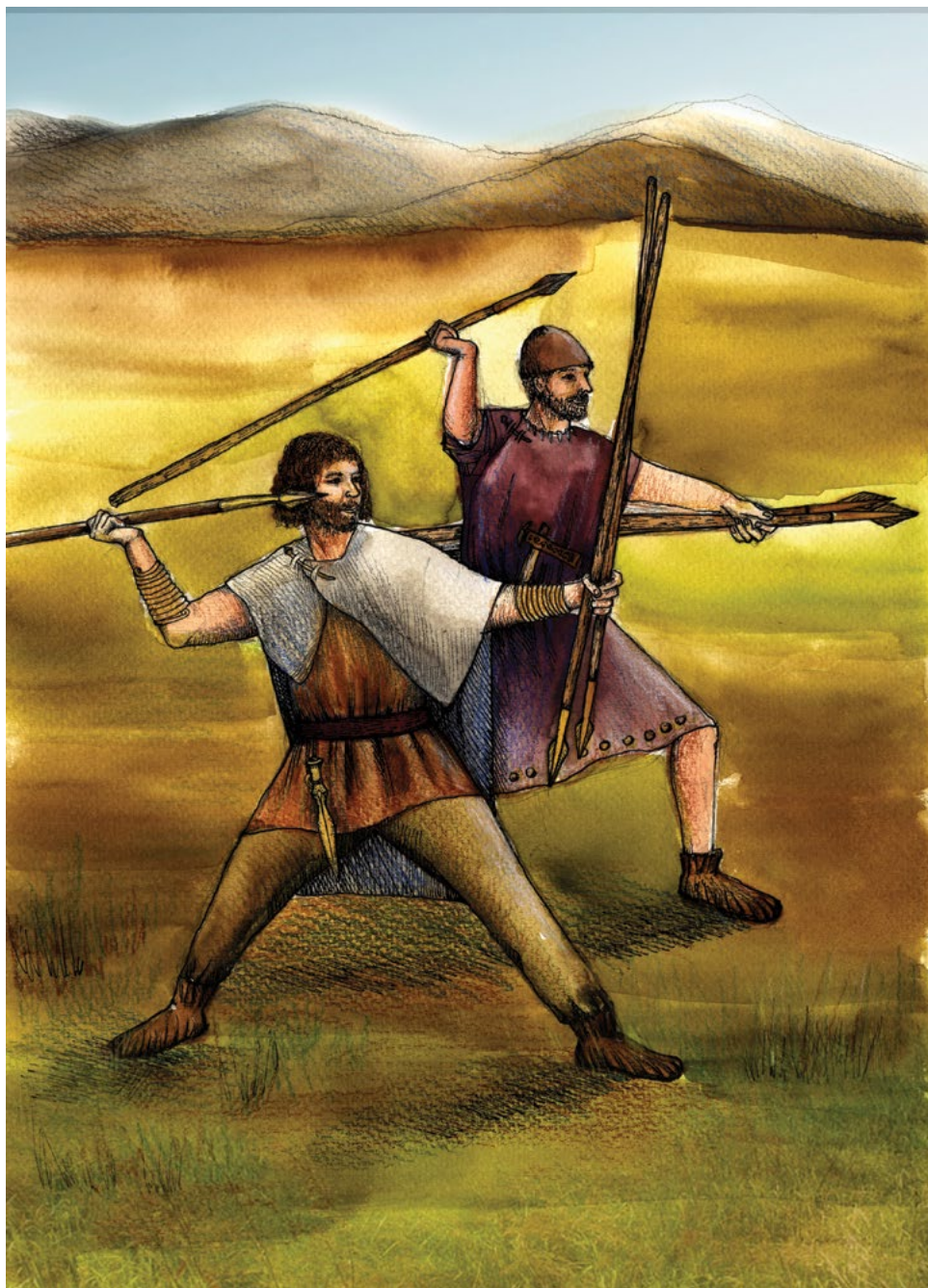
Régi hagyomány – az ő idejében is így volt, de már a dédnagyapjában is –, hogy az eladó lány családjának kegyeit a kérőknek el kell nyernie. A jelentkezők lándzsavetésben vetekednek. Az apa kör alakú, különböző méretű vesszőfonatokat készít: az elsőt nagyobbra, a többit egyre kisebbre. Az utolsón épp csak átfér az ökle. Ezen mindig jól derülnek persze a rokonok és a nézők. Az öregasszonyok fogatlan ínyüket mutogatva nevetnek, sejtelmesen kuncognak. Arra gondolnak, nem lesz probléma az első éjszakával, ha a hódoló a legszűkebb résen is áthajítja a fegyvert. Kacarásznak, sugdolóznak, felidéznek fiatalságukat. Ifjú korukban a ház résein át szívdobogva lesték: vajon a számukra kedves legény dob-e legkülönbül. A viadal napján négy-öt nőülendő ifjú jelenik meg a leány apjának színe előtt. Lerakják elé az ajándékokat, díszes edényeket, szövött lent, bronz ékszereket. A fiatal lány atyja a felajánlott értékek érdemlegessége alapján dönt, ki vehet részt a próbán. Mindenki igyekszik megfelelő javakat kínálni, megaláztatást jelent, ha az apa elégedetlen a felajánlással. A megszegyenült kérő igyekszik még valamivel megtoldani az ajándékot vagy kénytelen visszalépni. Ha lezajlik a szemle, a háznép feje a versengőket háza közelében egy félreeső helyre vezeti. Egymástól karnyújtásnyira mellmagasságú rudak sorakoznak: fokozatosan csökkenő sorrendben várakoznak a vesszőkarikák. Ekkor megjelenik az örömanya. Ha már nem él, a legközelebbi nőrokon. A ház őrlőkövei közül kiválasztja a leginkább tenyerébe simulót. Megáll a karikákkal szemben és teljes erejéből elrepíti a követ. A kaptafa alakú kő pörögve száll, és ahol földet ér, ott húzzák meg a porban a vonalat, ahol a kérők felsorakoznak.

A sorrendet az apa határozta meg az ajándékok gazdagságának alapján. Átadja saját lándzsáját, hogy senki se élvezhesse tulajdon fegyvere előnyeit. A tömeg zúg, bátorító kiáltások buzdítják a vetélkedőket. Összpontosított figyelem uralja a pillanatok játékát. Az izgatottságtól olykor megremeg a kéz, reményeikbe kapaszkodva megcélozzák kifürkészhetetlen sorsukat. Ősi szokás szerint az esemény egyszerűen zajlik. Aki a legtöbb karikán átsuhintja a lándzsát, az elnyeri a leány kezét. Egyenlőség esetén újabb dobás következik. A családfő a győztes elé vezeti párját. Ha a titkon szeretett férfi győz, a menyecske persze boldog. Ha nem, szegény lány élete végéig viselhette a boldogtalanság súlyát. Voltak, akik mégsem mérettették meg magukat. A párbajon vagy az adósság kifizetésével elkelt kiszemeltet jövőbelije megvizsgáltatta családjá legidősebb nőtagjával. Ha már nem volt ártatlan, érintetlen visszaadhatta a családjának. Az érte felkínált „kincsek” háromszorosát kérhette fájdalomdíjul. A megesett lánynak többet nem rendeztek viadalt. Nem kérték, hanem megvásárolták. A szabad rangú özvegyeket is a legmagasabb hozományért ígérték az udvarlóknak.

Vaetas az asszony mellé kapott a Nagyúrtól egy tehenet, hogy legyen tej a két gyerekeknek. Két nagy hombár búzát is adományozott neki az úr. A bronzöntő még aznap felkereste a falu legmagasabb pontján a földbe vájt vermeket. A verem falát agyaggal kenték ki, kiégették, hogy a rágszálók és a bogarak ne tudják könnyen átrágni magukat a falán. Óvta a nedvességtől a terményeket, nehogy megdohosodjon a féltve őrzött gabona. A vermeket egy öregember őrizte. Az érkezőket egy edénnyi örölni való gabonáért engedte be a karóssal övezett területre. A vételezőkor felügyelte, hogy senki ne vehessen a máséból. Az aggastyán rámutatott egy nagy veremre, fából készült fedelére a Nagyúr jele, egy ló volt felfestve. Vaetas teleszedte hombárjait az aranyló magvakkal. Ezekben a vermekben a falu gabonataratlékát tárolták. Jó termés esetén ide hordták be a felesleget. A falu gazdagságát befolyásolta a közösség terménytároló vermeinek száma. Ínség esetén a Nagyúr fegyverrel őriztette a vermeket, nehogy valaki kedvet kapjon a dézsmálásra. Ilyenkor nagyon szigorúan vették a porciózást. Vigyáztak rá, hogy mindenki ugyanannyi ételmet kapjon. Ha kifogytak a tartalékok, az uraság megnyitotta a saját készletét, de azt aztán a következő betakarításkor vissza kellett szolgáltatni.

Vaetas feszélyezettsége hamar elmúlt. Gondosan szemügyre vette az asszonyt. Nem ismerte, mert a Nagyúr egy másik falujából származott. Immár a gazda szemével méregette. Masszív, erős nőnek tűnt. Gyereket már szült, tehát termékeny. Vaetas utódot akart. Fiúkat, hogy továbbvigyék a mesterséget. Lányok meg kellenek a ház körüli munkákban. No, meg a földeken. Megnézte a két szipogó gyereket. Kerta és Vanou szurtos, barna szemű, inas kis csemete. Kerta – az idősebb – csontos arcú, magas termetű, szálkás testű ifjanc, míg öccse, Vanou éppen az ellenkezője, édesanyja lágyabb vonásait örökölte. A nagyobbik már elbír a fűjtatóval. A kisebbik hordhatja a faszenet a kemencéhez. Sarumi a szeme sarkából vette szemügyre a cserzett bőrrű férfit. Hiányzott az asszonyi kéz a házból, ez nyomban látszott szakadt és foltos ruháján. Igaz, sánta, de a mestersége jó. Munkái fejében megművelteti szerzett földjeit a falubeliekkel. A Nagyúr is jól megfizeti terménnyel, állattal. Adják az istenek, hogy jól bánjon vele és a gyerekekkel. Vaetas egy kézlegyintéssel elzavarta a megszeppent lurkókat. Azok mozdulatlanul álltak, míg nem az anyjuk biccentett a fejével. Időnként hátra-hátrasandítva elindultak a karám mellett játszadozó hasonszőrű helybeli gyerkőcök felé. A nagyobbik lehajolt, köveket vett a kezébe. Megvédi magát és az öccsét, ha a többi kölyök rájuk támad. Aggodalmuk felesleges volt. Vaetas máris oltalmat jelentett számukra. Tartottak tőle, a tüzes embertől, aki a követ is megolvasztja, ha úgy tartja a kedve. Hamarosan a gyereksapattal együtt hajigálták a köveket, igyekezvén a porba rajzolt körbe találni saját kavicsukkal. A győztes elnyerte a többiek tulajdonát, a vesztes meg mehetett a patakhöz új színes „játékszert” gyűjteni.

Vaetas belökte a kunyhó ajtaját. Befelé intett a kezével, ez volt az invitálás. Az asszony belépett a sötét helyiségbe. Szeme lassan megszokta a félhomályt, fokozatosan bontakozott ki a ház belseje. A sarokban egy kemence púpja, előtte egy

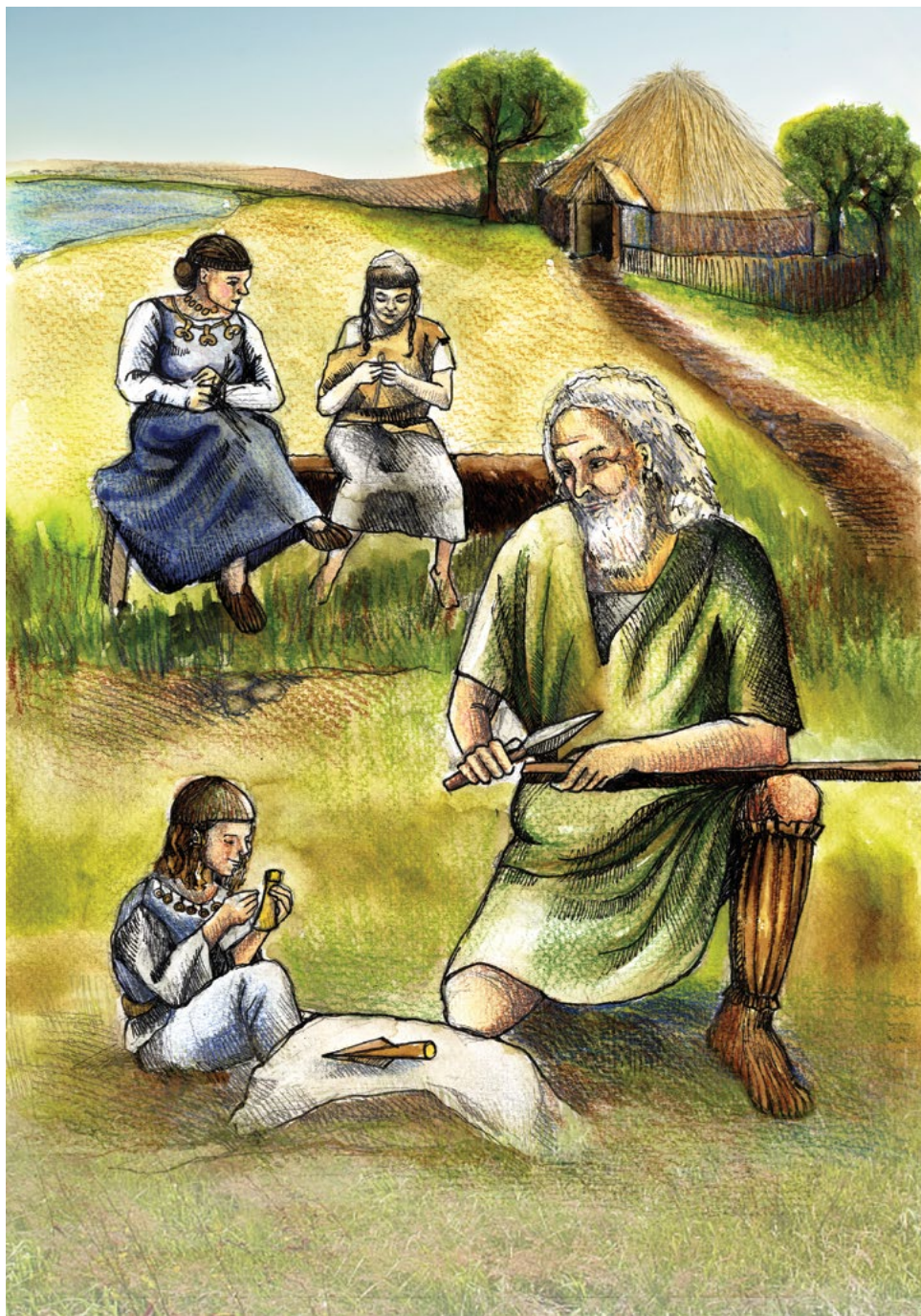

6. kép. A jelentkezők lándzsavetésben vetekednek

gödör, közelében agyagedények, némelyik felborulva. Más edényekből penetráns szag terjengett. A gerendán felkötözve füstölt húsok lógtak. A fal tövében kisebb letakart tárolókban kenőcsök és magvak. A kemence melletti oldalon fából fabrikált ágyféle állatbőrökkel és ruhadarabokkal letakarva.

A szobában minden irtózatosszagot árasztott. Az asszony felmérte a helyzetet. Azonnal látta, hogy sok dolga lesz. A mester a sarokba mutatott, kijelölte Sarumi batyujának és a gyerekeknek a helyét. Morgott valamit, hogy fabrikál majd fekhelyet a kölyköknek, addig elalhatnak a kemence mellett. Vaetas füstszagú, izzadt testéhez húzta az asszonyt. Tekintetük összeforrt. Kormos ujját végighúzta a nő száraz ajkán. A férfi felébredő vágyát akarta csillapítani. Ajándék feleségét ledöntötte az ágyra és gyors, kapkodó ösztönösséggel a magáévá tette. A kunyhó sarkába kötött tarka kecske meredten bámulta őket, fejét érdeklődve oldalra fordította, miközben időnként hangosan mekegett. Sarumi félig lesütött szemhéja alól nézte a mellette ziháló férfit. Mikor a bronzöntő elszenderedett, visszahúzta magára ruháját. Engedelmesen feküdt tovább a bűdös priccsen. Új ura volt, aki rendelkezett vele. Találgatta, milyen élet vár rá és a gyermekekre. Képes lesz-e elviselni ez az ember őket? Estefelé az asszony ennivalót készített. Szétnézett, és az avas húsok, bizonytalan állagú egyéb élelmek helyett a magával hozott elemózsiát használta. Kiállt a kunyhó elé, fiait vacsorázni hívta. A szomszédos kunyhók lakói lesték az új jövevényt. Sutyorogtak, hírül vitték: a zsörtölődő Vaetasnak asszonya lett. Másnap Sarumi nekilátott a takarításnak. Első dolga volt, hogy kihúzta az orrfácsaró szagú kerdőzött a házból. Kötelet akasztott a nyakába. A kecske eleinte nem akart mozdulni, mind a négy lábával szántotta a talajt. A gyerekek taszították, tolták a farát, míg egyszer csak elvesztették az egyensúlyukat. Láruk összeakadt, egymás ölébe estek, nevetve terültek el a sárban. A megszabadult kecske méltatlankodva, mekegve futott néhány métert, majd megállt. Szomorúan kezdte megérteni, hogy vége a jó világnak. Őt bizony kiköltöztetik. A kunyhót hamarosan átjárta a vászonzacskókba kötött füvek illata. Az asszony keze nyomán rend és tisztaság költözött a házba. A ház után gondjaiba vette urát is. A fémek öntője nagy megdöbbenéssel vette észre, hogy előkerült valahonnan régi borotvája. Ott hevert a mosdásra bekészített cseréptál mellett egy kis tégelyre téve, amelyben hamu és zsír volt összekeverve némi pépé zúzott illatos fűfélével.

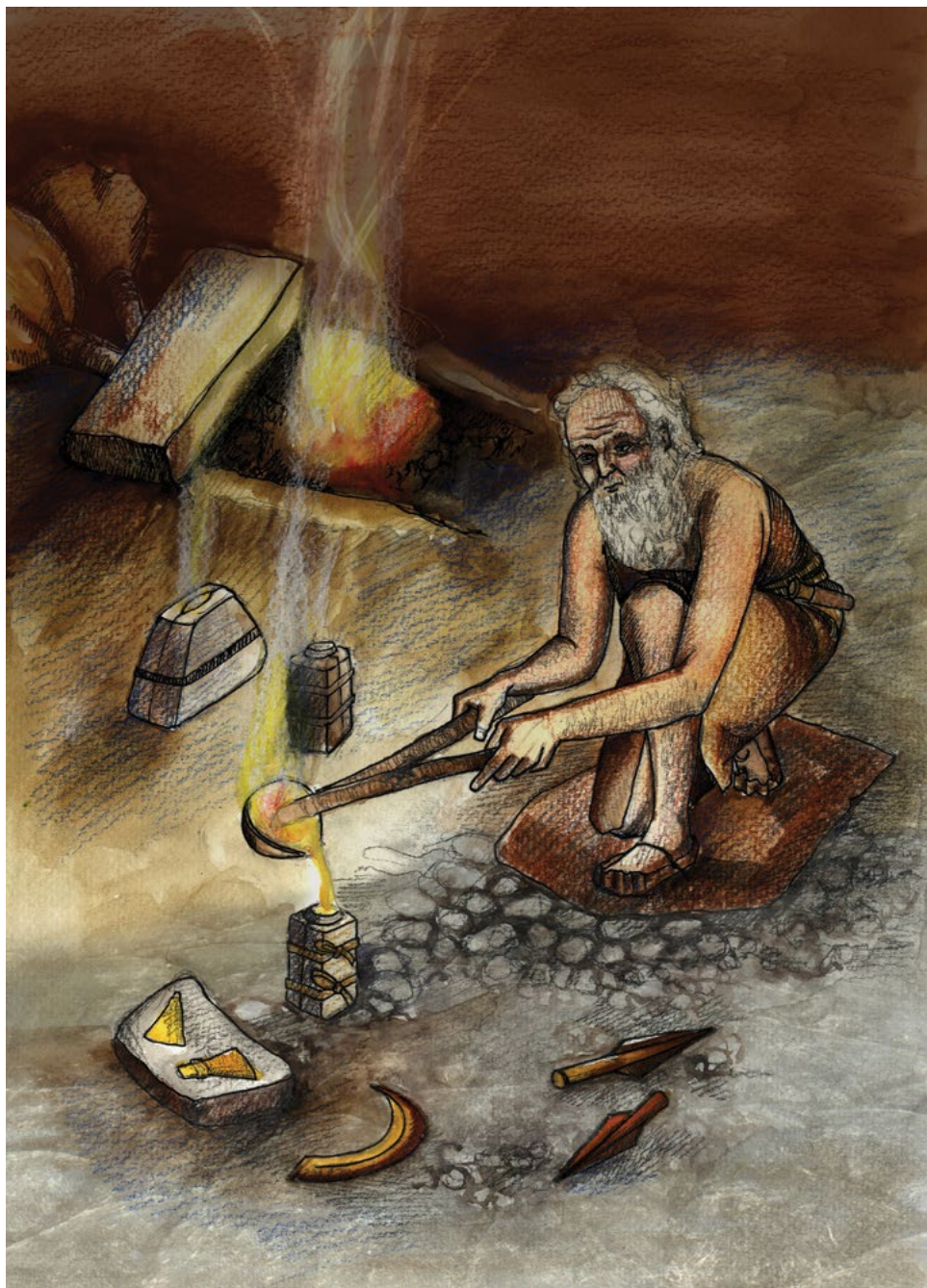
Vaetast lekötötte a munkája. Többnyire csak aludni tért haza. Az ételt a gyerekek hordták neki. A fazekasok és a bronzöntő műhelye a falu legszélén lapult meg, távolabb a házaktól. Féltek a falusiak, mert a kirepülő szikrák hamar lánggra lobbanthatták a kunyhókat. Ide igyekezett most bicegve a korosodó ember. Remélte, hogy a mai áldozatot elfogadta az istenség és kegyes lesz hozzá. Derdué a döntés, jól sikerül-e az öntés, avagy hiába dolgozott. Kis porszem ő csak az isteni akaratall szemben. Efféle gondolatok motoszkáltak a fejében, ahogyan ballagott a műhely felé. A bejárathoz érve arca felderült, az ajtó melletti farönkön fia üldögélt, ölében egy vastag falú edénnyel. Az edényben otthonról hozott egy kevés paraszt, időn-

7. kép. Vaetas a legnagyobb boldogságot vér szerinti fiában lelte. Már születésekor eldöntötte, hogy ez a gyerek fogja továbbvinni mesteriségét

ként megfújkalta, nehogy kialudjon. A fiú fürgén felállt a tőkéről és elindult az apja felé. Magas, izmos ifjú volt, szeme színét az anyjától örökölte. Vaetas titkon hálát adott a Nagyúrnak, azért a sok-sok holdtöltével ezelőtti napért, amikor Sarumival egybeolvadt az életük. Megszerette az asszonyt, aki gyerekeket szült neki, főzött, mosott rá. A magával hozott apróságok már régen felnőttek, beálltak az uraság fegyveres kíséretébe. A fémek mindentudója a legnagyobb gonddal készítette fegyverzetüket. Kardjukat szépen kicifrázta, spirálisokból összeszerkesztett motívumok kerültek rá. A maga módján kedvelte őket. Dolgos fiúk. A fújtatót kezelve számtalanszor izzadtak vele a műhely melegében, elviselhetetlen forróságában. Egy-egy öntőnap végén faszéntől koszosan, sok leányszempár kísérte őket, amikor a patak felé indultak mosakodni. Vaetas a legnagyobb boldogságot vér szerinti fiában lelte. Már születésekor eldöntötte, hogy ez a gyerek fogja továbbvinni mesteriségét. A két fogadott fiút kérte, maradjanak a háznál, míg Lakoni felcseperedik és elsajátítja az öntőmunkát. Hálából vagy tiszteletből – ki tudja? – Kerta és Vanou maradt. A lányoknak is örült Vaetas. Legalább az anyjuknak lesz segítség a mindennapi teendőikben. De a fiú, a saját fiú volt az igazi. Az istenek legsodásabb ajándéka. Jellemét élettapasztalatával, tanácsaival alakíthatja, szilárdíthatja. Megborzolta gyereke haját. Úgy vélte, a mai napot már semmi sem ronthatja el. Derdunak is öröme telik egy ilyen fiúban, nem lesz cudar velük.

Vaetas műhelye kormos és füstszagú volt. Épp olyan, amilyenek ők is lesznek a nap végére. Középen állt a kohó. Kör alakját, enyhén befelé hajló falait vastag, gondosan elsimított agyagból építette. Tetejét az agyagsöví fújtatók irányába két egymásnak támasztott vastag kőtábla fedte le félig. A kőtáblák meggátolták a nehéz munkával előállított hő elszökését. A kemence két oldalán akkora részt hagytak szabadon, hogy a téglyfogó rúddal meg tudták ragadni az olvadt fémmel teli edényt. Kisebb tégly esetén az egyemberes fogó is elég volt. Ha több öntenivaló akadt, a nagyobb téglyt fogták munkába, amelynek a kiemeléséhez már nélkülözhetetlen a hosszú fogó és két ember izmos, teherbíró keze. A sikeres öntés kulcsa maga a tégly. Vaetas az eltört, tüzet járt és fémet látott darabokat gondosan összeszedte, porrá zúzta. Ezt mindaddig ismételte, amíg egy kis és egy nagy téglyre való mennyiség összegyűlt. Felkereste a fazekast és a legfinomabb agyagával összekeverték a port. Útmutatásai alapján Vaetas gyúrta a könnyen formázható anyagot. Amikor az agyagosmester jónak ítélte az állagát, gyakorlott mozdulatokkal vékony hurkákat sodort belőle egy lapos kövön. Az agyagszinórokat egymásra rakosgatta, vizes kézzel egymáshoz simította a rétegeket. Ha már mindketten elégedettek voltak az edény formájával, elég erősnek ítélték, egy árnyékos helyen álló polcra rakták száradni a többi közönséges edény mellé. Néhány nap elteltével a tégly bekerült a kemencébe. Vaetas türelmetlenül, szorongva várta az égetést. A fazekas áldozva az agyag istenének egy kis állatfigurát formázott. Tenyere közt alkotói kedvétől függően madarak, birkák, vadkanok keltek életre. Ezúttal az öntéshez egy bikaszobrot csinált. Legyen erős a tégly, mint a bika – gondolta magában. A kemencébe berakott edények

8. kép. A fogófával egy szempillantás alatt megragadta a tégelyt, megfontoltan, de iparkodva a beásott öntőforma felé irányította az edényt

tetejére helyezte az élethű alkotást. Eredményes égetéskor a kis szobrocskát kitette a műhelye előtti asztalra, ahonnan valamelyik falusi gyerek elvitte játéknak. Ha az öntés sikertelen volt, az áldozati figurát összetörte, bedobta a műhely mögötti gödörbe a többi törött és silány minőségűnek ítélt edény cserepei közé.

Vaetas körültekintően emelte le az öntőformát a polcról, valamennyi még az apjától maradt rá. Az öreg nagy gonddal homokkőből véste ki remekműveit. A forma két darabját összeillesztette, a fény felé tartva vizsgálgatta, hogy nincs-e túl nagy rés közöttük. A hiba felfedezésekor óvatosan egymáshoz dörzsölte, egyengette az öntőminta két felét. Elmagyarázta fiának, hogy ezt a műveletet minden alkalommal figyelmesen el kell végezni. A nap irigylő a frissen öntött bronz fényét és hevét, addig kérleli Derdut, amíg az nem lop neki az öntőformák résein kiszivárgó fémből. A forró fém szétfeszítheti a formát, meghiúsítva az öntést. Elégedetten szemlélte a jól záródó elemeket. Egy dísztelen, kopott kis bögréből avas faggyút kapart ki göcsörtös ujjával. Egyenletesen bekente vele a homokkő belsejét. Ma sarlót fog önteni. A megrendelő már ki is fizette: egy közepes nagyságú edényt töltött meg gabonával, amelyre egy sarlót pingált a mester felesége. Minden munkadarabnak megvolt az ára, a maga edénye a ráfestett mintával. A kereskedési ügyeket mindig az asszony intézte. Értett az alkudozáshoz, a falubeliek is jobban szerettek vele üzletet kötni, mint mogorva férjével.

Eközben a műhelyben a fiú nekilátott a lángok felélesztéséhez. Izzó parazsat piszkált a tűzhelyben felhalmozott faszénre. Középen egy tégelynyi hely maradt szabadon. A két bőrből készült fújtató közé térdelt és ütemesen fújtatni kezdte a tüzet. A pislákoló faszéndarabok apránként átizzottak egymástól, megvilágították az ifjú verejtékező homlokát. Hamarosan füst és meleg töltötte be a műhely belsejét. A forró levegő minden lélegzetvételnél szinte égette a tüdejüket. Megtanulták már az idők folyamán a rövid szapora lélegzetvételt. Izzadságtól nedves ruhájuk a bőrhöz tapadt. A katlan mellett Vaetas kikapart a késével egy négyszögletes gödröcskét, amelybe éppen beleillett a nedves, marhabőr szalagokkal összekötözött öntőforma. Még egy utolsó pillantást vetett rá. Ellenőrizte, hogy az illesztőtüskék jó helyen tartják-e a darabokat. A nedves bőrszalag eléggé szoros-e? A tűzhely oldalai már jól felhevültek. Vaetas nekitámasztotta az öntőformát, hogy az jól felmelegedjen. Figyelte, amint a nedves bőrcsík kiszárad, összehúzódik, szinte összeforrasztja a két fél kődarabot. A felforrósodott tárgyat két fadarab segítségével a kikapart gödörbe tette. Az egyik fával megdöngölte körülötte a földet. Már a talaj is felvette a hőt a tűzhely körül, így melegen tartja a formát.

Sorra került az ez idáig várakozó kormos tégely. A félhold alakú bronzdarabok egy földbe ásott rúdra húzva várták sorsukat a helyiség egy szegletében. Arra vártak, hogy átváltozzanak sarlóvá, késsé vagy akár karddá. A mester tudta, hogy egy sarló öntéséhez két patkó alakúra öntött bronzdarabra van szüksége.

A kiválasztott fémeket gondosan eligazgatta a tégelyben. Lehetőség szerint minden pontjuk egyformán melegedjen. Az ezernyi titkok egyike volt ez is, amely

apáról fiúra szállt. A fogófa segítségével behelyezte az öntőedényt a kemencébe. Az edény magasságának feléig körbekaparta parázssal. Intett a fiúnak, aki meggyorsította a fújtatási tempót. A paraszak élvezték az új lehetet, lassan, irigyen adták át a tégelynek vöröses színüket. Vaetas halkán, szinte csak magának kántálni kezdett. Ima volt ez a munka sikeréért és fohász a mindennapi megélhetésért. Ahogyan izzani kezdett a tégely, úgy erősödött a monoton munkadal erőssége. A rekedtes hang a műhely sötétjéből tört magának utat az ég felé, ahol a bronz istene lakott. Vaetas megtett mindent, amit halandó megtehetett a munka sikeréért. Tudta, hogy az öntés sorsa már Derdu kezében van.

*Kegyés Derdu fémek atyja
humma tara humma
Hozzád száll a fohász hangja
humma tara humma
Tekints rám le hű szolgálóra
humma tara humma
Lehelj lelket a parázsba
humma tara humma
Olvadjon meg törött bronzunk
humma tara humma
Változzon át új alakba
humma tara humma
Sarlónk, késünk éles legyen
humma tara humma
Terménygödrünk tele legyen
humma tara humma
Ne szenvedjünk soha hiányt
humma tara humma
Segítsenek az istenek
humma tara humma*

Az öntő maga sem tudta, hány őse mormolhatta már a varázsszöveget reménykedve, hogy Derdu nem tagadja meg az áldását. A mester már tudta, hányszor kell elmondania a versikét ahhoz, hogy a fém megolvadjon. Fél szemmel a fiát leste, aki a versike ütemét átvéve nyomogatta a fújtatókat. Figyelte, ahogyan az ő szája is hangtalanul mozog, vele mondja a rituális szöveget.

Elmosolyodott, eszébe jutott, ahogy gyermekkorában ő is így sajátította el apjától a verset és a nehéz munkát. Minden idegszálával a pillanatra összpontosított, amikor a bronz engedelmessé válik. A fém megremegett a tégelyben, felszínén megjelent a „Derdu körme alóli pizok”. Vaetas egy lapos pálcikával kiemelte az oda nem illő anyagot. A fia ráemelte sugárzó arcát. Figyelme örömmel

töltötte el. Nem ez az első alkalom már, hogy a fiú megérezte a beteljesülő varázs pillanatát. Mert a pillanatot érezni kell. Minden ezen múlik. A siker vagy a kudarc. Szép sima felület születik-e az új tárgyon, vagy Derdu leheletének lyukai csúfítják el a felületet.

A fogófával egy szempillantás alatt megragadta a tégelyt, megfontoltan, de iparkodva a beásott öntőforma felé irányította az edényt. A vibráló levegőn át alig látta a beöntőnyílást. Megdöntötte a tégelyt, megindította a folyékony fémeket a lyuk felé. Amint az első csepp eltalálja a nyílást, onnantól kezdve folyamatosan bele kell találni a lyukba. Derdu ott ólálkodott, ha hibázott, azon nyomban belelehelt a formába, ezzel tönkretette az ember munkáját. Hamarosán két-három csepp sisteregve szaladt le a forma oldalán, száján kibugyogott a fém. Vaetas elkészült az öntéssel. Az aranyló fém vibrálva, lassan megmerevedett. Fia fűrgén felállt. Odasomfordált apja mellé. Feszülten figyeltek. Minden egyes halk pattanásra hegyezték a fülüket. Holnapra kiderül, hogyan sikerült a mű. Kiültek a kunyhó ajtaja elé, szóttanul nézték a naplementét a szomszédos hegyek fölött. Egy ideig még maradtak. Megvárták, míg kialszik a tűz, az öntőforma körül a föld elveszíti a hőjét. Tudták, reggelig már semmit nem tehetnek. Meg kell várni, hogy a tárgy a maga melegében hűljön ki. Holnap összegyűjtik a szétszaladt cseppeket egy tarisznyába. A kis rögöket majd a falu varázslója kiviszi a közös földekre, meghinti velük a talajt. Az áldozatot látva a Föld Istene talán kegyes lesz hozzájuk, jövőre is ad a föld elegendő terményt az élethez. A kiszórt rögöket senki nem háborgatta. Jókedvre derültek, valahányszor a faeke kifordított egyet a földből. Lábukkal óvatosan visszanyomták, ott a helye, vigyázzon a termésre. Csalogassa az esőt, tolja kifelé a földből a kalászosok szárát, hogy majdan örömmel üdvözölje sarlóvá vált érctestvérét. A két férfi maradt még egy ideig. Az izzó faszenek visszanyerték sötét színüket, a kesernyős füst sem tört már belőlük az ég felé. Meggyőződtek róla, hogy a tűzzel már nem lesz gondjuk. Vaetas behúzta a műhely ajtaját. Fia vállára támaszkodva komótosan elindultak. A rájuk várakozó Sarumi alakja köré aranyszínű keretet festett a lemenő nap.

A múlt idő elsöpörte már a régi korok embereit. Vaetas is már az istenek lakhelyén önti a ragyogó csillagokat és díszíti velük az ég korongját. Képzeletünk tégelyébe beledobáltuk ismereteink morzsáit, hogy megpróbáljuk belőle újraönteni a bronzkor mindennapjait. Ha kellőképpen beleéltük magunkat a történetbe, talán részesei lehettünk a háromezer évvel ezelőtti történések néhány pillanatának. Múltunk a mai ember számára csak jelentéktelen dolog. Sajnos mai rohanó világunkban már csak néhány emberben pislákol a tudás vágya arra, hogy megértse eleink történetét. Ne hagyjuk kialudni, pislákoló fényét élesszük, tápláljuk őseink iránti tisztelettel! Őrizzük a föld ölében rejtőző kincseket, a ránk hagyott örökséget! Ha így cselekszünk, soha nem múlik el a varázs, a történelem varázsa!

PÁLYATÁRSAK
ÉS MUNKATÁRSAK ÍRÁSAI

Védtelen örökségünk

Az ország területe igen gazdag régészeti lelőhelyekben, ami történeti és természeti okokkal magyarázható. A Kárpát-medence alföldi területeit sűrűn hálózák be a folyók, patakok, vízfolyások, amelyek partjai mentén termékeny talajú területek húzódnak. A vízben való gazdagság és a könnyen megművelhető, jó minőségű talajok nyújtotta táji adottságok kiváló lehetőségeket nyújtottak a régészeti korokban a megtelepedés számára. A Kárpát-medence mindemellett Európa közepén helyezkedik el, ahol találkoznak az északról, délről, keletről és nyugatról érkező kereskedelmi utak és vándorlási útvonalak. Ennek megfelelően a szélrózsa minden irányából érkeztek népek, amelyek hosszabb-rövidebb itt-tartózkodás után hagyatékukat, emlékeiket itt hagyták. A történeti és természeti okok együttesen járultak hozzá az ország gazdag régészeti emlékanyagának kialakulásához.

A kulturális örökség körébe tartozó régészeti örökségre vonatkozó jogi szabályozás kereteit a kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény, a régészeti örökség és a műemléki érték védelmével kapcsolatos szabályokról szóló 393/2012. (XII. 20.) Korm. rendelet, valamint a régészeti lelőhely és a műemléki érték védetté nyilvánításáról, nyilvántartásáról és a régészeti feltárás részletes szabályairól szóló 80/2012. (XII. 28.) BM rendelet határozza meg.

A régészeti örökség védelmére vonatkozó jogszabályok az elmúlt 20 évben igen gyakran változtak. Hosszú fejlődés eredményeképpen 1997-ben születik meg a kulturális javak védelméről és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló CXL. törvény. A megszületett jogszabálynak a legnagyobb érdeme az volt, hogy a régészeti örökség védelmét tekintve teljes mértékben igazodik a nemzetközi egyezményekhez. Lényegében ez a jogszabály emeli be a magyar joggyakorlatba az Európa Tanács által 1992-ben kiadott Máltai Konvenció ajánlásait. Sajnos az utóbbi években azonban az aktuális politikai érdekeknek köszönhetően számos módosítás került be a jogszabály szövegébe. A módosítások olyan alapvető változásokat hoztak, amelyek a jogszabály eredeti szándékait is megkérdőjelezik.

1. kép. Középkori textilplombák,
Hajdúböszörmény-Főter

Jelen dolgozat a jogi szabályozás keretéből két meghatározó elemmel foglalkozik. A régészeti örökség jogi szabályozásában központi helyet foglal el, hogy a földből előkerülő régészeti lelet a magyar állam tulajdona, és a nemzeti vagyon része.¹ Ez a jogi szabályozás, illetve az a megfogalmazás, hogy a földből előkerült régészeti leleteket, kincseket be kell jelenteni, hosszú hagyományra vezethető vissza. Már a középkorból ismerünk arra vonatkozóan adatokat, hogy az ismeretlen tulajdonosú kincseket a királynak, illetve a kincstárnak be kell jelenteni. Tudunk olyan eljárásról is, amelyet azért indítottak, mert kincs előkerülésének bejelentését a találók elmulasztották, így a királyt meglopták.² Az 1777-es királyi rendelet kihirdetése óta tudjuk ténylegesen nyomon követni azt, hogy a földből előkerült kincseket a kincstárnak be kell jelenteni. Igaz, hogy ekkor még a fő szempont a királyi kincstár gyarapítása volt. Tulajdonképpen ez az első jogszabály, ahol megjelenik, hogy a földből előkerült kincsek, nemesfém tartalmú leletek részben a kincstárat, mint központi kormányzati szereplőt illetik. Ettől az időponttól kezdődően figyelhető meg a megfogalmazás folyamatos finomítása, szakmai szempontok szerinti átfarmálása, amelynek jelenlegi formája alapvetően határozza meg a régészeti leletek védelmét.

A nemzeti vagyonról szóló törvény igen szigorúan rendelkezik a nemzeti vagyon kezeléséről. A nemzeti vagyonról szóló 2011. évi CXCVI. törvény 7. § (1) bekezdése szerint: „A nemzeti vagyonnal felelős módon, rendeltetésszerűen kell gazdálkodni.” A törvény (2) bekezdésében foglaltak szerint: „A nemzeti vagyongazdálkodás feladata a nemzeti vagyon rendeltetésének megfelelő, ... a közfeladatok ellátásához és a mindenkori társadalmi szükségletek kielégítéséhez szükséges, egy-egy elveken alapuló, átlátható, hatékony és költségtakarékos működtetése, értékének megőrzése, állagának védelme, értéknövelő használata, hasznosítása, gyarapítása...”

A régészeti leletekhez hasonlóan állami tulajdonban vannak és a nemzeti vagyon részei az állami tulajdonú erdők,³ a vadak,⁴ a halak,⁵ a védett természeti értékek.⁶ Az erdők, a halak, a vadak vagy a természetvédelmi értékek tartoznak abba a kategóriába, amelyek védelme, illetve a védelmükre vonatkozó szabályozás párhuzamosítható a régészeti örökség, illetve a régészeti leletek védelmével. Ha áttekintjük az állami tulajdonú vagyonelemek megőrzésére vonatkozó szabályo-

1 A kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LIV. törvény 8. § (1) bekezdése értelmében a Magyarország határain belül a föld felszínén, a földben, a vizek medrében vagy máshol rejlő vagy onnan előkerülő régészeti lelet állami tulajdon, és e törvény erejénél fogva védelem alatt áll. A nemzeti vagyonról szóló 2011. évi CXCVI. törvény 1. § (2) bekezdés h) pontja alapján a nemzeti vagyonba tartozik a régészeti lelet.

2 NAGY MIHÁLY: A régészeti örökség védelme Magyarországon. In: Magyar régészet az ezredfordulón. Főszerkesztő: VISY ZSOLT. Budapest, 2003, 31.

3 Az erdőről, az erdő védelméről és az erdőgazdálkodásról szóló 2009. évi XXXVII. törvény 8. § (1).

4 A vad védelméről, a vadgazdálkodásról, valamint a vadásatról szóló 1996. évi LV. törvény 9. § (1).

5 A halgazdálkodásról és a hal védelméről szóló 2013. évi CII. törvény 3. § és 6. § (1).

6 A természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvény 68. § (1)–(2).

zást, néhány alapvető hasonlóságot figyelhetünk meg az egyes törvényekben, valamint azok végrehajtási utasításaiban.

Az erdők, halak, vadak, természeti értékek védelmére vonatkozó törvényekben részletesen kifejtésre kerül, hogy ezekben az esetekben hogyan kell megvalósítani a vagyonelemekkel történő gazdálkodást. Nézzük meg, hogyan is rendelkeznek az egyes törvények.

Az erdőről, az erdő védelméről és az erdőgazdálkodásról szóló 2009. évi XXXVII. törvény alapelveit a 2–3. § fogalmazza meg: „A fenntartható erdőgazdálkodás során a fenntartható használat követelményeinek megfelelően az erdei haszonvételek gyakorlása során törekedni kell az olyan módszerek alkalmazására, amelyek biztosítják, hogy az erdő megőrizze biológiai sokféleségét, természetességét vagy termésszerűségét, termőképességét, felújuló képességét, életképességét, továbbá megfeleljen a társadalmi igényekkel összhangban levő védelmi, közjóléti és gazdasági követelményeknek, betöltse természet- és környezetvédelmi, közjóléti (egészségügyi-szociális, turisztikai, valamint oktatási és kutatói) célokat szolgáló szerepét és az erdővagyonnal való gazdálkodás lehetőségei a jövő nemzedékei számára is fennmaradjanak. A fenti szakasz második bekezdése alapján a fenntartható erdőgazdálkodás során a legfontosabb közérdekű feladat az erdők változatosságának megőrzése, az erdők fenntartása, felújítása és a védelmi, valamint közjóléti szolgáltatások biztosítása, melyek elvégzését az állam megfelelő eszközökkel biztosítja.”

A fenti alapelvek érvényesítése, azaz az erdő alapvető értékének megőrzése céljából központi kormányzati szerv készíti el azt az alapvető dokumentumot, amely szakmai szempontból biztosítja az erdő értékeit. Az egyes erdőterületekre vonatkozó tervezési alapelveket, az erdei haszonvételek lehetséges felső határát jelentő keretszámokat, a körzetben tervezett erdőszerkezet-átalakítások ütemét és mértékét, a körzetre jellemző általános előírásokat, valamint az állami tulajdonban lévő és a nem gazdasági rendeltetésű erdőkre vonatkozó szabályokat a miniszter az erdőtervérendeletben állapítja meg.⁷ Az erdőtervérendelet alapján az erdészeti hatóság körzeti erdőterveket készít,⁸ amelyek alapján az egyes erdőgazdálkodók jogait és kötelezettségeit az erdészeti hatóság hivatalból állapítja meg.⁹ A jogszabály az erdő területén engedélyköteles, legálisan végezhető tevékenységek körét is részletesen meghatározza. Az engedélyköteles tevékenységek részletes szabályozása mellett a jogszabály szigorúan fellép az erdő értékeit károsító illegális tevékenység ellen.

Az erdő védelmét és a közérdekkel összhangban lévő gazdálkodást a miniszter által kiadott erdőtervérendelet és az ez alapján az erdészeti hatóság által megalkotott körzeti erdőtervek biztosítják. A körzeti erdőtervek alapján esedékes éves erdőgazdálkodási tevékenységet be kell jelenteni.¹⁰ A jogszabályalkotó azonban a szigorú

⁷ Az erdőről, az erdő védelméről és az erdőgazdálkodásról szóló 2009. évi XXXVII. törvény 31. § (1).

⁸ 34. § (1).

⁹ 40. § (1).

¹⁰ 41. § (1).

megfogalmazások mellé további biztosítékot is beépített a jogszabály szövegébe. Az erdő védelméről szóló törvényben külön fejezet foglalkozik az erdő őrzésével.¹¹ Az erdőgazdálkodó köteles erdészeti szakszemélyzetet alkalmazni.¹² A rendészeti feladatokat ellátó erdészeti szakszemélyzet őrzési tevékenysége során az erdőben, erdőgazdálkodási tevékenységet közvetlenül szolgáló földterületen és az erdészeti magánúton jogosult

a) az erdőt veszélyeztető vagy károsító jogellenes cselekmény elkövetésén tetten ért személlyel szemben,

b) olyan jármű vezetőjével szemben, amelyről alaposan feltételezhető, hogy azon jogellenesen szerzett fa-, szaporítóanyag, illetve egyéb erdei termék van,

c) az erdőt veszélyeztető vagy károsító jogellenes cselekmény elkövetésén tetten ért vagy az elkövetéssel alaposan gyanúsítható személlyel szemben a jogellenesen szerzett faanyag és szaporítóanyag, valamint egyéb erdei termék, valamint az elkövetéshez (veszélyeztetéshez) használt eszköz biztosítása érdekében az egyes rendészeti feladatokat ellátó személyek tevékenységéről, valamint egyes törvényeknek az iskolakerülés elleni fellépést biztosító módosításáról szóló törvényben meghatározott intézkedések és kényszerítő eszközök alkalmazására.¹³ Az erdészeti szakszemélyzet az erdőben, az erdőgazdálkodási tevékenységet közvetlenül szolgáló földterületen és az erdészeti magánúton végzett erdőőrzési tevékenységével, valamint a jogellenes cselekmény hatásának történő bejelentésével kapcsolatban a büntetőjogi védelem szempontjából közfeladatot ellátó személy.¹⁴

A halak védelméről a halgazdálkodásról és a hal védelméről szóló 2013. évi CII. törvény rendelkezik. A törvény alapelvét a 7. § fogalmazza meg: A halgazdálkodási vízterületen minden tevékenységet úgy kell végezni, hogy az a halállományok fennmaradását és természetes módon történő megújulását lehetővé tegye, illetve ne akadályozza. Ennek elérése érdekében a halgazdálkodásra jogosultnak halgazdálkodási tervet kell készítenie, amelyet a halászati hatóság hagy jóvá.¹⁵ A jogszabály részletesen meghatározza a halgazdálkodási terv tartalmi követelményeit is.¹⁶ Nemcsak a halgazdálkodásra jogosultak tevékenységét szabályozza szigorúan a törvény, hanem a halászatra és horgászatra jogosultak tevékenységét is. A hobbiként űzött sport- és turisztikai, rekreációs célú horgászat is csak a törvény rendelkezései alapján végezhető, amelyhez állami horgászjegy szükséges, amelyet viszont csak egy meghatározott tematikájú vizsga letétele után lehet megszerezni.¹⁷ A vizsga elsődleges céljának tarthatjuk, hogy a sikeres vizsgát tevő olyan alapvető ismereteket saját-

¹¹ X. fejezet: Az erdészeti munkák szakmai irányítása, az erdő védelme.

¹² 97. §.

¹³ 98. § (2).

¹⁴ 100. § (1).

¹⁵ A halgazdálkodásról és a hal védelméről szóló 2013. évi CII. törvény 49. § (1).

¹⁶ A halgazdálkodásról és a hal védelméről szóló 2013. évi CII. törvény 49. § (3).

¹⁷ A halgazdálkodásról és a hal védelméről szóló 2013. évi CII. törvény 37–47. §.

títson el, amelyek birtokában képesek legyenek betartani a halak védelméről rendelkező jogszabályokat.

A miniszter a halállomány állapotának, mennyiségi és minőségi jellemzőinek, a halgazdálkodás folyamatainak és tendenciáinak figyelemmel kísérése és elemzése, valamint a halállomány és a hal élőhelyének védelme érdekében szükséges intézkedések megalapozása érdekében Országos Halgazdálkodási Adattárat (a továbbiakban: Adattár) létesít és működtet.¹⁸

A halak védelméről rendelkező jogszabály esetén is megfigyelhetjük azt a törekvést, hogy a jogszabályban megfogalmazott szabályozások betartásáról csak egy széles körű ellenőrzés gondoskodhat. A törvény önálló fejezete foglalkozik a halgazdálkodási területek és a halállomány őrzésével.¹⁹ A halgazdálkodásra jogosult köteles a nyilvántartott halgazdálkodási vízterület halállományát és élőhelyét őrizni vagy őrzéséről – halászati őr útján – gondoskodni.²⁰

A 314/2014. (XII. 12.) Korm. rendelet a halgazdálkodási és a halvédelmi bírságról részletesen szabályozza, hogy milyen esetekben mekkora mértékű bírság szabható ki. A halgazdálkodásra jogosultakról, a halgazdálkodási területekről a halászati hatóság nyilvántartást vezet.²¹

A vad védelméről, a vadgazdálkodásról, valamint a vadásatról szóló 1996. évi LV. törvény szerint a vadállomány és élőhelye védelmének, fennmaradásuk hosszú távon való biztosítása, a gazdálkodói érdek, továbbá a vadászterületen folytatott gazdálkodási tevékenységek közötti összhang megteremtése, védett természeti területen a természetvédelmi célok megvalósítása, továbbá a vadászati jog szakszerű gyakorlása érdekében tervszerű vadgazdálkodási tevékenységet kell folytatni, amit vadgazdálkodási üzemtervek hivatottak biztosítani.²² A jogszabály megadja a körzeti vadgazdálkodási terv és a vadgazdálkodási üzemterv részletes tartalmi követelményeit annak érdekében, hogy ezek a kötelezően előírt üzemtervek ténylegesen betölthessék a jogszabály alapelveiben megfogalmazott²³ célokat. A vadgazdálkodás, a vad és élőhelye védelmének országos szintű szabályozása érdekében a miniszter Országos Vadgazdálkodási Adattárat tart fenn.²⁴

Az előző jogszabályokhoz hasonlóan a vad védelméről rendelkező törvénynek is hangsúlyos eleme a vad élőhelyének őrzése, védelme, amely feladat ellátására a vadászati jog gyakorlója hivatásos vadászt köteles alkalmazni,²⁵ aki folyamatos tere-

18 A halgazdálkodásról és a hal védelméről szóló 2013. évi CII. törvény 54. §. (1).

19 A halgazdálkodásról és a hal védelméről szóló 2013. évi CII. törvény 17. fejezet: A halászati őrzésről.

20 A halgazdálkodásról és a hal védelméről szóló 2013. évi CII. törvény 56. § (1).

21 A halgazdálkodásról és a hal védelméről szóló törvény 33. § (1) és 34. § (1).

22 A vad védelméről, a vadgazdálkodásról, valamint a vadásatról szóló 1996. évi LV. törvény 41. §.

23 A vad védelméről, a vadgazdálkodásról, valamint a vadásatról szóló 1996. évi LV. törvény 43. és 45. §; A vad védelméről, a vadgazdálkodásról, valamint a vadásatról szóló 1996. évi LV. törvény végrehajtásának szabályairól szóló 79/2004. (V. 4.) FVM rendelet 6. számú és 7. számú melléklete.

24 A vad védelméről, a vadgazdálkodásról, valamint a vadásatról szóló 1996. évi LV. törvény 48–49. §.

25 A vad védelméről, a vadgazdálkodásról, valamint a vadásatról szóló 1996. évi LV. törvény 50. §.

pi jelenléttel ellenőrzi a törvény betartását. A jogszabály a hivatásos vadászok számát is meghatározza, miszerint vadászterületenként, illetve minden megkezdett 3000 hektár után egy hivatásos vadász alkalmazása kötelező.²⁶

A jogszabály nemcsak a vadgazdálkodás kereteit szabályozza szigorúan, hanem magának a vadászatnak a rendjét is.²⁷ A jogszabály ezen fejezetének fontos alapelve, hogy vadat elejteni kizárólag a törvényben meghatározott módon szabad.²⁸ Ez a fejezet tartalmazza a vadászatot hobbiként űzőkre vonatkozó szabályozásokat is, így többek között a vadászjegy megszerzésének feltételeit, a vadászvizsga letételének szükségességét.²⁹

Az ország területén található természeti értékek védelméről a természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvény rendelkezik. A törvény alapelve a természeti értékek és területek, tájak, valamint azok természeti rendszereinek, biológiai sokféleségének általános védelme, megismerésének és fenntartható használatának elősegítése, továbbá a társadalom egészséges, esztétikus természet iránti igényének kielégítése,³⁰ a fenti irányelvek figyelembe vételével a természeti értékek és területek csak olyan mértékben vehetők igénybe, hasznosíthatók, hogy a működésük szempontjából alapvető természeti rendszerek és azok folyamatainak működőképessége fennmaradjon, továbbá a biológiai sokféleség fenntartható legyen.³¹ A törvényben meghatározott cél elérésének érdekében Nemzeti Természetvédelmi Alaptervet kell készíteni.³² A jogszabályban foglaltaknak egyrészt természeti területek védetté nyilvánításával, másrészt hatósági eszközökkel igyekeznek érvényt szerezni. A védetté nyilvánított természeti területeken természetvédelmi kezelési tervet kell készíteni,³³ a kezelési terv részletes tartalmi követelményeit a jogszabály meghatározza. A védett természeti területeken egyes tevékenységek végzéséhez a természetvédelmi hatóság hozzájárulása szükséges.³⁴ A hatósági eszközök között szerepel a környezeti hatásvizsgálat, egységes környezethasználati engedélyezés. Az egyéb hatósági eljárás során a természetvédelmi hatóság szakhatóságként működik közre,³⁵ hatósági és szakhatósági jogköröket a természet védelméről szóló törvény határozza meg.

A természetvédelmi igazgatás között hangsúlyos helyet foglal el a védett természeti területek, értékek őrzése, amely feladat ellátására természetvédelmi őrszolgálat működik.³⁶ A természetvédelmi őr feladatait, jogkörét a Természetvédelmi

26 A vad védelméről, a vadgazdálkodásról, valamint a vadászatról szóló 1996. évi LV. törvény 50. § (2).

27 A vad védelméről, a vadgazdálkodásról, valamint a vadászatról szóló 1996. évi LV. törvény IV. fejezet: A vadászat.

28 A vad védelméről, a vadgazdálkodásról, valamint a vadászatról szóló 1996. évi LV. törvény 69. § (1).

29 A vad védelméről, a vadgazdálkodásról, valamint a vadászatról szóló 1996. évi LV. törvény 60. §.

30 A természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvény 1. § (1).

31 A természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvény 5. § (2).

32 A természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvény 53. §.

33 A természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvény 36. §.

34 A természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvény 38. §.

35 A természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvény 39. §.

36 A természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvény 59. § (1).

Órszolgálat Szolgálati Szabályzatáról szóló 9/2000. (V. 19.) KöM rendelet fogalmazza meg.

A fenti jogszabályok közös jellegzetességeit az alábbiakban foglalhatjuk össze:

- a jogszabály tárgya állami tulajdon,
- hasznosításuk, a rájuk vonatkozó gazdálkodás tervszerű, a hatóság által készített vagy a hatóság által jóváhagyott tervek alapján történik,
- adattár-nyilvántartás,
- az állami tulajdonba tartozó vagyonelemek őrzéséről rendészeti feladatokat ellátó őrszolgálat gondoskodik,
- bírság.

Az erdő, a hal, vad, a természeti értékek és a régészeti leletek között azonban egy alapvető különbség is megfigyelhető: addig, amíg az erdő, a hal, a vad és a természeti érték reprodukálható, megújuló vagyonelem, ezzel szemben a régészeti lelet egyedi, mással nem helyettesíthető történeti forrás. Vajon ez az alapvető különbség tükröződik-e a régészeti örökségre vonatkozó jogi szabályozásban?

Ha összehasonlítjuk a régészeti örökség védelméről rendelkező jogszabályokat az erdő, hal, vad és természeti értékek védelméről szóló törvényekkel, azt tapasztaljuk, hogy a régészeti jogszabályokból hiányzik több lényeges elem is. De vajon a nemzeti vagyon megóvására irányuló szigorú szabályozás teljes körű védelmet nyújt-e a régészeti örökség esetén?

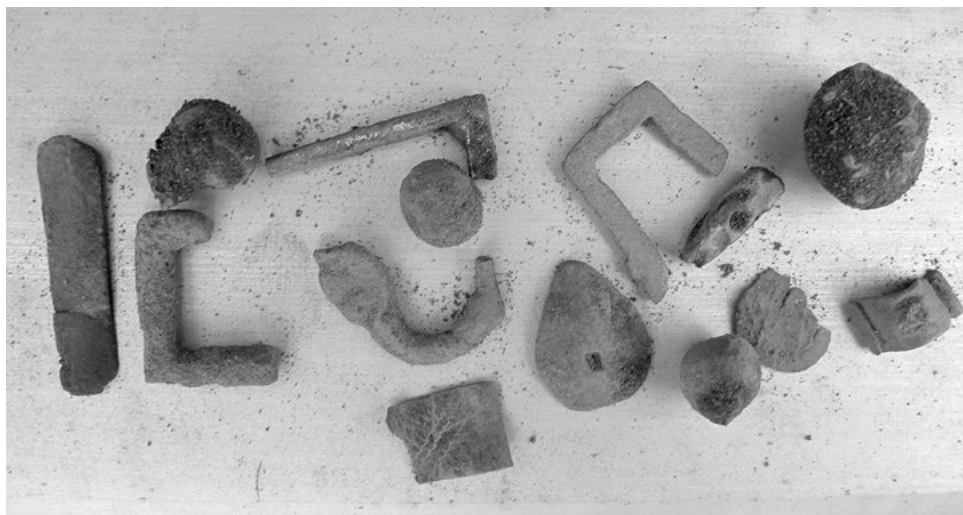
2. kép. Eke által elpusztult sírok, Biri-Templom-hegy, 2012

Az ország területén található régészeti lelőhelyek jelentik az ingatlan örökségi elemek legnagyobb részét. A régészeti lelőhely a földfelszín azon jól körülhatárolható területe, ahol régészeti leletek, régészeti jelenségek eredeti állapotukban, eredeti összefüggéseikben találhatóak. Jellegükből adódóan rendkívül sérülékenyek, az emberi tevékenység (2. kép) és a természetes erózió is helyrehozhatatlan károkat okoz azok állapotában. A kulturális örökségvédelem legfontosabb alapelve ennek megfelelően a régészeti lelőhelyek eredeti állapotban, eredeti összefüggéseikben történő fennmaradásának biztosítása. Ezt az alapelvet fogalmazza meg az Európa Tanács által 1992-ben kiadott Máltai Konvenció (Valetta, 16. I. 1992.), illetve a Landscape Convention (Firenze, 20. X. 2000.), továbbá a 2005-ben megfogalmazott Farói Egyezmény is (Faro, 27. X. 2005.).

Az egyik legnagyobb veszély, ami a régészeti lelőhelyeket fenyegeti, az illegális kincskeresés (3–5. kép). Az illegális kincskeresés évente akár több százmillió forintos kárt okoz a magyar államnak. Elég, ha csak végiglapozzuk néhány nyugat-európai aukciósház katalógusát, amelyekben számos, az ország területéről kikerült mívés kidolgozású régészeti lelet ismerhető fel, amelyek gyakran több ezer eurós áron kelnek el, s annak ellenére, hogy a jogszabály szerint ezek a tárgyak az ország történetének pótolhatatlan történeti forrásai, sajnos végérvényesen kikerülnek a tudományos kutatás látóteréből. A kulturális örökség védelméről szóló törvény áttekintése során arra a következtetésre juthatunk, hogy hiábavalóak a szigorú törvényi szabályozások, ha annak betartását nem tudjuk elérni, annak ellenőrzéséről nem gondoskodunk megfelelően.

3. kép. Egy középkori faluhelyen lefoglalt leletek I. Újfehértó-Bolt, 2012

4. kép. Egy középkori faluhelyen lefoglalt leletek II. Újfehértó-Bolt, 2012

A régészeti örökség védelméről rendelkező jogszabályok a nemzeti vagyonról szóló törvény keretmegfogalmazása ellenére nem rendelkeznek a régészeti lelőhelyek, a régészeti örökségi elemek őrzéséről. Ezt a hiányosságot felismerve az azóta már megszüntetett Kulturális Örökségvédelmi Hivatal kezdeményezésére 2007-ben a természetvédelmi őrszolgálat feladatait kiegészítették a régészeti örökségvédelmi érdeket sértő bűncselekmény vagy szabálysértés észlelése esetén történő eljárás-

5. kép. Illegális fémkeresősök Biri-Templomhegyen, 2012

rással is. A 2007-ben hatályba lépett jogszabály-módosítás azonban nem váltotta be a hozzáfűzött reményeket. Ennek egyrészt az volt az oka, hogy a természetvédelmi őrszolgálatnál jelentkező pluszfeladat ellátása mellé nem rendeltek plusz költségvetési támogatást. Az ország területén működő 250 természetvédelmi őr fejenként 372 km² szolgálati területet lát el, egy természetvédelmi őr számára így csupán a természetvédelmi célú feladatellátás is igen jelentős leterheltséget jelent. Az új feladat ellátása létszámbővítést kellett volna hogy eredményezzen, de ez mind a mai napig nem következett be. Másrészt az örökségvédelmi ellenőrzési feladatok ellátásának részletes szabályozása sem született meg.

A Kulturális Örökségvédelmi Hivatal elkészítette a természetvédelmi örök örökségvédelmi feladatainak ellátására irányuló együttműködési megállapodást. Az együttműködési megállapodás keretében kidolgozták a természetvédelmi öröknek szánt örökségvédelmi protokollt, a régészeti lelőhelyek ellenőrzésére irányuló helyszínelési útmutatót, valamint meghatározták a lelőhelyállapot-felmérő adatlapok tartalmát is. Azonban az elkészült dokumentumokat hivatalosan sohasem használták.

Az örökségvédelmi hatóság és a természetvédelmi őrszolgálat együttműködése néhány személy lelkesedésén és ügyszereteten alapult. Azonban ilyen körülmények között is beszámolhatunk néhány jelentős eredményről.

A Hajdú-Bihar Megyei Kormányhivatal Kulturális Örökségvédelmi Irodája 2012 tavaszán rendszeresen ellenőrizte azon régészeti lelőhelyek állapotát, amelyekről tudomása volt, hogy illegális kincskeresők rendszeresen látogatják. A rendszeres és céltudatos ellenőrzéseknek hamar meglett az eredménye. Mintegy egy hónapos ellenőrzési tevékenység során három esetben sikerült tettenérés alapján régészeti lelőhely rongálása tárgyában, valamint örökségvédelmi bírság kiszabása tárgyában eljárást indítani. A tettenéréseknek köszönhetően a rendőrségi nyomozásokat vádemelési javaslattal sikerült lezárni, és az ügyek elérték a bírósági szakba is. A természetvédelmi örök lelkesedése és ügyszeretete sokat segített abban, hogy ezek az ügyek eljutottak a bírósági szakba.

Tiszaeszlár-Ócskafalu esetén történt az az eset, hogy a kincskeresők által gyakran látogatott lelőhelyet a természetvédelmi őr rendszeresen beillesztette ellenőrzési útvonalába, így az egyik alkalommal sikerült tetten érni egy kincskereső társaságot, amely a piacon elérhető legmodernebb gépekkel fosztogatta a régészeti lelőhelyeket.

A fentiek alapján megállapíthatjuk, hogy az utóbbi évek eseményei alapján az az egyetlen járható út az illegális kincskeresés okozta károk visszaszorításában, ha növeljük a veszélyeztetett régészeti lelőhelyek rendszeres terepi ellenőrzéseinek számát, amit a kellőképpen megerősített természetvédelmi őrszolgálat bevonásával lehetne a leggazdaságosabban megoldani, bár a leoptimalisabb megoldás egy örökségvédelmi őrszolgálat felállítása lenne. Ha a tanulmányban összehasonlított jogszabályokat áttekintjük, érthetetlen, hogy a jogalkotó ez idáig nem rendelkezett egy örökségvédelmi feladatokat ellátó őrszolgálat felállításáról.

Az illegális kincskeresők ellen indított bírósági eljárások esetén a bizonyítás kulcsfontosságú elem. A bizonyítási eljárás során az örökségvédelem érdekei leghatékonyabban a tettenérés esetén védhetők, azonban ebben az esetben is felmerül néhány gyenge elem. A bizonyítás központi eleme, hogy az illegális kincskeresésen tetten ért személy tudatában volt-e annak, hogy régészeti leletet talált. A régész, akinek ez a feladata, öt évig tanulta ezt az egyetemen, így egy laikusnak számító személytől nem várható el, hogy a földből előkerülő tárgyak között a régészeti leletet felismerje. Ez a bírói álláspont arra kell hogy sarkalljon bennünket, hogy a kulturális örökségvédelmi törvény 24. §-ában foglaltakat átfogalmazzuk, ugyanis a jelenlegi bírói értelmezés szerint az a rendelkezés nem kérhető számon. Addig, amíg egy horgász nem hivatkozhat arra, hogy ő nem ismerte fel, hogy éppen olyan halat fogott ki, amelynek a horgászata éppen akkor tiltás alá esett, hiszen a horgászengedély megszerzéséhez vizsgát kell tenni, és a vizsgaanyag között szerepel az országban fogható halfajok felismerése is. Ezzel szemben az illegális kincskeresők a büntetőeljárások során általában azzal védekeznek, hogy nem ismerték fel, hogy régészeti leletet találtak. Sajnos a bizonyítási eljárás során is nekik ad igazat a bíróság, hiszen a régész azért tanul öt évig az egyetemen, hogy felismerje a régészeti leleteket, illetve azok töredékeit. Így a tárgyak azonosítására, felismerésére irányuló tudással csak régész végzettségű egyén rendelkezhet, így egy laikustól nem várható el, hogy egy általa talált tárgyról megállapítsa, hogy az régészeti lelet.

A kulturális örökség körébe tartozó régészeti örökségre vonatkozó jogi szabályozás kereteit a kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény, a régészeti örökség és a műemléki érték védelmével kapcsolatos szabályokról szóló 393/2012. (XII. 20.) Korm. rendelet, valamint a régészeti lelőhely és a műemléki érték védetté nyilvánításáról, nyilvántartásáról és a régészeti feltárás részletes szabályairól szóló 80/2012. (XII. 28.) BM rendelet határozza meg.

A kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény 8. § (1) szerint: „A föld felszínén, a földben, a vizek medrében vagy máshol rejlő vagy onnan előkerülő régészeti lelet állami tulajdon.” Ebből fakadóan jogszerűen senki sem tartathat magánál régészeti leletet, tehát nincs legális magángyűjtemény, ugyanis a törvény 24. § (2) szerint: Ha régészeti feltárás nélkül régészeti emlék vagy lelet kerül elő, a felfedező (a munka felelős vezetője), az ingatlan tulajdonosa, az építtető vagy a kivitelező köteles az általa folytatott tevékenységet azonnal abbahagyni, a feltárára jogosult szervnek azt haladéktalanul bejelenteni, a tevékenységet a hatóság intézkedésének kézhezvételéig szüneteltetni, a helyszín és a lelet őrzéséről – a felelős őrzés szabályai szerint – a hatóság intézkedéséig gondoskodni. A régészeti feltáráson kívül előkerült leleteket az előkerüléstől számított 8 napon belül be kell jelenteni.

A kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény 19. § (2) bekezdése alapján a régészeti örökség elemei a régészeti érdekű területekről vagy a régészeti lelőhelyről csak régészeti feltárás keretében mozdíthatók el, ugyanis a törvény

4. § (2) bekezdése alapján a kulturális örökség elemeit tudományos módszerekkel kell felkutatni, számba venni, értékelni, ennek megfelelően a régészeti lelőhelyen végzett fémkereső detektor használata, azaz műszeres leletfelderítés régészeti kutatási módszernek minősül.

A törvényi szabályozásnak megfelelően a régészeti lelőhelyen végzett műszeres leletfelderítés a régészeti lelőhely és a műemléki érték védetté nyilvánításáról, nyilvántartásáról és a régészeti feltárás részletes szabályairól szóló 80/2012. (XII. 28.) BM rendelet 21. § (1)–(2) bekezdése alapján engedélyköteles tevékenység, mivel az a régészeti lelet eredeti összefüggéseiből történő kiemelésével jár, így a lelőhely állapotában változást eredményez.

A régészet napjainkra olyan tudománnyá fejlődött, amelynek elsődleges célja nem csupán egy régészeti lelet megtalálása, hanem sokkal nagyobb hangsúlyt fektet a lelet előkerülési körülményeinek a dokumentálására, annak megfigyelésére, hogy az adott lelet milyen objektumból, milyen rétegből került elő, milyen más tárgyakkal együttesen került elhelyezésre, milyen helyzetben, milyen mélységben található. A fenti körülményeknek, azaz a leletösszefüggéseknek a dokumentálása a régészeti kutatás elengedhetetlen része.

Ennek megfelelően a régészeti lelőhely és a műemléki érték védetté nyilvánításáról, nyilvántartásáról és a régészeti feltárás részletes szabályairól szóló 80/2012. (XII. 28.) BM rendelet 12. § (1)–(2) bekezdése alapján régészeti feltárást csak olyan személy vezethet, aki szakirányú mesterfokozattal és szakképzettséggel rendelkező régész vagy a régészet tárgyban doktori fokozatot szerzett. A régészeti feltárás vezetőjének a régészeti kutatás megfelelő szakmai színvonalon történő ellátásához speciális szakirányú ismeretekkel és megfelelő feltárási gyakorlattal kell rendelkeznie. A fentiek alapján megállapíthatjuk, hogy nyilvántartott régészeti lelőhely területén csak feltárási engedély birtokában, csak arra jogosult intézménnyel munkaviszonyban álló személy végezhet műszeres leletfelderítést. A régészeti lelőhelyen végzett műszeres leletfelderítés során előkerülő régészeti leletek dokumentálása jogszabályi kötelezettség. A nyilvántartott régészeti lelőhely területén engedély nélkül végzett fémdetektoros kutatás végzésével az örökségvédelmi törvény rendelkezéseinek megsértése megvalósul. Ezen a ponton figyelhető meg egy másik alapvető különbség az idézett jogszabályok között. A jelenlegi jogszabályok alapján addig, amíg lehet hobbiból horgászni és vadászni – igaz, hogy csak a szükséges vizsga birtokában –, hobbirégészkedésre azonban nem ad lehetőséget, így nem lehet hobbirégésznek tekinteni azokat a történelem, a múlt iránt érdeklődő helytörténészeket, akik fémkereső detektorral a kezükben, illegálisan keresik a múlt emlékeit.

Összefoglalásként megállapíthatjuk, hogy a nemzeti vagyon megőrzéséről, kezeléséről igen szigorú jogszabályok rendelkeznek, de sajnos a pótolhatatlan, nem reprodukálható történeti forrásokként kutatott régészeti lelőhelyek védelme mind a mai napig nem megoldott teljes körűen.

Kezdetben vala a laikus, avagy a „Bronzember” születése

Az a megtisztelő felkérés ért, hogy néhány sorban méltassam¹ egy hozzám hasonlóképp indult, de a jövőre nézve ígéretesebb, szűk másfél évtizedes életpálya általam is befolyásolt történetét.

1. kép. Középkori vésett díszű fejesgyűrű keresztábrázolással az egykori Cégény faluból

Közös ismerősünk révén az ezredfordulón, 2000-ben ismerkedtem meg *Bacsikai István* hajdúnánási tv-szerelővel. Elmondta, hogy régebbi vágyaként késztetést érez egy numizmatikai gyűjtemény létrehozására, és ehhez kéri a segítségemet. Támogatásomat felajánlva tanácsokkal láttam el a gyűjtést, illetve a gyűjtői társadalmat illetően. Ám nem maradtunk verbális szinten, hanem rendszeresen látogattuk a debreceni éremgyűjtők klubját vasárnap délelőttönként. Viszonylag rövid idő elteltével egyre többet ostromolt kérdéseivel a régészeti ásatásokról, azok mibenlétéről. Kíváncsiságát a lehetőségeimhez mérten igyekeztem kielégíteni. Terepbejárásokra vittem, beszéltem régészeti kultúrákról, kerámia-anyagismeretről, már amennyire én ezeknek birtokában voltam. Érdeklődése határtalan volt, így ellátam az általam elérhető szakirodalommal, majd megismerttettem a nyíregyházi Jósa András Múzeum régészeti osztályának munkatársaival. Az osztályvezető, *Istvánovits Eszter* is, látva nem hétköznapi érdeklődését, ellátta olvasnivalóval.

Persze nem kellett állandóan az én gondoskodásom, önállóan is kutatott. Ennek egyik kiemelkedő hozadéka Nánási Oláh Mihály hajdúkerületi főkapitány felesége, Kováts Katalin sírkövének megtalálása és kibányászása. A sírkő megmentésében az akkor harmadik vagy negyedik osztályos Zsolti fia is elévülhetetlen érdemeket szerzett. Hősünk ekkor találkozott először a hivatalos muzeológusoknak az amatőrök iránti ellenszenvével. A sírkövet a hajdúböszörményi Hajdúsági Múzeumba vitték, és ha emlékezetem nem csal, még egy köszönömre sem méltatták. A főkapitány sírköve is vélhetőleg ott rejtőzik valahol a föld alatt, de a rideg fogadtatás elvette a kedvét a további kereséstől. Annál nagyobb szorgalommal fordult a régészet felé, hanyagolva, illetve abbahagyva az épphogy elkezdett numizmatikai gyűjtést.

Talán szakmájából adódóan is érdeklődni kezdett a fémkereső detektorok iránt. Figyelmeztettem, hogy bárki vásárolhat ilyen műszert, de régészeti lelőhe-

¹ E sorok írója immáron 35 éve – autodidaktaként egy keveset elorozva a régészet tudományából és néha a tanult kollégák idegeit borzolva – vallatja az anyaföldet, s kutatja a régmúlt idők embereinek porhüvelyét, kezük alkotta eszközeit és életmódját.

lyen csak múzeumi felügyelet mellett használhatja. A többi már úgy történt, mint a mesében: egy vásárolt vagy kölcsönkapott olcsó műszerrel egy a fémkeresősöknek rendezett versenyen csodát tett. Nyerni ugyan nem tudott, de második–harmadik helyet szerzett különböző kategóriákban a már akkor profi keresősöknek számító mezőnyben. Egyre többet dolgozott ásatásokon, terepbejárásokon vett részt, de a hivatalos archeológia eleinte kétkedve fogadta „pénz és taps nélküli” szolgálatait, tudománytalannak, kincskeresésnek tartva azt.

Az áttörést végül is V. Szabó Gábor régész, az ELTE adjunktusa hozta meg kijelentésével: „csináljunk a szórakozásból tudományt”. Imigyen tettek, és Bacskai István több bronzdepó felkutatásával jutalmazta pártfogóját. Egyre többször hívták a múzeumok ásatásokra, előzetes terepbejárásokra, műszeres leletfelderítésre. Ettől kezdve teljesen a régészet elkötelezettje lett. Finomította keresési technikáját, pontosította a lelet-előkerülés dokumentációját, bővítette gépparkját. A szaporodó sikerek ellenére érezte, hogy még így is a törvényesség mezsgyéjén egyensúlyozik. Hosszú utánjárással legális keretek közé szorította tevékenységét, önálló vállalkozó lett, így már teljesen polgárjogot nyert ez irányú munkálkodása. Előfordult, hogy az „anyamúzeumnak”, a nyíregyházi Jósza András Múzeumnak is várakoznia kellett, hogy munkáját igénybe vegye. Az ekkorra elért sikertörténet ellenére – nyilván emberi gyengeség, rosszánájúság hatására – sérelem is érte a Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálat részéről. Nem is maga a döntés volt bántó és megalázó, hanem annak módja. E sorok írójától tudta meg, hogy az adott évre nem vele kötnek szerződést, hanem egy magát kezdőnek beállító, de már több éve illegálisan tevékenykedő személlyel. A kiszemelt utód később méltatlannak bizonyult a feladatra.

A meglehetősen érzékeny lelkületű barátom meglepő módon hamar túltette magát a közjátékon. Mások kötöttek vele szerződést, és annyi megrendelése volt, hogy bizony alig bírta energiával. A lényeg pedig, hogy dőltek a jobbnál jobb és szebbnél szebb leletek. Ezekről dióhéjban: bronzdepók, éremkincs, aranyleletek; részletezve oldalakat töltene meg a felsorolásuk, méltatásuk, ezt inkább tanult kolégáimra hagyom.

A hivatalos elismerések sem maradtak el, előbb a *Kulturális Örökség Megmentéséért* díjat, majd a *Schönvisner István emlékérmét* vehette át. A közelmúltban baráti elismeréssel is meglepték, egy „Bronzember” című unikális kötettel. Ekkor született meg a „BRONZEMBER”, így, csupa nagybetűvel.

Bacskai István gyakran jelezte, hogy a terepen bizony lépten-nyomon találkozik az illegális fémkeresők nyomaival. Tönkretesznek régészeti objektumokat, leleteket kiragadva eredeti környezetükből, ezzel csökkentve tudományos értéküket. Úgy vélem, hogy a bürokrácia útvesztőjében bukdácsoló törvények, rendeletek ezeknek nem tudnak gátat szabni. Ezt igazolandó gyakran lehet hallani lebukott, tetten ért fémkeresősökről, lefoglalt, elkobzott, majd szakemberek által felértékelte leletekről, ám ezt követő szankciókról, retorziókról elvélve sincs tudomásunk, de lehet, hogy csak én vagyok tájékozatlan e téren.

Ez a szösszenetnyi vázlat bevallottan elfogódottan íródott, így István barátom szakmai kvalitásán túl ki kell emelnem emberi tulajdonságait is. Ő még birtokában van olyan – a mai világunkban kidobni való, avítt kacatnak számító – értékeknek, mint a tisztesség, a megbízhatóság, az adott szó.

Végezetül el kell ismernem: kapcsolatunk révén én magam egy jó baráttal gazdagodtam, a magyar régészet nyeresége pedig elvitathatatlan – bár Hajdúnánás közönsége szegényebb lett egy tv-szerelővel. Bízom benne, hogy Bacskai István még több évtizedig ellátja a régészettudományt értékes leletekkel, és „kaszáló” mozdulatokat végző alakja egyre több ásatáson fog feltűnni, mindannyiunk hasznára és örömére (2. kép).

2. kép. Bocz Péter és Bacskai István. Hajdúdorog, 2016

P. FISCHL KLÁRA – HORVÁTH ANTÓNIA – RÉVÉSZ LÁSZLÓ
– TANKÓ KÁROLY – K. TUTKOVICS ESZTER

A BORBAS kincsei

„Ezen a földön mindenkinek megvan a maga kincse,
ami rá vár. / De ne felejtsd el, hogy csak az talál igazi
kincset, aki a szívére hallgat.”

1. kép. Bronz övcsat,
Tiszakeszi-Szódadomb

Paulo Coelho

Az alább közölt leletanyag mindenképp megkívánta volna a szakmai publikációt. A fémkeresővel talált, sok korszakhoz tartozó tárgyak esztétikai szépsége már akkor azt sugallta, hogy összefogjunk a közlése érdekében, amikor ennek a kötetnek még a tervéről sem hallottunk. Meggyőződésünk, hogy ennél illőbb helyet semmiképpen nem lehetett volna találni tanulmányunk számára, mint ez a Bacsikai István munkássága előtt tisztelgő összeállítás.

A BORBAS-projekt (Borsod Region Bronze Age Settlements) 2012 őszén végezte első terepi kutatómunkáját Tard-Tatárdomb lelőhelyen. A program résztvevői a Miskolci Egyetem Őstörténeti és Régészeti Tanszéke, a miskolci Herman Ottó Múzeum, a Bochumi Egyetem, majd a Kölni Egyetem Régészeti Tanszéke. A projekt célja a Borsodi Mezőség és a Bükk hegylábi régió kora bronzkor végi, középső bronzkori településszerkezetének vizsgálata roncsolásmentes módszerekkel. A kutatások során a bronzkori települések területén geodéziai méréseket végzünk, melyből létrehozuk a terület 3D-s modelljét. Légi felvételeket készítünk, geofizikai felméréseket és szisztematikus terepbejárást végzünk, melynek leletanyagát statisztikai módon értékeljük. Ennek keretében sor kerül a kerámiaanyag eloszlásának térképezésén túl az archeozoológiai anyag vizsgálatára, a kőzetanyag meghatározására és a fémleletek metallurgiai, illetve metallográfiai vizsgálatára is.¹

2013 ősze óta a kutatásokat kiegészíti a *Bacsikai István* által végzett szisztematikus fémkeresős vizsgálat is. A földi geodéziát újabban kiváltja a Pazirik Kft. által távirányított repülő rendszerrel készített légi felvételezés, mely a vizsgált lelőhelyek ferde tengelyű és ortofotózása mellett a felületmodell létrehozásához szükséges adatokat is szolgáltatja.² Az egyes vizsgálatok kiértékelés utáni eredményeit GIS-rendszerben vetítjük egymásra, mely segít a bronzkori településszerkezet és

1 FISCHL–KIENLIN 2013; P. FISCHL–KIENLIN–PUSZTAI–BRÜCKNER–KLUMPP–TUGYA–LENGYEL 2014.

2 BALOGH–SZABÓ 2013; BALOGH–KISS 2014.

térhasználat rekonstruálásában és értelmezésében. Jelen dolgozatban a Tiszakeszi-Szódadomb lelőhely roncsolásmentes vizsgálatainak eredményeit szeretnénk röviden bemutatni,³ kiemelve a fémkeresős vizsgálatok során előkerült tárgyakat.

Tiszakeszi-Szódadomb a falutól délre, a Tisza kanyarulatában fekvő terület, melyet a 20. században egy É–D irányú gáttal félköríves formában levágtak (2. kép). A Szódadomb dülön belül egy L alakban törő dombhát található a Tisza ívét némileg követve. Ennek legkeletebbi sarka egy árokkal körülvett bronzkori település magja. A tágabb értelemben vett Szódadomb területén többször zajlott ásátás, melyek számos korszak leletanyagát hozták napvilágra. 1900-ban Gálffy Ignác kora vaskori és magyar honfoglalás kori sírokat talált réz- és bronzkori leletanyag mellett.⁴ 1936-ban Tompa Ferenc ásott a bronzkori lelőhely közepét alkotó tellen és a gát mellett. Ekkor a neolitikus tiszai kultúra leleteit és bronzkori településnyomokat tárt fel.⁵ A Herman Ottó Múzeum leltárkönyvei szerint Megay Géza és Hamza András is ásott itt, ezekről a kutatásokról dokumentációval nem rendelkezünk (HOM Ltsz.: 53.438.1–6, 58.94.1–4.). 1964-ben Kemenczei Tibor kutatott a területen, aki öt lelőhelyet különített el a Szódadomb területén. Tiszakeszi-Szódadomb 1. lelőhely a Pap-tanya területe volt. Itt a bodrogszerdahelyi csoport csontvázas sírjait, egy halomsíros hamvasztásos sírt és szarmata települést tártak fel (HOM Ltsz.: 65.61.1–94.). A Tiszakeszi-Szódadomb 2. lelőhely elnevezést a homokbánya területe kapta (HOM Ltsz.: 65.62. 1–205.). A leletmentő ásátás itt négy korszak emlékeit tárta fel: kora bronzkori, a hatvani kultúrához tartozó településrészletet, a halomsíros és Gáva-kultúra telepleleteit, valamint szarmata gödröket. Innen került elő a Dani János által publikált két kora bronzkori sír is.⁷ 3. lelőhelyként a homokbányától nyugatra, 80 méterre silógödrök ásásakor előkerült Gáva-kultúrába sorolható telepet jelölte (HOM Ltsz.: 65.63.1–71.). Tiszakeszi-Szódadomb 4. számmal jelölte a tell települést (HOM Ltsz.: 65.65.1–5.), és 5. lelőhelyszámot kapott a gát melletti terület, ahol csak felszíni leletgyűjtés történt (HOM Ltsz.: 65.66.1–12.).⁸ A lelőhelyek elhelyezkedésének pontos ábrázolását nem tartalmazza az adattári dokumentáció, egy 1964-es évekből származó légi felvételen azonban nagy valószínűséggel azonosítani lehet az egykori tanyaépületet és a homokbánya feltöltését (2. kép). A Herman Ottó Múzeum raktárában a neolitikumtól a középkorig számos ajándékként vagy vételből származó leletanyag található.⁹ Számos e lelőhelyről előkerült tárgy már ismerhető az eddig említett publikáció-

3 E lelőhelynek a BORBAS-projekt során végzett kutatásaival már több publikáció foglalkozik (BALÁZS–P. FISCHL 2013; P. FISCHL–KIENLIN 2015).

4 GÁLFFY 1902, 44–47.

5 TOMPA 1937, 44, 98.

6 KEMENCZEI 1971.

7 DANI 2001.

8 KEMENCZEI 1971, 32.

9 BALÁZS–P. FISCHL 2013.

2. kép. A Tiszakeszi-Szódadomb lelőhely és a Kemenczei Tibor vezette ásások helyszínének meghatározása egy 1964-es légi felvételen

ból, illetve további szakcikkekből,¹⁰ a lelőhely teljes anyagának feldolgozása folyamatban van.

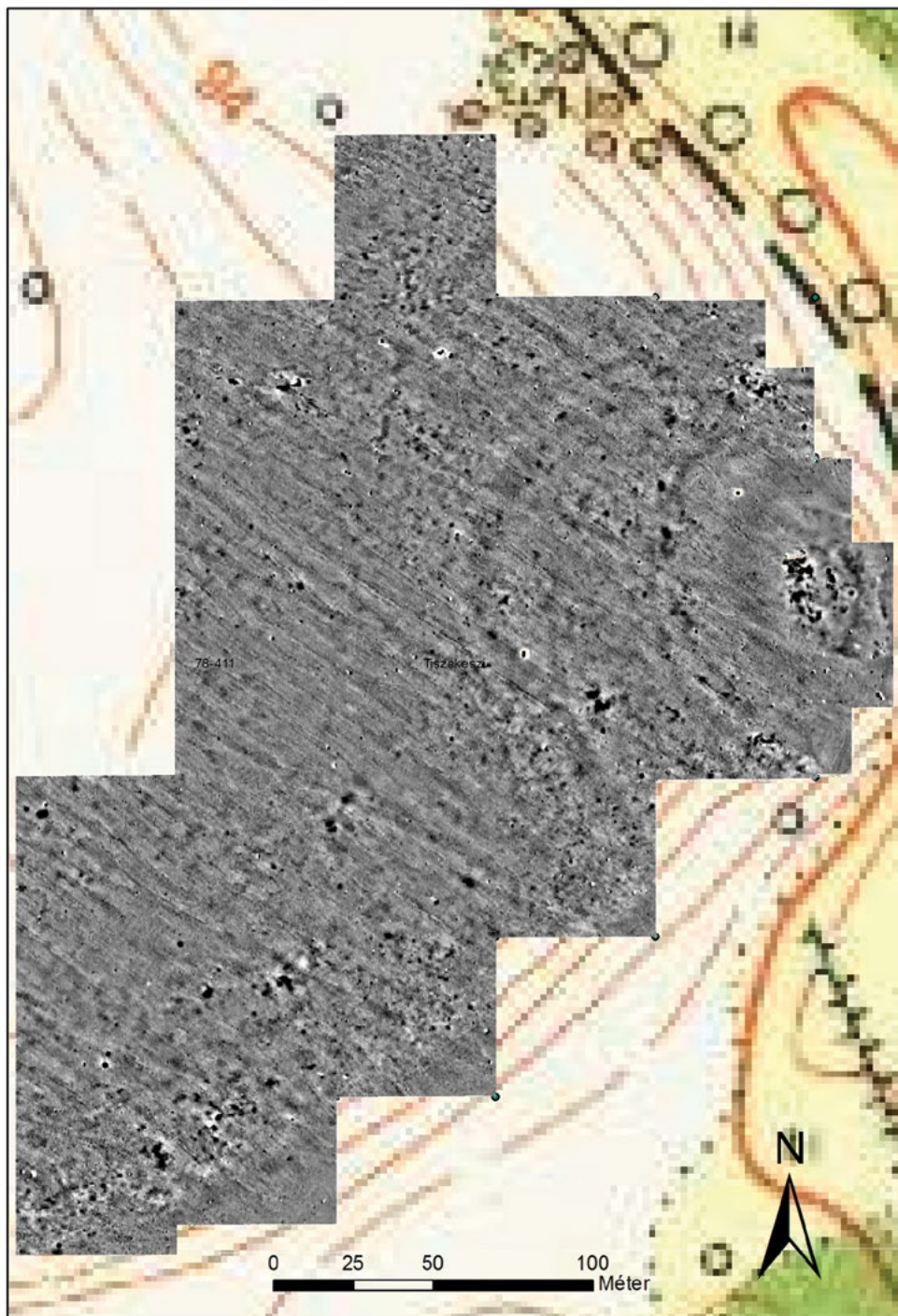
2013 őszén a Szódadomb területén is elvégeztük a BORBAS-projekt vizsgálatait.¹¹ A légi fényképek, a geofizikai vizsgálatok és a terepbejárás rögtön megmutatta, hogy a bronzkori falu itt is egy összetett település képét mutatja. A mély árok által körbevett központi rész keleti részét egy földút már roncsolta, de belső területre hozzávetőlegesen 50 × 50 méter lehetett. Az ezt keretező félköríves árok 12–15 méter széles lehetett és a központi rész É-ÉK-i oldalán a mélyebben fekvő ártéri térszínbe – talán egykori lefűződött mederbe – csatlakozott. A külső települési rész meglétét a felszínen található nagyszámú bronzkori leletanyag tette egyértelművé. A geofizikai felméréseken a belső ároktól 50 méterre egy – esetleg két – újabb árok vonala látható, mely feltehetően a külső települési övezetet kerítette. Bronzkori leletanyagot ezen a vonalon kívül is találtunk. Ez nem mond ellent annak a megfigyelésnek, miszerint az összetett szerkezetű bronzkori települések egy belső (tell vagy tellszerű) és egy külső települési résszel rendelkeznek, melyeket árok választ el egymástól, illetve hogy a külső települési részen kívül egy inkább gödrökkel jellemezhető, talán tároló vagy munkaterület azonosítható minden esetben. A település szerkezete tehát hasonló a projekt más lelőhelyein tett megfigyelésekhez.¹² A bronzkori településmag körül 5,5 ha területen végeztünk geofizikai kutatásokat az 1964. évi ásátások területétől délre (3. kép). Egyértelműen bronzkori épület nyomát a magnetogram nem mutatta számunkra. A központi rész nyugati oldalán biztosan átégett objektumok maradványait jelölik az erős anomáliák, így itt a korábbi eredmények alapján házakat feltételezünk. Sajnos egyértelműen bronzkori házakra utaló nyomot a külső települési részen sem mutatott a geofizika.

A szisztematikus felszíni leletgyűjtést ezen a lelőhelyen keskeny, egymásra merőleges sávrendszerben végeztük a lelőhely ismert kutatástörténeti vonatkozásai miatt. Az 5 méter széles sávok a lelőhely főbb tengelyeiben lettek kijelölve. Összesen 94 db 5 × 5-ös négyzet területéről gyűjtöttünk leletanyagot, melyek így 0,15 ha területet fedtek le. A vizsgált felületen 4817 darab (30,921 kg) kerámiaanyagot gyűjtöttünk, melyek statisztikai értékelése során 5 fő korszakot tudtunk elkülöníteni egymástól: neolitikum, bronzkor, vaskor, szarmata időszak és Árpád-kor. Ezen belül, ahol lehetőség volt rá tovább finomítottuk a kronológiai besorolást (AVK és tiszai kultúra, korai vaskor, illetve kelta periódus, bronzkoron belül hatvani, füzesebonyi vagy halomsíros, illetve Gáva kultúrák). Az adatok térképre vetítése során a kora és középső bronzkori település magjának területén minimális késő

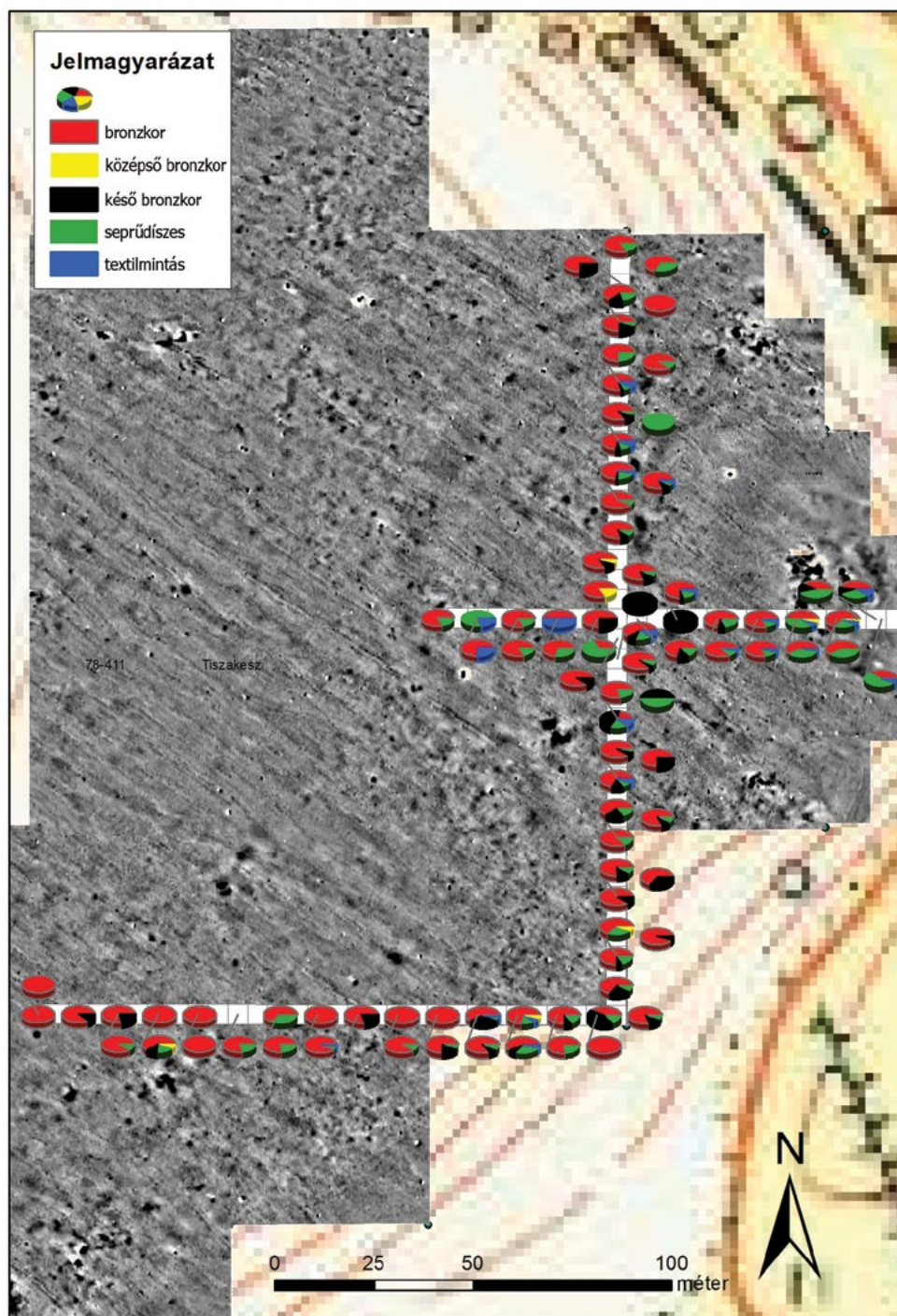
10 BANNER 1956; BOGNÁR-KUTZIÁN 1972; PATAY 1957; BÓNA 1958; 1963; MOZSOLICS 1967; KEMENCZEI 1988; K. VÉGH 1970; K. VÉGH 1971.

11 A kutatás a TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 Nemzeti Kiválóság Program című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

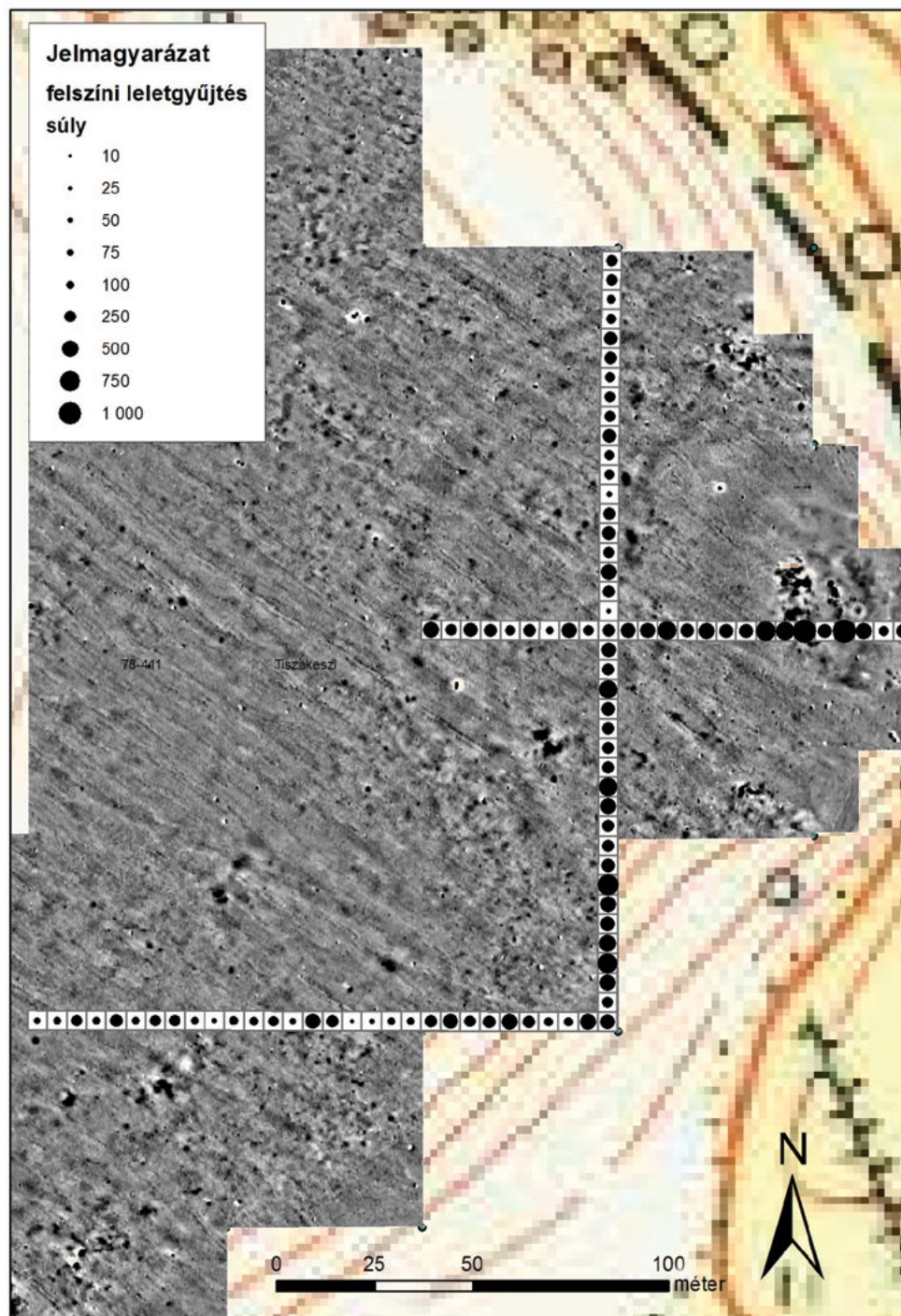
12 P. FISCHL–KIENLIN–SERES 2012.

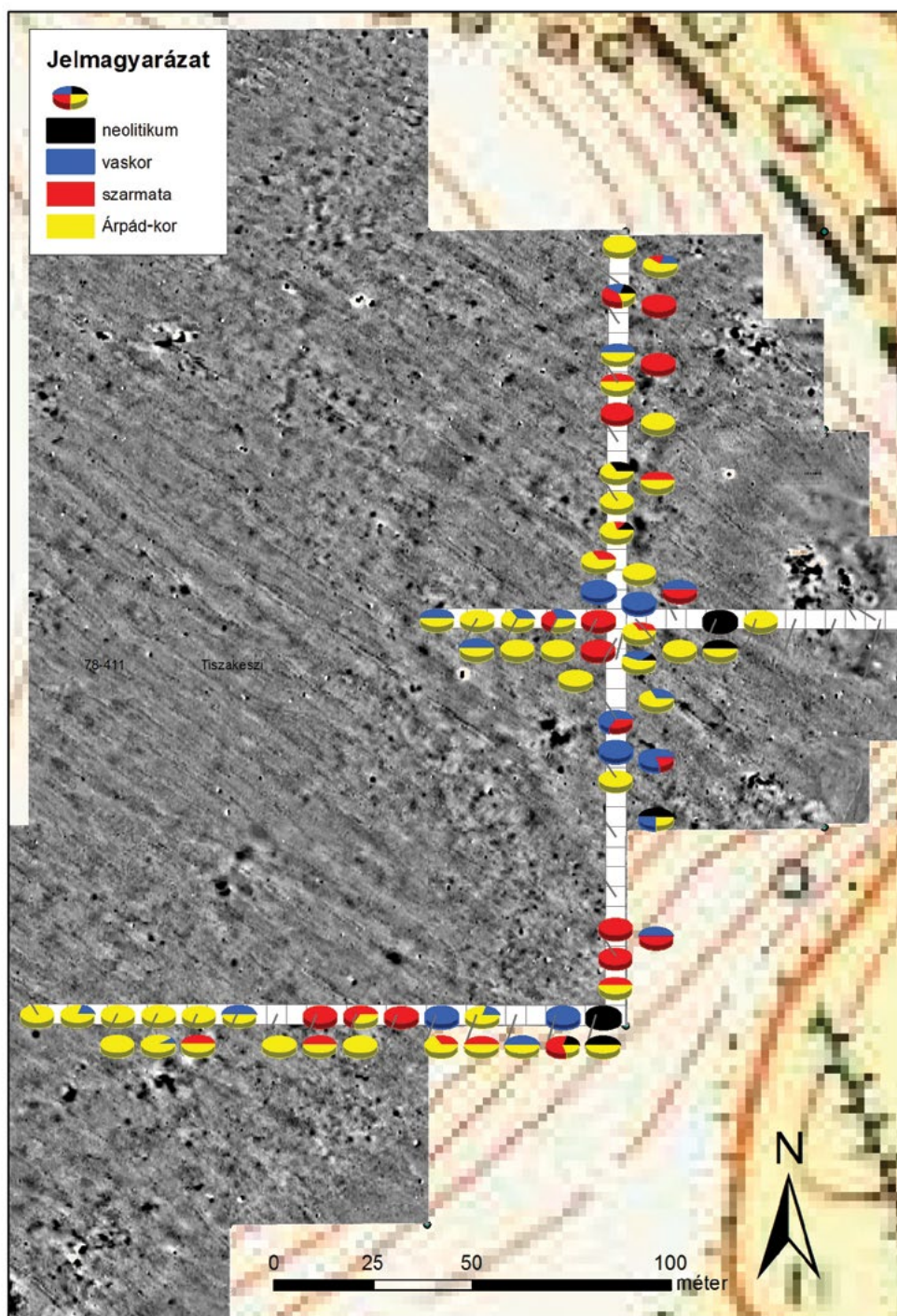
3. kép. A Tiszakeszi-Szódadomb lelőhelyen végzett geofizikai kutatások eredménye

4. kép. Bronzkori kerámialeletek eloszlása a szisztematikus terepbejárás területén

5. kép. A felszínen végzett leletgyűjtés kerámiaanyagának súly szerinti eloszlása (grammban)

6. kép. A nem a bronzkorba sorolható kerámialeletek eloszlása a felszíni leletgyűjtés területén

bronzkori kerámia mellett nem találtunk más korszakba sorolható leletanyagot (4. kép). Mindez akkor nyer különös jelentőséget, ha megfigyeljük a kerámia-leletanyag súly szerinti eloszlását a vizsgált sávokban (5. kép). A belső településmagban kimagasló az érték, noha itt csak kora és középső bronzkori leletanyag került a felszínre. A geofizikai vizsgálatok nem mutattak az árok vonalában sem más anomáliát, így úgy tűnik, a későbbi korok lakói a terület ezen részét nem használták. Az árokban már gyűjthető több korszak kerámiaanyaga, ez azonban a bemosódás és a talajművelés eredménye is lehet. A belső árok vonalán kívül azonban minden korszak leletanyaga vegyesen gyűjthető (6. kép). A teljes vizsgált keresztmetszetben mindenütt túlsúlyban van az általánosan bronzkorinak meghatározható kerámia.¹³ A külső árok vonala már más anomáliák által is zavart, vagyis ezt a területet a bronzkori összetett település felhagyása után is használták. A külső árok párhuzamos kialakítása a belső árok vonalával azonban valószínűsíti ennek kora bronzkor végi, középső bronzkori datálását. Az eddig rendelkezésre álló légi felvételek a település további belső tagolását nem teszik lehetővé.

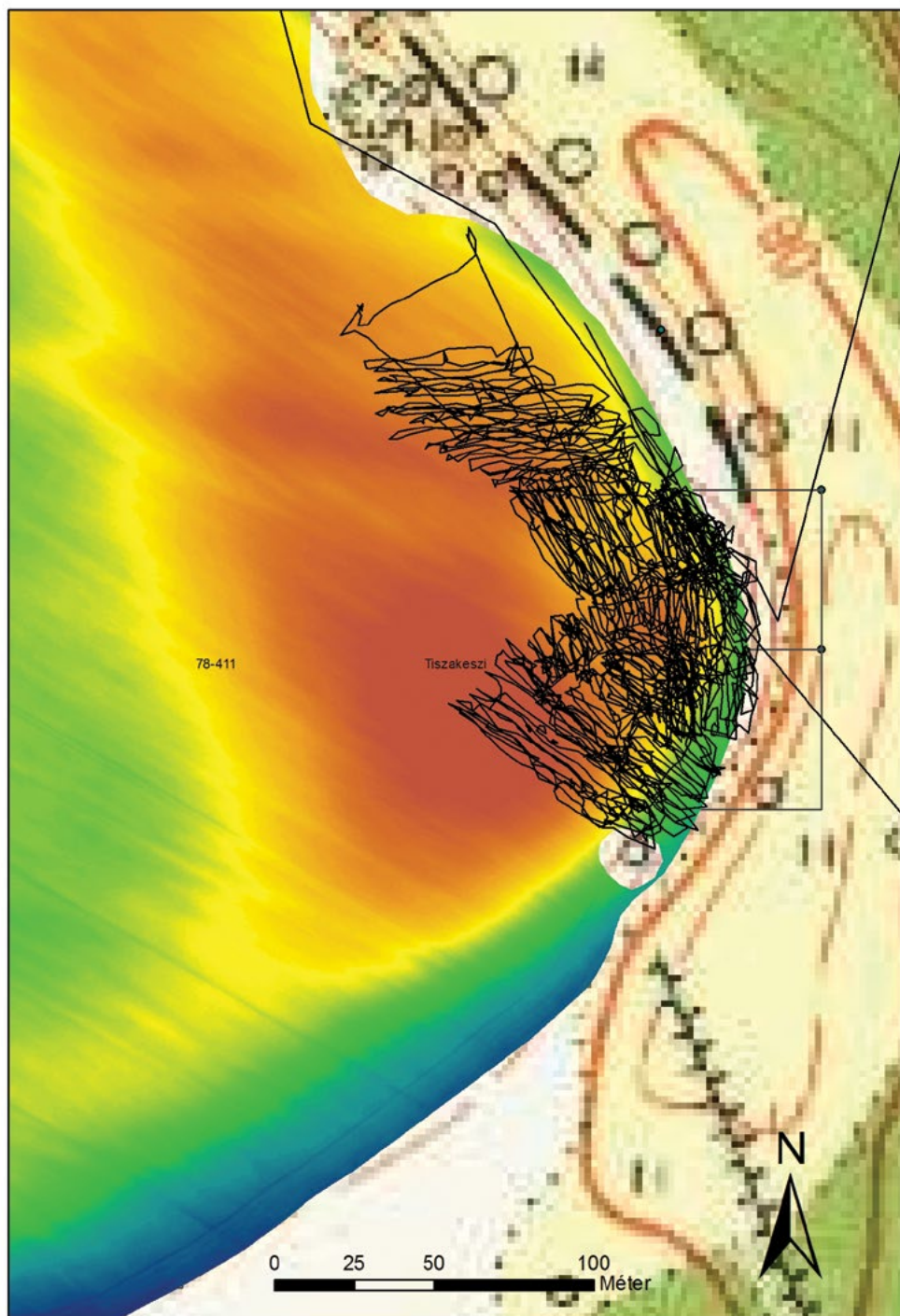
2013. szeptember 28–29-én a bronzkori település magjának és az attól nyugatra levő területeknek a szisztematikus fémkeresős vizsgálatát végezte el Bacsikai István 0,8 ha felületen (7. kép). A vizsgálat során 56 tárgyat talált a felső szántott rétegben. Ezek között egy fűjtató kerámiavége, melyet nem a fémkereső mutatott ki, több fémtartalmú salakdarab és hat korszakba sorolható fémtárgy található meg. A leleteket korszakonkénti besorolásban mutatjuk be, a végén felsorolva azokat a darabokat, melyeket töredékességük vagy formai általánosságuk miatt nem lehet pontosabban datálni.

Bronzkor

A bronzkort egyértelműen egy trianguláris bronztör nagyon erodált, törött példánya képviseli. A markolatlap valószínűleg félkör alakú volt, három nittszeg helye látható rajta. H.: 6,5 cm; sz.: 3,3 cm; HOM Ltsz.: 2013.60.1.; (8/5. kép). Az erősen korrodált tárgyon középboráda nem, de egy nagyon enyhe megvastagodás a tengelyben megfigyelhető. A Miskolci Egyetem LISA laborjának mérése alapján elemösszetétele: Ag 0,63%; Sn 12,44%; Cu 86,93%.¹⁴ A trianguláris, félkörös markolatlappal rendelkező török a kora és középső bronzkor általános tárgytípusai. Az itt

¹³ A kerámiaanyag statisztikai értékelése során a seprűdiszes töredékeket, illetve a díszítetlen, de soványítása és felületkiképzése alapján bronzkorinak meghatározható töredékeket az általános bronzkor kategóriába soroltuk. Különválogattuk a textildíszes töredékeket, ezek inkább a korai bronzkor 3. periódusát reprezentálják számunkra. A bronzkori díszített kerámiaanyag alapján csak kevés esetben, de sikerült néha fűzesabonyinak vagy Gáva-kultúrába sorolhatónak meghatározni a töredékeket.

¹⁴ A mérést AMRAY 1830I energiadisziperzív mikroszondával felszerelt pásztázó elektronmikroszkóppal végeztük (SEM-EDX).

7. kép. A szisztematikus fémkeresős vizsgálatok tracklog vonaltérképe a terület domborzatmodelljére vetítve

1.

2.

3.

4.

5.

6.

7.

8. kép. A műszeres leletfelderítés során talált fémleletek I.

bemutatott példány erősen korrodált, töredékes. A Kárpát-medence legkorábbi törhorizontjánál¹⁵ fiatalabb típus. Formai jegyei alapján az RA1 időszak végi törtípusok a legjobb párhuzamok, de mint általános forma az RA2 időszakban is használatban marad. A fiatalabb altípusok általában középbordásak, ami ennél a példánynál nem állítható egyértelműen. Magas óntartalma miatt talán inkább az RA2 periódusba, vagyis a hazai középső bronzkorba sorolhatjuk. A jelšovcei/nyitraegerszegi temető (SK) magyarádi (Mad'arovce) kultúrába sorolható sírjaiból előkerült török elemzésekor J. Bátora a B típusba sorolja a lapos töröket, bár a tiszakeszi példány az A3-as típusú, enyhén rombusz átmetszetű törrel is nagy hasonlóságot mutat. Mindkét típust az Aunjetitz-Mad'arovce átmeneti fázisra datálja a szerző.¹⁶ E. Schalk a trianguláris lapos törformát, több nittszeggel a korai bronzkor elejére, vagyis a hazai kora bronzkor 3-ba sorolja.¹⁷ J. Vladár a hasonló törtípusokat Hurbanovo típus néven foglalja össze és a Hurbanovo-csoport, illetve az Aunjetitz-Magyarád horizontra datálja őket.¹⁸ Hasonló töröket ismerünk többek közt a kulcsi temető 57. sírjából, Dunaújvárosból, Újhartyán-Vatyáról vagy a Deszk A temető 2. sírjából.¹⁹ Mindezen párhuzamok bizonyítják, hogy a törtípus pontosabban nem keltezhető, mint a hazai kora bronzkor vége és a középső bronzkor időszaka.

Érdekes, hogy a projekt során eddig fémkeresővel vizsgált négy lelőhely közül hármon került elő hasonló típusú tör. Tiszakeszi-Szódadomb mellett egy ép példányt találtunk Mezőcsát-Laposhalmon, és egy igen kis méretű, de szintén ép tör került elő Tiszabábolna-Fehérlő tanya lelőhelyen. Emőd-Nagyhalom telljén pedig a geodéziai felmérések során találtuk meg egy középbordás tör agyag öntőmintájának maradványát.

Szintén a bronzkorba sorolható egy bronztű rovátkolt szárának a töredéke. H.: 5,5 cm; átm.: 2,5 mm; HOM Ltsz.: 2013.60.15.; (8/7. kép), melyet a geodéziai felmérés alkalmával találtunk. Feje hiányzik, így pontosabb tipológiai és kronológiai besorolása nem lehetséges. A tűk szárának rovátkolása már az RA2 korszak elejétől megfigyelhető és a bronzkor során végig divatban marad. A gömbfejű, ferdén átfúrt gömbfejű vagy kónikus fejű/gombafejű tűknél a szárrész felső, fej alatti része rovátkolt lehet. A középső bronzkorra, illetve a halomsíros időszekekre azonban inkább a tűszár alsó részének csavarása a jellemző. Több rövidebb szakaszon történő rovátkolás inkább a késő bronzkorra jellemző.²⁰ E tágabb bronzkori korszak termékei a bronzpitykék is, melyet két példány képvisel a leletanyagban (HOM Ltsz.: 2013.60.6. és 16.). Nagy valószínűséggel idesorolhatunk két töredékes bronztárgyat, melyeknek vágóélük van. Az egyik egy balta éle lehetett (HOM Ltsz.:

¹⁵ P. FISCHL–KULCSÁR 2011, 64–66.

¹⁶ BÁTORA 2000, 398–402.

¹⁷ SCHALK 1998, 66–68.

¹⁸ VLADÁR 1974, 32–24.

¹⁹ BÓNA 1975, Taf. 19/20; Taf. 24/14, 16; Taf. 34/4; Taf. 92/12.

²⁰ RUCKDESCHER 1978, Beilage 1.

2013.60.19.), a másik talán kés vagy borotva éle (HOM Ltsz.: 2013.60.13.). A bronzkoron belül pontosabb besorolásuk nem lehetséges. A biztosan bronzkori darabok szóródása a központi résztől DNy-ra található az árkon kívül.

Érdekes tárgycsoportot képeznek a bronzrögök. Tiszakeszi esetében ezek kronológiai besorolása nehézségekbe ütközik a számos, bronzot is használó korszak jelenléte miatt. A többi három fémkeresővel vizsgált bronzkori lelőhelyen azonban nem találtuk jellemzően más korszak leletanyagát, bronzrögök viszont mindenhol előkerültek. E lelőhelyek esetében feltételezzük, hogy az alaktalan bronz rögök helyi bronzolvasztás és -öntés melléktermékei, maradványai. A rögök archeometallurgiai és metallográfiai vizsgálatai folyamatban vannak, azt azonban már az előzetes eredmények alapján is el lehet mondani, hogy öntött szerkezetűek és utólagos megmunkálás nyomait nem mutatják. A tiszakeszi rögök eddig rendelkezésre álló vizsgálatai alapján biztosan elkülöníthetünk egy olyan csoportot, mely fiatalabb a bronzkornál (HOM Ltsz.: 2013.60.3., 7. és 14.), egy másik csoport azonban hasonló tulajdonságokat mutat, mint a tipológiai alapon is a bronzkorba sorolható tárgyak (HOM Ltsz.: 2013.60.4. és 5.). A bronztárgyak vizsgálatait a Miskolci Egyetem LISA laborja végzi.

Vaskor

A detektoros kutatás során előkerült leletek között három késő vaskori tárgy: egy kelta bronzöv töredéke és két ezüstérem volt.

A bronz övcsat jellegzetes La Tène-lelet, amely karika alakú tagon található, állatfejet stilizáló kampóból áll (HOM Ltsz.: 2013.60.22.) (*1. kép, 8/1. kép*). Az eredetileg bronzöv kapcsolására szolgáló darab töredékes, mivel a következő taghoz kapcsoló rész nyilvánvalóan hiányzik. Annak ellenére, hogy a teljes lánc nem került elő, az övcsat mégis jó támpontot szolgáltat a típus meghatározásához. Közeli analógiaként a Tolna megyéből ismert, valamint a Stanczik Ilona és Vaday Andrea által ismeretlen lelőhelyről közölt láncon látható kapcsolótagok hozhatók fel.²¹ Bár az említett példánál az állatfej kidolgozottsága sokkal markánsabb, mint a most előkerült darab esetében, azonban a karika tag és az abból induló állatfej e leletek közös jellemzője.

A két ezüstérem ugyancsak a keltákhoz köthető. Az első érem Pink 389 típus: az ezüstérme előlapján jobbra néző, szakáll nélküli fej göndör hajjal. Hátlapon bal mellső lábát előrenyújtó futó ló, fölötté csillaggal, hasa alatt lanttal vagy virággal. Tömeg: 3 g; átmérő: 15 mm; HOM Ltsz.: 2013.60.21.; (*8/3. kép*). A Karl Pink által 389. számmal jelölt csillagos drachma típust²² hiteles ásatásból elsőként E. Kolní-

21 HUNYADI 1944, 104, XXXIV. t. 8; STANCZIK–VADAY 1971, Abb. 4.

22 PINK 1939, 91.

ková Hodejov lelőhelyről közölte.²³ A típust részletesen tárgyalva az elnevezéssel kapcsolatos problémákra hívta fel a figyelmet: K. Pink „líravirág” (Leierblume), J. Eisner „kettős liliom”, illetve V. Ondrouch „heraldikus liliom” típusnak határozta meg az érmet.²⁴ E. Kolníková számos szempontot figyelembe véve vizsgálta a hátoldalon látható éremképet, és ennek alapján a lyra típus elnevezést tartotta elfogadhatónak. Felhívta a figyelmet a lyra és csillag együttes ábrázolására is, amelynek számos kombinációja ismert a La Tène művészetben. Álláspontja szerint a típus kronológiailag a korai Philipposz-utánzatok csoportjába tartozik, azzal a kitételrel, hogy ez a típus általában kisebb súlyú, mint a többi jellegzetes makedón utánzat.²⁵

A második érem Pink 369 típus: az ezüst érme előlapja domborúan kipúposodó, közepén bevágással. A hátoldalon négy pont és egy nagyobb „folt” látható. Tömeg: 11 g; átmérő: 19 mm; HOM Ltsz.: 2013.60.23.; (8/4. kép). Közeli analógiaként Óhutáról és a Nógrád megyei Karancslapujtőről ismert ez a típus.²⁶ Utóbbi érmét K. Pink a kipúposodó előlapú típusba (Typen mit Buckelavers) sorolta, mivel szerinte az ilyen előlapú darabok a részletgazdag és a stilizált fejábrázolás közti átmenetet képviselték, olyan módon, hogy az arcnak többnyire már csak a körvonalai látszanak. K. Pink úgy vélte, mivel az ilyen előlapú érmék főként Északkelet-Magyarországról ismertek, ezért a verőhely is nagy valószínűséggel a cotinusok területére lokalizálható.²⁷ Az újabb kutatások eredményeképpen ez a kép némileg módosult, mivel Észak-Szlovákiából, a Púchov-kultúra területéről is számos kipúposodó előlapú érem került napvilágra.²⁸ K. Pink a hátoldalon „eltűnő” lovasalak alapján tipológiai sort kísérelt meg felállítani,²⁹ ami az újabb leletek fényében már vitatható, és nem kizárt, hogy inkább a verőtövek kopásából eredeztethető.³⁰

A kérdésben – mely szerint az ábrázolás egyre inkább stilizálttá válása szándékos volt vagy a verőtövek kopásából adódott – állást nem foglalva, a lelőhelyen talált két éremtípus között vitathatatlan kapcsolat mutatható ki. A csillaggal díszített lyra típusú tetradrachmák és a kipúposodó előlapú ezüstobulusok egymáshoz való viszonya az ausztriai Roseldorf lelőhelyen talált érmék alapján került új megvilágításba. A roseldorfi érmék előlapján a hiányzó fejábrázolást csupán a kidudorodás stilizálja, miközben a hátoldalon a lyra – csillag – lovas ábrázolás látható. Ezt G. Dembski az átmenet típusaként határozta meg.³¹

23 KOLNÍKOVÁ 1963, 31–32.

24 PINK 1939, 91–92; EISNER 1927, 21; ONDROUCH 1961, 12.

25 KOLNÍKOVÁ 1963, 32.

26 GOHL 1910, 280, WG 2883; PINK 1939, 88; a karancslapujtői kincsről: SZONTAGH 1870, 292; TORBÁGYI–VIDA 2013, 8–9; az óhutai kincsről: PROHÁSZKA 2013, 37–50.

27 PINK 1939, 86–87.

28 KOLNÍKOVÁ 2003, 239.

29 PINK 1939, 86–87.

30 PROHÁSZKA 2006, 11.

31 DEMBSKI 1999, 52–54; DEMBSKI 2009, 94–95.

Ha elfogadjuk azt a felvetést, amely szerint az egyre stilizáltabbá váló előlapi fejábrázolást követően a hátlaapon látható ló ábrázolásával is hasonló következik be, akkor a tipológiasor elején a Pink 389 és a hozzá hasonló lyra és csillag ábrázolású típusok vannak. A Roseldorf I. és II. típusok pedig átmenetet képviselnek a már teljesen stilizált Pink 369-es kipúposodó előlapú típus felé. Másként fogalmazva, a most közölt két érem között a roseldorfi típusok jelentik a kapcsolatot.

A fentieket összefoglalva kijelenthető, hogy mind a három tárgy egyértelműen a La Tène időszakhoz köthető, és a kelta jelenlét bizonyítéka a lelőhelyen. A leletek jellegéből arra következtethetünk, hogy egy Kr. e. 3–2. századi településsel számolhatunk a területen. E korszak kimutatása a lelőhelyen mindenképp újdonság, hiszen K. Végh Katalin megyei kelta lelőhelylistája és Hellebrandt Magdolna korpusza sem tartalmazza a Szódadombot.³²

Császárkor

A felszínen gyűjthető kerámiaanyag, illetve K. Végh Katalin korábbi leletközlései alapján³³ arra számítottunk, hogy a császárkor időszakához számos fémtárgyat tudunk majd sorolni. Ezzel ellentétben csak egy tárgyról bizonyítható, hogy ebből az időszakból származik.

Kéttagú, emailberakásos, öntött bronzfibula. A téglalap alakú fibulatest közepén egy négyzetes mező található, amelyet piros színű emailberakással töltöttek ki. A tű eltörött, a rugószerkezet hiányzik. H: 3,15 cm; Sz: 1,45 cm; a berakás mérete: 0,4 × 0,5 cm; HOM Ltsz.: 2013.60.38.; (8/2. kép).

A Tiszakeszi-Szódadomb lelőhelyen előkerült példánnyal megegyező, további két hasonló fibula került elő a dél-pannoniai, Novi Banovci lelőhelyről.³⁴ A kutatás szerint ezen fibulákat az 1. századtól lehet keltezni.³⁵ A római császárkori emailos tárgyakat úgynevezett rekeszzománc-technikával készítették. Ennek során az erre alkalmas, laposabb, nagyobb felületre finom szerszámokkal mélyedéseket vájnak, a kivájt rekeszeket pedig kitöltik emailal. A berakási módok közül a leggyakoribb – mint a szódadombi példány esetében is –, amikor egyetlen színnel töltik ki a rekeszt,³⁶ ezen eljárás alkalmazásával már egészen a korai római időszaktól találkozhatunk, mivel a technika a kelta hagyományokból eredeztethető.³⁷

³² K. VÉGH 1969, HELLEBRANDT 1999.

³³ K. VÉGH 1971, 93–95.

³⁴ SELLYE 1939, Taf. II/6–8.

³⁵ KOCIŞ 2004, 38.

³⁶ SELLYE 1939, 15.

³⁷ RIHA 1979, 29.

10–II. századi leletek

Két tárgy – melyek biztosan a 10. századra datálhatóak – díszítőmotívumai olyan egyediek, hogy pontos párhuzamuk nem ismert. Mintakincsük alapján azonban honfoglaló övgarnitúrához való tartozásuk nem kétséges.³⁸

Pajzs alakú, kéregöntéssel készült keskeny típusú (az öv lecsüngő végére való) övveret. Szegélyét felül közepén, valamint kétoldalt egy-egy cseppminta díszíti. Felületét félpalmetták osztják három mezőre, melyek mindegyikében egy-egy levélmotívum látható. Hátoldalán, a tengelyében egy-egy felerősítésre szolgáló szegecs látható. A mintázat pontos párhuzama nem ismert. Hasonló veretek a 10. század 2. felére jellemzőek. Anyag: bronz; M: 2,2 cm; Sz: 1,6 cm; HOM Ltsz.: 2013.60.25.; (9/1. kép).

Nyújtott pajzs alakú, kéregöntéssel díszített szíjvég, felső vége hiányzik. Felületét ritmikusan ismétlődő meanderek díszítik. Hátoldalán egy, a felerősítést szolgáló bronzkarom látható, párja a letört felső részen lehetett. A tárgy pontos párhuzama nem ismert. Anyag: bronz; M: 2,6 cm; Sz: 1,2 cm; HOM Ltsz.: 2013.60.24.; (9/2. kép).

Az általánosan 10–II. századra keltezhető leletanyagot 2 vaskés, egy nyílhegy, egy bronzcsörgő és két ruhaveret képviseli.

Kisméretű, nyéltüskés vaskés. Nyéltüskéje középső állású, éle egyenes, háta enyhén ívelt. Jó megtartású, hegye letört. A korszak késleletei még feldolgozatlanok. Anyag: vas; H: 5,5 cm; HOM Ltsz.: 2013.60.43.; (9/7. kép).

Nyéltüskés vaskés. Nyéltüskéje középső állású, a penge háta egyenes, éle enyhén ívelt. Jó megtartású, a penge alsó fele letörött. Anyag: vas; H: 7,5 cm; HOM Ltsz.: 2013.60.44.³⁹; (9/6. kép).

Hosszú vágóélű deltoid alakú nyílhegy. A penge középtengelyében enyhén kiemelkedő gerinc húzódik, felerősítése nyéltüskével történt. Az egyik leggyakoribb 10–II. századi nyílhegyforma, de párhuzamai kimutathatók a 12–13. századból is.⁴⁰ Anyag: vas; H: 9,6 cm; HOM Ltsz.: 2013.60.37.; (9/14. kép).

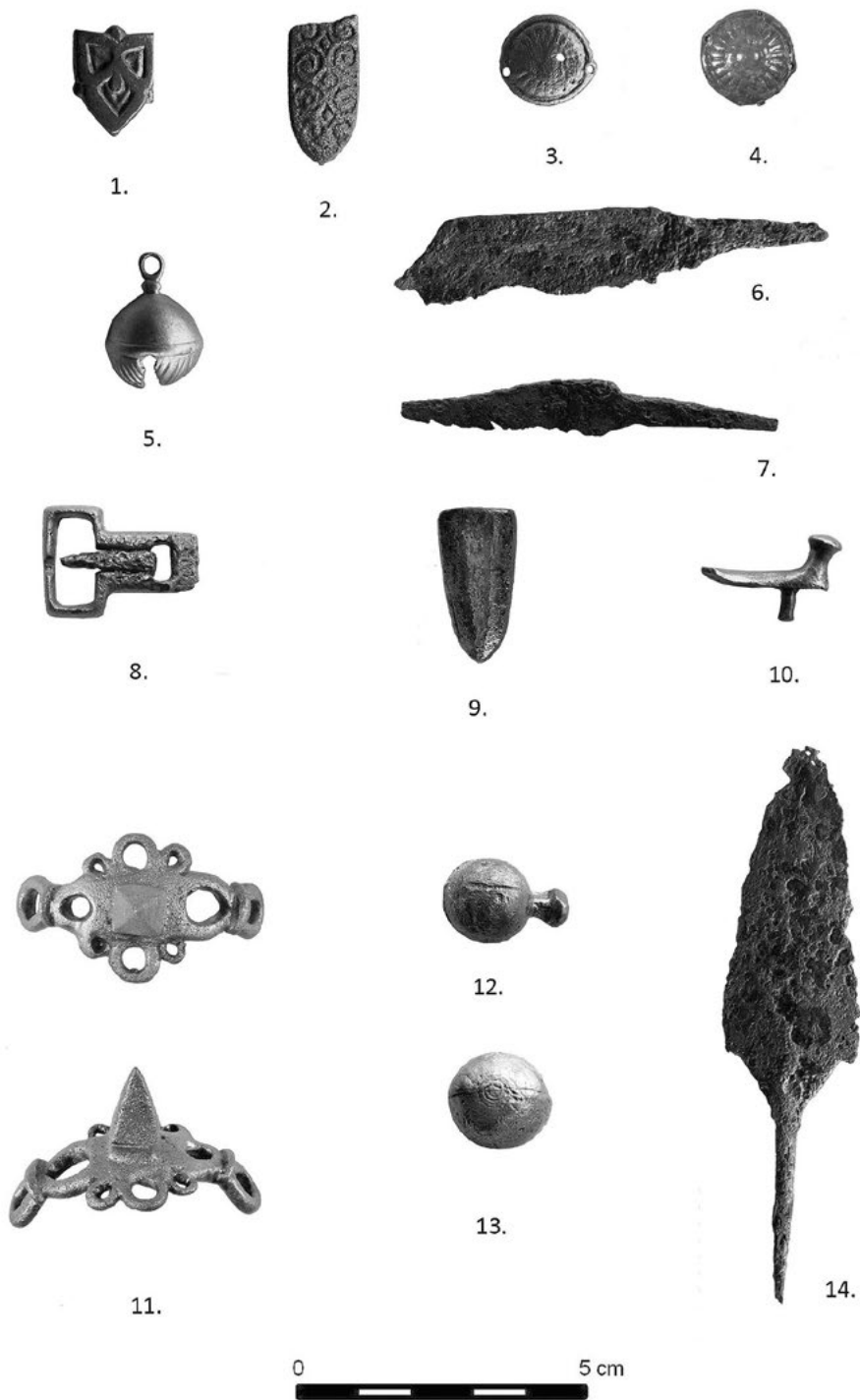
Két félből öntött bronzcsörgő egyik fele. Kerek füle egy bordával kapcsolódik a csörgő testéhez, melynek alsó harmadát ugyancsak borda övezi. A csörgő alsó harmada ferde rovátkolással díszített, s egy tölcsér alakú résszel áttört. Elterjedt 10. századi tárgytípus, előfordul lószerszámdíszként, de gyermekek nyakába akasztva is. A 6–8. századtól a 13–14. századig hasonló formák mindenütt kimutathatók az eurázsiai sztyeppéken.⁴¹ Anyag: bronz; M: 2,9 cm; HOM Ltsz.: 2013.60.29.; (9/5. kép).

³⁸ RÉVÉSZ 1996, 103–133.

³⁹ A lelőhelyhez legközelebb eső, régészetileg feldolgozott térség (Rétköz) késleleteiről: ISTVÁNOVITS 2003, 328–330.

⁴⁰ Cs. SEBESTYÉN 1932, 197.

⁴¹ KOVÁCS 1988, 150–151.

9. kép. A műszeres leletfelderítés során talált fémleletek II.

Kéregöntéssel készült kerek ruhadísz. Szegélyét kiemelkedő borda díszíti, felületét sugár irányban futó rovátkák ékesítik. A szegélyen, egymással átellenben két, felvarrásra szolgáló lyuk látható. Kopott, használt példány. Anyag: bronz; átm.: 1,7 cm; HOM Ltsz.: 2013.60.28.; (9/3. kép).

Bronzból készült, kerek alapú, vékony, öntött, kúpos kiképzésű ruhadísz. A kúp domború közepét két sima, díszítetlen és közte merőlegesen rájuk bevonalkázott sáv díszíti. Egészen a szélén 5 db pici kerek átfúrt lyukkal oldották meg a felerősítést. Az átfúrt lyukak a szélén körbefutó bemélyedésen kívül találhatóak: 2–2 közelebb egymáshoz, a négy „sarkán”, az ötödik pedig közvetlenül egy másik mellett. Hátoldalán a felvarrásra szolgáló fülek csomkja található. Átm.: 1,8 cm; M: 0,7 cm, V: 0,2 cm; HOM Ltsz.: 2013.60.27.; (9/4. kép).

Ezek a kerek ruhadíszek valószínűleg a 10–11. századra keltezhető női ruházat ingnyakdíszeként viselt csüngős veretek felső tagjai. A veret csüngős végének elvesztése és a felerősítést szolgáló fülek letörése után átfúrták a veretet és a továbbiakban négy sarkán felvarrva viselhették tovább. Párhuzamait megtaláljuk az Ikervár-Virág utca, 37. férfisírában, ahol szintén átfúrták és süvegre varrták. A sírt ásatója a 10. század második felére datálta.⁴² Hasonló leletek kerültek elő a Püspökladány-Eperjesvölgyön feltárt temető két, 10. század első felére keltezhető gyermeksírában, ahol a fej körül találták meg ezeket a verettípusokat.⁴³ Bronzból öntött változataik a 11. század közepéig kimutathatók.⁴⁴

Középkor

A középkor időszakára datálhatunk egy vaskéstöredéket és két muskétagolyót. Kisméretű kovácsoltvas kés nyéltüskéje. Pengéjéből csak egy kis tüske maradt meg. H: 4,2 cm, Sz: 0,2–0,6 cm, V: 0,2 cm; HOM Ltsz.: 2013.60.42.

A vágóeszközök nyelén a nyéltüskére erősített fa-, esetenként csontborítást a vas megjelenése óta alkalmazták, és csak a késő középkorban kezdte mindinkább felváltani a nyéllapos megoldás. Feltételezhetően ez a Tiszakeszi-Szódadombról előkerült kisméretű nyéltüske egy középkori késhez tartozhatott.

Tömör ólomgömb – muskétagolyó –, tetején két bekarcolással, megmaradt öntőcsappal. Átmérő: 1,3 cm, öntőcsap hossza 0,8 cm. (HOM Ltsz.: 2013.60.45.) (9/12. kép)

Tömör ólomgömb – muskétagolyó –, az öntőforma illesztésének nyoma fut körbe, mely mellett 3 koncentrikus körből álló jel van egy helyen. Öntőcsap letört helye látszik. Átmérő: 1,3 cm. (HOM Ltsz.: 2013.60.44.) (9/13. kép).

⁴² P. HAJMÁSI–KISS 2000, 73, 82, 17. és 94. tábla.

⁴³ M. NEPPER 2002, II. 189. tábla 3–4. és 168. tábla.

⁴⁴ BÁLINT 1991, 66–71, 123–136.

Mindkét muskétagolyót ólomból öntötték, egyforma nagyságúak. Kézipuskához való golyók, melyeket száras golyóöntő formával öntöttek. A fogó fejében volt a golyó méretének megfelelő üreg, a két pofában egy-egy félgömb alakban. A két pofa találkozásánál volt az öntőcsatorna, melyben benne maradt az öntés során belefolyt ólom, amit a golyó kivétele után kellett levágni. Ez az egyik Tiszakesziről előkerült darab esetében elmaradt. Ugyanilyen méretű ólomgolyók kerültek elő a füleki várból.⁴⁵ A kézi lőfegyverek Európában a 14. században jelentek meg először. A muskéták, melyek a korábbi szakállas puskáknak a továbbfejlesztett változatai, könnyebbek, egy ember is működtethette őket. A könnyűlovasság fegyvereként I. Ferdinánd nyugati zsoldosai révén terjedtek el hazánkban a 16. század elején és mintegy másfél száz évig használatban is maradtak.⁴⁶

Számos tárgyat nem tudunk pontosan datálni. Ilyenek például a vasszegek (HOM Ltsz.: 2013.60.48; 50; 51; 52.). A szegek készítése hasonló módon történhetett, mint ahogyan azt az elmúlt századokban a cigánykovácsok készítették. Kovácsolt vaspálcából megfelelő hosszúságút vágtak le, majd egyik végét hegyesre kalapálták, másik végét szegfejezővel tömörítették.⁴⁷ Kortalan darabok a Tiszakeszi-Szódadombról előkerült darabok is, mivel szeget a különböző fatárgyakhoz, házak farészeihez, koporsókhoz már a népvándorlás korától használtak.

Vasból készült lapos, letört hegyű nyéltüskés, másodlagosan meggörbült reszelő darabja. A fogai domborúak, kopottak, körülbelül 2 mm-enként követik egymást. Mérhető H: 13,5 cm; Sz: 1,5 cm; HOM Ltsz.: 2013.60.40.

Finomabb felületi megmunkálások eszköze a reszelő, melyen a fogak vágással vannak kialakítva. Egyszeres vágású reszelőnek nevezzük azt, amelyiken egy irányban vannak bevágva a fogak, mint a Tiszakeszi-Szódadombon előkerült darab esetében is. Ez is kortalan darab, avar kori ötvössírokból és középkori lelőhelyekről is kerültek elő hasonló darabok.

Bőrszíjjal felerősíthető, gúla alakú tüskéjű, bronzból öntött sarkantyú, melynek szárai nyolcas alakban meghajlított, lapos téglalap átmetszetű pántokból állnak. A nyolcas alsó része függesztőfül. A tüske nyakánál, a száakra merőlegesen kiszélesedő részen ívesen áttört díszítésű. Két szára közti távolság: 4 cm; a tüskénél a legszélesebb részen 3,5 cm széles; tüskéje: 0,8 × 0,8 cm alapterületű; M: 1,6 cm; V: 0,2–0,5 cm; HOM Ltsz.: 2013.60.47.; (9/II. kép).

A Tiszakeszi-Szódadombon előkerült sarkantyú korát nem sikerült jelen munka elkészítéséig megállapítani, párhuzamát eddig nem találtuk. Annyi bizonyosan megállapítható róla, hogy dízsarkantyú lehetett. Elképzelhetőnek tartjuk azt is, hogy recens darabról van szó.

⁴⁵ KALMÁR 1959, II.

⁴⁶ KALMÁR 1971, 195–196.

⁴⁷ SZABÓ 1954, 136.

Mindezek mellett – a salakokat és bronzrögöket leszámítva – több olyan tárgy is előkerült, melyeket töredékességük vagy formai általánosságuk miatt nem tudunk korszakba sorolni. Ilyenek több bronz és rosszezüst lemezszalag töredékei (HOM Ltsz.: 2013.60.30.; 32–35.), egy kúpos ólom, öntő- vagy rögzítőcsappal rendelkező tárgy (HOM Ltsz.: 2013.60.56.) vagy egy mindkét végén szerszámnak kialakított bronztárgy, melynek egyik vége hegyes, másik élben végződő, talán fém- vagy bőrmegmunkáló munkaeszköz lehetett (HOM Ltsz.: 2013.60.49.) (8/6. kép).

Végezetül álljon itt még néhány olyan tárgy, melyeknek a feldolgozás során nem találtuk párhuzamait, de közreadásukról nem mondhatunk le sem esztétikai értékük miatt, sem pedig esetleges jövőbeli szerepük miatt.

Bronz, pajzs alakú, három síkra osztott ezüstözött szíjvég, melynek hátulján két rögzítésre szolgáló pocók található. H: 2,7 cm; Sz: 1,5 cm; HOM Ltsz.: 2013.60.26.; (9/9. kép).

Öntött bronztárgy töredéke. Kisméretű, hosszúka alakú, lapos, egyik végén kiszélesedő és törött, másik vége felfelé hajló gombban végződik. A tárgy alsó részén egy szegecsszerű nyúlvány helyezkedik, feltehetően ennek segítségével applikálták fel valamilyen felületre. H: 2,30 cm; HOM Ltsz.: 2013.60.36.; (9/10. kép).

Kisméretű, öntött bronzcsat szögletes csatkarikával és téglalap alakú csattesttel. A pecék eltörött, nem érintkezik a csatkarikával. A csatkarika átmetszete enyhén trapéz alakú. H: 2,75 cm; csatkarika sz.: 2,00 cm; HOM Ltsz.: 2013.60.39.; (9/8. kép).

Összegzésként megállapíthatjuk, hogy a BORBAS-projekt vizsgálati módszereinek eredményeként jelentősen pontosodtak a tiszakeszi-szódadombi lelőhelyről származó régészeti adataink. A bronzkori lelőhely belső szerkezetét tisztáztuk. A lelőhely egészéhez képest kis felületű, szisztematikus fémdetektoros kutatás 56 tárgya több korszak esetében új ismeretekkel gazdagította a kutatást, és az eddigi kutatástörténet során ismeretlen kelta korszakkal új elemként gazdagította a lelőhely időspektrumát.

IRODALOM

BALÁZS–P. FISCHL 2013

BALÁZS ÁDÁM – P. FISCHL KLÁRA: Újabb bronzkori kocsimodell Tiszakeszi-Szódadombról. Neues bronzezeitliches Wagenmodell von Tiszakeszi-Szódadomb. In: *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* 52 (2013) 21–30.

BÁLINT 1991

BÁLINT, CSANÁD: Südungarn im 10. Jahrhundert. *Studia Archaeologica* 11. Budapest, 1991.

BALOGH–SZABÓ 2013

BALOGH ANDRÁS – SZABÓ MÁTÉ: RPAS-Robotrepülők a régészet szolgálatában. *Magyar Régészet Online Magazin* 2013. tél.

BALOGH–KISS 2014

BALOGH ANDRÁS – KISS KINGA: Robotrepülőkkel készített légifelvételek feldolgozása. *Magyar Régészet Online Magazin* 2014. tavasz.

BANNER 1956

BANNER, JÁNOS: *Die Pécelér Kultur*. Budapest, 1956.

BÁTORA, JOZEF: *Das Gräberfeld von Jelšovce / Slowakei. Ein Beitrag zur Frühbronzezeit im nord-westlichen Karpatenbecken 1–2*. Prähistorische Archäologie in Südosteuropa 16. Kiel, 2000.

BOGNÁR-KUTZIÁN 1972

BOGNÁR-KUTZIÁN, IDA: The Early Copper Age Tiszapolgár Culture in the Carpathian Basin. *Archeologia Hungarica* 48. Budapest, 1972.

BÓNA 1958

BÓNA, ISTVÁN: Chronologie der Hortfunde von Koszider-Typus. *Acta Archaeologica Hungarica* 9 (1958) 211–243.

BÓNA 1963

BÓNA ISTVÁN: Tiszakeszi késő bronzkori leletek. Spätbronzezeitliche Funde in Tiszakeszi. In: *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* 3 (1963), 15–35.

BÓNA 1975

BÓNA, ISTVÁN: Die mittlere Bronzezeit Ungarns und ihre südöstlichen Beziehungen. *Archaeologica Hungarica* (1975).

DANI 2001

DANI JÁNOS: Kora bronzkori sírok Tiszakeszi-Szódadombról (Pap-tanya). *Ősrégészeti levelek* 3 (2001) 32–34.

DEMBSKI 1999

DEMBSKI, GÜNTHER: Keltische Münzen in Ostösterreich – Boier und Burebista. *Acta Musei Napocensis* 36 (1999) 51–58.

DEMBSKI 2009

DEMBSKI, GÜNTHER: Einprägung und Fremdgeld – Die Fundmünzen aus Roseldorf. In: HOLZER, VERONIKA: *Roseldorf. Interdisziplinäre Forschungen zur grössten keltischen Zentralsiedlung Österreichs*. Wien, 2009.

EISNER 1927

EISNER, JAN: Mince tzv. barbarské na Slovensku a v podkarpatské Rusi. *Numismatický časopis československý* 3 (1927) 1–27.

P. FISCHL – KIENLIN 2013

P. FISCHL, KLÁRA – KIENLIN, TOBIAS L.: Results of a Systematic Survey Programme on the Hatvan Sites of Emőd-Nagyhalom and Tard-Tatárdomb in Northern Hungary. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 64 (2013) 5–32.

P. FISCHL–KIENLIN 2015

P. FISCHL, KLÁRA – KIENLIN, TOBIAS L.: Neuigkeiten von einem „unbekannten Bekannten“ – Der bronzezeitliche Fundort Tiszakeszi-Szódadomb. In: SZATHMÁRI, ILDIKÓ (Hrsg.): *An der Grenze der Bronze und Eisenzeit: Festschrift für Tibor Kemenczei zum 75. Geburtstag*. Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 2015, 109–120.

P. FISCHL–KIENLIN–SERES 2012

P. FISCHL, KLÁRA – KIENLIN, TOBIAS L. – SERES, NÁNDOR: Bronzezeitliche (RBAI-2) Siedlungsforschungen auf der Borsoder Ebene und im Bükk-Gebirge. Überblick und neue Ergebnisse. Bronzkori (RBAI-2) településkutatók a Borsodi-síkságon és a Bükk hegységben. Áttekintés és újabb eredmények. In: *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* 51 (2012) 23–43.

P. FISCHL–KIENLIN–PUSZTAI–BRÜCKNER–KLUMPP–TUGYA–LENGYEL 2014

P. FISCHL, KLÁRA – KIENLIN, TOBIAS L. – PUSZTAI, TAMÁS – BRÜCKNER, HELMUT – KLUMPP, SIMONE – TUGYA, BEÁTA – LENGYEL, GYÖRGY: Tard-Tatárdomb: An Update on the Intensi-

- ve Survey Work on the Multi-Layer Hatvan and Füzesabony Period Settlement. In: KIENLIN, TOBIAS L. – VALDE-NOWAK, PAWEŁ – KORCZYŃSKA, MARTA – CAPPENBERG, KLAUS – OCIEPKA, JAKOB (eds.): *Settlement, Communication and Exchange around the Western Carpathians in European Context. International Workshop at the Institute of Archaeology, Jagiellonian University in Kraków October 27–28, 2012*. Archaeopress Archaeology (Oxford) 2014, 341–379.
- P. FISCHL–KULCSÁR 2011
P. FISCHL KLÁRA – KULCSÁR GABRIELLA: Tiszán innen, Dunán túl. A kora bronzkor kérdései a kiskundorozsmai temető kapcsán. Dersseits der Theiß, jenseits der Donau. Fragen der Frühbronzezeit hinsichtlich des Gräberfeldes von Kiskundorozsma. In: *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia Archaeologica* 12 (2011) 59–90.
- GÁLFFY 1902
GÁLFFY IGNÁCZ: Az archaeologiai szakosztály jelentése. In: SZENTPÁLI ISTVÁN (szerk.): *A Borsod-Miskolci közművelődési és múzeumi egyesület 1901. évi évkönyve*. Miskolc, 1902, 28–47.
- GOHL 1910
GOHL, ÖDÖN: *Gróf Dessewffy Miklós barbár pénzei*. Budapest, 1910.
- P. HAJMÁSI–KISS 2000
P. HAJMÁSI ERIKA – KISS GÁBOR: Ikervár-Virág utca. In: KISS GÁBOR: *Vas megye 10–12. századi sír- és kincsleletei*. Magyarország Honfoglalás-kori és kora Árpád-kori sírleletei 2. Szombathely, 2000, 41–118.
- HELLEBRANDT 1999
HELLEBRANDT, MAGDOLNA: *Celtic Finds from Northern Hungary*. Corpus of Celtic Finds in Hungary III. Budapest, 1999.
- HUNYADI 1942–1944
HUNYADI ILONA: *Kelták a Kárpátmedencében I–II*. Budapest, 1942–1944.
- ISTVÁNOVITS 2003
ISTVÁNOVITS ESZTER: *A Rétköz honfoglalás és Árpád-kori emlékanyaga*. Das landnahme- und arpadenzeitliche Nachlassmaterial des Rétköz. Régészeti gyűjtemények Nyíregyházán 2. Magyarország honfoglalás kori és kora Árpád-kori sírleletei 4. Nyíregyháza, 2003.
- KALMÁR 1971
KALMÁR JÁNOS: *Régi magyar fegyverek*. Budapest, 1971.
- KALMÁR 1959
KALMÁR JÁNOS: *A füleki (Filakovo) vár XV–XVII. századi emlékei*. Régészeti Füzetek Ser. II. 4. Budapest, 1959.
- KEMENCZEI 1971
KEMENCZEI TIBOR: A Gáva kultúra leletei a miskolci múzeumban. Funde der Gáva Gruppe in Miskolcer Museum. In: *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* 10 (1971) 31–87.
- KEMENCZEI 1988
KEMENCZEI TIBOR: Kora vaskori leletek Dél-Borsodban. Früheisenzeitliche Funde in Süd-Borsod. In: *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* 25–26 (1988) 91–107.
- KOCIŞ 2004
KOCIŞ, SORIN: *Fibulele din Dacia Romană. The brooches from Roman Dacia*. Cluj-Napoca, 2004.
- KOLNÍKOVÁ 1963
KOLNÍKOVÁ, EVA: Niekolo pznámok k novým nálezom keltských minci na Slovensku. Študijné zvesti AÚSAV II (1963) 31–42.

KOLNÍKOVÁ 2003

KOLNÍKOVÁ, EVA: Fundmünzen in der laténezeitlichen Burgwällen und anderen Höhenanlagen in der Slowakei. *Slovenská Archeológia* 51 (2003) 223–246.

KOVÁCS 1988

KOVÁCS LÁSZLÓ: A tímári (Szabolcs-Szatmár m.) honfoglalás kori temetőmaradványok. Landnahmezeitliche Gräberfeldreste von Tímár, Kom. Szabolcs-Szatmár. *Communicationes Archaeologicae Hungariae* 1988, 125–158.

MOZSOLICS 1967

MOZSOLICS, AMÁLIA: *Bronzefunde des Karpatenbeckens. Depotfundhorizonte von Hajdúsámson und Kosziderpadlás*. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1967.

M. NEPPER 2002

M. NEPPER IBOLYA: *Hajdú-Bihar megye 10–11. századi sírleletei I–II*. Magyarország honfoglalás-kori és kora Árpád-kori sírleletei 2. Budapest–Debrecen, 2002.

ONDROUCH 1961

ONDROUCH, VOJTECH: Mince Keltov a Dáko-Gétov na Slovensku. *Moravské numismatické zprávy* 8 (1961) 5–55.

PATAY 1957

PATAY PÁL: Rézkori temető Tiszakeszin. Gräberfeld aus dem Kupferzeit bei Tiszakeszi. In: *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* 1 (1957) 31–45.

PINK 1939

PINK, KARL: *Die Münzprägung der Ostkelten und Ihren Nachbarn*. Dissertationes Pannonicae II/15. Budapest, 1939.

PROHÁSZKA 2006

PROHÁSZKA PÉTER: Elfelejtett kelta éremleletek I.: Egy Csongrád megyei kelta ezüstéremlelet. *Numizmatikai Közlöny* 104–105 (2006) 3–14.

PROHÁSZKA 2013

PROHÁSZKA PÉTER: Az óhutai kelta kincslelet (1846). *Numizmatikai Közlöny* 110–111 (2013) 37–50.

RÉVÉSZ 1996

RÉVÉSZ LÁSZLÓ: *A karosi honfoglalás kori temetők. Régészeti adatok a Felső-Tisza-vidék X. századi történetéhez*. Die Gräberfelder von Karos aus der Landnahmezeit. Archäologische Angaben zur Geschichte des oberen Theigebietes im 10. Jahrhundert. Magyarország honfoglalás kori és kora Árpád-kori sírleletei 1. Miskolc, 1996.

RIHA 1979

RIHA, EMILIE: *Die römischen Fibeln aus Augst und Kaiseraugst*. Augst, 1979.

RUCKDESCHEL 1978

RUCKDESCHEL, WALTER: *Die frühbronzezeitlichen Gräber Südbayerns*. Habelt, Bonn, 1978.

SCHALK 1998

SCHALK, EMILY: *Die Entwicklung der prähistorischen Metallurgie im nördlichen Karpatenbecken. Eine typologische und metallanalytische Untersuchung*. Internationale Archäologie–Naturwissenschaft und Technologie 1, Rahden/Westfalen, 1998.

CS. SEBESTYÉN 1932

CS. SEBESTYÉN KÁROLY: „*A sagittis Hungarorum...*” *A magyarok íja és nyila*. Dolgozatok 8 (1932) 167–255.

SELLYE 1939

SELLYE IBOLYA: *Császárkori emailmunkák Pannoniából*. Dissertationes Pannonicae Ser. II. No. 8. Budapest, 1939.

STANCZIK–VADAY 1971

STANCZIK, ILONA–VADAY, ANDREA: Keltische Bronzegürtel „ungarischen” Typs im Karpatenbecken. *Folia Archaeologica* 22 (1971) 7–28.

SZABÓ 1954

SZABÓ GYÖRGY: A falusi kovács a XV–XVI. században. *Folia Archaeologica* 6 (1954) 123–145.

SZONTAGH 1870

SZONTAGH FERENCZ: Archaeologiai levelek XXVI. *Archaeologiai Értesítő* 2 (1870) 292–294.

TOMPA 1937

TOMPA, FERENC: 25 Jahre Urgeschichtsforschung in Ungarn 1912–1936. *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission* 54–55 (1934–35) (1937) 27–127.

TORBÁGYI–VIDA 2013

TORBÁGYI, MELINDA – VIDA, ISTVÁN: The coin hoard of Abasár. *Dissertationes Archaeologiae Ser. 3. No. 1* (2013) 7–20.

K. VÉGH 1969

K. VÉGH KATALIN: Kelta leletek a miskolci múzeumban. Keltenfunde im Herman Ottó Museum in Miskolc. In: *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* 8 (1969) 69–114.

K. VÉGH 1970

K. VÉGH KATALIN: Honfoglalás- és kora Árpád-kori sírleletek a miskolci múzeumban. Landnahme- und frühárpádenzeitliche Grabfunde im Miskolcer Museum. In: *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* 9 (1970) 79–109.

K. VÉGH 1971

K. VÉGH KATALIN: Szarmatakori leletek a miskolci Herman Ottó Múzeumban. Sarmatenzeitliche Funde im Herman Ottó Museum von Miskolc. In: *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* 10 (1971) 87–115.

VLADÁR 1974

VLADÁR, JOSEF: *Die Dolche in der Slowakei. Prähistorische Bronzefunde VI, 3.* München, 1974.

Kisbaltával a tudományért

Bacsikai István barátommal az ismeretségem még a múlt században, az 1990-es évek vége felé kezdődött. Akkor én – immár harminc esztendeje – a dorogi határt háborgattam, akkor éppen a Kati-dűlőben birkóztam a végeláthatatlannak tűnő templom körüli temető sírjaival. Szegedi régészhallgatóim kitartó munkája ellenére is évről évre egyre kevesebb sírt tártunk fel. A pénz ugyanis egyre kevesebb lett, végül aztán magam is beláttam, hogy így soha nem lesz ebből teljes feltárás, mert ahhoz több mint matuzsálemi kort kellene megélnem. Ide kezdett járogatni Bacsikai Pista, lehet, hogy nem a saját jószántából, hanem kisebbik fiának, Zsoltinak az unszolására. Az eszes kisfiút ugyanis valami eddig ismeretlen vírus fertőzhette meg: olthatatlan vágyat érzett a régészet iránt, a fürge vakondokat megszágyenítő buzgalommal turkálta és vizslatta az anyaföldet, és nem is eredménytelenül: Hajdúdorog északi határrészében ő fedezett fel egy körárkos szarmata sírt, amit meg is ástunk – sajnos, már csak szerény maradványait rögzíthettük a szétszántott temetkezésnek.

Az idő múlt, Zsolti kamasszá érett, megjött a józan esze is, ezért aztán úgy hátat fordított a régészetnek, hogy vissza se nézett. Közben azonban az édesapjára terjedt át a veszedelmes kór. Őt viszont a régészeti kutatás műszaki lehetőségei villanyozták fel, igaz, egy tökéletesen sarlatán „műszaki szakértő” közbejöttével. Hiszen Pista barátom akkor még a televíziókészülékek doktora volt Nánáson. Nagy hatással volt rá *Bocz Péter* is, aki ekkorra már profi régészeti kutató lett. Ő is kiképezte magát a fémkereső kezelésére. Nemcsak Dorogon csipogtattak már, hanem a szomszédvárbán, Nánáson is. Sok kiváló leletnek jutott így nyomára a két jó barát a környéken, amelyek ma már a múzeumi raktárakban pihennek. (Nem írom meg, hogy hol, nehogy mások is odaszokjanak.) Ezt a tevékenységet, persze, nem titokban végezték, hanem a területileg illetékes múzeumok tudtával, így aztán hivatalos csipogtatókká léptek elő. Nagy szükség is volt rájuk, hiszen ekkor már „dübörgött” az autópálya-építés mindenfelé. Főfoglalkozású fémkeresővé azonban csak Bacsikai István lett, aki – mint vállalkozó – a beruházásokon dolgozott, utazgatván az ország egyik végéből a másikba.

Lelkiismeretes munkájának hamarosan híre is ment az országban. Jeles szakmai kitüntetésben részesült, a régészek szinte versengtek érte az ásatásokon. (Szerencsére így van ez ma is.) Nagy öröömre azonban a népszerűség ellenére sem lett

1. kép. Amulett-balta,
Hajdúdorog-Kövecses-halom

hűtlen ahhoz a tájhoz, ahol először eredt a rejtett kincsek nyomába: Hajdúnánáshoz és Hajdúdoroghoz. Amikor alkalmunk volt Bocz Péterrel erre felé vallatóra fogni a határ valamelyik részét, hívásunkra mindig megjelent, sokszor szombaton meg vasárnap is. Pedig mi – akik állandóan a templom egerével álltunk erős gazdasági versengésben – nemigen tudtuk jó szón kívül szorgos tevékenységét mással honorálni. Rendkívül nagy segítségünkre volt a dorogi Szállásföldeken feltárt templom körüli Árpád-kori temető feltárásánál, ahol a többszörösen egymásba ástott, megbolygatott sírok mellékletei nagyon gyakran a hányóban landoltak, s csak fémkeresővel sikerült a nyomukra jutnunk. De a fémkereső adta kezünkbe a pródi temető érmeit is, nem beszélve a mára szinte teljesen szétszántott, II–IV. századi Cégény falu nagyszámú tárgyi emlékéiről.

Amiről azonban itt írni akarok, az Hajdúdorogon történt. A várostól délre a Kövecses-halmon már jó ideje megtaláltuk annak az Árpád-kori kőtemplomnak a gyér nyomait, amely valószínűleg a 14. század elején először említett Dorog nevű település temploma lehetett. Az egykori templom a domb tetején volt, így aztán a magassági pontot is itt tűzték ki egykor az inzellérek; a templom maradványaiból a magassági pontnak ástott gödör alig hagyott valamit. Megtaláltuk viszont a pontot jelölő, kereszttel ellátott téglát, s ami igen lényeges: az egyik feldúlt sír mellett előkerült egy Szent László korában vert ezüstpénz is. A templomot tehát László uralkodása alatt emelték, s ekkor létesült körötte a később hatalmas kiterjedésűvé vált temető is, amelynek csak néhány sírját tárhattuk fel eddig. E dombtól észak felé egy valamivel alacsonyabb kiemelkedés húzódik, amely egészen a város végéig, az egykori gépállomásig ér. Ezt a területet ma Pedagógusföldnek nevezik, mivel hosszú ideje itt terül el a pedagógusok földjárandósága. Korábban gyümölcsös volt itt, ma a helyén szántóföld található, ahol szinte minden évben kukoricát, ritkábban napraforgót termelnek.

Már régebben is előkerültek itt a földmunkák alkalmával különböző régiségek; volt, hogy az eke koponyát szántott ki. 2008 tavaszán, kukoricavetés idején a dorogi határt állandóan éberrel vizsgáló Bocz Péter barátom a dombtetőn észrevette, hogy az előző őszi szántáskor több sírt is kifordíthatott az eke, ezt jelezték a felszínen látható emberi csontok. Tanakodtunk, mitévők legyünk. A tanakodásba *Csige Tamás* polgármestert is bevontuk, aki még iskolás gyerekként vett részt a dorogi Gyűlés nevű határrészben előkerült honfoglalás kori temető feltárásában. Nem kellett tehát neki sokat magyarázni, hogy miről is van szó. Rögtön meg is ígérte, hogy biztosít munkaerőt meg valamennyi pénzt is, kérjünk ásatási engedélyt, s ne hagyjuk a temetőt elpusztulni.

Ősszel – 2008. október 20-án – meg is kezdtük a tíz napig tartó leletmentő ásatást. Akkor a földet már újból megszántották, egymás után bontottuk ki a sírokat, de azt is észleltük, hogy a dombtetőn igen sok temetkezést már elpusztított a talajművelés. Nem hiányzott sokáig az ásatásról Bacskai István sem. Október 23-án (mivel ha az idő engedi, dolgozni kell ünnepen és vasárnap is, mert bármikor be-

köszönhetnek az őszi esős napok, amelyek még a téli hónál-fagynál is rosszabbak a határban dolgozó régész számára) megjelent a földbe látó kis masinával, s rövid időn belül igen nagy örömet szerzett nekünk. Az első szelvényünk északi oldalán lévő földhányóban egy kis bronzbaltácskát talált, amely mindössze $5,5 \times 4$ centiméteres. Felületét beütött pontok és vonalkák díszítik, az egyik (a külső) oldalon sűrűbben, a másikon ritkábban elhelyezve (1. kép).

Nem véletlenül örvendeztünk, hiszen ez mindössze a harmadik ilyen tárgy hazánkban. Az első még 1885-ben került elő Szabolcsveresmarton, a Tisza partomlásában. 1888-ban adták át Jósza Andrásnak, a híres szabolcsi csodadoktornak és múzeumalapítónak, azóta a tárgy a nyíregyházi múzeum gyűjteményének ritkasága. Azaz már nem is annyira ritka, mert egy jó évtizede előkerült a hasonmása a mai Hajdúböszörmény határába eső egykori középkori falutelepülésen, Cégényben is. (Amelynek semmi köze a mai Cégénydányádhoz.) A harmadik példány pedig itt látta meg a napvilágot Hajdúdoragon, ahol az egyik 11. században elhunyt fegyverforgató tulajdona volt. No persze nem a kicsiny baltát forgatta a csatamezőn, hanem egy nehéz kétélű kardot, lándzsát vagy talán éppen a kis balta felnőtt testvérét.

Mindezt pedig onnan tudjuk, hogy a nálunk ritkaságszámba menő díszes bronzbaltácska egyáltalán nem ritka lelet az egykori Kijevi Oroszország (a Kijevi Rusz) területén. Ott a korai államszervezet katonai kísérete, a skandináv eredetű varég és keleti szláv druzsinnyikok sírjaiban kerültek elő elég nagy számban, főként a 11. század első feléből. E tárgyak bizonyára amulettek voltak, amelyeket a harcosok az övükre függesztve hordtak. (Meg kell itt jegyeznem, hogy e kis fegyverek nem egyformák, hanem a valóban használatban lévő harci balták különböző típusait utánozzák.) De hát hogyan kerülhettek ezek a varázsserejű kis balták Oroszországról hozzánk?

A választ nem nehéz megadnunk. Az államszervező Szent István európai mintára átszervezett seregében igen sok külföldi zsoldos volt, köztük oroszföldiek is. Az egykorú forrás István fiát, Imre herceget „*dux Ruizorum*”-nak nevezi, ami magyarul annyit tesz, hogy „az oroszok vezére”, ám helyes átültetése: „a királyi testőrség parancsnoka.” Az Oroszhonból jött zsoldosok tehát jelentős szerepet játszottak a király testőrségében is. (Az uralkodó jobban bízott bennük, mint hazai atyafiságában. Ezen nem csodálkozhatunk, ha felidézzük Koppány esetét.)

A hazánkban megtelepült oroszok emlékét őrzik az *Orosz*, *Oroszi* típusú helyneveink, amelyek a 11–12. században keletkeztek. Főként a nyugati és keleti határvidéken fordulnak elő (nyugaton például Oroszvár), van belőlük az ország északkeleti részében, tehát Hajdúdorogtól nem messze is. Így hát egyáltalán nem véletlen, hogy e tárgyak errefelé láttak napvilágot.

A temető feltárása azóta is tart, úgy halad, mint Bubó doktor küldönce, mégis már 164 sírt bontottunk ki. Rég beigazolódott, hogy a 11. század közepén temetkezett ide a helyi közösség, hiszen már egy tucat I. András (1046–1060) korában vert pénzt

leltünk a sírokban. A baltát máig a legfontosabb mellékletnek tartjuk, s ezek a pénzek megerősítik, hogy nagyjából ugyanarra az időre keltezhető, mint oroszföldi párhuzamai. Sajnos nem tudjuk sírbeli helyzetét, mert a baltás sírt helyettünk az eke hozta napvilágra. De reménykedünk. Főképpen abban, hogy Bacskai Pista barátunk egy szép napon majd olyan sírt csipogtat ki nekünk, amelyben nemcsak a kisbalta lesz a helyén, hanem még egy pompás viking kard is a harcos övéhez lesz erősítve, amelyet Kijevben az Aranykapunál találtak 1902-ben. No, meg még egyebeket is (2. kép).

2. kép. Bacskai István és Bálint Marianna a hajdúdorogi feltáráson, 2008

A temetőnek van még egy érdekessége. Az István korának vége felé idetelepített lakosság – akik közt a határvédő rusz harcosok is voltak – később a Szent László idejében épült templom mellé temetkezett. A templomot a tatárok pusztították el, vele együtt a falu lakóit is. Ez azt jelenti, hogy a régi dorogi lakosság folyamatosságát jó két évszázadig figyelemmel tudjuk itt kísérni. S ez nem az egyetlen ilyen hely a mai Hajdúdorog határában. A Szállásföldeken az ott élő magyar népesség életét a honfoglalástól egészen a tatárjárásig követhetjük.

Mi a teendő?

Gondolatok a műszeres leletfelderítésről

Több-kevesebb – elsősorban külföldi, de hazai is – szórványos információ után először a 2000-es évek elején találkoztam személyesen a gyakorlatban a fém-detektor használatával. Valójában akkoriban, azaz mintegy másfél évtizeddel ezelőtt a detektoros kutatás már országszerte virágzott: főként a jól kereső értelmiségi réteg sportja volt. Attól az időszaktól máig – amikor a fémkereső már csaknem tömegszennvedéllyé vált, s a mindennapjainkba tört be – volt időm sokszor eltűnődni ennek a hasznos-kártékony régészeti eszköznek az alkalmazásán/alkalmazhatóságán. Nemegyszer kemény vitákba bonyolódtam e témában. Ennek ellenére igazán stabil, kialakult véleményem máig nem körvonalazódott a módszer szakmai alkalmazásával kapcsolatban, s még kevésbé a „régészeken túli” fém-detektoros társadalommal kialakított/kialakítható viszonyokra vonatkozóan. Ennek megfelelően az alábbiakban sokkal inkább kérdéseket fogok feltenni, hangosan töprengeni, semmint egy kialakult álláspontot megfogalmazni.

A fémkeresős társadalom és annak találkozása a régészekkel, múzeumokkal rendkívül sokrétű a hivatásos leletfelderítőtől a lelkes amatőr leletbejelentőn keresztül a kincsrablóig. Kérdésem: nekem mint régésznek, a nemzeti örökség őrének hogyan kell viselkednem az egyes detektorosokkal?

A fémkeresős társadalom talán legvékonyabb rétege a hivatásos leletfelderítő. Kizárólag olyan munkatársak jöhetnek szóba, akik a régészek teljes bizalmát élvezik. Ez már csak azért is szükségzerű, mert az archeológusok számtalan régészeti lelőhelyre felhívják a figyelmüket munkájuk révén. Tudjuk, hogy voltak tévedések. Van rá példa, hogy örökségvédelmi szervezetnél hivatalosan leletfelderítőként dolgozó bukott le illegális kutatásért. Tudunk arról is, hogy akadt, aki éveken keresztül úgy működött/működik együtt régész szakemberrel, hogy az általa detektorral talált tárgyaknak csak egy részét adta át. Mondhatnánk, hogy minden szakmában előfordulhatnak gazemberek. Csakhogy ez esetben több az ocsú, mint a búza...

Pedig el kell ismernem, hogy a módszer – melyről hazai pályán elsősorban Bacskai István tollából olvashatunk hasznos információkat¹ – igencsak jól használható. Belegondolni is rossz, mennyi mindent kihajigáltunk a korábbiakban (sőt gyakran ma is), amikor nem használtuk módszeresen a fémkeresőt. Hogy csak egy

1. kép. Középkori bronzcsat
poncolt díszítéssel
az egykori Cégény faluból

¹ BACSKAI 2013.

példát emeljek ki: korábban úgy véltük, hogy a szarmata telepek fémleletekben rendkívül szegények. Még az okot is tudni véltük, nevezetesen, hogy a nyersanyagban szegény Alföldön a szarmaták különösen vigyáztak vas-, bronz- és ezüstitárgyaikra, nem is beszélve az aranyról. Ez a képünk mára gyökeresen megváltozott. A szarmata telepeken – legalábbis egy (talán nagyobb) részén – komoly mennyiségben kerülnek elő műszeres leletfelderítés során e korábban ritkának vélt leletek, érmék, fibulák, csüngők, csengők és még sorolhatnám. Óföldrészekon például ket-tőszáznál több római kori felszíni fémtárgyat számoltak össze.² Való igaz, hogy a házakból, gödrökből, árkokból ma is ritkábban bukkannak elő, bár ezek száma is jócskán növekedett. Az ok persze egyszerű. E leletek zöme elveszett tárgy. Gazdája elhagyta például a fűben, aztán nem találta meg; lepottyant a föld porába; elgurult a bokrok közé. Szakmai szempontból megfogalmazva: e tárgyak az egykori járószinten keresendők, melyet a gépi humuszoláskor rendszerint – észre sem véve – eltávolítunk. Ez a tény arra is felhívja figyelmünket, hogy a detektorral talált fémleletek mélységadatait regisztrálva és térképezve szerencsés esetben elkészíthető az egykori táj terepmodellje.

Ha visszakanyarodunk a fémkeresős társadalomhoz, annak következő rétegét úgy határozhatnánk meg, hogy ők a jó szándékú érdeklődők. Egyúttal leletbejelentők. Az ő találataikról jó esetben értesül a régész, de mit kezdjen velük? Ők őszintén elmesélik, sőt néha le is írják, hogy vásároltak műszert, s gyűjtenek. Érdeklőket a lelet kora, megkeresik a szakembert. Általában hangsúlyozzák, hogy csak a humuszról szedik ki a leleteket. Gyűjteményükben rendszerint cserepek, csontok, mindenféle szerepel. A kulturális örökség védelméről szóló 2001. évi LXIV. törvény szerint a régész törvényesen akkor jár el, ha a kollekció régészeti darabjait „konfiskálja”, hiszen azok állami tulajdont képeznek. Csakhogy ezzel elveszíti leletbejelentőjét. Márpedig minden gyakorló szakember pontosan tudja a lelke mélyén, hogy nagyon-nagyon kevés tárgy kivételével jóval fontosabb számunkra a lelőhely meghatározása, mint magának a tárgynak a múzeumi őrzése. Talán az egyetlen kiskapu jelen ismereteim szerint, ha leltárba vesszük a tárgyat, s leltárba helyezzük a találónál, aki ragaszkodik hozzá. Persze ennek a megoldásnak is van árnyoldala, nem is egy. Nincs kapacitás a rendszeres ellenőrzésre. Ha a leletnek lába kel (az illető elköltözik ismeretlen helyre, meghal, elcseréli, elkallódik), akkor halmozódik a probléma. Nem beszélve arról, hogy tapasztalataim szerint sokszor ragaszkodnak a bejelentők (mellesleg ez nem csak a detektorosokra vonatkozik) ahhoz, hogy maradjon a tárgy náluk vagy a falujukban működő gyűjteményben, kiállításon. Jogszabályokkal agyongyötört világunkban törvényes és egyúttal értelmes megoldás nincs. Vagy értelmes, vagy törvényes. Csináljuk hát, ahogyan sikerül...

² SÓSKUTI 2013.

A lelkes bejelentővel jó lenne együttműködni. Az a gyakran elhangzó baráti tanács, hogy le kell beszélni a fémkeresőzésről, hiú ábránd. Ha egyszer valaki beszerez egy ilyen műszert, azt már nemigen lehet meggyőzni arról, hogy hagyja abba a használatát. Keresni pedig nem a vízvezetéket fogja. (Láttam olyan detektorost is, akit maga a megtalált tárgy alig-alig érdekelt. Sokkal inkább maga a találás öröme. Így aztán kiválasztott magának egy bizonyos tárgycsoportot – nevezetesen a gyűrűket –, és kizárólag azokat tette el. A többit kihajigálta. Olyan szenvedély ez, amely nyilván az adrenalinszint emeléséhez kell. Le lehet erről beszélni valakit? Alkoholistának azt mondani: ne igyál?) Marad az a lehetőség, hogy együttműködünk – úgy, hogy valójában nem tudjuk: átverés vagy segítség? Mindenesetre a régész érzi, tudja, hogy bármilyen szívélyes is az illető, nem szabad olyan lelőhelyet megmutatni neki, melyet a bejelentő nem ismer. A megoldás – véleményem szerint – a törvények megváltoztatása lehetne.

Hogy milyen törvényről van szó? Arról, amelyre idestova 10 esztendeje hívjuk fel mi, szakemberek a törvényalkotók figyelmét, mégsem változik semmi. A professzionális kincskeresők lefékezésének legegyszerűbb módja nem titok: *Megadott időpontig a kijelölt hivatalba mindenki, akinek régészeti lelet, tehát 1711 előtt készült tárgy a birtokában van, jelentse be. Attól kezdve, ha felbukkan egy, a listán nem szereplő darab, eladójának, tulajdonosának igazolnia kellene, honnan van. Ha nem tudja igazolni, el kell venni tőle, s amennyiben nagyobb mennyiségben birtokol ilyesmit, meg is lehet büntetni, hisz nemigen szerezhette másként, mint kincsrablással.* Erre a törvényre égető szükség lenne a fosztogatók mind népesebb tömege miatt.

Azért vessünk egy pillantást az érem másik oldalára is! Helyesen él-e a szakma az új lehetőséggel, a műszeres leletfelderítéssel. És persze itt most nem a humuszoslás és feltárás közbeni detektoros kutatásról beszélünk. Annak hasznosságát és előnyeit aligha lehet kétségbe vonni. Itt sokkal inkább arról van szó, hogy például a bronzkori kincsleleteket módszeresen kiszedegetjük anélkül, hogy környezetükben komolyabb ásatások folynának. A tárgyak persze múzeumba kerülnek. De vajon hol kezdődik a szakmai érv, és hol a találás ösztökelte kincskeresés? Valóban helyes argumentum az, hogy azért érdemes a régésznek erre a tevékenységre hatalmas energiát és időt fordítania, mert egyébként a kincskereső detektorosok szednék ki? Kicsit nem a jövő régészeinek kifosztása ez? Arról nem is beszélve, hogy módszereink finomodnak. Ha száz év múlva találunk rá egy ilyen kincsről, beszórják egy porral, s rekonstruálódik körülötte a szakrális ábrázolásokkal díszített bőrdény, melyben elrejtették a kincset, akkor nem pusztítunk mi így el túl sok mindent?

Ha ismereteim nem csalnak, a fenti kérdésekről még soha nem volt hazánkban komoly szakmai vita. Nem volt konferencia. Nem volt még kerekasztal-beszélgetés sem. Pedig alighanem minden perc számítana. Abban, hogy a műszeres leletfelderítés ma már széles körben elismert és használt módszerre vált a régészek körében, Bacsikai Istvánnak elévülhetetlen érdemei vannak. Most talán az ő tiszte-

letére megjelenő kötet megtöri a jeget, s kimozdítja a holtpontról a szakmát e tekintetben. Ezeket a sorokat ennek reményében írtam meg, s éppen ezért szántam provokatívnak, vitaindítónak, közös gondolkodásra sarkallónak.

AJÁNLOTT IRODALOM

BACSKAI 2013

BACSKAI ISTVÁN: A műszeres leletfelderítés szerepe a régészeti kutatásokban. The role of metal detecting in archaeological investigations. In: *A nyíregyházi Jósa András Múzeum Évkönyve* LV (2013) 485–497.

SÓSKUTI 2013

SÓSKUTI KORNÉL: Szórvány fémleletek az Óföldreák-Ürmösön (M43, 9–10. lelőhely) feltárt késő szarmata településrészletről. Metal stray finds from the Late Sarmatian settlement part investigated at Óföldreák-Ürmös (Motorway M43, Site 9–10). In: *A nyíregyházi Jósa András Múzeum Évkönyve* LV. 2013. 499–522.

1. kép. Középkori bronzleletek
az egykori Cégény faluból

JANKOVICH-BÉSÁN DÉNES

Fémkereső régészet tudományosan

A Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulat 2008. május 26-i ülésén *Fémkereső régészet tudományosan* címmel négy előadást hallhattunk, melyek – az utána keletkezett vitából ítélve – az ásatási beszámolók esetében megszokottnál nagyobb érdeklődést váltottak ki.¹ A négy előadás közül hármat régészek tartottak, melyben arról számoltak be, hogy milyen kutatásokhoz tudták jól használni a fémkereső műszereket. Csupán egy előadás, sorrendben a második volt az, amit nem régész, hanem úgymond „hivatásos” fémkeresős, vagy ahogy ő nevezte magát, „amatőr régész” tartott. A négy beszámoló közös nevezője, mondhatni főszereplője mégis ő volt, hiszen valamennyi kutatás résztvevőjeként ismerhettük meg.

Elsőként V. Szabó Gábor (ELTE) mutatta be azokat a legszebb leleteket, melyeket az M3-as autópálya, továbbá a Vásárhelyi-terv megelőző feltárásai során találtak a műszer segítségével. Ezek egy része a feltárás előtt, a humuszból, más része a hányóról, sőt volt olyan is, amelyet a feltárt területeken a rágcslálók járataiban találtak meg a műszer segítségével. Valamennyi leletet a szabályoknak megfelelően dokumentálták, így a későbbiekben arra is lehetőség nyílt, hogy egyes darabokat az alattuk lévő objektumokhoz kössenek. Az előadás tanulsága az, hogy a fémkereső műszer használata igenis indokolt a feltárások előkészítésében, egész folyamatában,

¹ Eredetileg megjelent a Magyar Régész Szövetség honlapján 2008. június 2-án (hozzáfűzött reflexió: <http://regeszet.org.hu/a-tarsulat-regeszeti-vitaulese-reflexiok-a-%e2%80%9efemkeresos-delutan-hoz/>).

sőt befejezése után is. Szabó Gábor előadása második felében azt a tudományos programját ismertette, amely bronz depóleletek felkutatását célozza. Mint elmondotta, erre a programra elsősorban az a tapasztalata készítette, hogy a feketepiacon több alkalommal is olyan bronzleletekre bukkant, melyeket bármely múzeum megirigyelhetne, és bármerre járt a bronzkori lelőhelyeken, mindenütt felfedezte az illegális kincskeresők keze nyomát. A program célja, hogy a fémkereső segítségével a potenciális lelőhelyeket szisztematikusan átkutassa, és sokszor a szántott rétegben lévő bronzleleteket megmentse az illegális gyűjtőktől. Ha szükséges, szabályszerű ásatásokat is végeznek, természetesen engedély birtokában. Az előadásban több lelőhelyről adott beszámolót, ahol a kutatás sikeres volt, és számos fémlelet került múzeumba.

Bacsikai István Fémkereső: barát vagy ellenség? című előadásában elmondotta, hogy gyermekkorában régész szeretett volna lenni, és bár végül más pályát választott, ez irányú érdeklődése azóta sem csökkent. Évtizedek óta foglalkozik ezzel a technikával, és jól nyomon tudja követni fejlődését, sőt nagy gyakorlatra tett szert a kutatás megtervezésében, valamint a leletek felismerésében. Ismertette a fémkeresők kutatási módszereit, elmondta, hogy olvassák, ismerik a régészeti szakirodalmat, az esetek többségében biztosra mennek, és a lebukás esélye csekély. Ő azonban sok lelőhelyet jelentett a múzeumoknak, sőt leletet is beszolgáltattott. Elismerte, hogy Magyarországon több ezren foglalkoznak ezzel a tevékenységgel, az egészen profik aktivitása már a szervezett bűnözés kategóriájába tartozik – mondom. A többségük azonban érdeklődésből, hobbiból csinálja, mert szenvedélye a kutatás és a találat. Az ilyen, általa „amatőr régésznek” nevezett egyének nemcsak azért igyekeznek rejtve maradni, mert tudják, hogy törvénytelen dolgot cselekszenek, hanem azért is, mert a „hivatásos” régészekről merev elutasításban részesülnek, és úgy mond nem lehet a múzeumokkal együttműködést kialakítani. Véleménye szerint pedig sokan készek lennének leleteiket (vagy azok egy részét) és az információkat is beszolgáltatni, ha ezért nem büntetésre, hanem elismerésre számíthatnának. Javaslatára szerint a jó szándékú fémkeresőket integrálni kellene a régészeti kutatásba, aki pedig erre nem hajlandó, mert nyereszkeskedési céllal gyakorolja, azokat sokkal szigorúbb ellenőrzéssel és büntetéssel lehetne féken tartani. Örömmel nyugtázza, hogy az elmúlt néhány évben megindult ez a folyamat, melynek eredményeként egy esztendeje néhány társával együtt ő is csak régészeknek dolgozik, elsősorban a Kulturális Örökségvédelmi Szervezetnek.

Jakab Attila (Jósa András Múzeum) tatárjárás kori középkori kincsek felkutatásáról számolt be, melyeket Északkelet-Magyarországon (Szabolcs-Szatmár-Bereg és Hajdú-Bihar megyében) végzett Bacsikai István közreműködésével. Ez a program alapvetően régóta ismert leletegyüttesek lelőhelyének azonosítását tűzte ki célul. Három lelőhelyet (Tyukod, Pátroha, Nyírmártonfalva) sikerült ezzel a módszerrel pontosan lokalizálni. Mindhárom területről újabb érmek (illetve Tyukodról ékszerek) kerültek a múzeum gyűjteményébe.

Végezetül *Belényesi Károly* (Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálat) ismertette a Bacsikai Istvánnal folytatott együttműködés eredményeit. A KÖSZ ugyanis tervszerű – ahogyan az előadó kifejezte: protokolláris – módon kívánja alkalmazni ezt a kutatási módszert nagy felületű feltárásain. Ennek értelmében a lőszermentesítéshez kapcsolódóan a teljes, lehumuszosításra váró területet szisztematikusan átkutatják, és a megtalált leletek helyzetét pontosan dokumentálják. Az ásatás során a feltárással váró objektumokkal ugyanígy járnak el, és végezetül a kidobott földet, sőt a feltárt területet is átvizsgálják.

A vitában többen kifejezték kétségeiket az „integrálás” lehetőségével kapcsolatban. Túl azon, hogy törvénytelen tevékenységet nem lehet integrálni, leginkább a gyanakvás az, ami a „hivatásos” régészeket távol tartja az ilyen együttműködéstől még akkor is, ha jogszabály-módosítás útján esetleg lehetőség lenne erre. A gyanakvás oka az, hogy nem lehet biztosan tudni, hogy a leletbejelentővé váló fémkeresős valóban minden leletet beszolgáltat, és úgymond „nem dolgozik saját zsebre is”. Annak lehetőségét ugyanis minden jelen lévő „hivatásos” kizárta, hogy a bemutatott leleteken osztozkodás történjen a találó és a közgyűjtemény között, mint ami-re Nyugat-Európában akad példa.

Azt azonban minden régész kolléga elismerte, hogy ennek a technikának egyre növekvő szerepe van a régészeti kutatásban, és a feltárásokon való alkalmazása indokolt és szükséges. Azt sem vitatta senki, hogy az ilyen tevékenységnek is van speciális szaktudása, mely hosszú évek gyakorlata alatt alakul ki. A vita végére (talán) azt is elfogadták, hogy erre a munkára a feltárást vezető régész igénybe vehet külső szakembereket, viszont egyértelmű és határozott elutasítás volt abban a tekintetben, hogy az ilyen munka régész jelenléte nélkül is végezhető legyen.

Mindezeket a feltételeket figyelembe véve lehetséges tehát profi fémkeresősök, „amatőr régészek” integrálása a régészeti kutatómunkába, azt azonban le kell szögezni, hogy a bizalom megszerzéséhez, a gyanakvás eloszlatásához hosszú évek munkája szükséges, és egy pillanat alatt el lehet veszíteni. (Ez egyébként valószínűleg a régészekre is igaz.)

Többen kifogásolták a régész által vezetett „kincskereső” kutatási módszert is, mondván, hogy ennek során a fémleleteket kiszakítják összefüggéseiből, és ezzel több kárt okoznak, mint ami hasznot a talált fémtárgyak múzeumba kerülése jelent. Az ilyen munka pontosan olyan, mint a félig feltárt objektumok vagy lelőhelyek, mondták többen. Ez a vélekedés indokolt abban az esetben, ha a begyűjtés nem szabályszerű, a lehető leggondosabb dokumentálás mellett történik. Az elhangzott előadások azonban nem ilyen esetekről szóltak.

Műszeres lelet- és lelőhely-felderítés a bükkábrányi lignitbánya területén

1. kép. Állatalakos
ezüst pecsétygyűrű
a Bükkábrány-Bánya
XV. lelőhelyről

A magyarországi lignittelepek kiterjedését az 1960–1970-es években folytatott földtani kutatásokkal, próbafúrások alapján határozták meg. Ennek során a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Bükkábrány, Emőd, Mezőkeresztes, Mezőnyárad és Vatta községek között, a 3. sz. főútvonal mentén számos kutatófúrást végeztek, amelyek értékelése alapján megállapították, hogy jelentős mennyiségű kitermelhető lignit található a térségben. Az itt fellelhető lignittelepek fejtését a bánya 1985. évi indítása óta alacsony költségű, a lignit felett elhelyezkedő meddőrétegek teljes eltávolításával járó, külfejtéses technológiával végzi a Mátrai Erőmű Zrt. (ME Zrt.).¹

A miskolci Herman Ottó Múzeum a ME Zrt. megrendelésére először 2006-ban végzett régészeti kutatásokat a bükkábrányi bánya fejtési területén. Az ekkor folytatott terepbejárások során hét régészeti lelőhelyet azonosítottak a múzeum régészei,² melyek feltárása egészen 2012-ig tartott. 2011-ben a bányabővítés miatt újabb terepbejárások váltak szükségessé, amelyek során közel 200 hektáron további kilenc régészeti lelőhely vált ismertté.³

Az azonosított régészeti lelőhelyek – az eddigi feltárások tapasztalatai alapján – a bejárásoknak megfelelően nagy kiterjedésűek és igen intenzív fedettséggel rendelkeznek. A számos régészeti korszakban előforduló nagyfokú megtelepedés főként a terület végleges képét kialakító vízfolyásnak, az egykori Csincse-pataknak köszönhető. Az egykor igen magas vízhozamú patak a Bükk hegység déli előterében ered, ahol igen bővizű karsztforrások táplálják. Szabályozása az 1960-as években vette kezdetét, amikor is holtágait levágták, medrét teljes mértékig kikotorták, majd összekapcsolták a Kácsi-patakkal, így kiépült a Csincse-övcSATORNA és ezzel megszűnt természetes vízfolyásnak lenni.⁴ Az egykori, a szabályozások előtti földrajzi környezet – a patak és tágabb környezete, a Borsodi-Mezőség – a műholdfelvételek és a történeti térképek alapján is tanulmányozható. A hajdani mocsaras, ingoványos, vízjárta területek zónájából szigetszerűen emelkedtek ki a megtelepedésre alkalmas, magasabban fekvő területek az ártérben, továbbá a patakot párhu-

1 Forrás: <http://www.mert.hu/hu/banyaszat>.

2 HOM Adattár 3982-2006.

3 HOM Adattár 4996-2011.

4 http://evizig.hu/JVK/Bukk_es_Borsodi_Mezoseg_2-3-1.pdf.

zamosan, két oldalról kísérő, markáns magaspárt még inkább alkalmas volt az egykor itt megjelenő közösségek nagyméretű településeinek.

A lignitbánya működése során nemcsak a régészeti lelőhelyek, hanem teljes természeti környezetük elpusztul. Éppen ezért nemcsak a bejárt és a térképen eredetileg bejelölt területek feltárása az egyetlen feladat, hanem egy tágabb környezet minél alaposabb és minden részletre kiterjedő vizsgálata. Ennek sikeres megvalósítása a körülményeket tekintve egyre nehezebb, ugyanis a kitermelés útjába eső lelőhelyek mérete és a feltárásukra fordítható idő aligha egyeztethető össze. Az évek során vég nélkül folyó ásatásokat a fémkeresős kutatás Bacscai István közreműködésével 2012. év óta egészíti ki.

A fémkereső műszeres lelet- és lelőhely-felderítés az általa gyűjthető specializált anyagtípussal változatos módon nyújt értékes segítséget a terepi régészeti munkálatok során. A fémkeresős kutatással kiegészített terepbejárás gyarapítja a „hagyományos” tárgytipusok (kerámiatöredékek, állatsontok, paticsdarabok, őrlőkövek stb.) mellett gyűjthető leletanyag mennyiségét, pontosítja az azonosított korszakok keltezését, valamint adott esetben akár a lelőhelyek kiterjedését is. Fém tárgyak természetesen előkerülnek hagyományos terepbejárás során is, de fémkereső műszerrel mindenképpen nagyobb az esély ezek fellelésére.

A terepbejárás során a fémtárgyak helyzetének rögzítésével lehetőség nyílik már a gépi humuszolás és a kézi bontás előtt a fémleletekben gazdag lelőhelyrészek meghatározására. Az ilyen „fémes centrumok” jelölhetik a települések legintenzívebb vagy központi részeit, fémmegmunkálást végző műhelykörzeteit, házakat, épületeket. Bizonyos fémtárgytipusok (például ékszerek, érmek adott régészeti korszakokban) sírokra utalhatnak a bejárt területen belül, szóródásukkal a majdan feltárandó temető kiterjedését is segítenek meghatározni. A hagyományos, fémkereső nélküli terepbejárás során talált kerámiatöredékek alapján megállapított korszakok helyességét megerősíthetik a fémkeresővel talált leletek, vagy akár pontosíthatják is azok keltezését. Egy konkrét lelőhely vagy munkaterület feltárása során a fémkeresős kutatás ugyanazokat a lehetőségeket rejti magában, mint a terepbejárás során: gyarapítja a leletanyag mennyiségét, árnyalja a kutatás során vizsgált korszakok képét, a fémtárgyakon keresztül pontosítja azok keltezését. A feltáráson a fémkeresős kutatás valamennyi olyan munkafolyamatba bevonható, amelynek során föld átmozgatása történik, legyen az a gépi humuszolás vagy a régészeti jelenségek kézi bontása. Ezek során nyílik lehetőség érintetlen földrétegek, felszínek fémkeresővel történő átkutatására.⁵

Az alábbiakban esettanulmányként mutatjuk be a fémkeresős kutatás hozzájárulását a régészeti terepmunkánkhoz, a közös munka során tett megfigyeléseinket,

5 A fémkereső műszeres kutatások módszertanáról részletesebben: BACSKAI ISTVÁN: A műszeres leletfelderítés szerepe a régészeti kutatásokban. The role of metal detecting in archaeological investigation. A nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve LV (2013) 485–497.

valamint azokat a lehetőségeket és változatos felhasználási területeket, ahol hasznát vehetjük a fémkereső műszernek.

A gépi humuszosláshoz kapcsolódóan a fémkeresős kutatás több munkafázisban vesz részt: azt megelőzően, közben és annak befejezését követően. A projekt során az ME Zrt.-vel kötött megállapodás értelmében a régészeti munkaterületek gépi humuszoslásában szkréperládák és iszapolókanalas forgókotrók vesznek részt. Szkréperládákkal végezzük el a próbaárkok kialakítását, továbbá az egybenyitandó területek humuszoslása során a felső humusgréteg – a növényzet és a gyökérzóna – eltávolítását. A végső tükörfelszínt kotrógépek alakítják ki.

A gépi földmunkákat megelőzően, amennyiben a szoros határidők és egyéb tényezők ezt lehetővé teszik, megtörténik mind a próbaárkok nyomvonalának, mind pedig a majdan egybenyitandó területek fémkeresős kutatása (2. kép).

2. kép. Próbaárkok nyomvonalának és közvetlen környezetének fémkeresős kutatása a próbafeltárás során

Ennek során a gyűjtött fémleleteket egyedileg elcsomagoljuk és koordinátákkal látjuk el. Mivel ebben a munkafázisban nagyon nehezen lehet a gyűjtött leleteket biztosan objektumhoz kötni, így minden egyes fémleletet kiemelünk a földből, de az egyedi csomagolás és koordinátával való megjelölés lehetővé teszi a későbbiekben az objektumhoz társítást. Ugyanakkor persze nem szabad elfelejteni azt sem, hogy a legfelső humusgrétegből gyűjtött leletanyag nem feltétlenül tartozik egyes objektumokhoz, hanem adott esetben járósintekhez, kultúrretegekhez rendelhető – ahogy erre Bacskai István többször felhívta a figyelmünket.

Mind a próbaárkok mélyítésénél, mind az egybefüggő felszínek szkréperládával történő humuszoslásánál a fémkeresőzés szempontjából vannak pozitív oldalai ezen munkagépeknek. Minden merítésnél a szkréperláda 10–20–30 cm vastag föld-

réteget távolít el, a talajadottságok függvényében többé-kevésbé vízszintes felületet kialakítva. Az eltávolított földréteg vastagsága belül esik a fémkereső műszerek hatótávolságán, a vízszintes felület pedig elősegíti a fémkereső műszer leghatékonyabb használatát. A szkréperládával történő humuszosítás tehát több lépcsőben történik, lehetőség szerint minél vékonyabb, fémkeresővel átnézhető rétegek eltávolításával. A ládázás közben előkerülő fémleletekkel több módon jártunk el attól függően, hogy a szkréperládázás melyik szintjén kerültek elő. Amennyiben egy adott szinten még nem látható semmilyen régészeti jelenség, amihez hozzá lehetne rendelni a jelentkező fémleletet, annak kiemelése, egyedi csomagolása és koordinátával való ellátása történik. Ezzel a későbbiekben a fémtárgyat hozzá lehet rendelni olyan régészeti objektumhoz, ami a fémlelet közvetlen közelében kerül elő, azzal egyértelmű kapcsolatban (3. kép).

Amennyiben a szkréperládázás humuszosítás egy adott szintjén még bizonytalan objektumfoltok nem, csak leletanyag-sűrűsödések látszódnak, az előkerülő fémleletek esetében mérlegelni kell azok további sorsát a szkréperládával és/vagy kotróval történő finom humuszosítást megelőzően. Ha a fémtárgy kisméretű vagy alig pár centiméteres mélységben található, esetleg már a gépi munkálatok során láthatóvá vált, ki kell venni, megelőzendő az esetleges későbbi sérüléseket vagy a munkagépek által történő kimozdulás lehetőségét. Ennek során az egyedi csomagolást és koordinátával való azonosítást kiegészíti a fémtárgy helyzetének pontos jelölése egyedileg számozott, az időjárásnak ellenálló cédula leszúrásával. Jelen esetben a

3. kép. Fémkereső műszeres kutatás szkréperládázás humuszosítás közben

cédulán és a fémlelet csomagolólapján szereplő azonosítószám magát a fémtárgyat és nem az objektumot jelöli. A későbbi kotrás humuszosítás és/vagy a kézi bontás során meghatározható a fémtárgy előkerülési helyén vagy közvetlen közelében található régészeti jelenség. A számozás és a fémlelet helyzetének terepen történő rögzítésével kideríthető a kiemelt és egyedileg sorszámozott fémtárgy és a feltárt, valamint egyedi stratigráfiai azonosítószámmal ellátott régészeti objektum közötti kapcsolat a fémlelet helyének pontos jelölésével. Amennyiben a fémtárgy nagyobb méretű, vagy mélyebben helyezkedik el, esetleg több tárgy van egymás közelében, a fémtárgyakat a földben hagyjuk, és jól láthatóan megjelöljük. A megjelölt fémtárgy vagy az előzőleg kiemelt, de megjelölt lelőhelyű fémtárgy körzetét a további szkréperládás humuszosítás során kikerüljük, illetve a kotróval történő humuszosítás során körültekintően lehet a tükörfelületet kialakítani. A későbbi kézi bontás során történik meg a leletanyag-sűrűsödés tisztázása és az „in situ” fémtárgyak feltárása. Némely esetben – amikor a humuszrétegben vagy annak eltávolítása során az ígértes „hang” sejteti a leletegyüttest – kis szelvény nyitásával tárjuk fel a további gépi munkálatok és a kézi bontás megkezdése előtt.

Hasonlóan járunk el abban az esetben, ha már a szkréperládázás egy következő szintjén többé-kevésbé egyértelműen körülhatárolható régészeti jelenségek, objektumok válnak láthatóvá. Kisméretű vagy felszínre bukkant fémtárgy esetén, amikor fennáll a veszélye, hogy a finom humuszosítás, esetleg a kézi bontás során sérülne a tárgy, annak kivételét és a visszaazonosíthatóság lehetővé tételét végezzük el a fentebb már ismertetett módon. Ha egyértelműen meghatározható az objektum, az ahhoz rendelt stratigráfiai azonosító feltüntetése a kivett fémlelet csomagolásán a későbbiekben azonnal tisztázza a fémlelet hovatartozását. Ha nagyméretű tárgyról van szó, vagy több tárgy sejthető egy helyen, szintén többféle módon járhatunk el. Feltárjuk a fémleletet és az azt rejtő régészeti objektumot, vagy bent hagyjuk a tárgyat a későbbi kézi bontás idejére. Utóbbi esetben a fémtárgy helyét szintén meg kell jelölni jól látható módon. Az így jelölt és már a ládázás nyomában jól látható régészeti objektum a kotrás finomításból kimarad, a fémtárgy pedig nem mozdul el, illetve a jelenség kézi bontása során lesz feltárva és dokumentálva. Természetesen a szkréperládázást követően a már többé-kevésbé egyértelmű régészeti jelenségek mindenképpen kimaradnak a kotrás humuszosításból, a kézi bontásra hagyva a jelenség pontos feltérképezését. Amint a szkréperes munkálatok elérik azt a szintet, ahonnan már csak forgókotróval történhet a további humuszosítás, még egyszer megtörténik a terület fémkeresős kutatása. Ennek során a fentebb leírtak szerint jártunk el.

A fenti módszer feltétele a hatékony és megfelelő fémkereső műszer, de főként a felkészült, megbízható és a régészeti szempontokat szem előtt tartó fémkeresős szakember, aki a fémlelet anyagát, minőségét, méretét, előkerülési mélységét helyesen meghatározva mérlegeli a lehetséges megoldásokat a gépi munka előrehaladásának, illetve a fémlelet jellegének függvényében.

A humuszosítás közben végzett fémkeresős kutatás során vetődhetnek fel kérdések a leletek, jelen esetben a fémleletek mezőgazdasági művelés, talajerózió vagy egyéb hatások által történő vándorlásával kapcsolatban is. Ennek a kérdéskörnek a körüljárása nem ennek az írásnak a témája, de mindenképpen érdemes felhívni rá a figyelmet.

A kotróval történő tükörfelszín kialakításakor a fémkeresős kutatás szempontjából legalkalmasabb, legfeljebb 10 cm vékony rétegekben végezzük a humuszosítást. Így válik legkönnyebben és legbiztosabban átvizsgálhatóvá a humuszosított terület. Szükség esetén ugyancsak kiemeljük a fémleletet és rögzítjük a helyzetét. Amennyiben a fémleletet „in situ” földben hagyjuk, megjelöljük a helyzetét (4. kép).

4. kép. Vékony rétegekben történő humuszosítás iszapolókanalas forgókotróval

A humuszosításhoz kapcsolódóan átvizsgáljuk a gépi depóniákat is, melyek kiterjedése és bejárhatósága miatt ez a legtöbbször korlátozott eredményekkel jár, de mindenképpen gazdagítja a fémleletek számát. A depóniák helyének kijelölésekor törekedtünk a lelőhelyrészek vagy munkaterületek szerinti elkülönítésre, lehetőséget adva az előkerülő fémleletek körülbelüli topográfiai azonosíthatóságára (5. kép).

A tükörfelszín kialakítását követően elvégezzük az objektumfoltok fémkeresős átvizsgálását is. Ennek során minden esetben az objektumban hagyjuk a fémleletet, de pontos helyét megjelöljük a kézi bontás számára. Kiemelésre csak akkor kerül a tárgy, ha az a humuszosítás során láthatóvá vált és/vagy sérült. Az egyes objektumok különböző bontási fázisaiban is elvégezzük a fémkeresős átvizsgálást, így a metszetbontás során, metszetbontott állapotban, a totálbontás során, végül pedig totálbontott állapotban, a régészeti jelenségek oldalában megfigyelhető állatjáratokra koncentrálva.

5. kép. Gépi depónia átvizsgálása

A feltárás során többek között a fémleletek visszaazonosíthatósága érdekében két módon jártunk el az objektumbontás során kitermelt földdel. Amennyiben ritkásabb objektumszóródású munkaterületen dolgoztunk, az egyes objektumokból kikerülő földet az objektum mellé vagy annak közelébe deponáltuk, metszetrészek vagy szelvények szerint elkülönítve a kupacokat. Amikor a munkaterület intenzitása nem tette ezt lehetővé, a kiásott föld a munkaterület egy erre kijelölt részén vagy a munkaterületen kívül lett elhelyezve, szintén objektumok és bontási egységek szerint elkülönítve. A földkupacokat az adott régészeti jelenség azonosí-

6. kép. Régészeti objektumok szerint elkülönített földkupacok az ásatáson

tószámával ellátott karókkal vagy cédulákkal jelöltük meg, így visszaazonosítva az előkerülő fémleleteket. A fémkeresőzést elősegítendő a különálló kupacokba hordott földet 20–30–40 cm vastagságban terítettük el (6. kép).

A fémkereső műszeres kutatás részvételét a terepbejárásokon és a benne rejlő lehetőségeket röviden már részleteztük, így itt egy konkrét példát említünk egy fémkeresős kutatással kiegészített terepbejárásról, illetve egy erre alapuló elméleti és módszertani célú kutatásról. A több lelőhelyet érintő előzetes fémkeresős kutatás során a XV. lelőhely területén számos figyelemre méltó fémlelet (római császárkori és Árpád-kori érmek, eszközök, ékszerek nagy gazdagságban) került elő (1. kép). A XV. lelőhelyen a korábbi terepbejárás alkalmával újkőkori, római császárkori szarmata és Árpád-kori leletanyagot gyűjtöttünk. Figyelembe véve, hogy ez a lelőhely a jövőben majdnem teljes területét érintő feltárás alá fog esni (a lelőhely déli része kívül esik a lignitbánya fejtési területén), felmerült a lehetősége egy olyan kutatásnak, amelynek célja annak pontos feltérképezése, hogy a fémkeresős kutatás milyen mértékben és milyen új információkkal tudja kiegészíteni a hagyományos terepbejárás által szerzett ismereteket. A kutatási program előnye, hogy a későbbi teljes felületű feltárás során lehetőség nyílik ellenőrizni a hagyományos terepbejárás és a fémkeresős kutatással kiegészített terepbejárás során szerzett topográfiai adatokat. A majdani ásatás során pedig lehetővé válik a különböző terepbejárások alkalmával dokumentált leletek és leletsűrűsödések értelmezése, illetve a hozzájuk rendelhető jelenségek feltárása.

Bálint Marianna (Hajdúsági Múzeum) közreműködésével 2014 óta folyik a közös kutatás, amelynek során megtörténik a terület újbóli intenzív terepbejárása négyzethálós rendszerben, kiegészülve a négyzethálós rendszeren alapuló módszeres fémkeresős kutatással. A 2014. évi fémkeresős eredmények alátámasztották a korábban megszerzett adatok helyességét, a gyűjtött fémleletekkel, továbbá a leletek szóródása alapján pontosítani tudtuk a lelőhely kiterjedését.

A nagy felületű feltárásokhoz kapcsolódó fémkeresős kutatások szükségességét és nélkülözhetetlenségét a fentebb tárgyalt módszerek bemutatásával már szemléltettük. A következőkben a bükkábrányi bányában végzett megelőző feltárások során, kizárólag fémkereső műszerrel azonosított jelentősebb leleteket, leletegyütteseket mutatjuk be.

2012-ben a XI/B lelőhelyen egy, a középső rézkori bodrogkeresztúri kultúrához tartozó temető és egy nagyméretű, összességében szórványos szerkezetű hunyadihalmi kultúrához tartozó település objektumait tártuk fel. A 35 sírból álló temető sírjai igen gazdag mellékletekkel voltak ellátva, számos fémtárgy, köztük rézbalták, kartekercsek és egy arany halántékdísz került elő. Ezzel szemben a közelben elhelyezkedő hunyadihalmi településhez egyetlen fémtárgy sem tartozott. A munkaterület fémkeresővel történt többszöri átfésülése során, a középső rézkori településtől kissé távolabb, egy objektumoktól mentes, mélyebb területen jelentkezett az egyetlen ideköthető fémtárgy, egy rézvésző. Ennek elhelyezkedése nemcsak azért érdekes,

mert a településen kívül került elő, hanem mert minden kontextus és felszíni jelenség nélkül, az altalajban jelezte a műszer. A fémkeresős kutatás nélkül a rézvésző nagy valószínűséggel nem gazdagította volna a hunyadihalmi kultúra településének leletanyagát.

A XI/B lelőhely 2013. évi feltárásai alkalmával sor került a bánya fejtési területén húzódó Csörsz-árok kutatására. Ennek során hét kutatószelvényt nyitottunk az árok szerkezetének, rétegződésének vizsgálatához. Az általunk megnyitott munkaterületen a Csörsz-árok mellett egy vaskori település objektumai kerültek elő. Így volt lehetséges az, hogy a Csörsz-árok egyik kutatószelvényétől néhány centiméterre a fémkereső műszer egy kelta pénzürtmet jelzett. Az Audoleon típusú tetradrachma szinte verdefényes, ép állapotban került elő az árok betöltésének legfelső részéből (7. kép). A kelta település fémleleteit ezenfelül tovább bővítette a fémkeresős kutatás az év során: a szkréperláda humuszdepójának átvizsgálása során egy további, az előzőhöz hasonló ezüstérem került elő, igaz, ez már kopottabb állapotban.

7. kép. Teljesen ép állapotú Audoleon-típusú ezüst tetradrachma

A 2014. év régészeti kutatásainak egyik legkiemelkedőbb leletegyüttese egy késő bronzkorra keltezhető kincs volt a bükkábrányi lignitbánya területén. A bánya elővíztelenítési munkálataihoz kapcsolódóan vizsgáltuk át a kitűzött munkaterület nyomvonalát a régészeti humuszolás kezdete előtt fémkereső műszerrel. Ennek során került elő a Gáva-kultúra időszakához köthető, húsz bronztárgyból álló depó. A lelet két tokos balta, egy nagyméretű és több kisebb karika, fűrészek, véssők, tűk, árok és egy bronzrög együtteséből állt, amelyet egy kerámiaedényben helyeztek el a Csincse-patak völgyének keleti oldalán. Sem a korábbi terepbejárások, sem a vízelvezető árok feltárása során nem jelentkeztek bronzkori leletek a kincs környezetéből, illetve közvetlen közelében eddig nem ismert késő bronzkori lelőhely. Ennek tudatában még nagyobb jelentőséggel bír a kincs előkerülése; egyrészt egy újabb korszakkal gazdagította a korábbi terepbejárások eredményeit a bánya területén, másrészt lényeges adatként szolgál a korszak deponálási szokásait illetően (8. kép).

8. kép. Edényben elhelyezett késő bronzkori bronzdepó

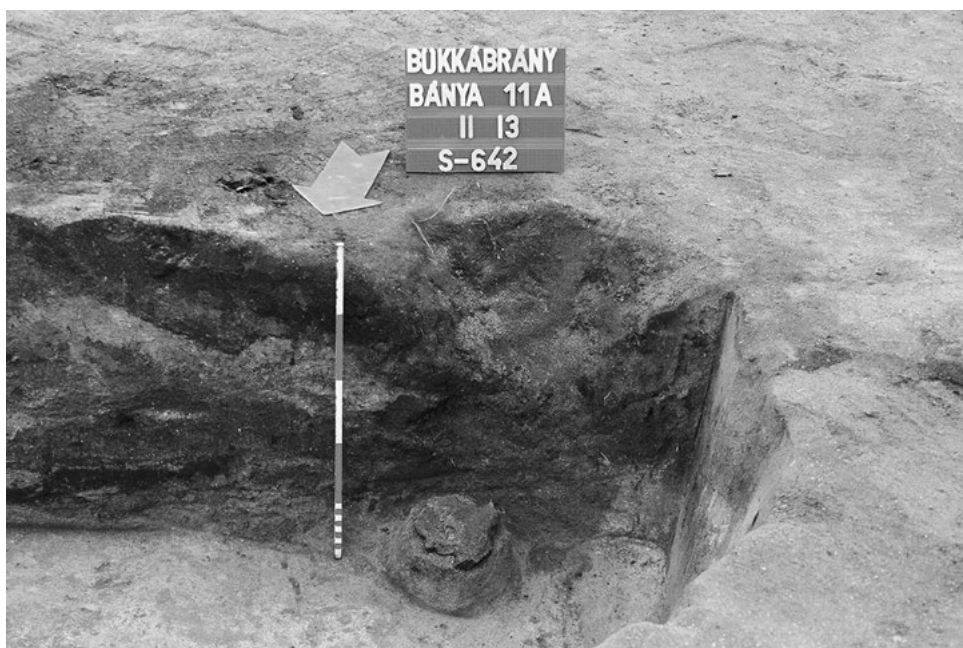
A 2012 óta folyamatosan zajló fémkeresős kutatás kétségtelenül a római császárkor fémleleteinek számát gyarapította jelentősen. Mindenekelőtt meg kell említenünk azt a tucatnál is több római érmet, amelyek a szkréperes humuszelásslal párhuzamosan folytatott fémkeresős kutatások alkalmával menekültek meg az enyészettől, akárcsak számos fibula, csat és csüngő. A legkiemelkedőbb leletegyüttes, ami a korszakhoz köthető, egy szarmata fémműves műhely anyaga volt, amely a szkréperes humuszeltávolítás után került azonosításra a műszer által jelzett fémleletek alapján. A műhelyt nem sikerült pontosan lokalizálni, de a fémkereső segítségével nagy bizonyossággal határolhattuk körbe az idetartozó objektumokat (9–10. kép).

Ezen gödrökben nagy mennyiségű, több kilogramm súlyú vassalalak, illetve vas-törödékek kerültek elő, amelyek egy része egykor a kovács szerszámkészletéhez tartozott, többek között lyukasztók, árák, kések, ékek, illetve egy hidegvágó eszköz is. A készlet további része két öntőtégely volt. A vastárgyakon kívül számottevő bronz-törödékek is kerültek elő, nagyméretű javított és szegecselt bronzedények elvágott és feldolgozásra váró darabjai, illetve feldarabolt római érmek is. Feltehetően ezek szolgáltak volna nyersanyagként további tárgyak öntéséhez. A fémmegmunkáló műhelyhez tartozó zónából ép tárgyak is kerültek elő, köztük egy germán típusú térdfibula, illetve egy firma alakú vasmécses is (11. kép).

A bükkábrányi lignitbánya területén folytatott régészeti feltárások keretében végzett fémkeresős kutatások alapján is levonható az a következtetés, miszerint a

9. kép. Metszetbontás előtt fémkereső műszerrel azonosított római császárkori bronzedény

10. kép. A bronzedény elhelyezkedése a gödörben

11. kép. Római császárkori firma alakú vasmécses

szigorúan nem kincskereső célú, hanem a tudományos igényű, a régészeti szempontokat minden esetben szem előtt tartó fémkeresős kutatásra minden olyan régészeti lelőhely feltárásán szükség van, ahol fémleletek előkerülésére lehet számítani. Mindez természetesen kizárólag megbízható és szakmailag felkészült fémkeresős szakember bevonásával működik hatékonyan.

Kutatás Ócsanáluson

Előzetes jelentés a 2013-ban folytatott régészeti feltárásról

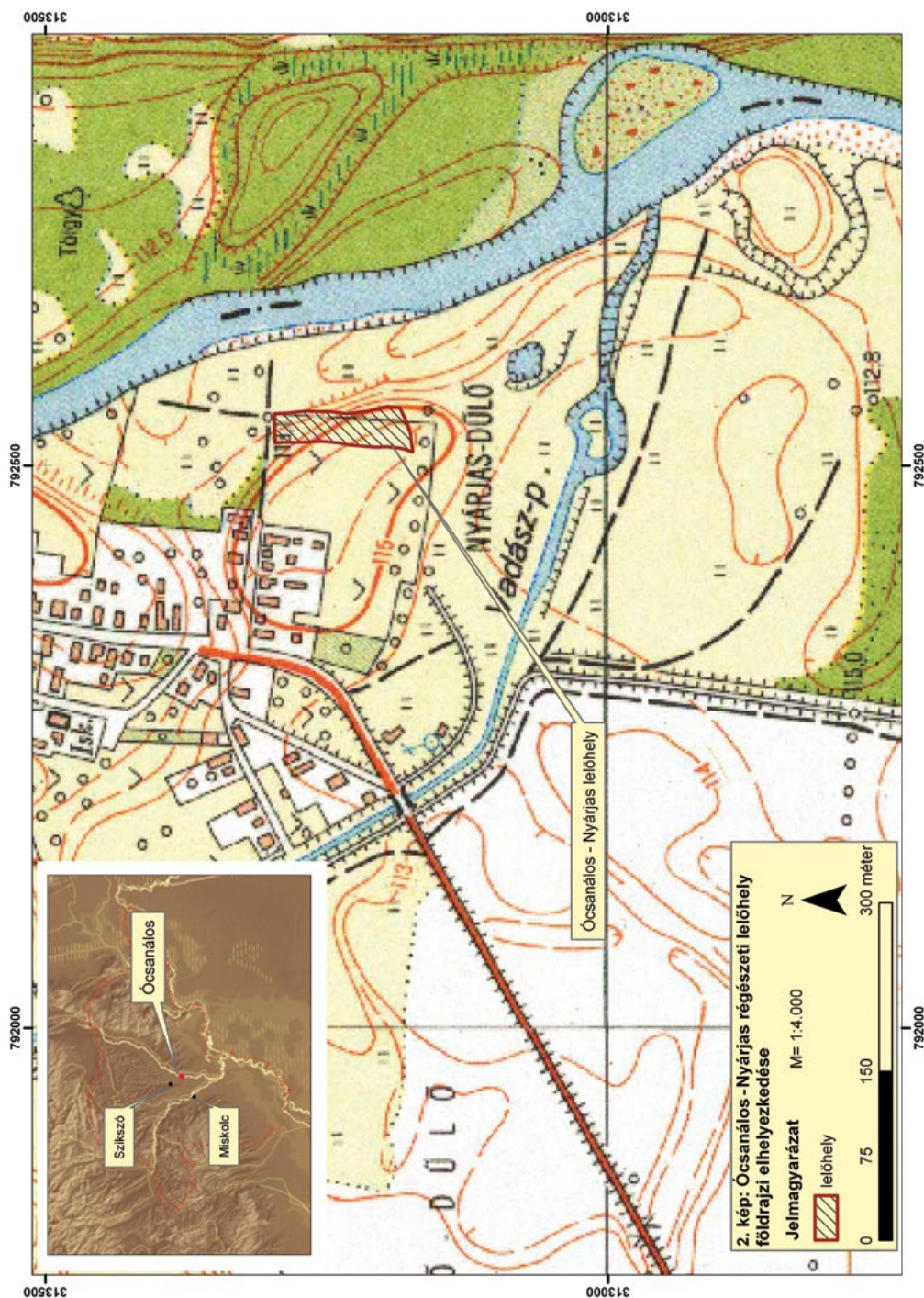
2013 tavaszán Onga Nagyközség Önkormányzatának megbízásából a miskolci Herman Ottó Múzeum folytatott régészeti kutatásokat Onga–Ócsanálós árvízvédelmi fejlesztéséhez kapcsolódóan.

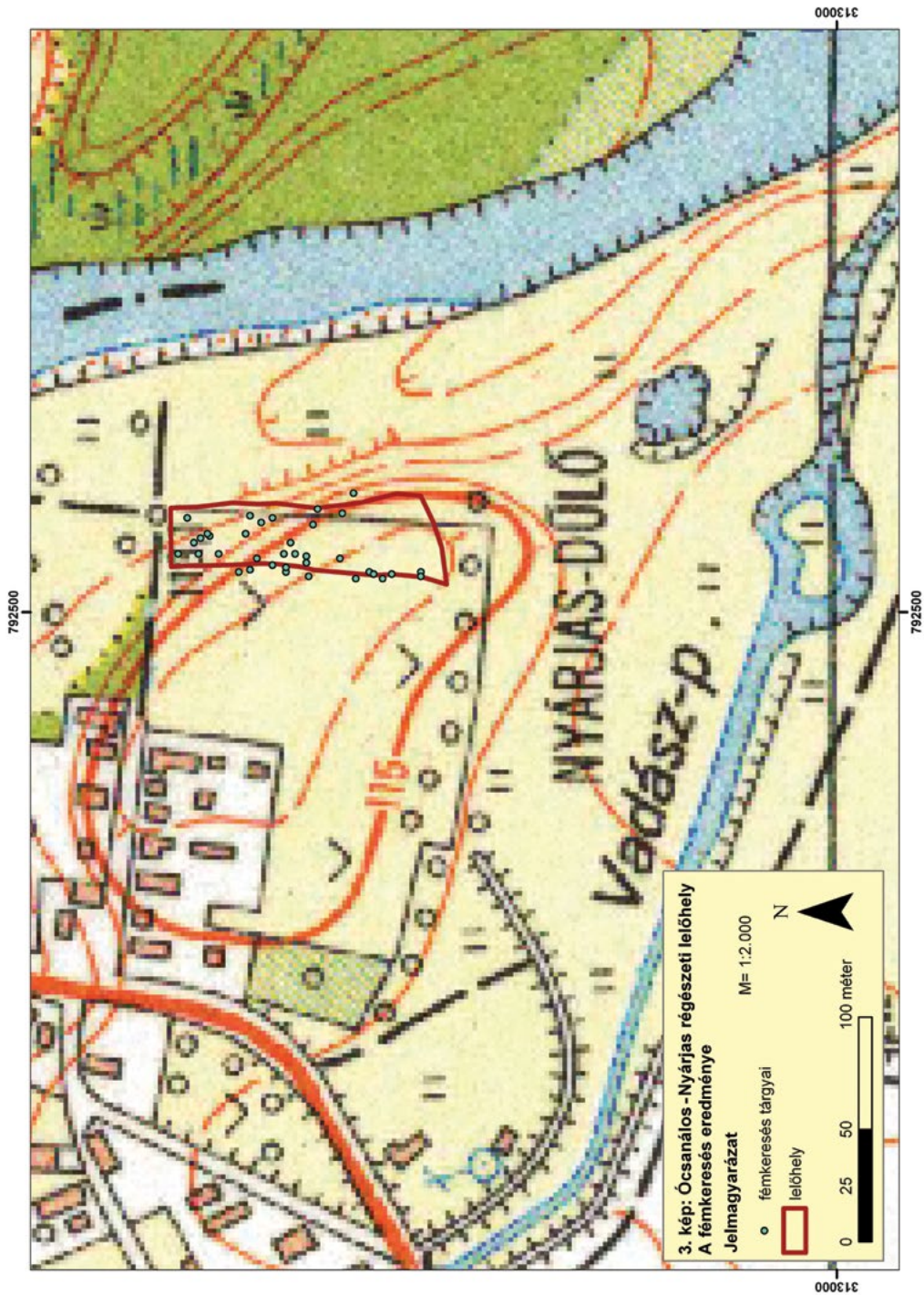
1. kép. Ökörfej ábrázolással
díszített pecsétygyűrű
Ócsanálós-Nyárjas lelőhelyről

Az Ócsanálós–Nyárjas elnevezésű lelőhely a történeti Abaúj megye déli részén fekvő Ócsanálós belterületén, annak keleti oldalán, a Hernád árteréből kiemelkedő magasparton található (2. kép). Ezen a területen folytattunk 2013. április 19-én műszeres lelőhely-felderítést. A területen ekkor földmunkák még nem zajlottak; a vizsgált nyomvonal füvel fedett volt, mellette frissen szántott föld helyezkedett el (4. kép). A múzeumból a későbbi feltárás vezetői, Szörényi Gábor András és Miskolczi Melinda, valamint Gál Viktor ragadtak fémkeresőt. Szakértő segítséget Bacsikai István nyújtott számunkra. A napot szép mérleggel zártuk; a területen közel hatvan régészeti korú fémtárgyat gyűjtöttünk össze.

Lelőhelyünkön a feltárásokat 2013 májusában kezdtük meg. A kutatás során Bacsikai István még két alkalommal segítette szakértelmével a munkánkat. Első ízben a már lehumuszolt területet és a meddőt vizsgálta át. Második alkalommal az időközben kibontott objektumokat, a bontás alatt álló jelenségeket és a hányót kutatta. Az általunk vizsgált terület délkeleti sarkának kivételével a teljes felszínről kerültek elő fémtárgyak (3. kép). Az itt bemutatott leletek István lelkiismeretes munkájának köszönhetők; a tárgyak túlnyomó többsége szórványként került elő.

A 0,4 hektár nagyságú lelőhelyen közel 400 jelenséget azonosítottunk, melyek között több ház, kemence, gödör, cölöplyuk, árok és kút volt. Az általunk vizsgált nyomvonalszakaszon több korszak emlékeit találtuk meg; a területen az őskortól a 18. századig éltek emberek. Az őskort ezen a lelőhelyen gödrök és kemencék képviselték. A Kr. e. 8–7. században itt élt szkíták nyomát is megtaláltuk, feltártuk egykori lakóházukat. Ehhez a népcsoporthoz kapcsolható két apró méretű, finom kidolgozású, háromlélű nyílhegy, melyeket a fémkeresés során találtunk. A császárkort a műszeres kutatás eredményeképpen előkerült két pénzérme, valamint egy fibula apró töredéke képviselte. A leletek a Kr. u. 2. század végére keltezhetőek, azonban ebből a korszakból származó házakat vagy gödröket nem találtunk a területen. Kérdés, hogy az ekkor élt emberek esetleg a lelőhely általunk vizsgált területén kívül laktak, vagy csak „átutazóban” voltak és elveszítették a fémkeresés alkalmával megtalált tárgyakat?

4. kép. A lelőhely 2013-ban, a kutatás kezdetén

Kutatásunk során legnagyobb mennyiségben az Árpád-kor hagyatékát tudtuk vizsgálni. A területen nagy számban találhatóak a korszakhoz tartozó kemencék és házak. A kibontott, földbe mélyített épületekben a kemence többnyire az északkeleti sarokban helyezkedett el. Több ízben azonosítottuk a házak tetőszerkezetét tartó ágasfák cölöphelyét is. A lakóépületektől távolabb található Árpád-kori és középkori kemencék esetében azt tapasztaltuk, hogy sütőfelületük kemény volt, az alatt kerámiatapasztást figyeltünk meg. Egy ízben azt is észleltük, hogy a kemencét megújították, a roncsolt, elhasználódott sütőfelületre egy újabb platnit alakítottak ki. Az általunk vizsgált nyomvonalszakaszon a falu két részét azonosítottuk: az északi oldalon helyezkedtek el a lakóházak, és itt volt a tárológödrök egy része is; a déli terület volt az „ipari övezet”, biztonsági okból az épületektől távolabb, itt kaptak helyet a kemencék, műhelyek, kutak, és a gödrök másik részét is itt találtuk meg.

Az itt élő Árpád-kori közösség tagjai birtokolták a fémkeresés során előkerült eszközök (sarló, fejsze, balta, vaskések, egyszerű vascsatok) egy részét. Több, III. Béla (1172–1196) uralkodására keltezhető rézpénzt (5/1. *a–b* kép) is találtunk. Szintén az itt élő Árpád-kori emberekhez kapcsolható az a szlavón báni ezüstdénár (5/2. *a–b* kép), melyet V. István (uralkodott: 1270–1272) veretett. A település egy vagyonos lakójához tartozhatott az a csuklós bronzmérleg is, melynek csupán töredékét találtuk meg a kutatás során (6/1–2. kép). A mérleg nyelve letört, mindössze a csuklós karok kerültek elő; ezek egyike törött, a másikon a mérleg serpenyőjének felfüggesztésére szolgáló kis karika is megmaradt. A karok csuklós szerkezetére nem a mérés miatt volt szükség. Ha a mérleg serpenyőit egymásba tették, akkor az összehajtott felső rész könnyedén elfért a függesztőrészszel együtt a felső serpenyőben. Ennek az összezsuklott helyzetnek – amely így a mérleg mutatóját is védte – kö-

5. kép. Pénzek Ócsanálós–Nyárjasról. 1. a–b: III. Béla (1172–1196) uralkodására keltezhető rézpénz;
2. a–b: V. István korából származó szlavón báni dénár;
3. a–b: Károly Róbert (1308–1342) uralkodására keltezhető ezüst garas

szönhetően a tárgyat könnyen lehetett szállítani. Az érzékeny műszert összezárt állapotában – annak nagyobb védelmére – kisebb tokba is tehették.⁶ Tárgyunk

⁶ FETTICH 1968, 158.

6. kép. 1–2: Bronz karos mérleg Ócsanálós–Nyárjáról

párhuzamait Esztergomból,⁷ Lengyelről⁸ és Óbudáról⁹ ismerjük. Ez a fajta mérleg a II. század közepén jelent meg, használata a 12–13. században volt általános. A 13.

7 Esztergom – Lajos u. 165–167. (97.112.1.1.); FETICH 1968, 158–160, 2. kép a–c.; BERTALAN 1998, 171.

8 Lengyel – volt Apponyi-birtok (MNM 3/1926); FETICH 1968, 161., 4. kép 1. a–b.

9 Óbuda – Kórház u. 20. (MNM 110/1879. 3 a–c.); MÉRI 1954, 106–114.; BERTALAN 1998, 171.

századtól a tárgytypus már nem a pénzváltók eszközeként volt ismert; a kereskedők is szívesen alkalmazták a fűszerek és egyéb áruk mérésénél.¹⁰

A település a 14–15. században is virágzott. Több, erre az időszakra keltezhető pénzérmét (dénárt és garast) is találtunk, melyek arra utalnak, hogy a területen ekkor is intenzív megtelepedés lehetett. Ebből a pénzanyagból emelkedik ki a Károly Róbert (1308–1342) idejéből származó garas (5/3. *a–b. kép*), melynek átmérője csaknem 3 cm. Találtunk Luxemburgi Zsigmond (1387–1437), Habsburg Albert (1437–1439) és Hunyadi Mátyás (1458–1490) uralkodására keltezhető pénzérméket is.

A három ízben végzett műszeres kutatás során több gyűrű is napvilágot látott.¹¹ Ezek közül egyszerűbb kivitelűnek számít egy bordadíszes, bronzból készült pántgyűrű (7/1. *kép*). A tárgytypus igen elterjedt volt a 13–15. században. Hasonló darabokat talált Szabó Kálmán alföldi temetőkből,¹² de ilyen gyűrű került elő a középkori Ete¹³ mezőváros területén is.

A vizsgált nyomvonalszakaszon legnagyobb számban pecsétgyűrűket találtunk. A 12. század végén indult meg a magánpecsétes – azaz nem királyi – gyűrűhasználat hazánkban. Ez időben egybeesik a királyi uradalmak és várbirtokok nagyarányú eladományozásával. Az eladományozott birtokok felülvizsgálatával foglalkozó nemesek és az ispánok voltak azok, akik az uralkodón, az országos méltóságviselőknél és a főpapokon kívül először használtak okleveleiken pecsétet; ennek készítéséhez lehetett elengedhetetlen a pecsétgyűrűk egy része.¹⁴

A geometrikus díszítésű gyűrűk típusába sorolható az egyik ócsanálói darabunk. A bronz ékszer karikája törött, szárának mindkét oldalán három-három borda figyelhető meg. A gyűrűfej közepén egyenlő szárú kereszt látható, melyből négy irányba ferde vonalak futnak (7/2. *kép*). Az ezek által közrezárt területen félköríves ékdíszek helyezkednek el. Az Ócsanálón előkerült gyűrű legközelebbi párhuzama Buj–Bistey udvar¹⁵ lelőhelyről származik. A gyűrűtípus főként a 13. század első felében volt jellemző; a rajta látható ábrázolások előképeit Lovag Zsuzsa Árpád-kori pénzeknél találta meg.¹⁶

A 15. századig a vármegyei szervezetnek nem volt egységes, közös pecsétje. A hivatalból eljáró személy a hitelesítéshez saját magánpecsétjét használta.¹⁷ A pecsétgyűrűknek ebbe a típusába tartozhat az Ócsanálón előkerült egyetlen ezüstgyűrű. Fején egy ökörfej látható, tőle balra félhold, jobbra csillag helyezkedik el. A rajz fölött értelmezhetetlen, köriratot utánzó jelek láthatóak. A gyűrű vállán két-

¹⁰ BERTALAN 1998, 172.

¹¹ Az említett pénzérmék és gyűrűk jelenleg a Herman Ottó Múzeum „Újrahasznosított várak nyomában” című vándorkiállításán láthatók.

¹² SZABÓ 1938, 55, 297–298.

¹³ VÍZI–MIKLÓS 1999, 257, 22. kép 6.

¹⁴ LOVAG 1975, 337.

¹⁵ ISTVÁNOVITS 2003, 302, 156. kép 3.

¹⁶ LOVAG 1980, 224.

¹⁷ LOVAG 1980, 236.

7. kép. Gyűrűk Ócsanálós–Nyárjasról. 1: Bordadíszes pántgyűrű; 2: Geometrikus díztésű gyűrű; 3: Ökörfejjel díszített ezüstgyűrű; 4: Madárábrázolással díszített gyűrű

oldalt négy-négy vízszintes vonal található, minden lezárásánál egy-egy ponttal (*1. kép, 7/3. kép*). Lovag Zsuzsa úgy vélte, hogy az ökörfej ábrázolásos gyűrűk a Hahót nemzetséghez köthetők.¹⁸ Arról azonban egyelőre nincs tudomásunk, hogy a Hahótok Abaúj megye területén rendelkeztek birtokokkal, így a mi példányunkat sem tudjuk a családdal összefüggésbe hozni.

¹⁸ LOVAG 1975, 337.

Az Árpád- és középkori gyűrűkkel – így az ökörfejes darabokkal is – legutóbb Litauszki Zoltán foglalkozott.¹⁹ Az ábrázolás a dunántúli és a dél-alföldi anyagban is megtalálható, a 13. század második felétől a 15. századig használatban volt. Az ócsanálói gyűrű legközelebbi párhuzamának Kiskunhalas–Katolikus temető, Kápolnahely 279. sírjában előkerült darab tartható.²⁰ A kiskunhalasi tárgy esetében hiányzik az ökörfej két oldaláról a félhold és a csillag; a fej középpontjában bekarcolt körben látható a rajz. A kör külső oldalán viszont – az ócsanálóihoz hasonlóan – itt is értelmezhetetlen körirat található. A gyűrűkön látható olvashatatlan körirat, a rajzok alacsony színvonala arra utal, hogy ezeket a tárgyakat helyi ötvösök készítették nemesi megrendelőik részére.²¹

A 14–15. századra keltezhető az a bronzgyűrű, melynek fején egy ágon ülő madár alakja látható. A madár rajzát vonalkeret veszi körbe, a gyűrű szárán függőleges rovátkolás figyelhető meg. Az ábrázolás vésete jó minőségű, éles (7/4. kép). Hasonló díszítésű darabok a dél-alföldi anyagban is előfordulnak.²²

Az Árpád-kori gyökerekkel rendelkező, középkori település a 16. század folyamán pusztulhatott el. A török hódoltság idején a község – földrajzi fekvése folytán – a különböző seregek felvonulási útjába esett. Bár Szikszó és a vonzáskörzetébe tartozó községek – így a mai Ócsanálós területe is – a magyar király kezében volt, a budai pasa mégis adót követelt az itt élőkől. Az adófizetést megtagadó Szikszó és más abaúji falvak ellen 1588-ban a törökök fegyveres megtorlást terveztek. A csatára Szikszótól délre került sor. Ugyan a harc a magyar sereg győzelmével ért véget, a megfutamodó török hadak a visszavonulás során végigprédálták az útjukba eső településeket.²³ Feltehetően ekkor pusztult el az általunk vizsgált középkori település is. Az itt zajlott harcokra utalhat az a néhány puskagolyó, melyeket szintén a kutatás során találtunk.

IRODALOM

BERTALAN 1998

BERTALAN VILMOSNÉ: XIII. századi csuklós bronzmérlegek Óbudán. *Budapest Régiségei* 32 (1998) 171–180.

FETTICH 1968

FETTICH NÁNDOR: Ötvösmester hagyatéka Esztergomban a tatárjárás korából. *A Komárom–Esztergom Megyei Múzeumok Közleményei* 1 (1968) 157–196.

¹⁹ LITAUSZKI 2012.

²⁰ LITAUSZKI 2012, XI. tábla 2.

²¹ LOVAG 1980, 236.

²² LITAUSZKI 2012, 33.

²³ TAKÁCS 1998, 47.

ISTVÁNOVITS 2003

ISTVÁNOVITS ESZTER: *A Rétköz honfoglalás és Árpád-kori emlékanyaga*. Das landnahme- und arpadenzeitliche Nachlassmaterial des Rétköz. Régészeti gyűjtemények Nyíregyházán 2. Magyarország honfoglalás kori és kora Árpád-kori sírleletei 4. Nyíregyháza, 2003.

LITAUSZKI 2012

LITAUSZKI ZOLTÁN: Árpád- és késő középkori pecsétgyűrűk a Dél-alföldi régióban (Kutató-sok Bács-Kiskun, Békés és Csongrád megyében). Szakdolgozat (kézirat). Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Szeged, 2012.

LOVAG 1975

LOVAG ZSUZSA: A középkori magyar gyűrűk. *Ars Hungarica. A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutatóintézetének Közleményei* 3 (1975) 2. 336–338.

LOVAG 1980

LOVAG ZSUZSA: Árpád-kori pecsétgyűrűk I. *Folia Archaeologica* 31 (1980) 221–238.

MÉRI 1954

MÉRI ISTVÁN: Árpád-kori pénzváltó mérleg. *Folia Archaeologica* 6 (1954) 106–114.

SZABÓ 1938

SZABÓ KÁLMÁN: *Az alföldi magyar nép művelődéstörténeti emlékei*. Bibliotheca Humanitatis Historica. A Magyar Nemzeti Múzeum művelődéstörténeti kiadványai 3. Budapest, 1938.

TAKÁCS 1998

TAKÁCS LÁSZLÓ: *Onga története*. Onga, 1998.

VÍZI–MIKLÓS 1999

VÍZI MÁRTA–MIKLÓS ZSUZSA: Előzetes jelentés a középkori Ete mezőváros területén végzett kutatásokról. In: *A Wosinszky Mór Múzeum Évkönyve* 21 (1999) 207–270.

Miért nincs a szarmata telepeken fém?

A műszeres leletfelderítés lehetőségei és eredményei
néhány dél-alföldi római kori lelőhelyen

1. kép. Római kori
emailbetétes bronzfibula,
Óföldreák–Ürmös

A dél-alföldi szarmata leletanyag összetételét tekintve általánosságban megállapítható, hogy a viseleti és használati eszközökhöz sorolható fémleletek java részben temetkezésekből kerülnek elő. A településekről származó leletanyag túlnyomó részét a kerámia képezi, a kő-, üveg- és fémtárgyak elenyésző hányadban kerülnek elő az ilyen jellegű ásatások alkalmával. A 2000-es évek első felében és az előtte eltelt időszakban a kutatás sokáig úgy vélekedett, hogy a szarmata településeken nincsen fém, ezért a műszeres leletfelderítés alkalmazása nem volt általánosan bevett szokás. A Dél-Alföldön egy 2008-ban indult MOL-gázvezeték (OTF Fővállalkozó Zrt.) építését megelőző örökségvédelmi feladatok elvégzése jelölhető meg váltásként, ahol a munkálatok teljes menetét végigkövette a régészeti lelőhelyek műszeres leletfelderítése.¹ Ettől az időszaktól kezdve általánosnak tekinthető a sokszor szép tárgyak hajszolásának tűnő, fémkeresős vizsgálatok alkalmazása.

Az elmúlt évtizedben, a szóban forgó területi régiót számos nagyberuházás érintette, melyhez kapcsolódóan a régészeti lelőhelyek megóvását irányzó munkálatok bőséges feladatellátási kötelezettséggel terhelték a térségben dolgozó szakembereket.

A hatalmas méretű feltárások elemzése, az előkerült óriási mennyiségű leletanyag tudományos feldolgozása hosszú éveket igényel. Ezen munkálatok megkezdése előtt, már előjáróban is látható annyi, hogy a megnövekedett információmennyiség bizonyos korszakokkal kapcsolatosan számos új adattal gazdagítja az eddig kialakult ismereteket. A történeti korokra vonatkozóan az egyik legértékesebb forrásanyagot az apró fémtárgyakba kódolt adatok képviselik a szakemberek számára.

Bizonyos kérdéskörökkel kapcsolatosan sok új információ nyerhető a szarmata lelőhelyeken előkerült fémleletekből. A korábbi kutatások során történeti, politikai, gazdasági és társadalomtörténeti kérdésekre adott válaszok alapját képező régészeti forrásanyag számos apró adattal gazdagodott, mely alapján a korábban kialakult kép több ponton finomítást igényel. Ilyen például a Barbaricumban előforduló érme keltező értékével és pénzforgalomban betöltött szerepével kapcsolatos kérdések sora, az előkerült leletek elterjedése alapján felvázolt kereskedelmi

¹ LŐRINCZY 2010, 7.

utak elhelyezkedésének, használatuk intenzitásának és irányának kérdése, a települések gazdasági és társadalmi differenciálódásának történeti periódusokban tapasztalt változásának kérdései, hogy csak néhány fontosabb témát említsünk.

A következőkben egy rövid, nagyberuházások során szerzett, műszeres leletfelderítéssel kapcsolatos módszertani tapasztalat ismertetése után, néhány lelőhely bemutatásával, a fentebb említett kérdéskörök kerülnek röviden részletezésre kézzel fogható példák során keresztül.

A felszíni fémleletek előkerülése

Az elmúlt években a leletfelderítések számos Dél-Alföldet érintő vagy keresztülszelő beruházást eltérő hangsúlyban, de nyomon követtek.² A vizsgálatok intenzitása a legtöbb esetben a beruházásokhoz kapcsolódó feltárások ütemének függvényében változó módszertani eljárásokkal vált kivitelezhetővé. A műszeres leletfelderítés eltérő módon valósítható meg egy próbafeltárás, egy keskeny, de hosszú nyomtávot, illetve egy nagyobb összefüggő felületet érintő feltárás alkalmával.

Kisebb lelőhelyrészt érintő, általában markolókanál szélességben végzett gépi munka során technikailag nem kivitelezhető, hogy a humusztakaró több gépi állásból, rétegesen kerüljön eltávolításra, azon egyszerű oknál fogva, hogy a gép a megszedett, keskeny felületre már nem tud visszaállni. Ekkor a műszeres leletfelderítés a munkák kezdetét megelőzően a felszín átvizsgálására, valamint a letermelt humusztakaró depójának és az előkerült régészeti jelenségek betöltésének átvizsgálására korlátozódhat. Ennek során a humuszrétegben rejlő információ nagyobb fokú veszteségével kell számolni.

Nagyobb, összefüggő lelőhelyrészeket érintő feltárás alkalmával részletesebb és alaposabban elvégzett műszeres leletfelderítésre nyílt lehetőség. Ilyen felületek megnyitására volt mód például az M9-es, M43-as autópályák bizonyos lelőhelyein. Ezekben az esetekben a teljes felületet érintő, előre meghatározott nagyságú területek feltárása során megvalósítható volt a réteges humusztakaró eltávolítása.

Ezekben az esetekben a régészeti munkálatok kezdetét, a gépi humusztakaró eltávolítását, illetve a feltárást folyamatos műszeres leletfelderítő vizsgálatok követték nyomon. Első lépésként a nyomvonalba eső, mezőgazdasági művelés alatt álló terület vizsgálatára került sor (2/2. kép). Ezt követően eltávolításra került a szántás során bolygatott legfelső, 15–20 cm vastagságú talajréteg, a gyökérszóna. Az így kialakított felszín vizsgálatát követően megtörtént egy következő 15–20 cm vastag talajréteg eltávolítása. Az intenzívebb leletmennyiséget eredményező részekben további 5–10 centiméteres rétegek eltávolítására kerülhetett sor. A munkálatok iszapolókanalas markolóval vagy szkréperláda használatával voltak kivitelezhetőek a legegyszerűbb

² A lelőhelyek műszeres leletfelderítését Bacskai István végezte. Munkájáért ezúton is fogadja köszönetemet.

2. kép. 1. A réteges humuszosítás kezdete az Óföldreák-Ürmös lelőhelyen
2. Műszeres leletfelderítés az Óföldreák-Ürmös lelőhelyen

3. kép. 1. Réteges humuszolás szkréperládával a Nemesnádudvar-Hajósi úti dűlő II. lelőhelyen
2. Humuszolás iszapolókanalas markolókkal a Nemesnádudvar-Hajósi úti dűlő II. lelőhelyen

módon (2/I., 3/I–2. kép). A mesterséges rétegek műszeres vizsgálata folyamatosan szükséges. A leletek előkerülési pozíciójának adatai kézi GPS-készülékkel kerültek rögzítésre. A lelőhely és leletanyag feldolgozása alkalmával ezek az adatok összevethetőkké válnak a feltárás során tapasztalt jelenségekkel. A települések esetében az előkerült fémtárgyak a lelőhelyen belül tapasztalható funkcionális eltérések elkülönítésének meghatározásához nyújthatnak értékes adatokat.

A vonatkozó jogszabályi háttér, illetve az azzal kapcsolatos költségvonzatok változása okán a nagyobb lelőhelyrészek teljes felületű humuszolására minden esetben nem nyílik lehetőség. Ezeknél az eseteknél a réteges humuszolás kivitelezése kisebb ütemekben végezhető el, mely folyamatos, napi szintű műszeres leletfelderítő munkát igényel.

Néhány műszeres leletfelderítéssel érintett lelőhely a Dél-Alföldről

Az alábbiakban a lelőhelyek hossza sorából csak néhány rövid bemutatása szerepel, amelyeknél a fentebb bemutatott eltérő felderítési módszerek kerültek alkalmazásra. A munkálatok eredményeként könyvelhető el, hogy számos alkalommal a római kor kutatását apró, de számottevő részletekkel befolyásoló tárgyak, illetve leletgyűttesek láttak napvilágot.

Kecskemét, Galambos III., RL. 05. lelőhely

A lelőhely Kecskeméttől délre az 5. sz. úttól nyugatra a kertészet és az egykori tsz kísérleti telepe mentén haladó Monostori út mentén helyezkedett el. A lelőhelyen elvégzett, teljes felületű megelőző ásatásra a Mercedes gyár létesítése miatt volt szükség, melynek során 22 466 m² nagyságú területet tártunk föl. A 2008–2009-ben elvégzett munkálatok alkalmával lehetőség nyílt egy szarmata település teljes felületű kutatására. A lelőhelyen egy 4–5. századi, kisebb méretű, tanya jellegű szarmata település 260 különböző méretű és funkciójú régészeti jelensége került elő. Ez lehetett a korabeli alföldi települések legkisebb típusa, ahol komplex termelőmunka folyhatott.

Az előkerült leletanyag jelentős részét a jellegzetes, 4–5. századi kerámiatípusok alkotják. Ezek mellett a folyamatos műszeres leletfelderítés eredményeként több apró fémelet is előkerült, mint például római vasmécses, bronzcsipesz (5/I2. kép), római érmék, bronzveretek.³

3 FÜKÖH–SÓSKUTI 2009.

Makó, Innenső-Jángor II. homokbánya 3. lelőhely

A lelőhely Makótól északra, a Sós-tó déli magaspartján helyezkedik el. A terület kedvező fekvése miatt hosszú évszázadokon keresztül alkalmas volt a megtelepedésre, melyről az itt található, több száz méter hosszan elnyúló, több korszak anyagát szolgáltató lelőhelyek tanúskodnak. A homokbányászatra kijelölt területen, 3853 m² nagyságú felületen végzett próbafeltárás során bronzkori, vaskori, szarmata, avar és Árpád-kori telepjelenségek, egy szarmata sír, valamint avar temetőrészlet került elő.

A próbafeltárást és a megkezdett bányaművelést műszeres leletfelderítés is nyomon követte, ennek során több római kori szarmata lelet került elő. Ezek közül említésre méltó egy emailos fibula (4/Io., 6/I. kép), néhány római érme (az egyik egy Marcus Aurelius-denár, a másik egy Constans-kisbronz) (5/7–8. kép), egy tükör töredéke (5/II. kép), valamint egy különleges tipológiai jegyeket viselő, balta alakú csüngő⁴ (4/5. kép).

Nemesnádudvar, Hajósi úti-dűlő II., M9, 10. lelőhely

A lelőhely Nemesnádudvar és Hajós között, a Duna-völgy és a Duna–Tisza közí hátság találkozásánál fekszik. A lelőhelyen a teljes felületű megelőző feltárást a tervezett M9-es autópálya építése tette szükségessé. A munkálatok során, két szezonon keresztül 43 049 m² nagyságú felület megnyitására került sor, melynek során 1892 objektum feltárása történt meg. Az ásatás teljes területén megtalálhatóak voltak egy 2–3. századi település nyomai. 4–5. századi, tanya jellegű településjelenségek elszórtan helyezkedtek el a felületen. A gépi munka során szkréperládák alkalmazásával valósult meg a réteges humuszosítás, melynek eredményeként magas számú római kori és népvándorlás kori (avar) fémlelet került elő.⁵

Óföldséák-Ürmös, M43, 9. lelőhely

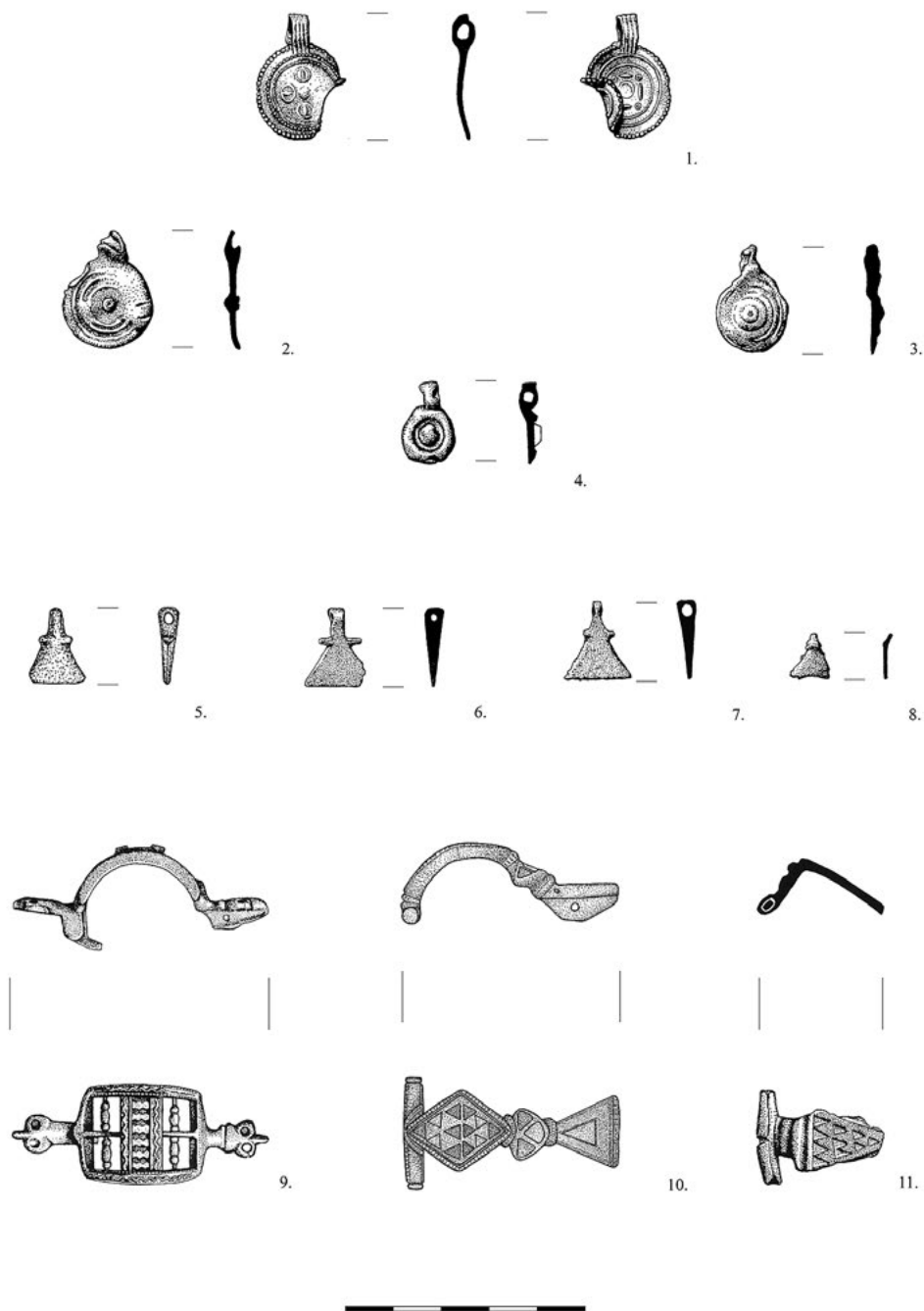
A lelőhely Óföldséáktól délre, az M43-as autópálya nyomvonalán helyezkedik el. A nagy kiterjedésű lelőhelyrészben a régészeti feltárást az M43-as autópálya építése tette szükségessé. A feltárási munkálatok 2008. szeptember elején kezdődtek és 2009 tavaszán zárultak. Eredményeképpen közel 50 000 m² felületen több mint 900 objektum került elő, melyet bronz-, vas- és római kori település, valamint bronz-, római és népvándorlás kori temetőrészletek alkottak.⁶

A feltárandó nyomvonalban a felszíni nyomok alapján intenzívnek mutató településrészben iszapolókanalas markolókkal végeztük el a réteges humuszosítást. Ennek eredményeként 230 kisebb-nagyobb méretű, több korszakhoz sorolható fémlelet került elő. A legnagyobb mennyiségben a római kori leletek fordultak elő,

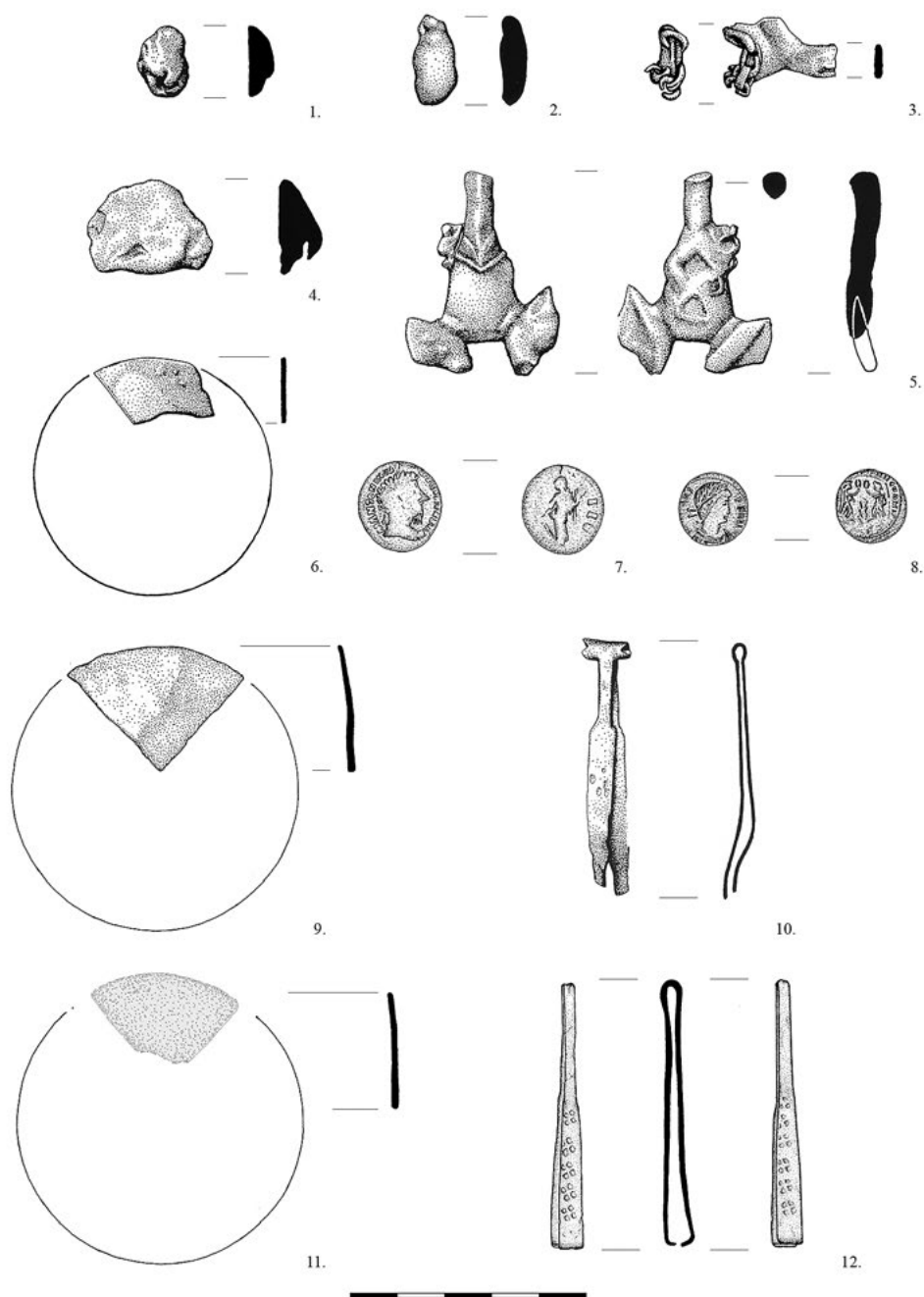
4 SÓSKUTI kézirat.

5 SOMOGYVÁRI 2009, 292; SÓSKUTI–SZ. WILHELM 2010, 301–302.

6 GULYÁS 2008., SÓSKUTI 2008., BALOGH 2009., BALOGH–GULYÁS–SÓSKUTI 2009., GULYÁS 2009., SÓSKUTI 2009.

4. kép. I–II. Műszeres leletfelderítés során előkerült római kori viseleti tárgyak és ékszerek. 1–4., 6–9., II. Óföldreák-Ürmös; 5., 10. Makó-Innenső Jángor lelőhelyről

5. kép. 1–12. Múszeres leletfelderítés során előkerült római kori pipereeszközök, érmek és a fémmegmunkálás termékei. 1–6., 10., Óföldreák-Ürmös, 7–9. Makó-Innenső Jángor, 11. Bugac-Bimbó, Juhász-tanya, Horvát Tranzit 2. lh., 12. Kecskemét, Galambos III., RL 05. lelőhely

melyek közül kimagaslóan sok a római érme, fibula, viselethez tartozó apróbb tárgy, valamint a különféle használati eszközök töredékei. Ezek mellett nagyobb számban megtalálhatóak a fémfeldolgozáshoz köthető hulladékok.⁷

A lelőhelyeken elvégzett fémkeresős vizsgálatok eredményei

A beruházásokhoz kapcsolódó megelőző régészeti feltárások során elvégzett műszeres leletfelderítések több esetben értékes eredményeket hoztak. A lelőhelyek teljes méretű tudományos feldolgozása jelenleg még alacsony szinten áll, de ezektől függetlenül az előzetes eredmények is szolgáltatnak információt bizonyos kérdéskörökhöz.⁸

Az első ilyen fontos témakör a római érmek barbaricum előfordulása. A korábbi kutatások során a leletek jelentős része temetkezésből származott, településeken előfordulásuk esetleges és alacsony számú volt. A műszeres leletfelderítésnek köszönhetően a fentebb említett településnyomok mindegyikéről került elő éremlelet. Ezeknek mennyiségi és minőségi aránya eltérő képet mutatott, mely részben a kutatási módszerek eltérő alkalmazásával, részben minden bizonnyal egyéb gazdaság- és településtörténeti okokkal is magyarázhatóak. A lelőhelyeken előkerült éremanyag szempontjából kiemelkedő helyet foglal el Óföldrak-Ürmös.

Az Óföldrak-Ürmösön előkerült 107 érme közül 86 településhez köthető szórvány, további 21 veret sírok mellékleteként került elő. Az érmék időrendileg 2. századi denárokkal kezdődnek, ezek a teljes anyag viszonylag kis részét alkotják. Az előkerült 12 veret között Hadrianus, Antoninus Pius, Faustina senior, Marcus Aurelius és Commodus érmei találhatók meg. A következő csoportot alkotják a 3. századi veretek, melyeket néhány Severus-kori darab és egy Gallienus réz antoninianus képvisel. A legnagyobb mennyiségben (69 veret) a 4. századi érmék szerepelnek. Jelentős részük Constantinus-dinasztia kori (330–350 közt vert érmék), de Valentinianus császárnak egy 364–367 között Sisciában vert pénze is előfordul. A késői bronzok kapcsán érdekességként említendő, hogy a meghatározható veretek 73%-a a Birodalom balkáni és keleti veréből származott és csak 27%-ban fordultak elő – a korábban az Alföld pénzforgalmi képét meghatározónak vélt Pannónia közelében ténykedő – sisciai vagy aquileai verdék érméi.

Az alföldi szarmata lelőhelyek éremleletei a gazdaságtörténeti kérdések mellett a régészeti módszertannal kapcsolatos kérdéseket is felvetnek. Az egyik alapvető fontosságú aspektus a keltező értékük.⁹ Az eddigi eredmények alapján a római vereteknek egy általános *terminus post quem* keltező érték tulajdonítható, de pon-

7 SÓSKUTI 2013, 501–502.

8 SÓSKUTI 2013, 499–522.

9 KÖHEGYI 1972; KÖHEGYI 1974; FÜLÖP 1976.

tosabb kormeghatározásra csak kevés esetben alkalmasak. Kiváltképpen igaz ez a 2. századi, jó minőségű ezüstérmekre,¹⁰ amelyek általánosan fordulnak elő a késői időszak településein és temetkezéseiben egyaránt. Ez a jelenség a kecskeméti, makói, nemesnádudvari és óföldséki lelőhelyeken egyaránt nyomon követhető volt. Az óföldséki lelőhely esetében azonban az érmek egy részének a szűk időhatárokra történő koncentrációja tapasztalható. Ezek a 330–350-es évekre keltezhető veretek az előkerült éremanyag több mint felét alkotják. Valószínűleg ez reprezentálja a telepre kerülésük és egyben a forgalomban legintenzívebben betöltött időszakot egyaránt.

A műszeres vizsgálatok során előkerült leletek segítségével ismételt értékelésre szoruló következő probléma a Barbaricumban található utak kérdésének köréhez kapcsolódik. Hosszú időn keresztül a kutatás bevett és az akkor rendelkezésre álló információk alapján rendkívül hasznos és használható eljárása volt, hogy a kereskedelmi utakat az előkerülő leletanyag alapján határozta és rajzolta meg.¹¹ A jelenleg megnövekedett régészeti anyag feldolgozásával az import leletek térképre vetítésével kirajzolódó kép alapján megállapítható volna, hogy a korabeli utak ott helyezkedtek el, ahol ásások is voltak. A megállapítás természetesen nem helytálló. Ez a jelenség pusztán csak azt tükrözi, hogy a legtöbb római lelettípus megtalálható minden településen. Az előfordulásuk intenzitásával és az Alföld bizonyos részein tapasztalható regionális különbségek jelenlétéről csak a teljes leletanyagok feldolgozása után alkotható megfelelő árnyalatú kép.

A kereskedelmi úthálózat változásának képét jól példázza néhány Makó és Óföldséi határában előkerült emailos betétű fibula. Az óföldséi lelőhelyről két darab ismert, mindkettő az ívfibulák főcsoportjához sorolható, de azon belül eltérő alcsoportot képviselnek (*4/9.*, *4/II.*, *6/2–3.*, *7/20–21. kép*). Az egyik egy szinte teljesen épségben megmaradt (csak tűje hiányzik), egyenlő karú, stilizált állatfejekben végződő, áttört kengyelű, zsanéros tűszerkezetű darab (*I.*, *4/9.*, *6/3.*, *7/20. kép*). A másik tűszerkezete hüvelycsuklós kialakítású, a kengyele háromszög alakú lemez, melynek felületét három sorra tagolható, farkasfogszerűen egymás mellé elhelyezett háromszög alakú rekeszek tagolják, belsejükben sárga és vörös emailbetéttel (*4/II.*, *6/2.*, *7/21. kép*). A makói lelőhelyen előkerült darab szintén egy hüvelycsuklós kialakítású, emailos betéttel díszített ívfibula típushoz tartozik.¹² (*4/I0.*, *6/I. kép*). A hasonló típusú darabok alföldi előfordulása viszonylag ritka, földrajzilag és időrendileg is egy szűk területre helyezhetőek. Az áttört kengyelű példány ez idáig csak provinciális területekről vált ismertté, a szarmata lelőhelyeken nincsen analógiája. Az ívfibulák a Vaday Andrea által felállított tipológiai rendszerben formailag az I/3/2 darabhoz állnak közel,¹³ de apróbb részleteikben eltérnek attól. A típus előfor-

10 KÖHEGYI 1972, 104; KÖHEGYI 1974, 114; ISTVÁNOVITS–KULCSÁR 1994, 70.

11 GABLER 1968; GABLER–VADAY 1992; VADAY 1998.

12 KOVRIG 1937, 15. t. 158.

13 VADAY 2003, 321.

1.

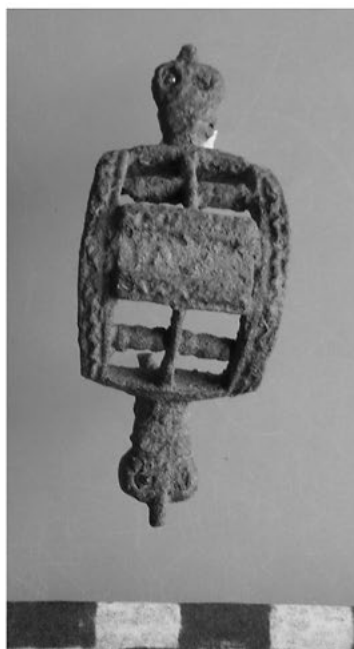
6. kép.

1. Emailos fibula Makó-Innenső Jángor lelőhelyről

2–3. Emailos fibulák Óföldreák-Ürmös lelőhelyről

2.

3.

dulása az alföldi szarmata lelőhelyeken viszonylag ritkább, a hasonló, zsanéros szerkezetű fibulák eddig összesen hat lelőhelyről tekinthetők adatottnak.¹⁴ A Körös–Maros közéről a típusból korábban egyetlen darab sem volt ismert, a fent említett hat lelőhely a Duna–Tisza közén és a Tisza mentén található. A fibula előfordulásának jelentősége egyrészt történeti vonatkozása értékében, valamint a kereskedelmi és egyéb utak hálózatának megrajzolásában áll. Történeti értéket képvisel, hiszen a Tiszántúl szarmata benépesítése után ezek a ritkán előforduló darabok a legkorábbi leletkörökhöz kapcsolhatóak, melynek értelmében a két említett lelőhely egyes részei ehhez az időszakhoz sorolhatóak. Az újonnan előkerült néhány darab eddig ismeretlen területről származik, a lelettípus alföldi elterjedésének köre a műszeres leletfelderítéseknek köszönhetően bővült. A fibulákat tartalmazó lelőhelyek földrajzilag egymáshoz közel helyezkednek el, mely feltétlenül nem jelenti azt, hogy egy közös kereskedelmi útvonal kötötte volna össze a két települést.

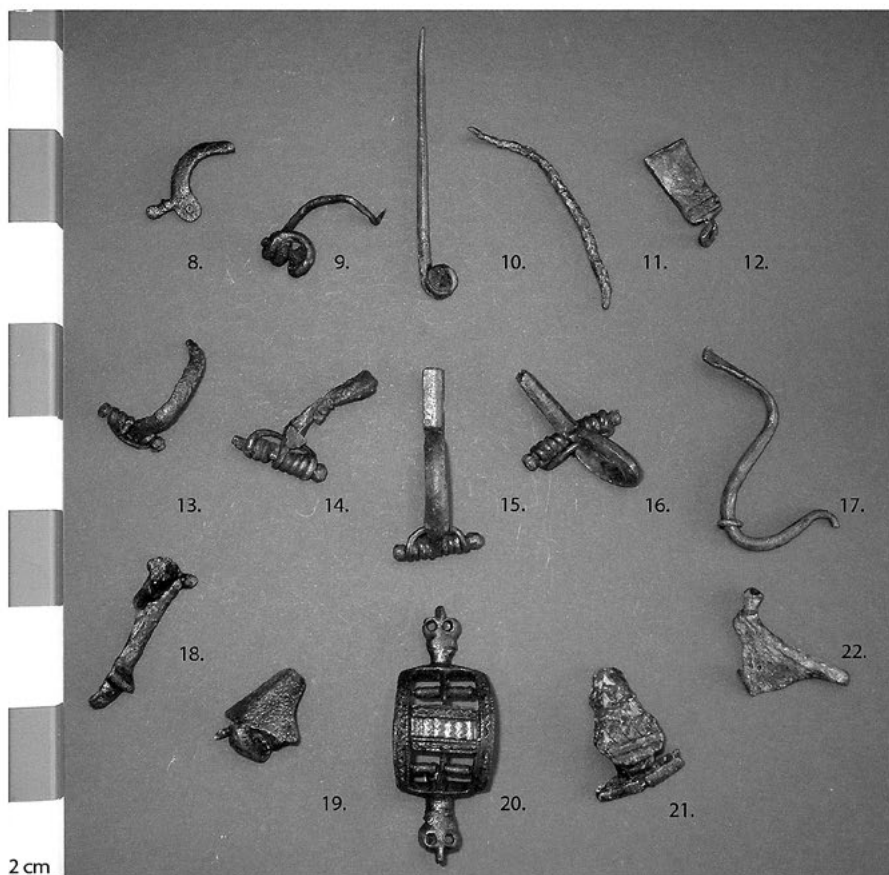
A műszeres leletfelderítések eredményei hozzájárulhatnak a szarmata települések gazdasági berendezkedésének, valamint egyes településrészek funkcionális elkülönítésének vizsgálatához. Ezt jól példázza a kecskeméti, óföldaíki és részben a nemesnádudvari lelőhelyeken előkerült bronz- és ólommegmunkálásra utaló leletek sora. Ezek egyrészt a fémolvasztáshoz előkészített darabolt tárgyakból, valamint a bronzöntés alkalmával keletkezett kisebb-nagyobb olvadt fémrögök sorából állnak. A felsorolt lelőhelyek között a legkevesebb nyom a nemesnádudvari lelőhelyről származik. Itt mindösszesen egy kicsi, olvadt bronzrög utal arra, hogy a településen valaha fémöntéssel is foglalkoztak.

A kecskeméti lelőhelyen a felszíni szórványleletek között néhány szabálytalan, amorf, olvadt bronzrög szerepelt. A 19. objektum bontása során további olvadt bronzrögök és tucatnyi darabolt, kicsi lemeztöredék került elő, melyek minden bizonnyal a beolvasztásra vártak. Az esetenként egy centiméternél kisebb tárgyak méretüknél fogva csakis a műszeres vizsgálat során kerülhettek elő. A leletek szóródása a tanya jellegű település ÉNy-i részére, a település központjától kissé távolabb eső helyre volt lokalizálható. Ezek a leletek a település szerkezetének értelmezéséhez nyújtanak kézzel fogható információt.

Az óföldaíki lelőhelyen elvégzett fémkeresős vizsgálatok során a településhez köthető szórvány leletanyagban 12 bronz- és 18 szabálytalan, amorf, eltérő méretű ólomrög került elő (8/1–2. kép). A bronzolvadékok között található két olyan darab, amelyeknél a beolvasztásra szánt tárgy eredeti alakja részben azonosítható. Ilyen egy római edényfűl töredéke, valamint egy bronzlánc részlete (5/3., 5/5. kép). Az utóbbiból csak néhány torzult szem maradt meg az amorfra összeolvadt rög egyik részén (5/3. kép).

A szabálytalan ólomolvadékok egy része minden bizonnyal a szarmata településhez köthető, hiszen az előkerült egyéb leletanyagban gyöngyök és csüngők is

¹⁴ VADAY 2003, Fig. 3

7. kép. 1–7. Ólomból, ezüstből és bronzból készült csüngők az Óföldséák–Ürmös lelőhelyről
8–22. Bronz fibulák az Óföldséák–Ürmös lelőhelyről

1.

2.

8. kép. 1. Olvadt bronzrögök az Óföldéak-Ürmös lelőhelyről
2. Olvadt ólomrögök az Óföldéak-Ürmös lelőhelyről

szerepeltek ebből a nyersanyagból. A felszínen előkerült olvadt fémrögökön kívül a feltárás során talált leletek között is több tárgy a fémmegmunkálás emlékét őrzi. Több településobjektumból ismert fémsalak (például a 283. objektum), a fémek olvasztására szolgáló tégely (204. objektum) és fúvókanyílással ellátott, agyag kohó-mellfalazat (283. objektum) (9/1–2. kép). A 164. sírban az elhunyt lábához helyezve a fémek megmunkálásához használt eszközök kerültek elő: két fogó, egy kalapács és egy karikára felfűzött, talán kicsi poncolótűkből és vésőkből álló szerzőkészlet.

A műszeres leletfelderítések további eredményeiként értékelhető olyan leletípusok gyakori előfordulása településeken, amelyek magasabb számban korábban csak temetkezésekből származtak. Ilyen például a temetkezésekből ismert tükör vagy csipesz rendszeres előfordulása. Különleges formai kialakítású egy Óföldrőkon talált típus (5/10. kép), egy Kecskemétről származó darab pedig a díszítése miatt érdemel kiemelkedő figyelmet (5/12. kép). A tanulmányban idézett lelőhelyek közül az Óföldrőkről és Makóról származó tárgyak közül említhető néhány enyhén domború, díszítetlen hátlapú tükörtöredék (5/6., 5/9., 5/11. kép).

Említést érdemel még néhány különleges csüngőtípus. Az egyik egyedisége miatt, a másik a fémkeresős vizsgálatok során előkerült mennyiségével magasodik ki a leletek köréből. Óföldrők–Ürmös lelőhelyen előkerült négy kerek, füllel ellátott, egyedi anyagfelhasználást és részben egyedi díszítést mutató csüngő (4/1–4., 7/1, 7/4–5., 7/7. kép). A kerek, függesztőfüles formán kívül közös jellemzőjük, hogy ólomból öntötték azokat. Kettő egymáshoz hasonlatos, másik kettő egyedi kivitelű. A hasonló példányok felépítésében az előlapon koncentrikus körök, valamint a középből enyhén kiemelkedő gombok láthatóak (4/2–3., 7/1., 7/4. kép).

Az egyik hátlapja teljesen sima, a másiknak a közepén egy – az előlapon is megfigyelhetőhöz hasonlatos – gombot alakítottak ki. Mindkét lelet függesztőfüle eldeformálódott, az egyikben azonban látható, hogy eredetileg bordázott volt. Az egyedi formát képviselő csüngők egyike egy kisebb méretű darab, átmérője alig nagyobb fél cm-nél (4/4., 7/7. kép). Peremét elnagyolt gyöngysor-imitáció keretezi, középből hegyesedő, aszimmetrikus síkokkal tagolt gomb emelkedik ki. Hátsó felülete sima. A másik darab peremét, mindkét oldalát és függesztőfület egyaránt díszítették. A kerek lap külső vonalát és a felületét két koncentrikus gyöngysor-imitációval keretítették (4/1., 7/5. kép). Az így hangsúlyozott mezők felületét az előlapon és hátlapon is különböző mintával díszítették. Az egyik oldalon egy négy szíromból álló, középső részen karikával egymáshoz kapcsolódó rozettát, míg a másik felén egy karikákkal tagolt sarkú négyzetet alakítottak ki. Függesztőfüle bordás tagolású. A szírmokból álló motívumhoz legközelebb álló analógiaként a szarmata érmeutánzatok egyik típusa említhető.¹⁵ A csüngő másik felületén található négyzethez pontos formai párhuzam nem ismert.

¹⁵ GOHL 1904, 17–20. ábra.

9. kép. 1–2. Fémművességhez kapcsolódó kohó-mellfalazatok az Óföldreák-Ürmös lelőhely 283. objektumából

A fentebb említett másik csüngő egy – szintén viszonylag egyedi kialakítású – baltacsüngő. Formai kialakítására jellemző, hogy a felfüggesztésére szolgáló nyílása alatt mindkét oldalra kinyúló, kicsi tagokkal látták el (4/5–8., 7/2–3. kép). A balta többi oldala, éle egyenes. A szakirodalomból sokáig egyetlen ilyen forma volt ismeretes, mely Hódmezővásárhely, Erzsébet-Újtelepen feltárt, késői időszakra keltezhető temetőrészlet egyik kislánysírjából került elő.¹⁶ A darab szinte pontosan megegyező méret- és anyagbeli, illetve formai analógiái a tanulmányban említett makói és óföldségi településekről (4/6–8., 7/2–3. kép), valamint a makói lelőhelyről ismertek (4/5. kép) műszeres leletfelderítés alkalmával előkerült szórványleletként. Ezeken kívül egy Kiskundorozsma, Daruhalom III. lelőhelyen,¹⁷ valamint egy apátfalvi lelőhelyen feltárt temető egy-egy sírjából származnak hasonló csüngők. A különleges kialakítású tárgytypus ilyen szűk térségben tapasztalható koncentrált jelenléte feltehetően regionális sajátosság.

A leírtak alapján a tanulmány címében feltett kérdésre válaszolva összefoglalóan elmondható, hogy a Dél-Alföld római kori szarmata településein gyakori lelettypusnak tekinthetők a fémtárgyak. Apró, töredékes, a korabeli járószinten elszóródott mivoltukból kifolyólag ezek felderítése csak rendszeres műszeres vizsgálatok sorával lehetséges. A fentebb említett néhány példa mellett még számos kérdés és témakör felvethető, melyre a lehetségesen adható válaszok sora a kicsiny tárgyakba van kódolva. A műszeres leletfelderítés során előkerült apró tárgyakban rejlő információk sorának taglalását a bennük hordott adatok értelmezésének lehetőségeit hosszú oldalakon keresztül folytathatnánk. Jelen tanulmány célja mindösszesen az, hogy felhívja a figyelmet a római kori szarmata településeken folytatott műszeres leletfelderítés páratlan és pótolhatatlan fontosságú forrásfelhasználási lehetőségére.

IRODALOM

BALOGH 2009

BALOGH CSILLA: Óföldségi, Gencs-hát. *Régészeti Kutatások Magyarországon 2009* (2010) 299–300.

BALOGH–GULYÁS–SÓSKUTI 2009

BALOGH CSILLA – GULYÁS GYÖNGYI – SÓSKUTI KORNÉL: Bronzkori, vaskori és késő szarmata települések Óföldségi–Ürmösön. In: *Nyomvonalba zárva. Régészeti feltárások az M43-as autópályán és a Makót elkerülő út nyomvonalán*. Szerk.: BALOGH CSILLA. Móra Ferenc Múzeum, Szeged, 2009, 20–21.

FÜLÖP 1976

FÜLÖP GYULA: Újabb tanulmányok a római érmék szarmata kori forgalmáról a mai Magyar Alföldön. A new paper on the circulation of roman coins during sarmatian times on the contemporary Hungarian Plain. *Archaeologiai Értesítő* 103 (1976) 253–262.

¹⁶ NAGY 1984, 12. ábra 7.

¹⁷ A lelet közöletlen, a Móra Ferenc Múzeum gyűjteményében a 2007.4.2469. leltári szám alatt található.

FÜRKÖH–SÓSKUTI 2009

FÜRKÖH DÁNIEL – SÓSKUTI KORNÉL: Kecskemét–Mercedes–Benz gyár, RL–05 lelőhely. *Régészeti Kutatások Magyarországon* 2009 (2010) 238.

GABLER 1968

GABLER DÉNES: Terra sigillaták a Kelet-Pannóniával szomszédos Barbaricumban. *Archaeologiai Értesítő* 95 (1968) 211–242.

GABLER–VADAY 1992

GABLER, DÉNES – VADAY, ANDREA: Terra sigillata im Barbaricum zwischen Pannonien und Dazien. *Acta Archaeologia Hungarica* 44 (1992) 83–160.

GOHL 1904

GOHL ÖDÖN: Szarmata érmek a római császárság korából. *Numizmatikai Közlemények* 3 (1904) 77–87.

GULYÁS 2008

GULYÁS GYÖNGYI: Óföldségek, Ürmös II. *Régészeti Kutatások Magyarországon* 2008 (2009) 247–248.

GULYÁS 2009

GULYÁS GYÖNGYI: Szarmata temetők Óföldségek–Ürmös II. lelőhelyen. In: *Nyomvonalba zárva. Régészeti feltárások az M43-as autópályán és a Makót elkerülő út nyomvonalán*. Szerk.: BALOGH CSILLA. Móra Ferenc Múzeum, Szeged, 2009, 24–25.

ISTVÁNOVITS–KULCSÁR 1994

ISTVÁNOVITS ESZTER – KULCSÁR VALÉRIA: IV. századi éremmellékletes temetkezések a Kárpát-medencei szarmata Barbaricumban. In: *Numizmatika és a társtudományok*. Szerk.: NAGY ÁDÁM. Szeged, 1994, 69–85.

KOVRIG 1937

KOVRIG ILONA: *A császárkori fibulák fő formái Pannoniában*. Die Haupttypen der kaiserzeitlichen Fibeln in Pannonien. Dissertationes Pannoniae Ser. II. 4. Budapest, 1937.

KÓHEGYI 1972

KÓHEGYI MIHÁLY: Római pénzforgalom és kereskedelem az Intercisa–Csongrád közötti útvonalon. Römische Münzumschlag und Handel der Strecke zwischen Intercisa und Csongrád. *Cumania* 1 (1972) 103–113.

KÓHEGYI 1974

KÓHEGYI MIHÁLY: Római pénzforgalom és kereskedelem a Lugio–Szeged közötti útvonalon. Römischer Geldverkehr und Handel auf dem Weg Lugio–Szeged. In: *A Janus Pannoniensis Múzeum Évkönyve* 14–15 (1974) 113–118.

LŐRINCZY 2010

LŐRINCZY GÁBOR: Előszó. In: *Pusztaszertől Algyőig*. Szerk.: LŐRINCZY GÁBOR. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Monumenta Archeologica 2. Szeged, 2010, 7–8.

NAGY 1984

NAGY MARGIT: Az i. e. I. – i. sz. VI. század. In: *Hódmezővásárhely története. A legrégibb idők-től a polgári forradalomig I*. Főszerk.: NAGY ISTVÁN. Hódmezővásárhely, 1984, 189–228.

SOMOGYVÁRI 2009

SOMOGYVÁRI ÁGNES: *Nemesnádudvar, Hajósi úti dűlő II*. Régészeti Kutatások Magyarországon 2009, 292–293.

SÓSKUTI 2008

SÓSKUTI KORNÉL: Óföldségek, Ürmös I. Régészeti Kutatások Magyarországon 2008 (2009) 247.

SÓSKUTI 2009

SÓSKUTI KORNÉL: Késő szarmata temetők és kora népvándorlás kori sírok Óföldséák-Ürmös I. lelőhelyen. In: *Nyomvonalba zárva. Régészeti feltárások az M43-as autótút és a Makót elkerülő út nyomvonalán*. Szerk.: BALOGH CSILLA. Móra Ferenc Múzeum, Szeged, 2009, 22–23.

SÓSKUTI 2013

SÓSKUTI KORNÉL: Szórványos fémleletek az Óföldséák-Ürmösön (M43, 9–10. lelőhely) feltárt késő szarmata településrészletről. In: *A nyíregyházi Josa András Múzeum Évkönyve 55* (2013) 499–522.

SÓSKUTI kézirat

SÓSKUTI KORNÉL: *Bronzkori, vaskori, római kori, népvándorlás és Árpád-kori településnyomok Makó-Innenső Jángor lelőhelyen*. Kézirat.

SÓSKUTI–SZ. WILHELM 2010

SÓSKUTI KORNÉL – SZ. WILHELM GÁBOR: *Nemesnádudvar, Hajósi úti dűlő II*. Régészeti Kutatások Magyarországon 2010, 301–302.

VADAY 1998

VADAY ANDREA: Kereskedelem és gazdasági kapcsolatok a szarmaták és a rómaiak között. In: *Jazigok, roxolánok, alánok. Szarmaták az Alföldön*. Szerk.: HAVASSY PÉTER. Gyulai katalógusok 6. Gyula, 1998, 117–143.

VADAY 2003

VADAY, ANDREA: Cloisonné brooches in the Sarmatian Barbaricum in the Carpathian Basin. *Acta Archaeologia Hungarica* 54 (2003) 315–421.

Koronás fők – lukas zsebek

Már több mint százötven esztendő eltelt azóta, hogy 1864. január 29-én Solt mezőváros elöljárója, Értékes János bíró a település határában levő Tételről a következőket jegyezte föl: „*ronaságon emelkedett hegy, jelenleg szántóföld, hajdan város hely mit a földben lévő épület hely nyoma s kövek mutatnak...*”¹ Négy évvel korábban, 1860. augusztus 5-én hivatalbeli elődje, ifj. Soós József bíró pedig a következőket jelenthette a Pest-Solt megyében megvalósuló településstatisztikai felvétel során: „*A városhoz nem messze fekvő Tétel hegyén több épületek, különösen egy kápolna forma rom hely látható. Ezen hegyet e század elején áskálták némely pénzre vágó emberek...*”² Mindketten nagyra értékelték ezt a helyszínt, melyet – amint az közismert lehetett – gyakran fölkerestek a város lakói abban a reményben, hogy ott kincsekre bukkanhatnak.

Ez a legenda bizonyosan továbböröklődött a helybeliek között, hiszen még napjainkban is tapasztaljuk nyomait az itteni kincskeresésnek. A gyors meggazdagodás álma vagy talán csak a gyűjtőszenvédély hajtotta rendszeresen a solti határba a közeli Dunavécscén lakó Hopka Sándort is. Mi mással magyarázhatnánk, hogy – a Katona József Múzeumba került „tételalji” tárgyak kísérőcéduláinak bizonyossága szerint – 1990 karácsonyán járt, majd 1991. február elején ismét visszatért a hegyre. A terület kiválasztása igen szerencsésnek bizonyult, mivel több innen származó, értékes régészeti lelettel gazdagodott. Ezek közül aztán többet is beszolgáltattott a területileg illetékes kecskeméti múzeumnak: egy eredetileg háromlábú bronzedény aljának töredékét talán a bronzkorhoz sorolhatjuk; egy kék színű üvegkarperec töredéke pedig a kelták idejét idézi. A lelőhelyről legyen elég itt annyit megjegyezni, hogy ez a nagy kiterjedésű tanúhegy a Kalocsai-Sárköz és a Solti-síkság határán

1. kép. Középkori (14–15. századi) ezüst gyűrűfej és virtuális lenyomata. Középen gótikus majuszkulás R-monogram, körben a peremén négyszeres LIEN felirat, Solt-Tételhegy, Templomdomb

1 Pesty Frigyes kéziratos helynévtárából. Pest-Pilis-Solt vármegye és kiegészítések. Szentendre, 1984. Az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattári Pesty Frigyes gyűjteményének 33. kötetéből közreadja BOGNÁR ANDRÁS. NKÖFÖK Szerkesztőség, 2007; a digitális változat internetes elérhetősége: http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/megyek_oroksege/Bacs_kiskun_megye/pages/Pest_pilis_solt/007_pest_pilis_solt_90_119.htm.

2 Pest–Solt megye 1860. évi település-statisztikai leírása. Közreadja: HORVÁTH M. FERENC és SZABÓ ATTILA. Budapest, 2000, 269.

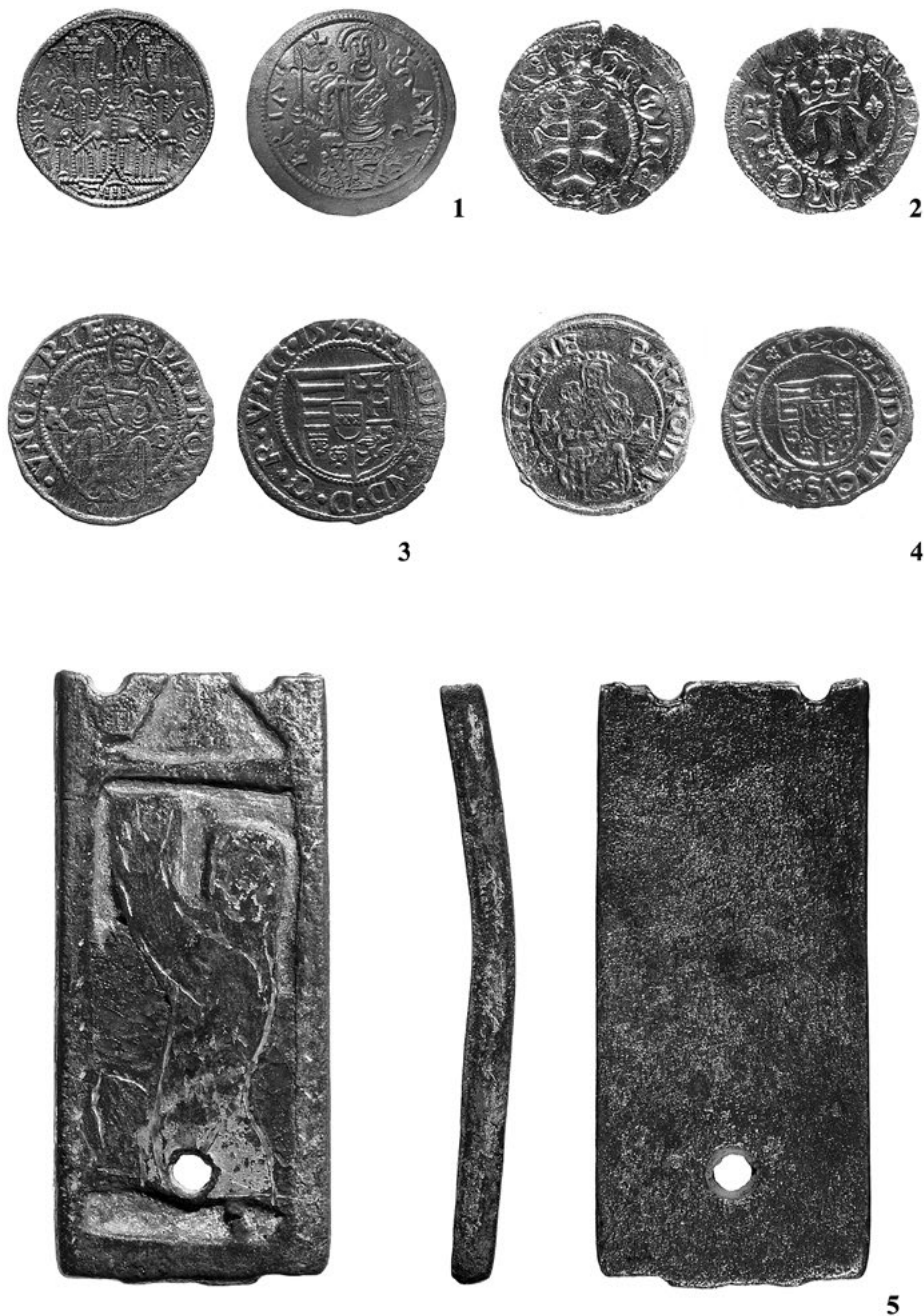
földvárszerűen emelkedik ki a Duna árteréből, és egy 2005-ben kezdődött kutatási programnak már a legelső eredményei is arról tanúskodnak, hogy évszázadokon át, az őskortól egészen a török kor kezdetéig az egész környék egyik központjául szolgálhatott.

Mielőtt rátérnénk az ásatások bemutatására, meg kell említeni, hogy a régiségek kutatása egészen a múlt század végéig általában szabad szemmel történt. Erre bizonyság egy kiváló helybeli gazda, Varga Csaba esete, aki 1996 óta gyűjtötte a tanyája melletti dombon a szőlő alá forgatás során előkerült cserepeket. Elmondása szerint azért őrizte gondosan oly sokáig a nagy tenyérnyi fekete kerámiatöredékeket egy papírdobozban, mert úgy gondolta, hogy valamikor majdcsak eljönnek érte a régészek. Bevallom, nem siettük el: pontosan egy évtizedig kellett várnia. Türelme – a mi legnagyobb szerencsénk – hasznos találkozást eredményezett: azóta is sok-sok apró, ám annál fontosabb információval és nem kevésbé fontos leletekkel (mint például egy bizánci rézérem vagy egy magyar honfoglalás kori női lovas sírból származó rozettás bronz lószerszámveret) járult hozzá a százhektáros lelőhely pontos belső topográfiájának a megismeréséhez.

A Tételhegyen ugyanis 2005 óta tervszerű interdiszciplináris kutatások folynak;³ főleg régészeti terepbejárásokat és feltárásokat végzünk, melyek a helyszínen többek között természetföldrajzi és geofizikai vizsgálatokkal egészülnek ki. Az ásatásokon a kezdetektől használtunk fémdetektort, amelynek beszerzésénél figyelemmel kellett lenni a kecskeméti múzeum anyagi lehetőségeire. Minőségére nézve megbízható, jó kis középkategóriás műszer volt, korszerűsége fölött azonban hamar eljárt az idő; de természetesen a mai napig kezünkbe vesszük, mivel megfelelő segédeszköznek bizonyult. E tekintetben külön szerencse volt számunkra a kecskeméti múzeum főmunkatársa, V. Székely György régész-numizmata kollégánk kettős, illetve hármasszakértelme, hiszen mint középkoros régész közreműködött az ásatáson, a fémdetektor értő kezelőjeként sok-sok értékes leletet mentett meg az enyészettől, valamint az előkerült érmék szakszerű meghatározójaként szintén hozzájárult a feltárások eredményességéhez. Az ily módon fellelt régészeti leletek száma azonban nagyságrendileg megnőtt, amikor 2008-ban egy profi műszaki szakembert, Bacskai Istvánt kértük föl, hogy a miénknél jóval modernebb eszközeivel s nemkülönben a több évtizedes tapasztalatával legyen a segítségünkre. Személyének kiválasztását megkönnyítette – hiszen bizalmi kérdésről volt szó –, hogy akkorra már országos hírnevet szerzett a régészek körében; a kollégák „sorban állnak” érte, hogy igénybe vehessék szaktudását.

Már a legelső napokon – az általa intuitív módszernek nevezett módszerrel végzett *műszeres leletfelderítések* során – előkerült fémtárgyak kibővítették az addigi, ásatással megismert lelettípusok körét: köztük volt egy szkíta bronz nyílcsúc, egy magyar honfoglalás kori ezüstveret, majd „számolatlanul” kerültek elő a közép-

3 SOMOGYVÁRI–SZENTPÉTERI–V. SZÉKELY 2014.

2. kép. 1. III. Béla (1172–1196) rézpénze, elő- és hátlap;
 2. Mária királynő (1382–1387) ezüst dénárja, elő- és hátlap;
 3. II. Lajos (1516–1526) ezüst dénárja, elő- és hátlap;
 4. I. Ferdinánd (1526–1564) ezüst dénárja, 1534, elő- és hátlap;
 5. Keresztelő Szent János-ábrázolás egy Limoges-ből származó aranyozott bronz kegytárgy töredékén;
 Solt-Tételhegy

kori köves- és pecsétgyűrűk (1. kép), préselt övveretek, Árpád- és késő középkori pénzek (2/1–4. kép), valamint a török hódoltság végét jelző és az azt követő időszakról tanúskodó érmek.

Tárgyak, képek, elméletek

Néhány jellegzetes példa a Bacsikai István által felderített középkori fémleletek közül: a templom ablaküvegét egykor ólomkeretbe foglalták; egy kisméretű, ovális alakú, fehér színű üveg peremén szabad szemmel alig megfigyelhető ólomlenyomatot sikerült észlelnie az érzékeny fémkeresővel (ez az egyetlen eddigi ilyen leletünk, talán emberi szemet ábrázoltak vele). A templomdomb északi lejtőjén (ahová szántás során kerülhetett) egy kisméretű (2 × 3 centiméteres) préselt bronz ládikaveretet talált, melyen koronás női fej látható (3. kép). A két domb közötti területről került elő egy aranyozott bronz zománcberakásos limoges-i kegytárgy töredéke, melyen egy vízben álló, két felemelt kezében csészét tartó mezítelen alak látható – talán Keresztelő Szent János ábrázolása (2/5. kép). Emlékeztetsek e tárgy lelőköri körülményei: a Templomdombnak és Várdombnak elnevezett dombhátak között – mint ahogy Bacsikai István egy helyütt egy levelében írta – „Bemelegítésképpen éppen a 'szarvaközt a tőgyét' sikerült eltalálnom. Sebaj, már tudom, hogy hol van az ispáni vár.” Az történt ugyanis, hogy nem pontosan ott kezdte a feltételezett Árpád-kori földvár szisztematikus bejárását, ahol kértem; és ennek a tévedésnek lett az eredménye ez a kiemelkedő szépségű emlék.

Ami a korábbi korszakokat illeti, egyedüli példány a fent már említett szkíta nyílhegy, melyet lehet, hogy inkább a szarmaták használtak. Ezzel összefüggésben érdekes feltevést generált az a jelenség, hogy a dombtető területén eddig egyetlen egy szarmata leletanyag sem került elő, míg a közeli s távoli környéken településeik sora ismert. Lehet, hogy nem engedték a rómaiak ezt a stratégiai magaslatot megszállni? – vetődött fel egy római helyőrség esetleges jelenlétének a kérdése. Nem haszontalan épp ezért röviden összegezni, milyen régészeti nyomok utalnak rómaiak jelenlétére ezen a Barbaricumban lévő lelőhelyen.

Eddig csupán néhány lelet (*bronzérmek, terra sigillata másolat töredéke, aranyozott bronz dobozfibula*) kapcsolható a római korhoz, de nem feltétlenül a rómaiakhoz. A legelső erre utaló (bizonytalan hitelességű) adat két római éremről szólt, melyek állítólag a Tételhegyről származnak (egy solti lakos tulajdonában). Azóta már 6 db római érem került elő hiteles körülmények között Bacsikai István tevékenysége során. Római épületre utaló lehet néhány szórvány tegula- és imbrex-töredék a Templomdomb közepéről, ahol egy olyan falmaradvány húzódik a középkori templom déli falának alapozásához képest eltérő irányítással és falazási technikával, melynek kövei között egy (felirat nélküli) római téglát talált. Érdekes adalék, hogy egy infravörös légi felvétel tanúsága szerint egy négyszögletes erődít-

3. kép. Préselt bronzlemez királynő ábrázolással, Solt-Tételhegy

mény képe bontakozik ki a Tételhegy tetején, az egyik oldalára merőlegesen nyílegyenes út nyoma húzódik a Duna irányában (ahol a római Annamatia település kiépített kikötője található a Duna két partján, a solti oldalon a Tételhegytől 8 km-re a Kalimajorban). A készítési technika és ábrázolás szerint ehhez a korszakhoz tartozik több *kőfaragvány*, melyek közül kettő jelenleg a solti Vécsey-kastély udvarán látható (az egyiken kantharos edény szőlőfürttel). Nemrég egy helybeli lakos segítségével (a nagyanyja elbeszélésére emlékezve) sikerült azonosítani a pontos előkerülési helyüket: csupán mintegy 800 méterre a Tételhegy déli végétől, a Tetétlen felé vezető országút bal oldalán, az út menti *árok*ból kerültek elő a 20. század első harmadában.

A pénzforgalom emlékei

A fémkeresés során fellelt érmek lehetőséget nyújtanak többek között annak mérlegelésére, hogy milyen jelentőségű lehetett az adott település a vizsgált korszakban. Érdekes ellentmondás feszül a numizmata–régész értékelése és az én korábbi feltevéseim között – ezt a kérdést azonban csakis amiatt lehetett egyáltalán felvetni, hogy a műszeres leletfelderítés során több mint kettőszáz éremleletet talált Bacskai István. V. Székely György a rendelkezésünkre álló adatokból egy 2009-ben készült munkájában – a maga szempontjából módszertanilag helyesen – a következő megállapítást tette: *„A pénzek korszakonkénti megoszlása egyben a Tételhegy történeti jelentőségének időbeli változását is jól mutatja: a római korban és a népvándorlás korában átlagos, az Árpád-korban jelentősebb, a késő középkorban kiemelkedő jelentőségű,*

*a kora újkorban már ismét kisebb szereppel bíró hely volt.*⁴ Ezzel szemben a vizsgált korszakok régészeti lelőhelykataszteres adatainak elemzésére támaszkodó munkahipotézisem szerint ezen a helyen az *avar korszak második felében* (626 és 796 között) kagáni központ, a *magyar honfoglalás korában* (a 10. század közepéig) nagyfejedelmi udvar állhatott; a *II. századtól* ispáni vár, majd a *tatárjárás után* egészen a török uralom bekövetkeztéig egy a többiek közül nem különösebben kiemelkedő rangú település lehetett. Ezt az ellentmondást csakis a Tételhegy további ásatai során lehet majd föloldani, a százhektáros lelőhely jelenlegi feltártsági szintje ugyanis még nem haladja meg a terület másfél százalékát. Egy bizonyos: az eddig (2016-ig) *összesen* talált 289 éremből csak 5 került elő rétegből, ráadásul ezek közül három szintén az általa fémkereső műszerrel előzetesen megjelölt helyen (4. kép).

4. kép. Éremlelet előkerülése a gótikus templom feltárása során, Solt-Tételhegy, 2009

Ezen a helyen nem hallgathatjuk el, hogy az egyetlen jelentősebb, fémből készült ékszerleletünk, melyet a detektor alkalmazása *nélkül* találtunk, az egy elektromegnyitórú, amely a tatárjárás pusztította romok eltakarításának emlékeit magában foglaló gödör legaljáról került elő.

4 Idézet V. Székely György numizmatikai értékeléséből: SZENTPÉTERI 2009, 63.

A leletek topográfiai elhelyezkedése

A Templomdombon elhelyezkedő őskori földvár környezetében, kívül a sáncokon két jól elkülöníthető helyen koncentrálódnak a – minden valószínűség szerint – öntőműhelyek maradványaiként erre az időszakra keltezhető *bronzöntecsek*.

A középkori templomhoz vezető út mentén szétszóródott ezüstpénzek, ugyanott vastöredékek (kapuvasalások, felvonólánc-darabok) mutatják az erődítmény megközelítési helyét.

A 17. század végére keltezhető közép- és nyugat-európai érmék utalnak a dombtetőn egy feltehetőleg a török uralom felszabadító harcaihoz kapcsolódó menettáborra. Ezek az elhullajtott pénzek egy kisebb területre koncentrálódnak – nem messze a még bő másfél évszázaddal később is kápolnának nevezett középkori templom helyétől. S mivel e templom elbontására csak a solti református templom építéskor került sor a 18. század második felében, ezért jó eséllyel feltételezhető, hogy a menettábort az egész környéken akkor még messziről jól látható templom közelében állították föl.

Terepmunka közben Bacsikai István tévedhetetlen biztonsággal állapítja meg, ha a műszere által adott jel „kerek hangú”, akkor a jelzés az ő számára egyértelműen mutatja, hogy érmet talált – sőt, még abban sem szokott tévedni, hogy pontosan milyen fémből vert pénzre számítsunk néhány pillanaton belül.

A régészeti lelőhely felügyelete és veszélyei

Az ásatások idején a szakmabelieken kívül számos helybeli lakos, felnőttek és diákok egyaránt nagy érdeklődéssel követik nyomon a régészek munkáját. Jogosan érezhetik úgy, hogy egyfajta sajátos, a történelmi múltunkat megvilágító nyomozásban vesznek részt. Minden igyekezetünk arra irányul, hogy tudatosítsuk bennük: a Tételhegyen éppúgy, mint minden más régészeti lelőhelyen előkerülő *tárgyi és építészeti emlékek megőrzése az ő személyes érdekük, a helyszínhez való kapcsolódásuk a nemzeti identitásuk szerves részét képezi*.

Öszintén be kell vallanunk azt is, hogy nem egy alkalommal tapasztaltuk, hogy más, nemtelen cél is munkálhatott némely látogatóknak a legkisebb részletekbe menő faggatózása mögött. Nem véletlen, hogy a helyi lakosok már több ízben „tanácsoltak el” a hegyről idegen kincskeresőket a fémkereső készülékeikkel együtt.

A Tételhegy kutatása azonban további problémákat rejt. Olyan veszélynek is kiteszi magát a hívatlan fémkereső, amely bizony következményekkel járhat a testi épségére nézve. Mivel a második világháborúban súlyos harcok folytak a közelben levő dunaföldvári híd megszerzéséért, amely a Dunántúlra vezető utak kulcsfontosságú átkelőhelye (egyébként az őskor óta); sok áldozattal járó, kíméletlen össze-

5. kép. Tüzérségi lövedék megsemmisítés előtt, Solt-Tételhegy, 2008

csapás-sorozat volt Solton és környékén. A Tételhegy parancsnoki harcálláspont volt, mivel innen kitűnően át lehetett látni az egész környéket. Ami szempontunkból a sajnálatos tény: az eddigi ásatásaink során számos fel nem robbant nagyméretű tüzérségi lövedéket, kézigránátot, hevedernyi géppuskatöltényt és sok-sok srappnit, szétszóródott gránátszilánkot találtunk (5–6. kép). A *tűzszerészek* alkalmazsint napi vendégeink voltak. Emiatt is rendkívül fontos számunkra a helybeli rendőrséggel és polgárőrséggel való együttműködés. Megnyugtató számunkra, milyen nagy figyelmet fordítanak a Tételhegy környékén mászkáló „turistákra”. A hegy ugyanis lentről és távolról ugyanolyan jól áttekinthető, mint amilyen meszsire el lehet látni a tetejéről.

Koronás fővel, lukas zsebbel

Ami pedig a régészeti feltárásokon műszeres leletfelderítésre szerződtetett fémkeresősök helyzetét illeti, az egyfajta bizalmi állásként jellemezhető. Sajátos „üveg-zseb-program” megvalósulása, ahol kölcsönös és feltétlen bizalom szükséges annak a tudatában, hogy mindkét fél közös kulturális örökségünk társadalmi hasznú megőrzése érdekében cselekszik. *Bacsikai István* – akire mint a fémkeresősök koro-

6. kép. Bacskai István egy tűzészeti löszer társaságában, Solt-Tételhegy, 2008

7. kép. Bacskai István lukas zsebbel, Solt-Tételhegy, 2009

názatlan királyára tekinthetünk hazánkban, és akinek a műszereihez számtalan olyan régészeti lelet felderítése fűződik, melyeken régi korok koronás szereplői láthatóak – nyilvánosan és látványosan elkötelezte magát a „lukas zseb program” betartása mellett (7. kép).

IRODALOM

SOMOGYVÁRI–SZENTPÉTERI–V. SZÉKELY 2014

SOMOGYVÁRI ÁGNES – SZENTPÉTERI JÓZSEF – V. SZÉKELY GYÖRGY (szerk./eds.): *Településtörténeti kutatások. Solt-Tételhegy, Kiskunfélegyháza, Amler-bánya*. Settlement studies. Solt-Tételhegy, Kiskunfélegyháza, Amler-bánya. Archaeologia Cumanica 3. Kecskemét, 2014.

SZENTPÉTERI 2009

SZENTPÉTERI JÓZSEF: Interdiszciplináris kutatások a Bács-Kiskun megyei Solt, Tételhegy lelőhelyen. Beszámoló a Castrum Tetel Program (2007–2009) főbb eredményeiről. Interdisciplinary investigations at the Solt, Tételhegy site in Bács-Kiskun county. Report on the main results of the Castrum Tetel project (2007–2009). *Régészeti Kutatások Magyarországon* 2009 (2010) 53–80.

V. SZABÓ GÁBOR

Ki is az a Bacskai István?

Rendhagyó személyiségvázlat baráti szemszögből¹

1. kép. Tokos baltákat és karperecet tartalmazó kincslelet Martonyi-Szúnyogtetőről

„Indulj nyugatnak, kis hajó, veszélyes útra.
Akár mesék, akár valók vizeit szántod,
Csak jól keress, figyelj jelenre, múltra,
S egy szép napon Odüsszeuszt megtalálod.”

Andrew Robert Burn

Ragyogó szemű, gyermekien vidám fickó, magasságokat és mélységeket járó, végletesen érzékeny, művészi allűrökkel bíró primadonna, minden szerkezetet megjavítani képes mesterember, paraszti praktikussággal és csökönyösséggel gondolkodó öreg hajdú, a világ sokszínűségét csodáló, kifogyhatatlan érdeklődésű nyitott humanista, a hordó mélyére bújt, világot megvető vénséges cinikus, ugrásra, játékra kész bohém bohóc, szekérderéknyi virággal érkező, gáláns lovag, sértődött, harapós fölborzolt bundájú rosszkedvű rozsomák, csokival és gumicukorral teli zsebű, mindig játékra kész óvó bácsi, fürdőző nimfák után leskelődő, életvidám vén szatír – ezerarcú, törekeny ember. 54 évesen, túl ezer kalandon, NDK-s lányokon, hadseregen, családon, béltükrözésen, kincsek százain, csalódások sorozatán, fellobbanó lelkesedések, szárnyalások és zuhanások tucatjain.

¹ Ennek az írásnak az első változata Bacskai István 50. születésnapján köszöntőként hangzott el Tállya-Óvár lelőhelyen. A megemlékezést az ELTE BTK Régészettudományi Intézet „Bronzkincs kutatóprogramjának” csapata rendezte.

2004-ben az M3-as autópálya utolsó előtti évadján találkoztunk először. Ritkán látható, őszinte tudásszomj jellemezte. Csillogó szemmel jött ki az ásatásra, tele volt kérdésekkel, minden cserép és minden objektum érdekelt. Túlárado bizalommal volt irántunk és a régészet iránt – érezhetően túlértékelte a szakmánkat, vagy inkább a szakmánk művelőit. A régészeket megszállott szenteknek és tiszta eszmékért élő-haló tudósoknak akarta látni, ijesztően nagy terhet és elvárásokat téve így ránk. Máig nyomaszt az a kényszer, hogy az Öreg² elvárásainak megfeleljek – igaz, az első perctől kezdve próbáltam megértetni és elfogadtatni vele, hogy doktori cím ide, doktori cím oda, mi is ugyanolyan hibát hibára halmozó emberek vagyunk, mint akikkel addigi életében találkozott. Mára, azt hiszem, minden illúziója elszállt, látja, kik vagyunk, de a régészetet mint szakmát még mindig a legnemesebb emberi tevékenységek közé sorolja, és erősödő keserősége ellenére is harcol azért, hogy ezt az ideát mi is őrizzük, és soha ne feledkezzünk meg hivatásunk felelősségéről. Humanista alapállás, furcsa, mára feledésbe merült felfogás a tudós mindenkori erkölcsi és etikai felelősségéről, a tudomány szentségéről, a tudományt űző személyek méltóságáról, önmagunk komolyan vételéről.

Első közös munkánk három hajdúdorogi bronz karperec lelőhelyének átvizsgálása volt – itt mutatta meg először, mennyire más is lehet egy késő bronzkori település, mint ahogyan azt addig a terepbejárásaink cserépgyűjtéses módszere alapján látni véltük. Ezt követte a finom töltelékkel töltött süteményt idéző szilvás-várad-kelemenszéki bronz karperecpár, belsejében maroknyi bronz ékszerrel és borostyángyöngyökkel (4. kép), majd jött a mára mitikussá vált baksi kaland 2006 őszén és 2007 nyarán. Innenről kezdve pedig bronz- és aranykincsek áradata (1. kép), hosszú hétvégék, nyarak, ősök, telek és tavaszok a hegyen az olvadó saras szántókon vagy az aratás után közvetlenül megtámadott poros tarlókon. Közben kullancsok, darazsak, mérges földtulajdonosok, defektes autók, nehéz paplanok, elfuserált szállások, elmaradt vacsorák és azok a mindent felülíró pillanatok, amikor depót találtunk (2. kép).

2006 óta járjuk együtt az Északi-középhegység és az Alföld késő bronzkori lelőhelyeit. Mára több mint 50 közösen kutatott lelőhely és 34 depó van mögöttünk, és rengeteg történet. Több régészhallgatói generáció nőtt fel az Öreg mellett – végigélve vele a depók utáni hajsza katartikus csúcspontjait, a kincsek megtalálásának és aprólékos feltárásának örömet, és ezzel párhuzamosan a kutatómunka mélypontjait: a kudarcokkal megtűzdelt monoton legyezést a műszerekkel, a ronggyá fosztott őskori földvárak látványát, a nap végére lelet nélküli lelőhelyek reménytelenségét.

Kelemenszékén kezdődött Váczi Gáborral, Bíró Petivel, Nagy Nándival, Kalli Andrással, Szilágyi Marcival, Tóth Farkas Marcival, Paár Fercsivel, Füzesi And-

2 Az „Öreg” becenév – hasonlóan a régészhallgatók „Pista bá” megnevezéséhez – 2006-ban, az első nagyobb közös expedícióink egyikén ragadt rá. Mára a 18–19 éves első évfolyamos régészhallgatók és a 80 éves tállai szállásadónk is rendre ennek a két megszólításnak a valamelyikével illetik.

2. kép. Bronzkori depó bontása közben: Kolonits László, Fülöp Kristóf, Váczi Gábor, Bacskai István, Martonyi-Szűnyogtető, 2013

rissal, Sándor Lajossal és Dankó Szabolccsal. Azután jött Baks és Bodnár Csabi, Koller Melinda, Lamm Flóra, Novák Mariann és Soós Eszter, azután elkápráztatta az aranyemberkét elővarázsoló bűvészkedésével a népvándorlás koros Masek Zsófit a rákóczi falvi ásatásokon, majd egy újabb generáció ismerte meg Pista bá'-t Diriczi Zsombor, Mali Peti és Király Ági személyében. A 2009-es erdélyi kalandban Tarbay „Mágus” Gábor lett állandó tagja a csapatunknak, majd nem sokkal később barátja és ellenpólusa, az örökké vibráló Fülöp Kristóf. A két utolsó évfolyam képviselője a 2011-ben és 2012-ben csatlakozó Kolonits Laci és Berente Zoltán, és új felfedezettünk, a mátrai erdők megszállott felderítője, Benus „Zerge” Ferke (2. és 3. kép).

Sokat izzadtunk együtt a várak megmásítása során és az izzó alföldi tarlókon. A szemünk láttára lett a forrásogot és hideget egyaránt tűrő és kezelni tudó tapasztalt terepi kutató Pista bá – igaz, az első alkalmakkor még gyakran vittük föl a hátizsákját és hallgattuk meg végrendeletét vagy rendelkezését arról, hogyha a lejtőn felfelé rohanás miatt rosszul lesz, hogyan adjuk be neki a gondosan előkészített szívgyógyszert. Szerencsére egyszer sem kellett használni azt az orvosságot, és mára a középmezőny teherhordói és mászóemberei közé nőtt föl az Öreg...

Máig nem találok logikus magyarázatot arra a csodálatos érzékére, amivel a tárgyakat megtalálni képes. Talán a teremő fantázia ereje segíti. Mintha ismerné az erdővel vagy kukoricacsutkával borított lelőhelyeken egykor elterülő bronzkori falvak tereit, és azokba a házakba kopogtatna be, ahol a falakra van írva a kincs közel-

3. kép. A Bronzkincs Kutatócsoport tagjai Tállya-Óváron 2010-ben: Novák Mariann, Lamm Flóra, Paár Ferenc, Bacsikai István, V. Szabó Gábor, Tóth-Farkas Márton, Váczi Gábor, Bíró Péter

sége. Talán műszerének lengetése közben történeteket ír, és a fejében születő mesék házaiba belesve a bennük élő emberek életét vagy éppen szertartásaikat kikémlelve eredne elrejtett kincseik nyomába.

Mindezek magyarázzák sokak számára érthetetlen haragját és a jezsuita hit-térítőket idéző elhivatottságát a föld alatt lévő leletgyűttesek védelmével kapcsolatos ügyekben. Nap mint nap szembesülve a régészeti lelőhelyeket fosztogató, információkat, leletösszefüggéseket szélnek eresztő fémkeresős rablók tevékenységével, olyan indulat keletkezik benne, aminek hatására inkvizítori elhivatottsággal küzd a törvényesség fenntartásáért. Újra és újra elhitegeti velünk, hogy a rablókat megelőzve sikerülhet ezekből a 3000 évvel ezelőtt bezárult időzárványokból begyűjteni még néhányat, és megpróbálkozhatunk megfejteni a bennük gondosan elcsomagolt, kódolt üzeneteket.

És ismerjük a rossz kedveit is. Napokig tartó hallgatásait,³ megbántottságait és kiábrándultságát, a világ ürességével való birkózásait, depressziós periódusainak kízó mélységeit, majd látványos győzelmeit önmaga fölött. Megtapasztalva csodás megújulásait, megtanultunk ilyenkor hallgatni és kívánni, bízva abban, hogy újra formába lendülve megnevettet minden körülötte levőt.

3 Az emlékezetes – egy depót és egy bronzkori bográcsot eredményező – 2009-es erdélyi kutatóútunk során egyszer egy teljes napon át nem szólalt meg.

Ahogy erre korábban már utaltam, rengeteg történet van mögöttünk: az eddig leírt mondatok minden szava egy-egy ilyen mese kulcsa lehetne.

Közéjük tartozik egy baksi hajnal története is – eddigi életem egyik legszebb reggele talán –, amikor hajnali 4-kor már együtt kerestük az előző este feltalált, szétszántott depó tárgyait, nem bírva aludni az izgatott várakozástól. Pista bá izgalma és mosolygó szemei, a napfelkelte fényei, a tarló és az éró ringló illata, a túlpárt-ról konduló vásárhelyi harangok szava, majd a hét óra után jókedvűen kiáramló diákjaim vidám hangjai – a harmónia pillanatnyi, ritka illúzióját teremtette meg erre a napra.

Nagyon fontosak ezek a történetek. Az emberi közösségek és kapcsolatok egyik legmeghatározóbb kovásza, fenntartója a közös mitológia, e nélkül nem működnek sem a családok, sem a baráti, sem pedig a munkakötelek. Az Öreg köré és körénk sűrű, kusza történetháló épült, elszakíthatatlan szálakkal fűzve össze bennünket, a közös történet részeseit. Ezekből idővel majd mesék lesznek, bennük az Öreg már-már mitikus tréfamester, tettei innentől csak szépülnek, rosszkedvei, sértődései feledésbe merülnek, és személye a jókedv és a dinamizmus forrása lesz, példákat mutatva az élet tartalmas megélésére, a világo sság föl vállallására, a tisztaság keresésére.

Egyszer azt mondta az Öreg, hogy azt szereti legjobban ebben az egészben, ha látja az örö münket, amikor egy szép, kontextusban előkerülő depót találunk. Ezért ad nekünk „hangot”,⁴ és keresi az újabb és újabb izgalmak, remények és kihívások forrását számunkra. Az ilyen gesztusainak, az ifjainkat is meghazudtoló gyermekien tiszta tudásvágyának és a saját holtpontjain újra és újra felülemelkedő énjének köszönhetően az elmúlt évek során nagyon fontos pontjává vált folyton alakuló, változó, de érdeklődésében szorosan összezáró csoportunknak. A személye mára már túl is mutat önmagán: a közösség kovásza lett, és annak az igazolója, hogy van értelme tovább csinálnunk és komolyan vennünk tanult szakmánkat, hivatásunkat.

Innen már nem fog menekülni. Ahogy azt Paár Fercsi és Váczi Gábor mondta neki nemrég, amikor egy rosszkedvű nap végén parázsló indulattal vázolta föl köze li, tragikus körülmények között végbemenő kiszállását az állandó hegynek föl, völgynek le körforgásból: „Úgysem tudsz kiszállni, Öreg; a Lipótmező bezárt, a hamvoidat pedig egy mobil urnában úgyis mindig felhozzuk majd magunkkal.”

Bízom benne, hogy a Jó Öreg velünk járja a hegyeket a következő harminc évben is – ennél több hegyi menetet jó szívvel már nem kívánhatok neki –, ebben a tempóban és ezzel a friss szellemmel, tiszta érdeklődéssel.

4 Pista bá jellemző gesztusa, hogy a közös munkák során, ha fémkereső műszerével egy ígéretes jelet, „hangot” talál, akkor nem kezdi meg a földben rejtőző tárgy kibontását, hanem átadja azt egy ügyetlenebb, szép tárgyakra, sikerélményre vágyó, kezdő munkatársnak.

4. kép. Bronz ékszerekből álló depóelet, valamint szórvány aranytárgy és bronz madárfigura Szilvásvár-Kelemszéke erődített településéről

AJÁNLOTT IRODALOM

- V. SZABÓ GÁBOR: Kincsek a föld alatt. Elrejtett bronzkori fémek nyomában. In: ANDERS ALEXANDRA – SZABÓ MIKLÓS – RACZKY PÁL (szerk.): *Régészeti dimenziók. Tanulmányok az ELTE BTK Régészettudományi Intézetének tudományos műhelyéből*. ELTE BTK Régészettudományi Intézet – L' Harmattan, Budapest, 2009, 123–138.
- SZABÓ, GÁBOR: Hortfunde und Siedlungen – Neue Fakten zum Kontext der spätbronzezeitlichen Deponierungen in Ungarn. In: HANSEN, SVEND – NEUMANN, DANIEL – VACHTA, TILMANN (Hrsg.): *Raum, Gabe und Erinnerung. Weihgaben und Heiligtümer in prähistorischen und antiken Gesellschaften*. Topoi, Berlin Studies in the Ancient World 38. Berlin, 2016, 165–209.

Kereskedők, kalmárok, kufárok

A távolsági kereskedelem néhány tárgyi emléke a
Duna–Tisza közén

Az egyre intenzívebb műszeres lelőhely-felderítés révén a korábbi évtizedekhez képest Magyarországon is nagyságrendekkel megnövekedett az egyes régészeti lelőhelyekről származó numizmatikai anyag. Ugyanez elmondható az utóbbi időben sajnálatos módon szaporodó „amatőr” fémkeresésre is, de sajnos az így előkerült leleteknek csak egy kis töredéke kerül a szakemberek látókörébe. Ezek túlnyomó többségét a forgalmi pénzek teszik ki, de mellettük sok más olyan tárgyi emlék is előkerül, amely a numizmatika határterületein foglal helyet, sőt már inkább a kereskedelem-történet reliktumai közé sorolható. Az előbbi csoportba a különféle számolópénzek (zsetonok), míg az utóbbiba a textilzárjegyek (plombák) sorolhatók.

A hazai numizmatikai kutatás a szomszéd országokhoz hasonlóan a 20. század második felében kezdett el alaposabban foglalkozni a forgalmi pénzek mellett a régészeti lelőhelyeken előkerülő egyéb numizmatikai és kereskedelem-történeti emlékekkel. Huszár Lajos – a magyar numizmatika 20. századi polihisztora – a budai vár ásatásán összegyűjtött éremanyag feldolgozása során már kitért az előkerült számolópénzek, zsetonok, bárcák, ólombélyegek, bullák értékelésére is.¹ Ugyancsak az ő nevéhez fűződik a hazai lelőhelyeken talált angol címeres posztóplombák első összegyűjtése, csoportosítása és szerepük meghatározása is.² A zárjegyek, ólompecsétek kutatásába a textiltörténet nemzetközileg is elismert kutatója, Endrei Walter is bekapcsolódott, részben a hazai textiltörténet összefoglalásának keretében érintve ezek kérdését,³ részben a téma nagy hírű angol kutatójával, Geoff Egannal közösen írt tanulmányában elemezve.⁴ A posztóplombák, textilzárjegyek kutatása az utóbbi években lendült fel ismét. A kisebb leletközléseken túl mindenekelőtt egy kiváló fiatal régész, Mordovin Maxim révén, aki elsőként a pápai Fő téren talált, hazai viszonylatban hatalmas mennyiségű plombaanyagról adott rövid áttekintést,⁵ majd

1. kép. Textil ólomplomba
elő- és hátlapja
Tournai város címerével

1 HUSZÁR 1956, 206–207.

2 HUSZÁR 1961, 187–194.

3 ENDREI 1989, 54–59.

4 ENDREI–EGAN 1982, 47–76.

5 MORDOVIN 2013, 267–282.

legutóbb a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményében található textilplombákat ismertette.⁶

Az elmúlt években a Solt-Tételhegy lelőhelyen folytatott komplex kutatás során a terület egy részének fémdetektorral végzett műszeres lelőhely-felderítésére is sor került. Ezt a munkát Bacsikai István végezte, melynek során a különféle fémtárgyak mellett eddig több mint kétszázötven forgalmi pénzt talált, valamint négy ólomplombát és két zsetont.⁷ A numizmatikai anyag többségének feldolgozása és kiértékelése az elmúlt években megtörtént.⁸ A forgalmi pénzek korszakonként változó mennyisége, a veretek időbeli eloszlása jól tükrözi a lelőhely jelentőségének és gazdasági súlyának változását, ami szoros összefüggésben van a helyi és távolsági kereskedelemmel is. Az eddig előkerült pénzek alapján a solti Tételhegy a római korban és a népvándorlás korában átlagos, az Árpád-korban jelentősebb, a késő középkorban kiemelkedő jelentőségű, a kora újkorban már ismét csak kisebb gazdasági szereppel bíró hely volt. Az itt élők kereskedelmi kapcsolatainak és az idekerült árucikkek származási helyének megismeréséhez nagy segítséget jelentenek az itt talált számolópenézek és zárjegyek (plombák).

A Solt-Tételhegyen talált kereskedelem-történeti emlékek sajátos csoportját alkotják a textilzárjegyek, amelyek egyre több helyen bukkannak fel nemcsak a várásatások,⁹ hanem a késő középkori és kora újkori településfeltárások leletanyagában is.¹⁰ Legutóbb a pápai Fő tér ásátásán került elő a középkori és kora újkori ólombárcák páratlanul gazdag sorozata.¹¹

Tételhegyen eddig négy példány került elő. Az egyik bélyeg mindkét oldalán Köln város régebbi, a 14–15. században használt címere látható, a pajzsfőben a Háromkirályokra utaló három nyitott koronával, alatta damaszkolással (*2/1. kép*). A címerábrázolás és a pajzsforma alapján az ólombélyeg a 15. század első felére keltezhető.¹² Köln Nyugat-Európa egyik jelentős kereskedelmi központja volt. Kereskedői már a 13. században megjelentek Közép-Európa országaiban, ugyanakkor magyar, cseh és lengyel kereskedők is eljutottak a Rajnán túli területekre. A kölni kereskedők magyarországi jelenléte a 15. század első harmadáig, a huszita háborúig tartott, de a kölni áruk behozatala német, osztrák és magyar közvetítéssel tovább folytatódott. Köln legfontosabb exportcikkét a különféle textilárúk alkották, elsősorban a közepes minőségű, megfizethető árú posztók. A kölni posztó első hazai írásos említése a 14. századból ismeretes, és egészen a 16. század közepéig

6 MORDOVIN 2014, 193–237.

7 BACSKAI 2014, 235–244.

8 V. SZÉKELY 2014, 245–261.

9 HUSZÁR 1956, 206–207.; HUSZÁR 1972, 43–47.; TETTAMANTI 1994, III.; HUNKA 1999, 299–305.

10 HUSZÁR 1961, 187–194.; VÁLYI 2008, 61–64.; VARGA 2015, 71–72.

11 MORDOVIN 2013, 267–282.

12 Ez a példány még 1998-ban, egy múzeumbarát ajándéka révén került a kecskeméti Katona József Múzeumba.

követhető nyomon.¹³ A kölni áruk Magyarországra szárazföldi és vízi úton jutottak el, főleg a Mainz–Frankfurt–Nürnberg–Regensburg–Bécs útvonalon, majd tovább a Dunán Pestig vagy lejjebb. Köln azonban nemcsak posztójáról, hanem egyéb finom vászon- és selyemtermékeiről is híres volt, melyek iránt hazánkban is volt kereslet. A kölni finom vászon ismertségét mutatja a középkori elnevezéséből keletkezett gyołcs szavunk. A tételhegyi Köln városcímeres plomba esetében nem lehet eldönteni, hogy posztó vagy vászon eredetének és minőségének jelölésére szolgált-e.¹⁴ A tételhegyihez hasonló példány Szlovákiában, a szeredi (Sered) várban folytatott ásatáson került elő.¹⁵

A másik két ólombélyeg előlapi körirattöredéke és hátlapi címerábrázolása alapján a flandriai Tournai városához köthető, melynek posztógyártása és távolsági posztókereskedelme a többi híres flandriai posztóközpontoz (Gent, Ypern) hasonlóan a 12. században indult virágzásnak (*I. kép, 2/2–3. kép*). Az itt készült posztó a 12. század végén Genova, a 13. században Velence, Milánó, illetve Spanyolország piacaira jutott el. Magyarországon a 13. század végén tűnik fel, és ezt követően a hazai 14–15. századi oklevelekben és vámszabályzatokban gyakran szerepel. A közepes minőségű tournai-i posztóból sok-sok vég jutott el a Magyar Királyságba, sőt azon túl is. A Tételhegyen talált, és feliratukkal, illetve címerábrázolásukkal a származási helyet jelző zárjegyek a 14–15. századra keltezhetők. Hasonló példányok mind a hazai,¹⁶ mind az európai leletanyagban fellelhetők.¹⁷

A negyedik, nehezen kivehető rajzú ólombélyeg eredetének megállapítása még további alapos kutatást igényel, de az előzőekhez hasonlóan ez is minden bizonnyal a textil készítésének helyét, azaz a származását jelzi. Valószínűleg a 15–16. századból való (*2/4. kép*).

Textilzárjegyek, ólombélyegek a Duna–Tisza köze más középkori és kora újkori lelőhelyein is kerültek elő. A solti Tételhegyhez legközelebb eső Révbérpusztán, az egykori Révfalu helyén folytatott feltárás során számos ólom zárjegyet találtak. Érdekes módon ezek között eddig sem a Tételhegyről ismert tournai-i, sem a kölni nem fordult elő, viszont feltűnnek nürnbergi, ulmi, valamint egyéb német és sziléziai plombák. A révbéri textilplombák összetétele egyébként sokban hasonlít a Duna délebbi partszakaszánál, a Baja melletti középkori Szeremle falu területén egy helyi múzeumbarát által gyűjtött anyaghoz, melynek száma már több tucatra tehető. Ugyancsak számos zárjegyet találtak a bugaci lelőhelykomplexum környékén folytatott műszeres leletfelderítés során is. Szórványosan még a megye más kora újkori lelőhelyein is került elő egy-egy példány, így például Kerekegyháza

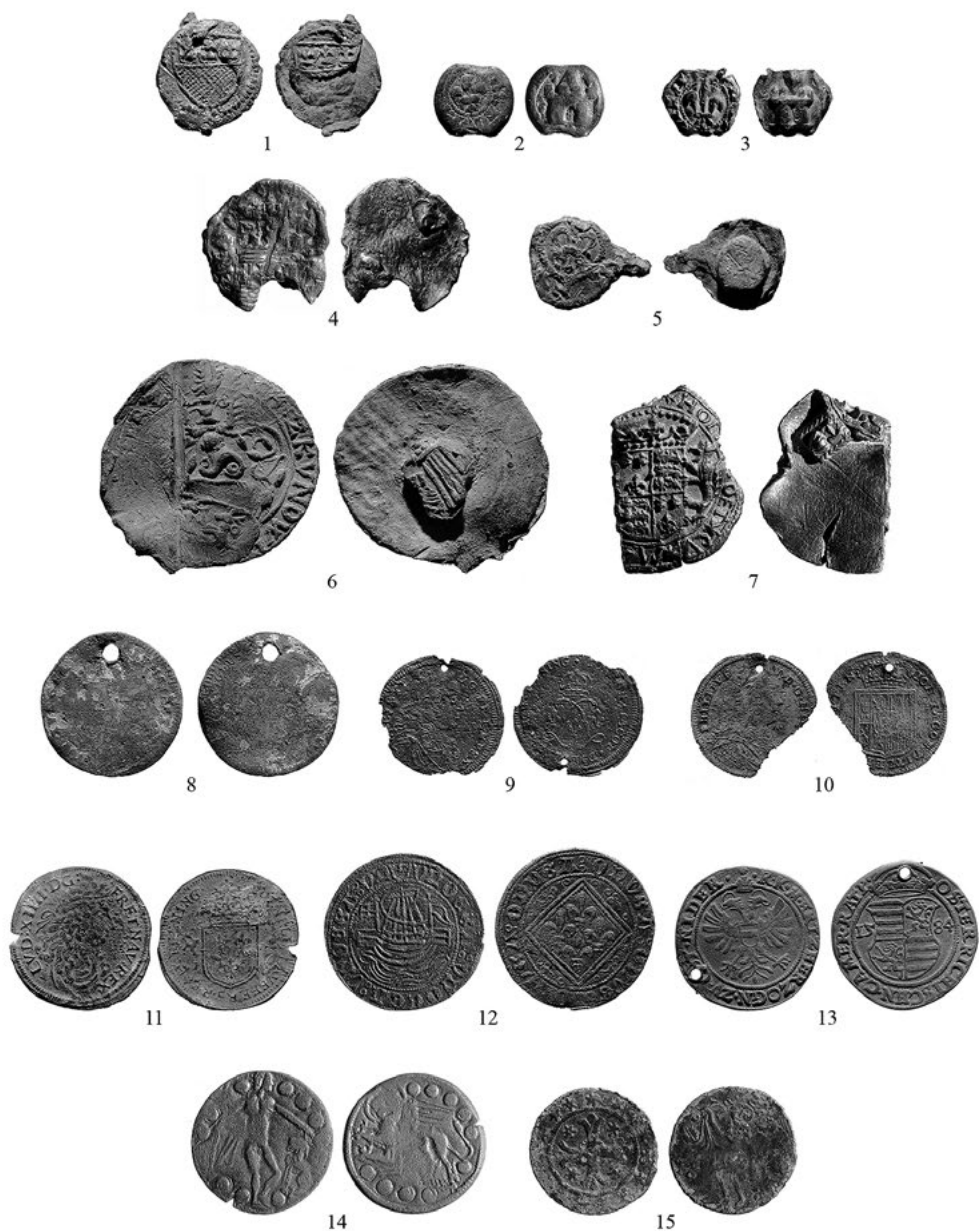
13 A kölni textilkereskedelemmel kapcsolatos irodalom részletesen idézve V. SZÉKELY 2014, 250.

14 Ebben a kérdésben Endrei Walter, a hazai és európai textiltörténet elismert kutatója sem tudott állást foglalni a vele folytatott konzultáció során.

15 HUNKA 1999, 304.

16 HUNKA 1999, 304.; VARGA 2015, 71–72.; MORDOVIN 2013, 275.

17 EGAN 2010, 58.

2. kép. Távolsági kereskedelmi kapcsolatokra utaló, külföldön vert érmek és bárcák. 1–7. ólom zárjegyek: 1: Solt-Tételhegy (Köln), 2: Solt-Tételhegy (Tournai), 3: Solt-Tételhegy (Tournai), 4: Solt-Tételhegy (ismeretlen származású), 5: Kerekegyháza (Lille), 6: Kunbaracs (Szilézia), 7: Dunapataj-Szentkirály (angol); 8–15. számolópénzek: 8: Solt-Tételhegy (Nürnberg), 9: Hercegszántó (Nürnberg), 10: Hercegszántó (Nürnberg), 11: Dunafalva (Nürnberg), 12: Bugac-Felsőmonostor (Nürnberg), 13: Tass (Alsó-Ausztria), 14: Solt-Tételhegy (Velece), 15: Szeremle (italiai/francia?)

lille-i (2/5. kép), Kunbaracson talán egy sziléziai plomba (2/6. kép). A Dunapataj melletti Szentkirályról – ahol a 16. században egy kis török palánkvár állt – származó angol címeres ólombélyeg (2/7. kép) párhuzamai főleg várásatások és kora újkori településfeltárások anyagából ismertek, és a gyakran előforduló típusok közé tartoznak. Európa számos pontján találtak már ilyen angol címeres posztózárjegyeket, Antwerpentől egészen Kijevig és Novgorodig. Érdekes módon ezek éppen Angliában nem fordulnak elő, aminek talán az lehet az egyik magyarázata, hogy a kontinensre szállított nyers angol posztót a németalföldi városokban megnyírták, befestették, majd lepecsételés után értékesítették.

Európa jelentősebb textilgyártó központjaiban a 14. századtól terjedt el a jó minőségű textilárak eredetének és minőségének bizonyítására az ólom zárjegyek (plombák) használata, melyet tízezerszámba készítettek a textilárak hitelesítésére.¹⁸ A tételhegyi leletek alapján feltételezhető, hogy a hazai és külföldi textilkereskedők a Dunán hajóval szállított árucikkeiket Soltnál szekerekre rakták át, és így szállították tovább az Alföld belseje felé, de a plombák a közeli dunai átkelőhelyekkel is kapcsolatba hozhatók. A várásatások már eddig ismert emlékanyaga mellett a textiltárjegyek egyre gyakrabban bukkannak fel az egyházi és világi közigazgatási központok,¹⁹ a nagyobb vidéki települések régészeti leletanyagában, amelyek egyben ezek kereskedelmi jelentőségét és a szállítási útvonalak állomásait is jelzik,²⁰ egyúttal pedig az európai kontinensen átívelő középkori kereskedelmi kapcsolatok kézzelfogható bizonyítékai.²¹

A solt-tételhegyi műszeres leletkutatás során Bacskai István az ólom zárjegyek mellett még két olyan tárgyat is talált, melyek az egykori kereskedelem tárgyi emlékei. Az egyik, a 2008-ban előkerült aranyozott rézzseton az első ismertetés alkalmával francia eredetűnek lett közölve.²² A további tisztítást követő alaposabb vizsgálat után azonban módosítani kell ezt a meghatározást, mivel ez a tárgy egyértelműen egy nürnbergi eredetű (Rechenpfennig) számolópénz (2/8. kép). Leírása a következő:

E: LVD · XV · D · G · FR – ET · NAV · REX

Az ábrázolás nem ismerhető fel.

H: olvashatatlan körirattöredék.

Az ábrázolás nem ismerhető fel.

Aranyozott réz, pereménél átlukasztott, átm.: 24–25 mm, 3,15 g.

Hasonló példány a megyében legutóbb egy 18. századi hercegszántói sírból került elő (2/9. kép). Ennek előlapi körirata megegyezik a tételhegyivel, de hátlapi körirata és ábrázolása eltérő:

¹⁸ ENDREI 1989, 57.

¹⁹ VÁLYI 2008, 61–67.; VARGA 2015, 71–72.

²⁰ MORDOVIN 2013, 267–282.

²¹ ENDREI–EGAN 1982, 47–76.; ENDREI 1989, 36–76.

²² V. SZÉKELY 2014, 257., 221. sz.

E: LVD · XV – D · G · FR · E · N · REX

Jobbra néző portré.

H: IOHANN · IACOB · DIETZEL NING

Két L betű között három lilium, felettük korona.

Réz, átlukasztott, átm.: 22 mm, 0,73 g.

Nürnbergi zseton Johann Jacob Dietzel (1711–1748) jelzésével.

A fentebb leírt hercegszántói darab mellett ugyanebben a sírban még több hasonló korú nürnbergi számolópenz is volt, többségük ugyancsak ebből az időszakból (2/10. kép).

A solt-tételhegyi és a hercegszántói nürnbergi zsetonoknál kissé korábbi a közelmúltban Dunafalván, az egykori római ellenerőd (Contra Florentiam) közelében talált példány (2/11. kép), melynek leírása a következő:

E: LVD XIII · DG – FRETNAV REX ·

Jobbra néző mellkép.

H: CORNELI⁹ LAUFFERS · RECHPFENNING ·

Megkoronázott címerpajzsban három lilium.

Nürnbergi zseton Cornelius Lauffer (1658–1711) jelzésével, 17. század vége.

Réz, átm.: 24–25 mm, 1,47 g.

A fentebb leírthoz hasonló, de kisebb méretű példányt Huszár Lajos is közölt a budai várásatás anyagából.²³

Egy 16. századra keltezhető nürnbergi zsetont Bugac-Felsőmonostoron találtak (2/12. kép). Hasonló példány a budai várásatások anyagából ismert,²⁴ de a bugaci körirata attól kissé eltérő:

E: VnOEGA VnOEGA VnOEGA Vn

Hajó zászlóval, felette a körirati mezőben nyitott korona.

H: OnUGA OnUGA OnUGA OnUGA OnUGA

Sarkán álló négyszögben (rutapajzsban) négy lilium.

Réz, átm.: 27,5 mm, 2,24 g.

A fenti, évszám nélküli darabokkal ellentétben a Tasson talált alsó-ausztriai számolópenz pontosan keltezhető (2/13. kép):

E: R · K M ERZHERZOGN ZV OST NIDER

Kétfejű glóriás sas, mellén címerpajzs az osztrák pólyával.

H: OSTERRICHISCHN CAMER · RATP

Négyes osztású címer, kétoldalt 15 – 84.

Réz, átm.: 25 mm, 4,1 g.

Ilyen zsetonok nagyobb sorozata a budai várásatások során került napvilágra.²⁵ Különösen a nürnbergi készítésű régi és újabb zsetonok fordulnak elő gyak-

²³ HUSZÁR 1956, 21,9., 1172. sz.

²⁴ HUSZÁR 1956 217., 1144–1145. sz.

²⁵ HUSZÁR 1956, 217–219.

ran Magyarországon. Funkciójukat tekintve ezek eredetileg számolópénzek voltak, de a 18. századra már elvesztették ezt a szerepüket, és inkább játékpénznek használták. Ma már lehetetlen eldönteni, hogy mikor és milyen körülmények között kerültek az országba, de annyi bizonyos, hogy utoljára már nem az eredeti rendeltetésüknek megfelelően használták. Ezeket a zsetonokat többnyire sárgarézből verték, de a tételhegyi példányt utólag vastagon aranyozták, és a pereménél átyukasztották. Így alkalmassá vált a felfüggesztésre, ami egyúttal megváltozott funkcióját is egyértelműen jelzi. A hercegszántói példányok szintén át voltak lyukasztva, és a sírban megfigyelt helyzetük alapján nyakláncra felfűzve hordták őket.

A solti Tételhegyről származó másik darab még érdekesebb az előzőnél (2/14. kép). Leírása:

E: Korongok alkotta keretben álló meztelen alak, jobbáiban bot, másik kezével egy négylábú állat (oroszlán) fejét simogatja.

H: Mancsaival táblára (abakusz?) támaszkodó szárnyas oroszlán látható.

Sárgaréz, átm.: 24 mm, 4,57 g.

A 2014-ben talált példány a mai olasz szakirodalom szerint egy kereskedelmi tessera, melyet vámok és úthasználati díjak beszedésére használtak a 13–14. században. Az előlap éremrajza alapján a tételhegyi példány az úgynevezett *Androklész és az oroszlán* típusba tartozik. Az ábrázolás magyarázatára több elmélet is született, ezek közül talán az előbb említett a legvalószínűbb. A szárnyas oroszlán mint Velence szimbóluma esetleg a városállam kereskedelmi jelentőségére utal. Tény, hogy hasonló – mancsaiban táblát tartó szárnyas oroszlánt mutató – éremképpel számos más korabeli tessera is díszítettek. Azt nem tudjuk, hogy a tételhegyi példány hogyan jutott el Soltra, de annyi bizonyos, hogy itt nem vámfizetésre, hanem mint számolópénzt használhatták.

A közelmúltban a Duna menti középkori Szeremle falu területén került elő egy középkori – feltehetőleg itáliai vagy francia eredetű – tessera (zseton) (2/15. kép). Leírása:

E: Liliomos végű egyenkarú kereszt, sarkaiban négy hatágú csillag, a körirati mezőben körben hatágú csillagok.

H: Fejdíszes álló alak, jobb kezében indaköteggel, bal keze behajlítva, bal oldala mellett hosszúkás tárgy, alatta egy ötkaréjos rozetta, körben négy karika.

Réz, átm.: 22 mm, 1,43 g.

Az itáliai kereskedők hazai jelenlétéről a 13–15. századból csak szórványos adatok vannak, bár az sem zárható ki, hogy Itáliában járt magyar személy révén kerültek ide a fentebb ismertetett darabok. A tételhegyi tesseraéhoz hasonló példányt a budai várásatások során is találtak.²⁶ A Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárának gyűjteményében is láthatók ilyenek, de ezek többnyire Delhaes István

²⁶ HUSZÁR 1956, 218., 1160. sz.

múzeumba került magángyűjteményéből származnak, nem hazai lelőhelyű darabok. A tételhegyi és a szeremlei tessera mindenesetre jól jelzi, hogy ilyen – a középkori kereskedelemhez kapcsolódó pénzügyi műveleteknél használt – számolópenzsek (zsetonok) hazai előfordulásával már viszonylag korán számolni kell, nemcsak a fontosabb királyi székhelyeken, hanem a kisebb jelentőségű egyházi és világi központokban, akár mezővárosi és falusi környezetben is. Az ilyen jellegű tárgyak – mint a távolsági kereskedelem emlékei – az eddigieknél nagyobb figyelmet érdemelnének, mivel összegyűjtésük és feldolgozásuk sok hasznos adalékkal szolgál a középkori gazdaság és kereskedelem történetének vizsgálatához.

IRODALOM

BACSKAI 2014

BACSKAI ISTVÁN: Műszeres leletfelderítés Solt-Tételhegyen. In: SOMOGYVÁRI ÁGNES – SZENTPÉTERI JÓZSEF – V. SZÉKELY GYÖRGY (szerk./eds.): *Településtörténeti kutatások. Solt-Tételhegy, Kiskunfélegyháza, Amler-bánya*. Settlement studies. Solt-Tételhegy, Kiskunfélegyháza, Amler-bánya. Archaeologia Cumanica 3. Kecskemét, 2014, 235–244.

EGAN 2010

EGAN, GEOFF: Medieval and later trade in textiles between Belgium and England. The picture from some finds of cloth seals. In: DE GROOTE, KOEN – TYS, DRIES – PIETERS, MARNIX (eds.): *Exchanging Medieval Material Culture*. Studies on archaeology and history presented to Frans Verhaeghe. Brussel, 2010, 55–66.

ENDREI 1989

ENDREI WALTER: *Patyolat és posztó*. Budapest, 1989.

ENDREI–EGAN 1982

ENDREI, WALTER – EGAN, GEOFF: The Sealing of Cloth in Europe, with Special Reference to the English Evidence. *Textile History* 13 (1982) 47–76.

HUNKA 1999

HUNKA, JAN: Nálezy olovených plômb na zaistovanie prepravovaných tovarov (14.–17. stor.) zo Slovenska. Funde von Bleiplomben zur Sicherung des Warentransportes (14–17. Jh.) aus der Slowakei. *Študijné zvesti Archeologického Ústavu SAV* 33 (1999) 295–309.

HUSZÁR 1956

HUSZÁR LAJOS: A budai Várpalota ásatásainak éremleletei. *Budapest Régiségei* 17 (1956) 197–232.

HUSZÁR 1961

HUSZÁR, LAJOS: Merchant's seals of the 16th and 17th centuries. *Folia Archaeologia* 13 (1961) 187–194.

MORDOVIN 2013

MORDOVIN MAXIM: A 15–17. századi távolsági textilkereskedelem régészeti emlékei Pápán. In: *Fiatal Középkoros Régészek IV. Konferenciájának tanulmánykötete*. Szerk.: VARGA MÁTÉ. A Kaposvári Rippl-Rónai Múzeum Közleményei 2. Kaposvár, 2013, 267–282.

MORDOVIN 2014

MORDOVIN, MAXIM: Late medieval and early modern cloth seals in the collection of the Hungarian National Museum. *Archaeologiai Értesítő* 139 (2014) 193–237.

V. SZÉKELY 2014

V. SZÉKELY GYÖRGY: A Solt-Tételhegyen előkerült numizmatikai anyag értékelése. In: SOMOGYVÁRI ÁGNES – SZENTPÉTERI JÓZSEF – V. SZÉKELY GYÖRGY (szerk./eds.): *Településtörténeti kutatások. Solt-Tételhegy, Kiskunfélegyháza, Amler-bánya*. Settlement studies. Solt-Tételhegy, Kiskunfélegyháza, Amler-bánya. *Archaeologia Cumanica* 3. Kecskemét, 2014, 245–261.

TETTAMANTI 1994

TETTAMANTI SAROLTA: *A váci vár*. Váci könyvek 7. Vác, 1994, 101–174.

VARGA 2015

VARGA MÁTÉ: *Késő középkori érmék Visegrád Fő u. 73. lelőhelyről, és előzetes anyagvizsgálati eredményeik*. Spätmittelalterliche Münzen aus dem Fundort Visegrád Fő Str. 73. und vorherige Ergebnisse der Materialanalyse. *Numizmatikai Közlöny* 112–113 (2013–2014) [2015] 61–75.

VÁLYI 2008

VÁLYI KATALIN: A távolsági kereskedelem újabb emléke Szerről. In: *Tradicionális kereskedelem és migráció az Alföldön*. Szerk.: NOVÁK LÁSZLÓ FERENC. Nagykőrös, 2008, 61–67.

EPILÓGUS

1. kép. Bacscai István árnyképe, Nyíregyháza-Oros-Megapark

BACSKAI ISTVÁN

Gondolatok könyvekről és egyébektől

Mert mi is az a lelőhely? Várak, faluhelyek, hátságok? Megfogalmazhatjuk így is. Mondhatjuk azt is, hogy az évezredekkel, évszázadokkal ezelőtt élt népesség hagyatékának találási helye. Maga a föld – ha nem is verbálisan – beszél a hozzáértőkhöz. Megmutatja göröngyei között a valaha itt élt népek életének nyomait. Olyanok a lelőhelyek, mint egy nagy könyv, amely elmeséli néhai gazdáinak történetét. Ha könyvként tekintünk a lelőhelyre, akkor a leleteket tekinthetjük egy-egy betűként. Ha nagy lelet van, mint egy éremkincs vagy egy bronzdepó, azok képek a könyvben. Az ember műveli a földet: szántáskor a sorok kissé összekuszálódnak. De aki ért hozzá, még így is tökéletesen ki tudja belőle olvasni az értelmét.

Napjaink hóbortja a fémkeresőzés. Mindenki akar valami szépre, valami régire lelni. Kijárogatnak a földekre, vagy ha úgy tetszik, a történelem írott lapjaira, és elvisznek a sorokból néhány betűt. Ha szerencsénk van, akkor csak egy-két olyan

szó sérül, amelyekre az előző és következő sorok tartalmából következtetni lehet. Viszont egyre többen és egyre több betűt visznek el. A történet egyre töredékesebb. Előbb csak a szavak, azután már egész mondatok csonkulnak meg. A lapokon ott marad néhány árva betű, amelyből – ha rekonstruálni akarjuk a történetet – a legnagyobb jóakarattal is csak a fantáziánkra hagyatkozhatunk. Mondatok után egész fejezetek tűnnek el. Könyvünket úgy megcsonkítják, hogy egész lapokat is kitéphetünk, mert az emberi mohóság és szenvedély már értelmetlenné tette a mondanivalót. Ha sűrűn lapozgatjuk és dézsmáljuk a könyvet, amolyan kis moly módjára, találkozhatunk a szép képes oldalakkal is. Megtetszik, kitépjük. Aztán vagy felragasztjuk a falra és gyönyörködünk benne, vagy elvisszük a múzeumba, hogy akasszák ki őket, és próbálják megfejteni, ki festette, milyen okból, milyen hangulatban. Így járnak a betűk is. A becsületesnek előlépett könyvmolyok ezer-, sőt tízezerszámra hordják be őket a múzeumba. Egyszerűeket, kopottakat, néha iniciálékat. Lesz belőlük egy nagy-nagy betűhalmazunk. A betűk típusából sejtjük, hogy melyik lapra tartozhattak. De így az egész tudományos munka játékká alakul át a betűkkel: olyanra formálhatjuk a történetünket, amilyenre csak akarjuk. Egy dolog biztos – a valóságot soha nem fogjuk megtudni, mert a kerámiák és a földrejtette objektumok, melyeknek így csupán a lábjegyzet hálátlan szerepe jut, nem teszik hozzá a maguk valóságát.

2. kép. Bacskai István, Nyíregyháza-Oros-Megapark

Egyszer valaki azt mondta, hogy a leletnek a legjobb helye a földben van. Kivételt képez, ha valamilyen beruházás megvalósításával sorsuk a megsemmisülés lenne. Ilyenkor viszont a könyvtárosok-régészek veszik a kezükbe a könyvet és óvják minden lapját, minden egyes betűjét. A töredezett lapokat restaurálják, kiegészítik.

Jelen gyakorlat szerint néhány múzeum a betűk gyűjtése érdekében szorgos kis molyoknak ad „kalózlevelet”. Azok, akik idáig félve dézsmálták a könyveket, persze saját bevallásuk szerint csak a papíralapú reklámanyagot eszegették, most örülnek a lehetőségnek, hogy éppen a könyvtárosok tárják ki nekik a könyvszekrények ajtaját. Ők pedig gyűjtik szorgalmasan a betűket. Özönlik a múzeumba a magánhangzók és mássalhangzók áradata. A pontok, vesszők és a többi írásjel lemarad, mert azokat csak vasból szedte a történelem nyomdásza. Jó ez nekünk, könyvbarátok? Ki fogja konzerválni és restaurálni a sok-sok betűt? Ki fizeti a könyvkötőket? Megéri-e az irtatlan munka, amely a legtöbb esetben is a féligazságok mezsgyéjére vezet?

A tudománynak mindenképpen jobb lenne, ha a molyok elleni levendula illata járná át a könyvtárakat. A legjobb, ha a könyvek a könyvespolcon maradnak. Várván, hogy szakértő kézbe kerüljenek. Ha pedig valaki levesz egyet a polcra, az ne csak lapozgassa, gyűrögesse, firkálgassa, hanem az elejétől a végéig, lapról lapra türelemmel olvassa el, és értse meg a mondanivalóját, amint ennek a talán talányosnak tűnő írásomnak is ez volt a célja.

KÉPJEGYZÉK

Címlapon: Bacskai István, Szilvásvár-Kelemenszék, 2012. Fotó: Nemes Róbert

Bálint Marianna – Szentpéteri József: Quo vadis, Domine?

1. kép. Fotó: Horváth Tamás

Bacskai István: Saulusból Paulus

1. kép. Fotó: Horváth Tamás

Bacskai István: A vaskor hajnalán

1. kép. Fotó: Bacskai István, meghatározta: Torbágyi Melinda

Bacskai István: Hol terem a honfoglaló?

1. kép. A fotórekonstrukciót készítette: Veszprémi László

2. kép. Fotó: Jakab Attila

Bacskai István: Kincs a lápban

1. kép. Fotó: Balázs Attila

Bacskai István: Fémbe zárt történelem

1. kép. Fotó: Kiss Béla, meghatározás: V. Székely György

2. kép. Készítette: Bálint Marianna

3. kép. Fotó: Szentpéteri József

4. kép. Készítette: Bálint Marianna

5. kép. Fotó: Bacskai István

6. kép. Készítette: Bacskai István

7. kép. Fotó: Kiss Béla, összeállította: Petkes Zsolt

Bacskai István: A műszeres leletfelderítés szerepe napjaink régészeti kutatásában

1. kép. Fotó: Bacskai István

2. kép. Bacskai István

3. kép. Fotó: Jurás Ákos

4. kép. Készítette: Bacskai István

5. kép. Fotó: Bacskai István

6. kép. Fotó: Dankó Szabolcs

7. kép. Fotó: Bacskai István

Bacskai István: Gyakorlati tapasztalatok a bükkábrányi lignitbányában

1. kép. Fotó: Bacskai István

2. kép. Fotó: V. Szabó Gábor

3. kép. Fotó: Bacskai István

4. kép. Fotó: Bacskai István

5. kép. Készítette: Füzesi András

6. kép. Fotó: Bacskai István

7. kép. Készítette: Füzesi András

Bacskai István: A varázs

1. kép. Fotó: Kozma Károly
2. kép. Rajz: Magyar Andrea
3. kép. Rajz: Magyar Andrea
4. kép. Rajz: Magyar Andrea
5. kép. Rajz: Magyar Andrea
6. kép. Rajz: Magyar Andrea
7. kép. Rajz: Magyar Andrea
8. kép. Rajz: Magyar Andrea

Bálint Marianna: Védtelen örökségünk

1. kép. Fotó: Horváth Tamás
2. kép. Fotó: Bálint Marianna
3. kép. Fotó: Bálint Marianna
4. kép. Fotó: Bálint Marianna
5. kép. Fotó: Bálint Marianna

Bocz Péter: Kezdetben vala a laikus, avagy a „Bronzember” születése

1. kép. Fotó: Horváth Tamás
2. kép. Fotó: Bálint Marianna

P. Fischl Klára – Horváth Antónia – Révész László – Tankó Károly – K. Tutkovics Eszter:
A BORBAS kincsei

1. kép. Fotó: Mészáros Viktória
2. kép. Készítette: P. Fischl Klára
3. kép. Készítette: P. Fischl Klára
4. kép. Készítette: P. Fischl Klára
5. kép. Készítette: P. Fischl Klára
6. kép. Készítette: P. Fischl Klára
7. kép. Készítette: P. Fischl Klára
8. kép. Összeállította: P. Fischl Klára
9. kép. Összeállította: P. Fischl Klára

Fodor István: Kisbaltával a tudományért

1. kép. Fotó: Dabasi András
2. kép. Fotó: Fodor István

Istvánovits Eszter: Mi a teendő? Gondolatok a műszeres leletfelderítésről

1. kép. Fotó: Horváth Tamás

Jankovich-Bésán Dénes: Fémkereső régészet tudományosan

1. kép. Fotó: Horváth Tamás

Kalli András – K. Tutkovics Eszter: Műszeres lelet- és lelőhely-felderítés a bükkábrányi lignit-
bánya területén

1. kép. Fotó: Mészáros Viktória

2. kép. Fotó: K. Tutkovics Eszter
3. kép. Fotó: K. Tutkovics Eszter
4. kép. Fotó: Kalli András
5. kép. Fotó: K. Tutkovics Eszter
6. kép. Fotó: Kalli András
7. kép. Fotó: K. Tutkovics Eszter
8. kép. Fotó: Kalli András
9. kép. Fotó: Kalli András
10. kép. Fotó: Kalli András
11. kép. Fotó: Mészáros Viktória

Miskolczi Melinda: Kutatás Ócsánál.

Előzetes jelentés a 2013-ban folytatott régészeti feltárásról

1. kép. Fotó: Miskolczi Melinda
2. kép. Készítette: Miskolczi Melinda
3. kép. Fotó: Miskolczi Melinda
4. kép. Készítette: Miskolczi Melinda
5. kép. Összeállította: Miskolczi Melinda
6. kép. Fotó: Miskolczi Melinda
7. kép. Összeállította: Miskolczi Melinda

Sóskuti Kornél: Miért nincs a szarmata telepeken fém?

1. kép. Fotó: Takács Gábor
2. kép 1–2. Fotó: Sóskuti Kornél
3. kép 1–2. Fotó: Sóskuti Kornél
4. kép 1–4., 6–9., 11. Rajz: Koncz Margit
4. kép 5. és 10. Rajz: Kulcsár Kornél
5. kép 1–6., 10. Rajz: Koncz Margit
5. kép 7–9., 11–12. Rajz: Kulcsár Kornél
6. kép 1. Fotó: Nemes György
6. kép 2–3. Fotó: Sóskuti Kornél
7. kép 1–7. Fotó: Sóskuti Kornél
7. kép 8–22. Fotó: Sóskuti Kornél
8. kép 1–2. Fotó: Sóskuti Kornél
9. kép 1–2. Fotó: Sóskuti Kornél

Szentpéteri József: Koronás fők, lukas zsebek

1. kép. Fotó: Szentpéteri József, meghatározta Lővei Pál
2. kép. Fotó: Kiss Béla, összeállította: Petkes Zsolt
3. kép. Fotó: Kiss Béla
4. kép. Fotó: Szentpéteri József
5. kép. Fotó: Szentpéteri József
6. kép. Fotó: Szentpéteri József
7. kép. Fotó: Szentpéteri József

V. Szabó Gábor: Ki is az a Bacsikai István? Rendhagyó személyiségvázlat baráti szemszögből

1. kép. Fotó: Kozma Károly
2. kép. Fotó: V. Szabó Gábor
3. kép. Fotó: V. Szabó Gábor
4. kép. Fotó: Kozma Károly

V. Székely György: Kereskedők, kalmárok, kufárok. A távolsági kereskedelem néhány tárgyi emléke a Duna–Tisza közén.

1. kép. Fotó: Kiss Béla, meghatározta: V. Székely György
2. kép. Fotó: Kiss Béla, összeállította: Vida Ágnes

Bacsikai István: Gondolatok könyvekről és egyebekről

1. kép. Fotó: Svéda Csaba
2. kép. Fotó: Svéda Csaba

Hátlapon: Fotó: Dankó Szabolcs

A KÖTET MUNKATÁRSAI

Bacsai István műszeres leletfelderítő, Hajdúnánás

Bálint Marianna régész, Hajdúsági Múzeum, Hajdúböszörmény

Bocz Péter régésztechnikus, Jósza András Múzeum, Nyíregyháza

P. Fischl Klára régész, Miskolci Egyetem BTK Történettudományi Intézet, Östörténeti és Régészeti Tanszék, Miskolc

Fodor István régész, Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest

Horváth Antónia régész, Herman Ottó Múzeum, Miskolc

Istvánovits Eszter régész, Jósza András Múzeum, Nyíregyháza

Jankovich-Bésán Dénes régész, Budapest

Kalli András régész, Herman Ottó Múzeum, Miskolc

Miskolczi Melinda régész, Herman Ottó Múzeum, Miskolc

Révész László régész, Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Régészeti Tanszék, Szeged; Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest

Sóskuti Kornél régész, Magyar Nemzeti Múzeum Nemzeti Örökségvédelmi Központ, Szeged

Szentpéteri József régész, MTA BTK Történettudományi Intézet, Középkori Témacsoport, Budapest

Tankó Károly régész, MTA–ELTE Interdiszciplináris Régészettudományi Kutatócsoport, Budapest

K. Tutkovics Eszter régész, Herman Ottó Múzeum, Miskolc

V. Szabó Gábor régész, ELTE BTK Régészettudományi Intézet, Budapest

V. Székely György régész–numizmatikus, Kecskeméti Katona József Múzeum, Kecskemét; MTA BTK Lendület Középkori Magyar Gazdaságtörténet Kutatócsoport, Budapest

Bacskai István messziről indulva vívta ki magának azt a megbecsült helyet, amit most elfoglal a magyar régészetben – annak ellenére, hogy nincs régész végzettsége. Nem tartja magát sem hobbikeresősnek, sem amatőr régésznek, mindössze a hosszú idők során elsajátított műszaki ismereteinek maximális kihasználásával a muzeológusok munkatársa kíván lenni, és a múlt minél teljesebb megismeréséhez szeretne hozzájárulni.

Könyvünket vitairatnak szántuk, s reményeink szerint minden érintetthez eljut: azokhoz a szerencsésekhez, akik a régészetet hivatásszerűen, saját kutatóhelyeik révén művelhetik, és azokhoz is, akik olthatatlan gyűjtési szenvedélyüknek fémkeresőzéssel adóznak hazánkban.

Ára: 3500 Ft

9 789634 160588

